

N.F.S. Grundtvig *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen* [1848-1849]

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.20, november 2022

Ændret i version 1.25, maj 2025

Denne pdf er en læseversion af værket uden kommentarer. Værket findes digitalt med punktkommentarer, indledning, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

Tilføjet SJ:946 i version 1.23, maj 2024

Tilføjet punktkommentarer, indledning og tekstredegørelse i version 1.23, maj 2024

Ændret i version 1.25, maj 2025

Tekstkilder

A *Førstetrykket*, 1848 (SJ: 937)

A *Førstetrykket*, 1849 (SJ: 946)

Rettelsesliste til A, (SJ:)

Teksten er etableret af Jens Lei Wendel-Hansen

Punktkommentarer, indledning og tekstredegørelse er skrevet af Jens Lei Wendel-Hansen, redigeret af Jon Tafdrup og Steen Tullberg

Tilsyn ved punktkommentarer og indledning dr.phil. Jes Fabricius Møller

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

[[A:i]

Beretning

om

Forhandlingerne paa Rigsdagen.

Første Bind.

|A:252

Trettende Møde.

Onsdagen den 8de November.

[...] |A:253

Grundtvig: Tør jeg spørge den ærede Formand, om jeg kan faae Ordet, førend der bliver taget en almindelig Bestemmelse?

[...] |A:254

Grundtvig: Høistærede Hr. Formand! Det er mig en Glæde, at jeg nu med det første Ord, som jeg taler i denne ærede Forsamling, som Gud lade lykkes til Danmarks Gavn og Danmarks Glæde, skal henvende mig til Dem, hvem den i Danmark gjenfødte frie Folkestemme altid vil mindes og være taksom som sin første Fosterfader, og jeg veed, at De efter mange Aars Bekjendtskab ikke vil tænke om mig, at jeg allerede den første Dag, da jeg fik Sæde paa den danske |A:255 Rigsdag, begjærer Ordet for at vise mine Talegaver; men det er langt fra, at jeg er saa velbekjendt for størstedelen af den ærede Forsamling, saa at jeg maatte ønske idag med mine første Ord langt fra at vække, nei, meget mere at dæmpe Frygten for lange eller mange Taler om Ingenting. Jeg vil derfor forsikkre den ærede Forsamling, at, om jeg maaskee end i yngre Dage kunde have havt en overdreven Lyst til at øve mine Talegaver, har jeg allerede for længe siden tabt den tilligemed Tænderne, og da jeg er en Hader af alt Forlorent, kan den ærede Forsamling i denne Henseende være rolig. Naar jeg derfor udbad mig Ordet, som det kunde synes ved et ubetydeligt Spørgsmaal, da var det deels, fordi mig synes, at dette saakaldte Principspørgsmaal, dette almindelige Spørgsmaal om, hvordan der skal forholdes ved Oplæsning eller Ikke-Oplæsning af Andragender, stiledet til Rigsdagen, var paa Veie til at afgjøres paa, hvad jeg kalder den vrang Side; og paa den anden Side fandt jeg, at dette Andragende, som netop Talen er om, burde efter mine Tanker, om end undtagelsesviis, oplæses i Forsamlingen. Min Mening er nemlig i første Henseende, at ligesom den ærede Forsamling umuligt kunde være tjent med, at Folket

vilde gaae strengt irecte med den, saaledes maa den ærede Forsamling være saa føielig som muligt mod Folket udenfor, saa at naar Tusinder af dette Folks Midte henvende sig til Rigsdagen med de Ord, som ligge dem paa Hjerte, saa mener jeg, at der slet ikke maatte gjøres Vanskeligheder ved at opfylde dette Ønske, slet ingen Vanskelighed, med mindre vi forud vidste, at dette Andragende var enten meget langt eller meget tomt, ja jeg vilde sige, naar vi ikke vidste, at det var begge Dele; men nu mener jeg, at ingen af Delene er Tilfældet med dette Andragende, og jeg kan saa meget mere udtale dette, som jeg selv med velberaad Hu har underskrevet det; derfor – jeg kan ikke andet – naar der skal stemmes, maa jeg stemme af mit ganske Hjerte for, at det skal oplæses. Det gjælder ikke her om Medfølelse, men om en Opmærksomhed, en skyldig Opmærksomhed af Rigsdagen mod Tusinder af Folkets Midte, og fremfor Alt, da det er langt fra i vore Dage, at man ellers lægger saa liden Vægt paa endogsaa de blotte Talstørrelser – altsaa jeg maa stemme for, at Adressen skal oplæses, men jeg veed godt, at jeg ikke raader derfor. Skeer det nu, at den ikke oplæses; skulde det ovenikjøbet nu blive, som den ærede Formand vilde tilraade, skulde det blive almindeligt, at en Comitee kom til herefter ene at raade for, om noget af saadanne Andragender skulde oplæses i denne Forsamling eller ei, nu – saa vil jeg altsaa heller ikke idag og maaskee det først vil skee seent, at jeg efter den strænge Forretningsorden, som den ærede Forsamling har enten paalagt sig selv eller dog lader sig paalægge, kan komme til at tale om, hvad mine Vælgere have lagt mig paa Hjerte, og hvad der desuden laa mig tungt nok paa Hjerte allerede før, det er den slesvigske Sag; og derfor vil jeg gribe denne Leilighed til foreløbig at anmelde, at imorgen eller iovermorgen eller hvilken den første Dag er, da Forsamlingen vil tillade det, da stiller jeg et Andragende, at der skal gjøres et frit, vel at mærke, et frit Udvalg af Rigsdagsmænd til at tage Slesvigs i alle Henseender mislige, for Danmark farlige, for alle Dannemænd sørgelige Stilling i moden Betragtning og give dens Betænkning om, hvad derved kan være at gjøre, og det saameget mere, som det synes mig, som om vort Ministeriums daglige Trøst er, den fattige Trøst, det gamle danske Cancellies: “Herved er Intet at gjøre.”

[...] **[A:256]**

Grundtvig: Det var altsaa blot en foreløbig Betænkning, Comiteen havde at afgive, og det forandrer Sagen.

[...]

[A:282]

Fjortende Møde.

Torsdagen den 9de November.

[...]

Grundtvig: Jeg vilde blot anmærke, at mig synes, at det er dog en lidt betænkelig Sag at erklære saaledes en Comitee for vedvarende, ihvorvel jeg indrømmer, at det for mit Vedkommende er dette saameget mere, som jeg ikke veed, af hvem hiin Comitee bestaaer; det forekommer mig dog betænkeligt, at erklære en saadan Comitee for competent til at afgjøre alle de Spørgsmaal, som kunne opstaae vedrørende Forretningsordenen. Jeg vilde derfor udbede mig lidt Oplysning om, hvorvidt dens Competence skal strække sig, om den skal strække sig saavidt, at det skal beroe ene paa den, naar en Adresse, saaledes som den, der var for igaar, fremkommer, om den da skal oplæses eller henlægges.

[...] **A:283**

Grundtvig: Mig synes ogsaa, at der er Grund til at lade denne Adresse oplæse, da den er fra et Land, der dog hører til Slesvig selv.

[...]

Grundtvig: For det Første synes mig, at det ærede Medlem har glemt, at Oplæsningen igaar ikke drog nogen Forhandling efter sig, ligesom Oplæsningen heller ikke behøver at gjøre dette. Dernæst, hvad mit Andragende angaaer, da forekommer det mig, at fordi man **A:284**gjør et Andragende angaaende Slesvigs Stilling i det Hele, bliver Adressens Oplæsning ingenlunde derved overflødig, men at det derimod vil være meget godt, om disse Ting vare Forsamlingen iforveien bekjendte, og om den hørte en Udtalelse af Slesvigs egne Beboeres Følelser.

[...]

Grundtvig: Jeg skal tillade mig at sige et Ord, saameget mere som der blev talt om Adressen igaar. Der var dengang et æret Medlem, der yttrede, at han af en dobbelt Grund stemte imod, hvad jeg havde sagt om, at Adressen fra Slesvigerne undtagelsesviis skulde fortjene at komme i Betragtning til at oplæses. Det samme ærede Medlem bemærkede, at netop fordi den udtrykte Følelser, kun Følelser, og Følelser, som vi maatte forudsætte fandtes hos os Alle, maatte det ansees ufornødent, at en saadan Adresse oplæstes. Jeg vil gribe denne Leilighed til at bemærke, at min Overbeviisning gaaer tvertimod, og at jeg ikke indseer, hvordan det skulde være muligt, at de Følelser, som vi Alle dele, at vi skulde have Noget imod at høre dem udtalte. Jeg kan ligesaa lidt begribe, hvad det ærede Medlem meente med den Anmeldelse, at han maatte stemme derimod, fordi en saadan Oplæsning sigtede til at tillægge disse Udtryk af Følelser en for stor Vægt, en for stor Magt hos Folket; thi hvorledes skulde man kunne frygte for det, naar man med Slesvigerne deler de samme Følelser, som Adressen er et Udtryk for. I det Hele kan jeg

ikke forstaae, hvorledes Tallet og den store Mængde skulde gjøre Udslaget overalt i den hele Stat, men kun ikke hvor det er Tallet paa Menneskehjerter, som udtrykke deres Følelser med Hensyn til Fædrelandets Stilling.

[...] **[A:290]**

Grundtvig: Hvad der meget har undret mig, ikke blot ved denne Leilighed, men og da Talen var om Adressen, er, at det syntes, som mange ærede Medlemmer af denne Forsamling ansee Forretningsordenen som det Første, som det Største, som det, der skal afgive Loven for eens Tanker selv, endsige da for vore Yttringer. Jeg har forundret mig storligen, ikke blot fordi jeg finder en mærkelig Sprogfeil i Navnet **[A:291]** "Forretningsorden", men fordi dette gaaer langt dybere. Jeg skal tillade mig at bemærke, at det "at forrette" i vort Sprog slet ikke er Noget, som man egentlig skulde gjøre store Anstalter for, da Spørgsmaalet er, hvordan det bliver forrettet; saaledes siger man f. Ex. om enhver Præst, at han forretter Tjenesten i Kirken, men vi vide, at den kan blive meget maadelig forrettet. Jeg skulde derfor have ønsket, at Navnet havde været hellere "Udretningsorden" end "Forretningsorden"; hiint vilde have mindet om, hvad der bestandig skal staae os for Øie, at det ikke gjælder om at faae Meget forrettet, eller at faae det snart forrettet, men om at faae Noget *udrettet*, Noget, som kunde blive til Gavn og Glæde for Folket. Og naar nu Spørgsmaalet bliver om Forhandlingerne angaaende Grundloven og hvorledes den bør drøftes, forundrer det mig storligen, at man noget Øieblik kan enten tage Hensyn til Forretningsordenen eller see efter, hvad Ord der staaer, da der dog, som jeg i al min Sorg over mange af dens Bestemmelser har bemærket, i den staaer, at der kan afviges fra den, naar der kun er, som jeg troer, 50, som synes, at det er nødvendigt, for at der kunde udrettes Noget eller udrettes noget Bedre, overalt for at Livet kunde aabenbare sig; thi vel erkjender jeg det klarligen, hvor vi samles for at raadslaae om vigtige Ting, aa ja! al den Orden, som kan forenes med Livet, den er god; men ogsaa kun den, som er for de Levende, ikke den, som er for de Døde. Endelig, naar man fremsætter det Spørgsmaal, om man, naar man skal have en Comitee af 15 Medlemmer til at behandle og forud drøfte Grundloven for Danmark, da hellere skal vælge de 10 af Afdelingerne end af den hele Forsamling, synes det mig at være høist forunderligt, ikke alene, at man har anført Forretningsordenens Ord, som om det var et Citat af Skriften, men jeg siger endog, at jeg begriber ikke, hvorledes Forsamlingen kan forsvare en saadan Forkjærlighed for Afdelingerne, om de og ere dens egne Børn; jeg begriber ikke, hvordan man skal forsvare det, siden det skeer ved Lodtrækning, at det bestemmes, hvem der skulle være i Afdelingerne; thi dersom man har saa stor Forkjærlighed derfor, saa burde man naturligviis ogsaa vælge Comiteen paa

samme Maade; vil man ikke det, vil man ikke vælge Comiteen paa samme Maade som Afdelingerne, saa har man dog i det Mindste

.....

[...]

Grundtvig: Jeg beder, det er ikke at discutere Afdelings-Systemet; men det er kun at bemærke, at jeg mener, at naar vi have dannet Afdelingerne ved Lodtrækning, har man dog i Guds Navn ingen Grund til at forudsætte, at der derfor i dem skulde være dobbelt Fylde af Kundskaber og Forstand, saa at der derfor skulde vælges dobbelt Antal Comiteemedlemmer af dem fremfor af Forsamlingen. Nu har jeg talt.

[...] **[A:294]**

Grundtvig: Det var i Anledning af den Yttring af Formanden, at det havde været ønskeligt, om mit Foredrag havde været noget kortere, at jeg vilde bemærke, at jeg allerede idag har hørt meget længere Foredrag.

[...] **[A:297]**

Grundtvig: Jeg maa dog anmærke, at det andet Forslag er det, som blev stillet først.

[...]

[A:301]

Femtende Møde.

Mandagen den 13de November.

[...] **[A:312]**

Grundtvig: Det er bleven bemærket af den ærede Rigsdagsmand for Kjøge (Krieger), at man i constitutionelle Stater alene burde fæste Øiet paa Personer og ikke blot paa Gjenstande eller Forholdsregler. Der er kun een constitutionel Stat, som jeg kjender noget nærmere til; men det er ogsaa den, der af Erfaring kjender meest til det constitutionelle Liv, det er England, og det er vist, at der er netop Løsenet: "Forholdsregler og ikke Personer". Hvad nærværende Spørgsmaal og nærværende Øieblik angaaer, da skulde jeg troe, at, som af det kongevalgte Medlem, der nys talte, er udhævet, det maa være vigtigt for Landet og Folket, særdeles vigtigt i dette Øieblik, da en Ministerkrise sandsynligviis er indtraadt, at erfare, hvad det er, hvorom der hersker saa ulige Meninger i Ministeriet eller imellem Majestæten og Ministrene, som gjøre det nødvendigt, at et Ministerskifte enten ganske eller for endeel finder Sted. Jeg mener, at det vilde være en besynderlig Forbeholdenhed eller en besynderlig Beskedenhed, dersom Nogen af os vilde sige, at der var Intet i de nærværende Forhold, vi turde nævne, der var af

langt større Vigtighed end nogen Person. Jeg mener, at der i Danmarks Stilling for Øieblikket, indviklet i en livsfarlig Krig mod udvortes Overmagt, Danmark, haanet og krænket paa det Yderste *der*, hvor Danmarks Konge endnu nævnes som Herre; jeg mener, at der i denne Stilling er Noget, som maa lære enhver Dannemand ikke at see paa Personer, uden forsaavidt de ere uopløseligt forbundne med den store Stilling, den farlige Stilling, hvori Riget befinder sig, og saaledes, for at tage en bestemt Gjenstand, som det aldrig kunde falde mig ind at frygte for at nævne, skal jeg tage den besynderlige Vaabenstilstand, denne Vaabenstilstand fra Danmarks Side, medens det er overladt vore Fjender ved Ord og Gjerning paa det Dybeste at krænke og forhaane Alt hvad Dansk nævnes kan. Jeg mener, at det vilde være forunderligt, om nogen Dannemand skulde frygte for at tale derom, om den saakaldte Vaabenstilstand, den gruelige Tilstand, hvori Danmark befinder sig, livsfarlig tillige fordi den gjælder Landets Grændse, – frygte for at sige, at det er dette, som alle Dannemænd mene, at her er Spørgsmaal om; at det er det, der har foraarsaget Ministerkrisen; thi det, det kommer an paa, er, om Landet har Interesse og Folket Deeltagelse for Ministeriet, ikke om den ene eller den anden Person faaer Ministernavn eller kommer til at sidde paa Ministerbænken og bestyrer de løbende Forretninger. Det er det, der maa være det Afgjørende, om vi have et Ministerium, som ikke længer forventer at kunne gennemføre, hvad baade det og hele Folket have erklæret at ville, nemlig med Danmarks hele Kraft at dæmpe det ugudelige og lovløse Oprør i Hertugdømmene, skaffe Kongen fuld Raadighed over Slesvig og frelse vore danske Brødre fra den dybe Forhaanelse, fra den gruelige Tilstand, hvori de fremfor alt ved Vaabenstilstanden ere satte, og hvori vi, hvis de ikke ere Heroer og Martyrer, maae vente, at de ville tabe deres Deeltagelse for vor hellige Sag og omsider, trættede og utaalmodige, kaste sig i deres Arme, som kunne handle, og ikke længere ville høre paa os, som kun kunne tale.

[...] [A:317]

Grundtvig: Turde jeg blot anføre nogle Ord i Anledning af hvad den ærede Justitsminister nys foredrog, at det nemlig muligen skulde ligge udenfor Rigsforsamlingen at fordre de her omtalte Oplysninger. Jeg vil ikke paastaae, at det skulde være en Rettighed, som forpligtede Ministeriet, men jeg mener, at det ikke alene maa være Rigsdagens Ønske, men og dens nødvendige Ønske, som Ministeriet vistnok vil forbinde sig Folket ved at komme imøde, at naar et Ministerskifte efter alle Mærker enten forestaaer eller tildeels er indtraadt under saa vigtige, saa farlige Omstændigheder som de, Danmark paa den nærværende Tid er stillet under, Ministeriet da vil, saavidt muligt, oplyse Folket om, hvad der gjør et saadant Ministerskifte eller Faren derfor nødvendig, da det dog umuligt kan være Ministeriets Ønske, at hele Folket, hele Landet

skulde være længere end nødvendigt i Uvished om de Ting, som nu ligge os Alle tungt paa Hjertet.

[...]

Sextende Møde.

Tirsdagen den 14de November.

[...] **[A:318]**

Grundtvig: Høistærede Hr. Formand! Naar jeg, uagtet De for nogle Dage siden, just ikke som Formand, men snarere som Tilhører, fandt min Tale for lang, dog atter idag udtrykkelig har udbedet mig Ordet i en, som det kunde synes ubetydelig Sag, saa maa jeg jo vente, at man, saavel her i Salen som udenfor, vil sige, at jeg kun daarligt holder de Ord, som jeg ved Indtrædelsen sagde, da jeg lovede, hverken at holde mange eller lange Taler. Jeg er dog imidlertid kommen her, ikke for at tie, men for at tale efter min bedste Overbeviisning, og da allerede her i Salen, saavelsom overalt, hvor jeg løftede min Røst til det danske Folk, mine Ord ikke blot ere blevne hørte, men som jeg er overtydet om, ogsaa i mange Henseender have fundet Gjenklang, saa maa jeg ikke lade mig skrække af den Stilling, som jeg har, eller dog synes at have paa den danske Rigsdag, den eenlige Stilling, snart som et værgeløst Barn, fordi jeg kan og vil ikke høre til noget Parti, uden alene til det, vel meget lille, men i mine Øine særdeles gode Parti, som det danske Folk har mellem Folkenes Kreds paa den hele Jord. Jeg kan ikke Andet, og jeg tilføier kun den Bøn, at det saavel herinde som udenfor maa kommes i Hu, at jeg bryder ikke mit Løfte, thi jeg lovede kun, og jeg kunde ikke love Andet, hverken at holde lange eller mange Taler om Ingenting. Men skulde jeg nu vel turde kalde det Ingenting, som idag foreligger; skulde jeg kalde det Ingenting, det Forslag, at lægge saa godt som alle Adresser, alle Folkets Indstillinger til os, som dets Talsmænd, som dets udkaarne Folkemænd, – at lægge dem paa Hylden? Nei! kaldte jeg det Ingenting, da maatte man tvertimod efter min Formening antage, at jeg havde glemt, hvad jeg nylig har lovet, og hvad vistnok alle Folkets Valgte have lovet Folket; thi jeg har lovet, og vi have vistnok Alle, som valgtes af Folket, lovet, at Folkets Røst skulde ikke blot altid finde aabne Øren hos os, men ogsaa at vor Mund skulde staae det til Tjeneste, ja, at *det* skulde være Æren, vi beilede til herinde, at hvad man hørte fra vore Læber, det skulde hverken være Præstens eller den Boglærdes eller Jorddrottens, men være Folkets Stemme; og derfor maa jeg erklære den Sag, som vi idag behandle, for en saare vigtig Sag; thi i mine Øine beroer det paa den, paa

Beslutningen, vi tage, i hvad Lys vi skulle staae til Folket, om vi skulle staae til det danske Folk som dets strænge Herrer eller som dets ydmyge Tjenere. Man har sagt her i Salen, at alle Adresser, alle Folkets Indstillinger til os Rigsdagsmænd burde ikke oplæses, de burde det ikke, fordi de derved vandt en Styrke og en Betydning, som om vi ganske eller tildeels billigede dem, og at deraf vilde reise sig en Mængde Misbrug. Men man har glemt, eller dog glemt at sige, at al den Styrke og Betydning, som et Ord kan vinde ved at udtales eller oplæses herinde, al den Styrke og Betydning faaer det ikke af os, men laaner den af Folket, af Folket, som har givet os deres Stemmer [A:319] for at vi skulde give dem vor Stemme igjen, og at, naar vi ikke gjøre dette, da bryder Folket sig med Rette ikke om hvad der tales eller oplæses herinde. Man taler om Misbrug, og hvo vil nægte dem? Hvem vil nægte, at de kunne skee? Hvem tør vove at paastaae, at de ikke ville skee, ligesom man med et Smil pegede paa Gadevægternes Indstilling og lagde den paa Hylden; det vil skee her som overalt, at mange enkelte Mænd kunne faae isinde at misbruge Folkets Navn, faae isinde, om jeg tør bruge dette Udtryk, at riste deres egen Pølse paa Folkets Kappe. Men skulle vi da glemme, at selv Latinerne, de grundigste af alle Tyranner paa Jorden, selv de have lært os, at Brugen af noget Gavnligt maa ikke afskjæres for Misbrugens Muligheds Skyld, og Engelskmanden, den frie Engelskmand, har idetmindste lært mig, at alle Misbrug, fremfor alt alle Misbrug i Folkeforsamlinger, maae saavidt muligt taales, vistnok ikke for deres egen Skyld, men fordi ethvert Storværk kræver Frihedens kraftige Tilværen. Derfor ærede Formand! og alle Udvalgte af Folket, derfor maa jeg ganske alvorligen tilraade, enten aldeles at forkaste, eller aldeles, skjøndt med meget faa Ord, at omgjøre det Forslag, som idag foreligger; ja jeg maa tilraade, at vi nøies med 32 Fiskebeen i det Snørliv, vi her have faaet paa, eller om vi endelig skulle have det 33te med, som en Forstærkelse af det 16de, at vi da dog væsentlig tage hele Styrken fra det ved at vende op og ned paa det. Jeg foreslaaer nemlig, at der enten ingen Bestemmelse fattes om, hvorledes der skal handles med Indstillinger eller Adresser, men at det afgjøres hvergang, naar det kan behøves, eller at vi maae have den Regel, at alle Indstillinger fra Folkets Midte til os skulle uden Afstemning oplæses, saa at dette kun undtagelsesviis skulde nægtes, naar enten Formanden eller det Medlem, der har modtaget Adressen, forlanger det, og da, at der uden videre Forhandling skal afstemmes derom, dog saaledes, at Oplæsningen ikke bortfalder, medmindre $\frac{3}{4}$ af Forsamlingens Medlemmer ere enige deri.

[...] [A:321]

Grundtvig: Men tør jeg anmærke i Anledning af den ærede Ordførers Bemærkning, at saa er denne Bestemmelse aldeles overflødig; thi, dersom det skal gaae efter § 32, og altsaa Oplæsning

kun finde Sted, naar $\frac{2}{3}$ af de tilstedeværende Medlemmer ere enige deri, behøve vi ikke dette Tillæg.

[...]

Syttende Møde.

Onsdagen den 15de November.

[...] **[A:331]**

Grundtvig: Hvor nødig jeg end vilde forlænge disse Forhandlinger, især da det ogsaa er min Mening, at nærværende Sag henhører til dem, der bedst afgøres ved simpel Afstemning, saa kan jeg dog ikke andet end tale et Par Ord, da der er anført, hvad jeg veed i vore Dage meget let finder Indgang, at vi, istedetfor at see paa det virkelige Forhold, som foreligger, skulde mere tænke paa lignende Ting, og paa den Maade, hvorpaa vi skulde afgjøre andre lignende Spørgsmaal. Derfor vil jeg da erklære, at jeg er af modsat Formening; at mig synes, at Comiteen er gaaet den eneste rigtige Vei, idet den har foreslaaet, at man, ialtfald for denne Forsamlings Vedkommende, burde holde fast ved det, der kunde ventes af enhver Rigsdagsmand, hvad enten han saa i Virkeligheden har ventet det, eller ikke. Og ligesom jeg ikke kan forstaae, selv efter at have hørt den ærede Justitsminister, hvorfor Regjeringen har troet sig foranlediget til at gjøre noget Forslag i denne Henseende, isærdeleshed da den, om jeg ikke tager feil, alligevel overlader til selve Folkeraadet at tage Bestemmelse herom, saaledes maa jeg ogsaa sige, at, naar man vilde ligesom anbefale noget Ringere derved, at man mener, at det kan slet ikke komme i Betragtning, hvad en Rigsdagsmands Stilling er, da det efter den Beregning vilde, om ikke være umuligt, saa dog langt overstige de almindelig anvendte Kræfter, at bedømme eller betale dem, da maa jeg sige, at det forekommer mig at være det samme Tilfælde, som indtraf i min Ungdom med en dansk Mand, der var Lærer for en russisk Herres Børn, som ved Slutningen af hans Ophold hos sig forsikkrede ham, at det var umuligt at betale ham de store Tjenester, han havde gjort ham.

[...] **[A:337]**

Grundtvig: Er det ikke tilladt at tale? (Formanden giver Taleren Ordet.) Det er vistnok ikke for at erklære mig uenig med den ærede Stiller af Andragendet, at jeg begjærer Ordet, og fordi jeg ikke inderlig gjerne vil takke og være med at takke baade den danske Landmagt og Sømagt, skjøndt de ei have erhvervet glimrende Laurbær, og, hvad der er det Vigtigste, ingenlunde endnu have frelst Riget. I England var det aldrig Skik at votere Taksigelse uden ved

store Resultater; der tvivlede de ei paa, selv naar ikke store Slag kundgjorde det, at enhver engelsk Mand gjorde sin Pligt, og de følte dette med Glæde og med Stolthed hver Gang det skete, hvad enten der blev tabt eller vundet; men de fandt det upassende, og det med Rette, at votere Tak, naar der ikke var naaet et Maal, selv om dette end ikke var det sidste, det allerønskeligste Maal, saa dog et Maal, hvorved Folket kunde glæde sig. Af samme Grund skulde jeg stemme mod et Taksigelsesvotum i dette Øieblik, selv da, om der ikke af den, der stillede det, dertil var knyttet, at Felttoget var ude. Thi naar jeg tænker derpaa, da er det ikke en Følelse af Tak, der opstaaer hos mig, men en Følelse af Bedrøvelse og Harme – Bedrøvelse og Harme *fordi*, efter at vor Landhær efter Vaabenstilstandens Undertegnelse blev liggende i Jylland – jeg mener vel blot for at agte paa, hvad der skete i Slesvig – det Værste da skete, da Regjeringen i Kongen af Danmarks Navn stadfæstede ei alene Oprøret, men den Statsgrundlov, der var given af Oprørsregjeringen efter Vaabenstilstanden, og som skiller Danmark fra Slesvig – ja endog det allerværste da skete, da den danske Befolkning i Slesvig ei mere var sikker i sit Huus og i sit Hjem, ja i sit eget Land, men som Flygtninge maatte vanke omkring, *fordi da* til min store Forbauselse og store Græmmelse, og, jeg tør sige det, til hele det danske Folks store Græmmelse, netop *da*, just som Rigsforsamlingen var blevet samlet, opløstes Krigshæren.

Hvo vil da tænke paa i dette Øieblik at stemme for et Taksigelsesvotum!

[...]

Grundtvig: Jeg maa bemærke, at et saadant Votum slet Intet betyder, naar det ikke er eenstemmigt.

[...]

[A:345]

Nittende Møde.

Fredagen den 17de November.

[...] [A:346]

Følgende Amendementsliste var trykt og omdeelt til Forsamlingens Medlemmer:

1. Af *Grundtvig*:

Alle Adresser eller Indstillinger til Rigsforsamlingen oplæses uden Indsigelse.

Skulde imidlertid i noget Tilfælde Formanden eller det Medlem, der har modtaget Adressen, ønske Spørgsmaalet om Oplæsningen sat under Afstemning, da skeer det uden videre

For|A:347handling; dog bortfalder Oplæsningen kun, naar $\frac{3}{4}$ af de tilstedeværende Medlemmer ere enige derom.

[...] |A:350

Grundtvig: Jeg har vistnok allerede sagt, hvad min Mening er om denne Sag, og Comiteens Ordfører har nylig ogsaa sagt Forsamlingen, at den var netop stik imod hans Mening. Dersom jeg nu turde antage, at den var ogsaa stik imod Forsamlingens Mening, skulde jeg ikke mere besvære den med noget Ord herom; men jeg formoder dog, at det ogsaa med Comiteens Ordfører hænger saaledes sammen, at hans Øie ikke endnu er faldet paa den Side af Sagen, hvorfra jeg, maaskee ligesaa eensidigen, har betragtet den, nemlig paa den Side af Sagen, som viser Forholdet mellem os og Folket udenfor, Folket udenfor, som vi jo ikke alene tilhøre, men hvis Udkaarne, hvis Sendebud og Talsmænd vi ere, saa at det er vist, at naar Noget kommer os ihænde og indbringes her ved en af vor egen Midte, dersom det virkelig er kommen fra det Folk, hvis Talsmænd, hvis Tjenere vi ere, saa er det jo kun et Ord, som Folket indstiller til sin egen Mund, og som vi ere skyldige at udtale. Nu være det imidlertid langt fra mig at ville sige, at det var klogt af mig – hvilket jeg maaskee strax vil komme til at bekjende, at det ikke var –, at stille mit Forslag stik imod hvad Comiteen har foreslaaet; men det veed jeg for vist, at det dermed var min Hensigt, ligesaameget at gavne Forsamlingen som at tjene Folket; thi jeg skulde vel mene, at der ikke her i Salen kan være to Meninger om, at vor Styrke, som vor Tilfredshed med os selv og vor Gavnlighed for Landet, beroer derpaa, at vi ikke stille os som noget Fremmed, end sige da som en beherskende Magt over Folket, men at vi føle Deeltagelse for Alt, hvad der rører sig i Folket, og at Folket igjen føler Deeltagelse for hvad der tales og hvad der skeer herinde; og derfor, dersom det skulde skee, hvad jeg vil forudsætte, at Forsamlingen ikke skulde billige den Maade, hvorpaa jeg kunde ønske, at Comiteens Forslag skulde afgjøres, saa lader os dog endelig bifalde den Indskrænkning i Forbudet mod Adressers Oplæsning, som er foreslaaet af det ærede Medlem, der stillede den anden Ændring, den Ændring, at der dog ikke skal fordres mere end simpel Pluralitet for, at Adresser fra Folket kunne blive oplæste.

[...] |A:354|

Grundtvig: Jo, vore Vælgere – (Præsidenten ringede med sin Klokke).

[...] |A:356

Grundtvig: Er det mig tilladt at tage det tilbage? Efter |A:357| hvad der tidligere er yttret, kan jeg naturligviis ikke ønske, at det sættes under Afstemning.

[...] |A:359

Grundtvig: Høistærede Hr. Formand! Da jeg ved min Indtrædelse i den ærede Forsamling foreløbigen anmeldte, at jeg |A:360|saasnart

som muligt vilde stille det Andragende til Rigsforsamlingen, at der maatte udmeldes Nævninger eller nedsættes en frit valgt Comitee til at tage den slesvigske Sag under Overveielse og give Betænkning om, hvad der fra Rigsforsamlingens Side kunde være at gjøre, som enten kunde være til Trøst eller til Hjælp for vore betrængte, forfulgte, mishandlede, slesvigske Brødre – dengang vare i mine Øine Omstændighederne ganske anderledes end nu; og omendskjøndt jeg ikke selv vilde have troet det overflødigt endnu at gjøre et saadant Andragende, nu da det syntes at kunne gjøres under lykkeligere Varsler og med et gladere Hjerte, saa dog, da flere ærede Medlemmer af Huset, som ere Sagen gunstige, have yttret, at de for Øieblikket have anseet det for ubetimeligt at stille dette Andragende, føier jeg mig ogsaa villig derefter, og jeg glæder mig over, at det ogsaa i mine Øine ikke mere kan kaldes egentlig paatrængende nødvendigt. Jeg tager derfor Andragendet tilbage; men jeg forbeholder mig, hvis Omstændighederne skulde gjøre det tilraadeligt i mine og Andres Øine, som ere Venner af Sagen – og jeg haaber, at Forsamlingen vil troe, at jeg selv uforanderligen vil vedblive at være dette –, da at stille et lignende Andragende.

[...]

Grundtvig: Jeg skal tillade mig at gjøre et Spørgsmaal. Da der nu skal foretages Valg, saavel af en Viceformand som af et Medlem af den Comitee, som skal ansees for permanent, skal jeg, da dette er et fremmed Udtryk, og som saadant ubestemt – det kan betyde baade varig, vedvarende og stedsevarende –, tage mig den Frihed at spørge, om derved menes, at denne Comitee er bestemt til at være varigere end baade Formanden og Viceformanden og Forsamlingens øvrige Embedsmænd.

[...]

[A:365]

Et og tyvende Møde.

Onsdagen den 22de November.

[...] [A:378]

Grundtvig: Det forekommer mig dog, især efter de Udtryk, der ere brugte i Forslaget, at man kunde spørge om, at det, at Sagen skal henvises til Comiteen, er at forstaae saaledes, at Sagen og ikke Forslaget skal henvises. Naar det er Sagen, om hvorvidt det maatte være nødvendigt at træffe Forholdsregler angaaende Medlemmernes [A:379]Tilstedeværelse eller ikke, skal jeg ikke paa nogen Maade tale noget Ord derimod, men skulde det være Meningen, at det er Forslaget, der skal henvises til nøiere

Undersøgelse i Comiteen, maa jeg for min Part paa det Bestemtteste protestere derimod. Det synes mig, at Forsamlingen derved vilde forudsætte, at, om ikke ganske det, som Forslaget indeholder, saa dog en lignende Bestemmelse skulde være nødvendig eller endog kun passende. Jeg maa sige: endog kun passende; thi jeg har vel alt mærket, at naar jeg betragter Forretningsordenen, saaledes som den allerede er, som et Snørliv, saa er der Flere, der synes, at dette er nærvædet at være lidt blasphemisk. Men skulde jeg end tage fejl deri, at man ogsaa kan være ordentlig paaklædt uden at gaa med Snørliv, velan! saa vil jeg i Henseende til hvad der allerede er, stræbe at bære det ligesaagodt som nogen Anden. Jeg skal, om jeg ikke maatte finde tilstrækkelig Anledning herinde til at lære at bære det med Ynde og Værdighed, stræbe at lære dette af Damerne, som ganske rigtigt forstaae den Kunst at kunne bære det med Værdighed og Ynde; men imod ethvert Tillæg, der skulde forandre denne Sal til end mere Lighed med en Skole, og hvorved vi skulde antage nogen Bestemmelse om Rigsdagsmænd, der ikke kunde ansees for tilraadelig, men kun passede for Skoledrenge, derimod maa jeg, om jeg ogsaa skulde staae ene, paa det Stærkeste protestere. Jeg veed vel, at der findes idetmindste een Bestemmelse i Forretningsordenen, som minder fuldt saa meget om en Drengeskole, som noget af disse Forslag eller hvilke der senere kunde fremkomme, thi det hedder, at dersom Formanden skulde finde sig foranlediget til tvende Gange i et Møde at kalde et Medlem til Orden – hvilket Formanden selv har erklæret, ofte beroer paa en vis Takt – dette Medlem, være sig, hvem det være vilde, eller hvilken endog den Sag var, for hvis Skyld han var kaldet til Orden, skal berøves Ordet. Dette er for mig, som naar man i Skolerne, og dette endda ikke i de bedste, henstiller Nogen i Skammekrogen, og for min Deel troer jeg, at ethvert dygtigt Medlem, hvem dette overgik een Gang, vilde, eftersom hans Tankegang maatte være, enten nedlægge sit Kald som Rigsdagsmand, eller stræbe at tie, uden at jeg vil tale om, at det netop kunde være de dygtigste Medlemmer, der berøvedes Ordet. Jeg skal imidlertid ikke gaa ind derpaa, ligesom jeg ei heller lettelig skal stille noget Andragende med Hensyn til Forretningsordenen, da, saa gammel Forfatter jeg end er, jeg dog ikke er øvet i den Art af Forfatterskab, og jeg har lært, hvad jeg maaskee ellers ogsaa burde have vidst tidligere, at det meest Uheldige, hvormed man kan begynde sit Forfatterskab, er med at være Recensent.

[...]

Grundtvig: Dersom Forsamlingen vedtager, at de Medlemmers Navne, der udeblive, skulle indføres i Rigsdagstidenden, vilde dette være om ikke formeget, sikkerlig ikke forlidet i denne Retning.

[...]

Grundtvig: Jeg skal tillade mig at spørge, om det er det stillede

Forslag eller Sagen selv, der skal henvises til Comiteen.

[...] **[A:381]**

Grundtvig: Jeg skal blot sige, at efter hvad jeg har hørt, og efter de Oplysninger, som ere blevne givne, maa jeg aldeles stemme imod enhver Henviisning til Comiteen i den her omhandlede Henseende, som uværdig for Rigsdagsmændene.

[...]

Grundtvig: Man maa erindre, at det slet ikke er til nogen Nytte, at vi her ere tilstede, men at det var meget bedre, vi bleve borte, naar vi ikke ville gjøre Gavn. Der vindes virkelig ikke noget for Folket ved, at vi stemme, men kun ved, at vi stemme godt, og det er derfor ikke af stor Vigtighed at nøde en Rigsdagsmand til at komme, som vil blive borte.

[...] **[A:382]**

Grundtvig: Flere ere uvalgte endnu, flere ere paa Reiser, saa at jeg anseer det for et stort Tal.

[...]

[A:385]

To og tyvende Møde.

Løverdagen den 25de November.

[...] **[A:388]**

Grundtvig: Turde jeg maaskee gjøre den høistærede Formand et Spørgsmaal, der synes lidt paatrængende, ved Enden af Valget af de Comiteemedlemmer, som skulle betænke den vigtige Sag om Værnepligten. Jeg vilde da tage mig den Frihed at spørge, om hvad der er bestemt angaaende Forsamlingens Embedsmænd, at de ikke kunne frasige sig det paa dem faldne Valg uden med Forsamlingens Tilladelse, ogsaa gjælder for dem, der vælges til Medlemmer af en Comitee. Det er ikke, fordi jeg selv troer dette; men jeg formoder, at det ærede kongevalgte Medlem, som nys sad paa Ministerbænken, og som i første Afdeling er udnævnt til at indtræde i Comiteen for Værnepligtssagen – en Sag, der saa ganske er udgaaet fra ham, saa at det vilde være, som om en Forfatter blev kaldt til at bedømme sit eget Værk – ei har kunnet vise hint Valg fra sig, fordi han staaer i den Formening, at dette ikke er tilladt uden Forsamlingens Samtykke, og jeg spørger derfor, om der i saa Fald kunde være Noget imod, at Forsamlingen blev spurgt, om den tillod det.

[...]

Grundtvig: Det har ikke, som det kongevalgte Medlem siger, været min Tanke at bede ham om atter at træde ud af Comiteen, eller forvente, at han af Artighed imod mig skulde ønske at gjøre dette;

men jeg har meent, at det maatte være ubehageligt for ham at kaldes til at bedømme en Sag, som han maatte ansee for sin egen. Hvis man havde forudsat, at en Minister kunde komme til at indtræde i en Comitee, der skulde bedømme et Forslag, som han selv havde givet, saa vilde man vist ogsaa have sagt, at noget Saadant ikke kunde lade sig gjøre. Jeg har derfor tænkt, at det for Sagens upartiske Drøftelse kunde være, at det ærede Medlem ønskede at udtræde.

[...]

[A:389]

Tre og tyvende Møde.

Tirsdagen den 28de November.

[...] [A:398]

Grundtvig: Den foregaaende Taler har alt bemærket, at der ved Forordningen af 23de Septbr. d. A. rigtignok er Noget, der undtager den fra Classen af de sædvanlige provisoriske Forordninger, [A:399] fordi det, naar den var sat i Kraft, og saaledes endeel hidtil Uvørnepligtige vare blevne sendte til Hæren og maaskee enten vare blevne dræbte eller gjorde til Krøblinger, ikke kunde nytte dem, om en tilkommende Rigsforsamling dømte, at det var skeet uretmæssigt, og om den forkastede en saadan provisorisk Anordning i dens Heelhed fra først til sidst. Men derfor mener jeg ligefuldt, at det er soleklart, at en saadan Anordning, som end ikke under den uindskrænkede Enevoldsmagt med Rette kunde komme ud, uden at forelægges for Folkets Udvalgte, naar disse kom sammen, dog endnu mindre nu, efterat Kongen har erklæret, at han vil, at Folket skal have en langt større Deel i Lovgivningen end før, utvivlsomt bør forelægges ved det første Møde af Folkets udkaarne Mænd, og derfor mener jeg, at der fra den blotte Forms Side – thi jeg maa tilstaae, at der ogsaa for mig, og jeg har ikke tiet dermed, er Meget i Realiteten, som efter min Formening burde komme til Omtale –, er den allersoleklareste Ret, ja Forpligtelse for Forsamlingen til, naar Ministeriet – hvad der er forbausende – ikke selv vil gjøre det, da at fordre Loven forelagt.

[...]

[A:409]

Fire og tyvende Møde.

Torsdagen den 30te November.

[...] **[A:411]**

Grundtvig: Da det ikke er ved Valg, men kun ved Lodtrækning, at Afdelingerne ere dannede og fremdeles skulle dannes, kan jeg egentlig ingen Mening have om, hvorvidt det maatte være ønskeligt eller ikke, at Omvalg finder Sted, uden mit personlige Ønske i denne Henseende, og jeg har aldrig været vant til at vinde i Lotteriet, saa at jeg ikke kan vente stort heraf; men turde jeg ikke gjøre det Spørgsmaal til den høitærede Formand, om det maatte være tilladt at bytte. (Latter.)

[...]

[A:413]

Fem og tyvende Møde.

Løverdagen den 2den December.

[...] **[A:415]**

Grundtvig: Min ærede Ven, som nys satte sig, der staaer i Spidsen for den Comitee, der desværre maa understøtte vore Landsmænd, landflygtige i deres eget Fædreland, en Mand, hvis Navn allerede i mange Aar har været sammensmeltet med den danske Sag i Slesvig, han har spurgt, som det vel ogsaa laae ham personligen nærmest, om der da ikke var nogen Hjælp, nogen Trøst at vente af Regjeringen nu mere end hidtil i forbigangen Tid. Ministeriets Svar har i høieste Grad forundret mig, forundret mig og gaaet mig dybt til Hjertet. Men skjøndt jeg hverken har den **[A:416]** Tro, at alle ædle Følelser skulle være saa rige i dette Huus, at de ikke behøvede at næres, heller ikke den Tro, at alle Følelser skulle være under dette Huses Værdighed, og endnu mindre den selvmodsigende Tro, at begge Dele skulle være Tilfældet, saa vil jeg dog ikke idag udøse mit Hjerte hverken for Huset eller for Ministrene, nei, jeg vil dæmpe mine Følelser, tvinge dem tilbage med Magt, og jeg vil kun pege hen paa de Kjendsgjerninger, der i mine Øine gjøre det ikke blot til Pligt, men til Nødvendighed for Danmark, om det ikke vil skilles ved Slesvig eller fra Slesvig eller Sønderjylland, da at tage anderledes Forholdsregler, anderledes Forholdsregler end de, jeg enten nys havde den Ære at høre af Ministeriet, eller saadanne, som vi have seet i den sidst foregaaende Tid. Nu, gjort Gjerning staaer ikke til at ændre, og jeg vil derfor ikke noget Øieblik dvæle ved alle de halve og skjæve Forholdsregler, som førte til den ulykkelige Vaabenstilstand af 26de August; men denne Vaabenstilstands, den saakaldte

Vaabenstilstands mageløse Eensidighed, en Eensidighed, hvorved de danske Slesvigere ere aldeles afvæbnede og deres argeste Fjender sikkrede i Brugen af alle Vaaben, selv de meest forgiftede, ja denne Eensidighed vil jeg pege hen paa blot i to vitterlige Kjendsgjæringer, den vil jeg pege hen paa som Noget, som jeg kan ikke nægte i mine Øine indskærper Danmark Nødvendigheden af, hvis det vil bevare sin Ære, endsige da tilbagevinde sin Raadighed over Slesvig, ja dersom Danmark vil beholde det Mindste af Slesvigs Hjerter, som jeg troer er det Største og Vigtigste, vi kjæmpe for, at vi da maae snarest muligt med Kraft skride ind, at der da maa gjennem Vaabenbrag søges en virkelig Vaabenstilstand, der ikke er eensidig, men virkelig saaledes som den kun er, naar den holdes paa begge Sider. Af disse to Kjendsgjæringer, som jeg vil pege hen paa, er vistnok ingen ny eller ubekjendt; men desto bedre, thi desto stærkere ville de tale for sig selv. Den første Kjendsgjærning er slet ikke Andet, end hvad min ærede Ven strax i Begyndelsen af sin Forespørgsel anmærkede, det er den med alle de fredløse Slesvigere, som opholde sig midt iblandt os, og iblandt hvilke jeg kun vil pege hen paa Udgifterne af de 2 eneste danske Blade, virkelig danske Blade, der udkomme i Hertugdømmene; jeg vil pege paa dem, og jeg vil spørge, om de ikke ere os Borgen for, at om der end mod de tusinde Efterretninger om Piinsler og Plager, hvorunder alle de lide, der enten virkelig ere Danmark troe og hengivne, eller dog ere mistænkte for at være det, var nok saa meget at indvende i deres Enkeltheder, selv om der var nok saa megen Uvillie imod dem, de dog i det Hele maae betragtes som sande, siden saa mange Mennesker i de meest forskjellige Stillinger ere blevne nødte til enten at flygte, eller at opholde sig blandt Fremmede, tildeels at leve som disse – om de ikke ere os Borgen nok for, at, medens der ikke spares noget Vaaben mod hvad der kaldes Dansksindet fremfor alt Andet, og Pressen bruges saa aldeles i Oprørets Øiemed, at der ikke taales en Lyd, ikke taales en Ymten om noget Modsæt, Noget, der dog, medens Vaabnene skulle hvile, var det Eneste, der var tilbage for at trøste over Elendigheden, og som dog skulde forberede Ligevægten igjen, naar Vaabenstilstanden skulde afgjøres. Dette er den ene Kjendsgjærning, hvorpaa jeg vil pege hen, og den anden – den er vistnok langt mindre betydelig i sig selv, men jeg mener ikke mindre talende –, det er nemlig det saakaldte slesvig-holsteenske Cancellies Trøstebrev til de trofaste Slesvigere, dem i Tørningelehn og andetsteds, som have klaget deres Nød, som have skildret deres Forlegenhed i alle Maader under den Regjering, som brugte vor Konges, Kong Frederik den Syvendes Navn, og som de ikke selv vidste, om med Rette eller Uret brugte hans Navn til at forkynde og paabyde de meest fjendtlige Forholdsregler mod ham og hele Danmark. Dette Trøstebrev, som det vel skulde være, er vistnok udgaaet under det forrige Ministerium, og altsaa vel ogsaa fra dette,

saa det er ingenlunde det nærværende, som jeg vilde forlange, skulde give nærmere Oplysning om, hvorledes det dog er muligt at byde det betrængte Folk et saadant; men jeg maa gjøre opmærksom paa, at for det Første erklæres ikke engang, om den Regjering, som har aabenbart ikke blot selv løftet, men ogsaa opfordret Landet til at løfte Avinds Skjold mod Danmark, er oprørsk eller ikke. Der er kun sagt, at hvis den ikke vilde forbedre sig, erklæres den jo |A:417| for “insurrectionel”, – hvad sagtens dog skal være, hvad jeg paa Dansk maa kalde “oprørsk”, og jeg maa antage, det er saa, skjøndt jeg ikke er vis paa at have Medhold i Cancellistilen –; først naar den ikke vilde forbedre sig, det vilde vel sige, ikke gjøre noget nyt Løfte om at bedre sig, først da skulde den erklæres for oprørsk, skjønt Ordet vel af et Slags Skaansomhed ikke er brugt. Og naar dette da var skeet, da truer det slesvig-holsteenske Cancellies Skrivelse med, at da skulde alt Samqvem afbrydes med samme Regjering. Alt Samqvem afbrydes! ligesom det paa den ene Side er klart, at Intet kan hjælpe og Intet kan trøste de betrængte Slesvigere, uden at man gaaer den oprørske Regjering paa Livet, saaledes er det paa den anden Side klart, at der ikke kan vælges noget Udtryk i mine Øine mere nedslaaende for vore Brødre i Slesvig, end at vi ville afbryde Samqvem med dem, som aabenbart have afbrudt Samqvemmet med os og sætte netop deres Ære i at afbryde det saaledes, at end ikke en Lyd fra Danmark skulde kunne lyde til Slesvig. Naar det endelig siges, at selv nu, endog før denne Regjering erklæres for insurrectionel, har den ikke Ret til at udøve den Magt og Myndighed, som den betjener sig af over det danske Folk og over Indbyggerne i Tørningehn, som ventelig ere dem, der nærmest menes; naar dette siges, da har jeg vel hørt, at dette skulde være trøstende, men er dette en Trøst, da kan det dog kun være en Trøst for en saa dunkel Følelse, som jeg ikke tiltroer mig at kunne klare, og som jeg ikke troer at kunne tillægges den mindste Vægt i Sagen; thi for mine Øine, og jeg skulde mene for alle fornuftige Mænds Øine, er det saa langt fra at være en Trøst, at det meget mere forøger deres Byrde, thi de maae nødvendigviis efter en saadan Erklæring, netop naar de ere Danmark troe, finde det piinligt, ja, de maa finde det dobbelt piinligt, at de skulle staae under en saadan Magt, som er erklæret for insurrectionel; de maae finde det dobbelt piinligt, at de nu ikke engang have Ret til at modsætte sig en saadan Magt; ikke modsætte sig den – jeg tog maaskee feil; jeg vilde have sagt, at da Magten er erklæret for ulovlig og uretmæssig, kunne de gjøre sig Samvittighed af at lyde den, selv naar de ikke kunne undgaae det uden ved at blive Martyrer.

[...] |A:424|

Grundtvig: Da det forekommer mig, som om dette Andragende kun er en Deel af det, der var stillet for kort Tid siden, og hvorom den ærede Forsamling afgjorde, at det ikke skulde henvises til

Comiteen for Forretningsordenen, saa formoder jeg, at den nu vil være stemt for det Samme, da jeg slet ikke kan indsee, at der er fremtraadt noget Nyt, enten som Begivenhed eller som Ord, der kunde gjøre en Forandring i Bestemmelsen tilraadelig. Hvad især Anledningen til dette Andragende er angivet at være, nemlig 2 kongevalgte Medlemmers Fraværelse, da begriber jeg rigtignok saalidt som Nogen, hvorledes det skulde falde Forsamlingen ind, der dog aldrig har erklæret sig for Kongevalgs Nødvendighed, ja ikke engang erklæret sig for deres Ønskelighed i deres Heelhed, hvordan det skulde falde Forsamlingen ind, for at de skulde være fuldtallige, at gjøre en ny Bestemmelse i sin Forretningsorden om dem, og hvortil, som jeg hører, den ærede Ordfører for Comiteen ikke troer, vi ere berettigede.

[...]

[A:429]

Sex og tyvende Møde.

Løverdagen den 9de December.

[...] [A:433]

Grundtvig: Det er i mine Øine en herlig Ret, Majestæten har tillagt alle danske Rigsdagsmænd, mundtligt og offentligt at gjøre Spørgsmaal til hans Raadgivere, som de, der staae baade Kongen og Folket til Ansvar; men just derfor maa det være mit inderlige Ønske, at baade Ministeriet og hele den ærede Forsamling maatte see, at naar jeg idag første Gang betjener mig af denne Ret, det da paa ingen Maade er et personligt, men et folkeligt Spørgsmaal, som Rigsdagsmanden retter til Ministeriet. Dette maa være mit inderlige Ønske, og dog har Skjæbnen, Tilfældet, eller hvad man nu vil kalde den underlige Magt, som især iaar synes at drive sit Spil med alle Folk, villet, at det Spørgsmaal, jeg idag gjør til Ministeriet for Danmarks Skolevæsen i Anledning af Høiskolen i Sorø, lettelig kan ansees som et af de allerpersnligste Spørgsmaal, som vel kunde falde her i Huset; derfor maa jeg altsaa bede saavel den høitærede Minister som den hele ærede Forsamling at skjenke mig deres Opmærksomhed, medens jeg stræber at oplyse den folkelige Vigtighed af det Spørgsmaal, jeg idag har foresat mig at gjøre; men denne Opmærksomhed tør jeg vel ogsaa haabe, thi dersom jeg ikke turde det, da maatte jeg finde mig selv aldeles tilovers her i Huset. Jeg er nu en gammel, afgjort selvstændig Mand, som ikke kan høre til noget af Døgnets politiske Partier, og jeg er ene kommet her paa Rigsdagen for med gammel dansk Jævnhed og Dristighed at tale Frihedens, Folkelighedens og Oplysningens Sag, men ikke i dens

ubestemte Almindelighed, som har Tidens Strøm for sig og Talsmænd nok, men for at tale denne Sag i dens Forhold til Tid og Sted, dens Forhold til Danmark, til Folket i dettes forbigangne og nærværende Tilstand. Den Høiskole i Sorø, som jeg spørger om, den er da naturligviis den, som Kong Christian den 8de oprettede i sit sidste Regjeringsaar, som han helligede sine sidste Tanker, men som ogsaa synes at være sjunken i Graven med ham. Det var en Høiskole, som efter hans Mening og Bestemmelse skulde paa den ene Side aabne Adgangen til en friere Dyrkelse af Videnskaberne, end der hidtil her i Kjøbenhavn har fundet Sted, og som skulde paa den anden Side give hele Folkeungdommen uden Hensyn til Stand eller Syssel Adgang til at faae en bedre Grund i Modersmaalet og en bedre Oplysning om Fædrelandet og Alt hvad dansk er, end der hidtil har været nogen offentlig Leilighed til her i Landet at erhverve; det er denne Høiskole, hvorom jeg spørger, og det er tillige den sidste Deel, som jeg egentlig har for Øie, ikke fordi jeg for min Deel troer, at Videnskabeligheden ved vort eller ved noget andet af de nuværende Universiteter drives saa frit og saa gavnligt, som Tiden kunde trænge til og jeg kunde ønske. Men herom skal der slet ikke være Tale; jeg har saameget mindre Kald til at tale herom, som det, naar min personlige Forbindelse med Skolen i Sorø eller med Tanken derom, naar den kom til Omtale, som den ikke videre skal her, aldrig har været min Tanke eller mit Forslag, at begge Dele skulde være sammenblandede. Altsaa en Oplysningsanstalt for Folkeungdommen i det Hele, en saadan Oplysningsanstalt var det bestemt, at der skulde opstaae i Sorø, der, hvor de udvortes Midler vare tilstrækkeligt tilstede, for at den kunde opstaae, for at den kunde fremgaae i en kongelig Skikkelse. Og naar man nu vilde spørge, om en saadan Oplysningsanstalt for den hele Folkeungdom bør oprettes, hvor Folkebevidstheden kunde vækkes, hvor Fædrelandskjærligheden kunde næres, hvor alle disse nærmere Forhold kunde oplyses for den allerede tidligt, og hvor den kunde lære, forsaavidt det lader sig lære, at vi |A:434| alle Enkelte, af hvad Stand, af hvad Syssel vi end ere, dog tilhøre eet Folk, have som Saadant een Moder, have som Saadant een Skjæbne, een Bestemmelse, saa er det dog vel klart, at en saadan Anstalt, naar den slet ikke findes i et Land, maa være et stort Folkeønske, at den maa være en dybt følt Trang for den, som er bleven sig Folkeligheden bevidst, en dybt følt Trang netop paa et Tidspunct som nærværende, i et Vendepunkt – det største, der kan indtræffe for et Folk – et Vendepunkt, som maa staae klart for os Alle i denne Forsamling, vi, som vide, at vi her ere sammenkaldte for at raadslaae om en ny Grundlov, altsaa om en ny Grundvold for det hele Samfund, altsaa ogsaa sammenkaldte for at raadslaae om, hvorledes, naar alle de gamle Skillenum nedbrydes, Orden skal føres tilbage, om, hvorledes man tænker sig, at Alle skulle samvirke folkeligt til det fælles

Bedste. Men vel maa det staae klart for os, at det er med os som med ethvert Folk i Christenheden, at vi maae ikke blot hos de Fleste, men hos os selv savne den Klarhed og den Sikkerhed, som dog aabenbart udkræves, dersom ellers det store Værk – en folkelig Igjenfødsel – skal lykkes. Altsaa i Almindelighed talt, da kan der vist intet Spørgsmaal være om, at en saadan Folkeoplysnings-Anstalt som den, der var paatænkt i Sorø, at den er i Tidens Tarv, og det maatte vel derfor med Rette høilig forundre mig, at den forrige ansvarlige Minister for Danmarks Skolevæsen lod det være sin første Omsorg at stille denne Anstalt i Bero istedetfor at sætte den i Kraft, og at, dersom ikke alle Rygter lyve, det var hans Hensigt aldeles at nedlægge den. Derfor haaber jeg, at den hele ærede Forsamling og den høitærede Minister vil see, at om jeg end ikke havde den mindste Deel i den Tanke, som her skulde være udført, havde jeg ligefrem Kald saavelsom Ret til at gjøre en Forespørgsel, en alvorlig Forespørgsel, om det er den nærværende Minister for Danmarks Skolevæsen, om det er ham rimeligt, at han vil fremme eller at han vil hindre en saadan Oplysnings-Anstalt fra at træde i Kraft. Nu, jeg nægter det ikke, at vistnok gjør jeg Forespørgselen med mere Varme, med dybere Alvor, jeg kunde sige med mere Bekymring for det Svar, som kan ventes, fordi det var min Yndlingstanke igjennem en heel Menneskealder, det var, hvad der ikke blot laae mig paa Hjertet, det var, hvad jeg stadig overveiede; men ogsaa dette, mener jeg dog, er ikke ufolkeligt, thi hvorfor laae det mig paa Hjertet, og hvorfor overveiede jeg det, uden fordi jeg er en gammel Folkeven og en gammel Bondeven, og derfor ønsker jeg inderlig af mit ganske Hjerte, at ikke alene Danmarks Bønder maae have den Roes, at de ere rolige, men jeg ønskede, at de ogsaa maatte vinde baade den Lykke og den Roes, at de roligen kunde overveie og roligen udtale, hvad der fremfor Alt tilhører dem at overveie og udtale, hvad som i det Hele, for det hele Folk, kan være til fælleds Bedste, medens vi Andre fristes – om ikke til at see paa en enkelt Stands eller en enkelt Classes, saa dog paa en enkelt Syssels, paa en enkelt Videnskabs eller Kundskabs Bedste. Ja, jeg tør sige det, derfor var det, at den Undervisningsanstalt, som Kong Christian den 8de udtrykkelig sagde og lovede mig, den sidste Gang, jeg saa hans Ansigt, den skulde – om den ikke i Alt blev indrettet, som jeg ønskede – dog være tilgængelig for Alle, for Alle uden Hensyn til Stand og Syssel, tilgængelig uden noget piinligt Forhør, uden nogen Examen. Jeg mener, at det derfor, uden Hensyn til den personlige Deel, jeg tager i denne Anstalts Skjæbne, den personlige Deel, som jeg nødvendigen maatte tage deri, ikke blot fordi det var min Tanke i en lang Række af Aar, min enestaaende Tanke, men fordi det ogsaa var den Tanke, til hvis Udførelse jeg agtede paa mine gamle Dage dog endnu at bidrage af al Kraft, fordi det var mit Haab, at jeg ogsaa skulde see den af Kongen stiftede Høiskole, som han gav sit

kongelige Ord paa, at, hvordan det end gik, skulde jeg faae Lov til frit i Sorø paa mine gamle Dage at vise, om det var, som Saamange troede, et Hjernesvind, en Digterdrøm, eller om det var i Folkets Tarv, at en saadan Anstalt oprettedes – at det dog vel var værd, mener jeg, at prøve, om der ikke kunde skabes, om der ikke kunde næres en folkelig, en fædrelandsk, en lystelig Oplysning, hvori vi Alle kunde deeltage, saa at der, uagtet al den Forskjel, som der maa være paa vore Sysler, paa vore Tankers Gang i mange Henseender, dog var **[A:435]** Enemærker, hvor vi Alle mødtes, Enemærker, hvor vi nødvendigen Alle skulde have Lys, som vi Alle skulle have Varme, til at fremme det fælles Bedste til Folkets Gavn, til Rigets Held.

[...] **[A:438]**

Grundtvig: Havde jeg betragtet mit Spørgsmaal som personligt, kunde jeg aldrig have ventet andet Svar end det, jeg har faaet; thi naar den gamle Danske spørger Ministeren, som udenfor Huset er bleven berømt, ja endog i fremmede Lande, som Latiner tilbunds, kan han ikke vente andet Svar. Men jeg betragtede visselig Spørgsmaalet her, saavidt jeg kunde, ene og alene fra sin folkelige Side; jeg meente, at Ministeren, hvad der end var hans Fag, hvad der end havde været hans vigtigste Bestræbelse i Livet – jeg mente, at han, ligesom han vist deler i Grunden den Følelse, som besjeler mig, saa meente jeg, at han dog ogsaa vilde ganske eller tildels gaaet ind i den Anskuelse, at, om ikke i nogen anden Henseende, saa dog i ligefrem borgerlig Henseende var der Noget, hvori vi trænge til at mødes, hvor vi kunne mødes; der trænge vi til en levende Oplysning om og i vort Modersmaal, om vort Fædreland og om Alt, hvad der nærmest angaaer det. Vi trænge til at have en saadan fælles Oplysning, og jeg skulde mene, at en eneste Anstalt hertil var dog ikke formeget i Landet – en eneste Anstalt, hvor man, uden tillige at blive dannet til en Lærd, kunde lære sit Modersmaal, og hvor man, uden at tragte efter videnskabelig Ære, kunde erhverve sig Kjendskab til sit Lands Forhold; thi selv Bonden, synes mig, behøver den vel, naar han med os skal raadslaae om Fædrelandets Interesse. Det er ikke her, som Cultusministeren sagde, det er ikke her, at Skolen skal være, det er her, hvor den skal bære sine Frugter, her skal den vise sig; det er her, den savnes; ja! det er min Overbeviisning. Og naar Ministeren siger, om det skal være nok med een Skole, hvem har da tænkt det, hvem har sagt det? Men jeg skulde mene, at der maa begyndes paa et Sted; jeg skulde mene, at den folkelige Dannelselse heller ikke hos os endnu er saa rig og udbredt, at vi have let ved paa mange Steder at finde dueelige Redskaber; det er allerede meget, hvis vi kunde finde dem gode paa eet Sted, og lykkedes det først at faae een saadan Skole istand, saa vilde de snart opstaae paa mange Steder trindtom i Landet. Saaledes har jeg betragtet Høiskolen i Sorø; om den kunde fortjene Navn af Høiskole eller ikke, det var mig i Grunden ligegyldigt; thi man

maatte gjerne kalde den den *laveste* Skole i Verden, naar den kun udrettede, hvad intet Universitet i Verden kan udrette, udrettede det, at det danske Folk kom til Bevidsthed og Oplysning om hvad der tjener til Gavn for dets Frihed og Hæder. Man maatte vel snarere klage over, at det var bleven for silde nu, da vi skulle bruge denne Oplysning, og vi maatte savne den; men jeg haaber, at der er saamegen Godmodighed, Inderlighed og Billighed hos det danske Folk, at vi selv uden |A:439| denne almindelige Oplysning ville kunne undgaae den Afgrund, der truer os, som den truer alle Folk i nærværende Tid, og jeg veed, at det danske Folk elsker saaledes sine Børn, at naar de kun kunne vente, at der for deres Ungdom, deres Børn vil opgaae bedre, lysere Tider, da kunne de taalmodigen bære Alt. Men vist er det, at Ministeren for Danmarks Underviisningsvæsen, han maa nu oversee mig og min Ringhed, saameget han vil, dersom han ikke vil føie sig efter Dansken i det billige Ønske, at der dog maa blive en folkelig dansk Oplysningsanstalt for hvad der ikke kan læres i nogen Skole, vil han ikke det, nu, saa tør jeg sige, at han vil tabe i Striden med Nordens Aand og Danmarks Hjerter – om han end vandt, vil han dog aldeles ikke vinde i Tillid. (Gjentagne Bifaldsytringer fra Tilhørerpladsen. Formanden ringede med Klokken og paabød Taushed.)

[...] |A:443|

Grundtvig: Jeg har blot, i Anledning af hvad der er bleven yttret, villet anmærke, at mangfoldige Petitioner eller Ansøgninger i forrige Aar ere blevne undertegnede rundt omkring af Mænd af alle Classer, og deriblandt af mangfoldige af Bondestanden, om at Sorø Høiskole maatte komme frem og blive, som Kong Christian den 8de havde bestemt den til, en folkelig Høiskole, og det anmærker jeg kun, forsaavidt man deri udvortes kan have et Tegn paa, hvad jeg i mit Indre er forsikkret om, at det er et Folkeønske og vil blive et Folkeønske. (Bravo, Bravo.)

[...] |A:447|

Grundtvig: Jeg tænker mig, at naar Sagen forholder sig saaledes, kunde man maaskee tilføie: “saadanne, som de ikke allerede ere berettigede til efter § 13.”

[...] |A:450|

Grundtvig: Jeg skal ogsaa blot sige, at det vist ikke var for liden Sikkerhed, at det kun med $\frac{2}{3}$ Deel Stemmer kunde afgjøres, at Afslutning skulde finde Sted.

[...]

|A:453|

Syv og tyvende Møde.

[...] **[A:461]**

Grundtvig: Grunden, hvorfor jeg i dette Øieblik udbeder | **[A:462]** mig Forsamlingens Opmærksomhed, er blot den, at da ogsaa jeg hører til dem, som virkede det Lidet, de kunde, herhjemme til Negerslaveriets Ophævelse paa de dansk-vestindiske Øer, saa kan jeg ikke undlade at modsige, hvad der ved denne Forespørgsel gjentagende er bleven yttret, at det skulde erkjendes, at man virkelig kan have fuld Eiendomsret over sine Medmennesker, hvilket jeg derfor her i mit eget og, jeg skulde troe, i alle Menneskevenners Navn protesterer imod.

[...] **[A:464]**

Grundtvig: Jeg siger ogsaa, som den sidste ærede Taler nu har sagt, og visselig skulde jeg af mit inderste Hjerte ønske, at det aldrig maa komme saa vidt i Danmark, at man ikke skulde baade ville og kunne gjøre langt Mere for Fædrelandet, end den tunge udvortes Pligt tilsagde; men jeg forstaaer ikke, hvorledes det staaer i Forbindelse med den forunderlige Iver, man har, for at Forordningen af 23de September om de Ikke-Værnepligtiges Værnepligt strax skal sættes i Kraft, skjøndt den endog i Lovkyndiges Øine er ulovlig, og skjøndt den endnu ikke er forelagt Rigsforsamlingen, som jeg dog mener, den med Rette maatte forelægges til Drøftelse og Dom, men saavidt som muligt den forholdt, thi saavidt som muligt er det, naar den ikke selv er bleven forelagt, men det alene følger af den Stadfæstelse, som er forlangt for den i **[A:465]** det nye, foreliggende Udkast til en almindelig Værnepligtslov. Jeg kan derfor ikke Andet end spørge det høistærede Ministerium endnu engang, hvorfor dog ikke denne Forordning er forelagt Rigsforsamlingen, hvorfor den ikke skal forelægges den, da jeg dog ikke kan troe, at vort nærværende Ministerium skulde være saaledes bunden til det forrige, at det ikke alene maatte bære Ansvar for Udstedelsen af denne Forordning, men og Ansvar for, at den ikke er bleven forelagt, og Ansvar for de Grunde, som derfor ere blevne anførte; thi det er jo vitterligt i dette Huus, at det er bleven anført, at Grunden var den, at den maatte ansees for fuldkommen gyldig, og at den maatte ansees som allerede traadt i Kraft, som om den allerede var udført. Det har ogsaa ved denne Leilighed ikke fattedes paa Hensyn til den store Uretfærdighed, som der synes at skulle tillægges ikke Regjeringen, men os, som hidtil vare fribaarne i Landet. Jeg maa i den Henseende, uden at gaae ind paa Indholdet af den Forordning, hvis Indhold egentlig ikke foreligger, førend den er forelagt, kun bemærke, hvad man synes aldeles at have glemt, nemlig at vor fribaarne Ungdom ingenlunde under den nærværende Krig har

tøvet, indtil den enten kaldtes, eller endnu mindre til den slæbtes til Fanerne. Jeg skulde mene, at vor fribaarne Ungdom, imellem hvilken jeg med Stolthed har begge mine Sønner, jeg skulde mene, at den har ganske anderledes viist, at det ikke var Landets Værn, den ønskede at unddrage sig, ganske anderledes, end det kan vises ved en Tvangsudskrivning; ja jeg skulde ogsaa mene, at dersom det blev sagt – og det er bleven sagt meget for høit –, at der skulde skyldes Landbefolkningen, paa hvem den store Byrde hidtil hvilede – jeg kan sige frit, ikke med min Villie –, at der skulde skyldes denne Landbefolkning et stort Offer, et Sonoffer, et saakaldet uskyldigt Offer, jeg skulde mene, at de Fribaarne blandt os skylde den intet andet Offer end det, Kjærligheden byder at bringe, og jeg skulde mene, at det Offer, Landbefolkningen, som hører til samme milde Folk, som vi, forlangte, var ikke Andet end dette Kjærlighedsoffer, dette frivillige Offer, som vor Ungdom med Glæde gav; og jeg vil sige, at jeg har det Haab, at ikke Landbefolkningen eller nogen Dannemand vil forlange et andet Offer, et Offer, som aldrig kunde være menneskeligt, fordi det jo da vilde være et Menneskeoffer, vilde være et Offer til den saakaldte almindelige Værnepligts blodtørstige Gudinde.

[...] **[A:467]**

Grundtvig: Det var blot i Anledning af den høitærede Ministers Yttring, at Forholdene havde forandret sig saaledes fra Juni til September, at Forordningen ikke kom til at udgaae som provisorisk, jeg vilde tillade mig den Bemærkning, at jeg ikke kan forstaae, hvorledes efter Vaabenstilstanden af 26de August Forholdene skulde stille sig saaledes den 23de September, at man forudsaa – saavidt man kunde see –, at der vilde behøves store Opbud, hvortil Udskrivning af de Ikke-Værnepligtige vilde være fornøden.

[...] **[A:469]**

Grundtvig: Jeg maa blot udbede mig Ordet et Øieblik for at erindre, at naar man her fra flere Sider har villet paabyrde den høitærede Justitsminister et særdeles Ansvar for Udstedelsen af Forordningen af 23de Septbr. 1848 og de Grundsætninger eller Motiver, som deri fandtes, saa er dette aabenbart en stor Uretfærdighed. Den ærede Justitsminister har netop, som det kan sees af de kundgjorte Motiver, fraraadet denne Forholdsregel, fraraadet den endog med det Tilføiende, at han troede sig sikker paa, at ved den blotte Opfordring til de Uværnepligtige langt Flere vilde melde sig til Landets Værn, end de, man havde i Sinde at udskrive. Jeg anfører dette kun for at vise, at den ærede Justitsminister ikke har skiftet Anskuelse, jeg vil ikke sige siden 23de Septbr., men end ikke siden 22de Juni, eller hvilken anden Dato det var.

[...]

[A:485]

Ni og tyvende Møde.

Mandagen den 18de December.

[...] **[A:493]**

Grundtvig: Dersom det var sandt, hvad man sædvanlig siger, at det kun er Krigsmanden af Haandværk og fremfor Alt, General-Krigs-Commissariusser og i alt Fald tillige deres Fuldmægtige, som kunne have et rigtigt Begreb om den almindelige og om den særdeles Værnepligt, og i det Hele om en staaende Hær, som et nødvendigt Onde, man dog for de mange gode Tings Skyld, som følge med den, endelig maatte beholde, – dersom det var sandt, da skulde jeg naturligviis holde min Mund baade idag og saa ofte, som den almindelige Værnepligt enten efter den os ubekjendte Anordning af 23de Septbr. d. A., eller efter det os forelagte Udkast, trykt i dette Aar, maatte komme paa Tale herinde; thi Rigsdagsmanden fra Præstø er, som bekjendt, slet ingen Krigsmand af Haandværk, om man end har kaldet hans Pen et Spyd, eller hans Ord Pile, og om man end hemmeligt i denne Sal har tiltalt ham som en Holger Danske i egen Indbildning. Men jeg siger, det er ikke sandt, og jeg troer, jeg heri maa have Medhold, eftersom dog et Udkast til en Forordning om almindelig Værnepligt her er forelagt danske Rigsdagsmænd til Drøftelse; thi dersom dette kun skulde være skeet, for at vi skulde opfylde en **[A:494]**foreskreven Stemmepligt og paatage os Ansvaret for den forrige Krigsminister og for de tilkommende, saavel som for de foregaaende General-Krigs-Commissariusser og deres Fuldmægtige, da maatte vi meget hellere være gaaet ud til Fængselsfesten, skjøndt det ikke paa denne Dag er beqvemt, og overladt det til Vedkommende at raadslaae om vore Børns og Børnebørns endelige Behandling paa Sessionerne og deres foreløbige Behandling i Garnisonerne, i Kaserneerne, og ved Mønstringer og Afmønstringer. Men som sagt, jeg troer slet ikke, at det er Tilfældet, at det kun er Mænd af Faget og Folk af Haandværket, der skulle have et rigtigt Begreb om Værnepligten og en staaende Hær i det Hele. Jeg mener tvertimod, at i Reglen maae Mænd af Faget og Folk af Haandværket forudsættes at have en Fordom for deres Fag og Stand, at have Forkjærlighed for deres egen Haandtering, som i Reglen vil gjøre dem uskikkede til at see den staaende Hær med Alt, hvad derved hænger, i dens rette Lys og i dens rette Forhold baade til Fædrelandets Værn og endnu mere til Folkelivet i det Hele, til den borgerlige Virksomhed, og til det almindelige, det fælles Bedste, ikke at tale om dens Forhold til Folkefriheden. Jeg mener, det er med den staaende Hær, ligesom

det er med den herskende Kirke; jeg mener, at ligesom Erfaringen noksom lærer os, at det ikke er Bisper og Præster, som vi skulle spørge om, i hvad Forhold Folkelivet og Folkefriheden skal staae til den herskende Kirke, saaledes skulle vi heller ikke spørge enten Lieutenanter eller Oberster eller General-Krigs-Commissariusser, om i hvilket Forhold Folkelivet og Folkefriheden skal staae til en staaende Hær; men vi skulle derimod spørge Erfaringen, om hvad de staaende Hære ere oprettede til, og hvad de ere skikkede til, og da see, om det virkelig lønner Umagen, at gjøre saa store Opoffrelser for hvad de allerede have udkrævet og fremdeles ville udkræve. Men nu, saavidt som jeg kjender til den Erfaring, Folkehistorien giver, da veed jeg ikke rettere, end at der aldrig er bleven oprettet en staaende Hær til Fædrelandets Forsvar, men at de alle, de første med de sidste, ere oprettede til Undertrykkelse af Folket og Folkefriheden, eller til fordærvelige udenlandske Krige; og jeg skulde mene, at det ligger i Sagens Natur, at til Fædrelandets Værn, skjøndt det naturligiis er under dette uskyldige, ærværdige Navn, at den almindelige Værnepligt dækker sig, med al den Elendighed, den fører med sig –, til Fædrelandets Værn, siger jeg, kan aldrig nogen Indretning være mindre skikket, dersom det ellers er Fædrelandskjærlighed, dersom det er en almindelig Broderkjærlighed i et Land, der skal være Kilden til de Kræfter, der i Sandhed skulle til Held værne om Fædrelandet; thi det vide vi jo vel alle, at det Første, som udfordres til en velafrettet og slagfærdigstaaende Hær, eller som det hedder paa Pluddervælsk, en veldisciplineret Armee, er *blind* Lydighed, uden alt Spørgsmaal enten om Folk eller Fædreland, en blind Lydighed, som villieløse Redskaber, til Alt, hvad Driverne forlange. Det er noget Saadant, hvorom der spørges; der er derimod slet ikke Spørgsmaal om Kraften skal anvendes for eller mod Folk og Fædreland. Dernæst, naar jeg seer paa vort Fædreland, som jeg altid gjør, naar jeg seer paa Danmark, paa Danmark, hvor det vel er os Alle vitterligt, at Folket har Freden kjærest, er det vel ogsaa os Alle vitterligt, at Folket ikke villigt finder sig i Krigen, uden fordi det troer, at Freden kræver den, at Freden maa tilbageerobres, at Krigen er Betingelse for at kunne beholde Fædrelandet ukrænket i Fred. Og nu, naar man indrømmede Indretningen af en staaende Hær og Alt, hvad der kunde ønskes til at danne en tapper Hær, da vilde den jo aldrig blive til for Fredens Skyld, men for Krigen, for Krigens egen Skyld, kun anvendelig hos de store Magter eller dog kun hos dem, **A:495** som have Lyst til at føre udenlandske Krige, vinde Seire, et rigt Bytte og smukke Erobringer; det var dog kun der, at den staaende Hær vilde have hjemme, og aldrig i det fredsommelige Danmark. Derfor, naar jeg taler imod den almindelige Værnepligt, da taler jeg imod Alt, hvad man kalder Værnepligt, da taler jeg imod den, ikke blot fordi der jo ikke kan være Tale om Pligt, hvor Talen er om at vove sit Liv,

og hvor kun Lysten driver Værket, men ogsaa fordi vi Alle vide, hvad det er, denne Byrde har at betyde: at den betyder, som ogsaa den sidste Taler anmærkede, slet ikke en Indretning efter Landets Medfør, som kan saavidt muligt sikkre Fædrelandet, men at det er noget ganske Andet; at det kan anmærkes, og maaskee netop anmærkes, at blandt meget Andet er en staaende Hær og dens Slaveri en sørgelig Nødvendighed til Fædrelandets Hæder. Og det Udkast, som foreligger os, fritager jo for videre Beviis; thi det er saalangt fra, at dette Udkast begynder med den første simple Sætning, om hvad der nødvendigviis udfordres til Fædrelandets Værn, at det forudsætter en staaende Hær, og det en saadan, som den vi have havt, virkelig dog meget mere til at efterabe de store Magter, end til noget Andet; forudsætter dens Nødvendighed, og kun spørger om, hvorledes den almindelige Værnepligt og de store, de nødvendige Byrder af den, hvorledes de kunne udvides til det hele Folk. Der er kun Spørgsmaal derom, som om ikke her dog laae to Løsninger af Opgaven, enten om vi Alle skulle være frie, eller vi Alle skulle være Trælle, som om der ikke forelaae saadanne 2 Løsninger, som om det ikke fulgte af sig selv, at Friheden maatte dog Alle foretrække, især da der her er Spørgsmaal om den hele Folkeungdoms Frihed, dens Frihed til at flytte og fare, til at sysle med hvad den vil, en Frihed, som er saa aldeles nødvendig baade til Folkefrihedens Forsvar, til dens Trivsel og til alle gavnlige Syslers heldige Fremgang. Jeg veed det godt, som det ogsaa blev anmærket, at det er et meget ubetimeligt Øieblik nu til at raadslaae om, hvorledes Fædrelandets Værn skal besørges i Fredens Tid, hvorledes og hvorvidt man da skal forberede sig paa Krig; thi i et Øieblik, hvor Krig ikke blot er, hvad vi have, men hvor Danmark er indviklet i en Krig, hvori Alt, hvad der er kjært, Alt hvad der er helligt i mine Øine, staaer paa Spil, i et saadant Øieblik følger det jo af sig selv, som den forrige Taler anmærkede, at da maae alle Landets Kræfter, alle Landets Midler stilles til Regjeringens Tjeneste, for at den kan, saaledes som den troer at kunne forsvare for Gud og Folket, anvende dem til Fædrelandets Frelse; men derfor mener jeg ogsaa, at vi dog aldrig skulle nu i dette Øieblik antage en Lov, som dog i Grunden ikke har det Allermindste at gjøre med Fædrelandets Forsvar, hverken nu eller i Fremtiden, men som ene og alene vil udvide en stor og utaalelig Byrde til den hele Folkeungdom; thi det er vistnok Fleres Følelse, som det er min klare Overbeviisning, at kun det, at ikke hele Folkeungdommen hidtil har været den saakaldte Værnepligt undergiven, kun det har været Grunden til, at Fædrelandskjærligheden saaledes har kunnet opblusse, som den har opblusset, og kunnet frembringe, vi ville haabe langt Mere, end vi nu see, at der er frembragt til Landets Værn, til dets Forsvar, til dets Frihed. Jeg skal derfor slutte mig til den sidste Taler, idet han har andraget paa, at Forsamlingen skulde

indskrænke sig til, for Krigens Tid at stille alle Midler, alle Kræfter til Regjeringens Tjeneste, *forsaavidt* den kraftig vil paatage sig Fædrelandets Værn, men at det Øvrige maatte opsættes, indtil denne Krig, som vi haabe, med Guds Hjælp lykkelig er endt –, en Tid, som da ogsaa vil være den meest passende til at bestemme sig for, hvad Forsvarsvæsen man vil kaare for Fremtiden; thi det er hverken under en lang Fred, heller ikke midt under Krigens Bulder, at vi med ret Betænkksomhed, at vi med gyldige Grunde kunne tage den rette Beslutning i saa Henseende; men det er netop efter Slutningen af en saadan Krig, hvori Fædrelandet har været stedet i aabenbar Fare; det er netop da, naar Fædrelandet er reddet, at der baade i Marken og i Hjemmet, jeg vil haabe det, har dannet sig en fuldkommen gyldig Mening om, hvad der var en god og hvad der var en slet Forberedelse til den Kamp, vi have havt og overstaaet til Fædrelandets Redning.

[...] **[A:507]**

Grundtvig: Det er egentlig ikke for at tage mine Udtryk i Forsvar, og da endnu mindre for at tage dem tilbage, at jeg reiser mig. Jeg lader dem roligt staae, og jeg veed, de skulle vel blive staaende; thi at det kan være saa, at naar man fra sin Barndom var netop opklækket til, at ansee den blinde Lydighed for den høieste Dyd, og var bleven vant til at ansee Garnisonstjenesten for et priseligt Menneskeværk, at man da ikke finder sig fornødt ved at vandre den Bane, som er foreskrevet ved Sessionen, ved Garnisonerne og Kaserne, det kan vel være; men hvad jeg reiste mig for, det var for at sige dette Ord, og derefter at yttre min Forundring over, at det slet ikke synes Udvalget, at den tredie Paragraph trænger til nogen Anmærkning. Mig synes det dog virkelig, at, naar i et Udkast til en Forordning om almindelig Værnepligt alle de Forrettigheder ophæves, som i den Henseende havde været enkelte Classer eller enkelte Mænd givne, at der da siges med tørre Ord, at den hele Deel af Kongeriget Danmark, som hedder Bornholm, uden videre Grund skal være aldeles undtagen fra den nye Forholdsregel, at de, som der fødes, skulle være aldeles undtagne fra den Byrde, som paahviler de øvrige Undersaatter med mindre de, ligesom andre Udlændinge, nedsætte sig i den øvrige Deel af Kongeriget; det synes mig dog virkelig, at dette er Noget saa høist uregelmæssigt, at det idetmindste høiligen kunde trænge til en Forklaring for at kunne antages.

[...]

Grundtvig: Ja, mit Spørgsmaal gik ud derpaa om, da alle Fritagelser eller Undtagelser fra Værnepligt skulle ophøre, om det da ikke maae staae som noget forunderlig Uregelmæssigt, at Undtagelsen for Bornholm skulde vedblive.

[...]

[A:534]

Tredivte Møde.

Onsdagen den 20de December.

[...] |A:547

Grundtvig: I Henseende til hvad der talt om Tilbagebetalingen af en erlagt Kjendelse, da har jeg forstaaet det saaledes, at denne Kjendelse ikke har været erlagt af dem, som, efter hvad det hedder i Loven, hidtil havde været værnepligtige, men kun af dem, der for deres Børn og Efterkommere vilde tabe den Fritagelse, som de hidtil havde nydt, og dersom dette er rigtigt, saa indseer jeg ikke mindste Grund til, at en saadan Kjendelse skulde tilbagebetales; thi da var det jo aabenbart kun en erlagt Kjendelse for, skjøndt deres forandrede Stilling, alligevel at beholde den Rettighed, som de hidtil havde havt, og som de ikke kunde vente at beholde længere, end alle de, hvormed de havde den tilfælles. Dersom nu den Mening skulle seire, at ingen saadan Kjendelse vilde være at tilbagebetale, saa vilde altsaa den sidste Deel af den 4de Paragraph kunne gaae ud, og dernæst vilde da ogsaa den Bemærkning kunde synes overflødig, som jeg har at gjøre i Henseende til Sproget. Men det er dog ikke saa; thi det er ikke blot i den 4de Paragraph; det er desværre ikke blot i dette Udkast, at vi hvert Øieblik støde paa Ordet "Emanation". Dette Ord, som jo nu vistnok hører til Cancellistilen, det er dog ikke saaledes at ansee for saa rodfæstet i den, at man ikke skulde kunne haabe, at det endnu kunde oprykkes; thi deels er det dog vel ligesaa net at sige Udstedelse eller Udgivelse, og det er dog unægtelig langt mere forstaaeligt. Var det end, som det hedder i Visen, ligefedt for os, som kan lidt af mange Sprog, saa er det det dog ikke for dem, som kun kjende eet. Jeg veed heller ikke den allermindste Grund, som skulde være til at beholde et saadant Ord, der er bleven indført i Cancellistilen paa en Tid, jeg godt kan huske, vel som en Slags Pragtblomst, omtrent paa samme Tid, som vi fik Georginer. Imidlertid skal jeg kun bemærke, hvad vel desværre vil være overflødigt, at den næste Paragraph staaer i den meest skrigende Modsætning til Bestemmelsen i Forordningen af 23de September, der reentud erklærer, at der slet ikke skal tilbagebetales nogen Kjendelse til de Stakler, der blive udskrevne efter den.

[...] |A:554

Grundtvig: Jeg maa næsten bede Forsamlingen om at tilgive, at jeg tager Ordet. Jeg er nærved allerede at have fortrudt det. Imidlertid skal jeg dog vist ikke følge den ærede Taler fra Christianshavn dybere ind i hans Undersøgelse, enten om der er en Lighed imellem Erlæggelsen af en Kjendelse og 25 Aars tro Tjeneste

som Sognefoged og Lægdsmand, eller videre ind i Philosophien eller Theologien, som jeg troer vel, at maatte være udelukket fra disse Forhandlinger; men dette synes mig, at jeg dog maatte sige, at efter min Tro maae vi Danske, ligesom ethvert Folk, protestere derimod, at, naar Talen er om, hvad der er borgerlig Ret hos os, der da skulde gøres noget Spørgsmaal om, hvad der enten efter en enkelt Mands Philosophie eller et vist Troessystem ansees for Ret i Grunden og Ret evindeligen. Jeg maa da paastaae, at ethvert Folk har Ret til at faae borgerlig Ret efter sin Retsfølelse og Bevidsthed, |A:555 og dernæst maa jeg, skjøndt jeg langt fra gaaer saavidt som Adskillige, ogsaa Comiteens Ordfører idag, i Henseende til at man paastaaer, at Staten, jeg veed ikke under Skikkelse af hvilket Væsen, skulde have en aldeles ubegrændset Ret og mangfoldige Pligter, som den skulde opfylde, vistnok mene, at, hvad der udtrykker Folkets og Rigets Heelhed, altsaa Regjeringen, under hvilkensomhelst Skikkelse aldrig kan komme dertil, at den bør følge den Regel, som den ærede Taler vilde opstille; at den, uden at see paa, hvad Følgen for den selv maa være og hvor stor Skaden kan blive, dog nødvendigt skal holde paa Alt, hvad den Regjering, der til en anden Tid har udtrykt samme Heelhed, har lovet; thi hvor kan dette sammenlignes med Enkeltmanden og hans Ordholdenhed? Og heller ikke skulde vi vel noget Øieblik kunne tænke os, at et heelt Folk, naar det havde lovet Noget til en Enkeltmand, denne eller hiin, ikke skulde holde dette Ord, hvad Skade det end kunde have til Følge for den store Heelhed, for det hele Folk.

[...] |A:556

Grundtvig: Det var blot i Anledning af hvad et lovkyndigt Medlem nyligt fremsatte om den Forskjel, som der skulde være imellem, om Kjendelsen enten er erlagt før, eller efter Placaterne af 10de og 27de Juli 1846, at jeg ønskede at bemærke, at der ogsaa i denne Henseende vilde, dersom man antog, at dette skulde gjælde om nærværende Udkast, deri blive en mærkelig Forskjel fra Forordningen af 23de September, hvor det udtrykkeligt i § 1 hedder, at det ikke skal komme i Betragtning, om Fritagelsen er erhvervet førend Emanationen af Placaterne af 10de og 27de Juli 1846, eller efter samme.

[...]

|A:576

Et og tredivte Møde.

Torsdagen den 21de December.

[...] |A:588

Grundtvig: Dersom Spørgsmaalet om Forordningen af 23de September ikke for Grundsætningens Skyld var en meget alvorlig Sag, da kunde det i mine Øine være morsomt nok at see paa, hvorledes den har leget Skjul med os danske Rigsdagsmænd, og pipper nu endelig frem, som man siger, i den 5te § af et Udkast til en ganske anden Forordning; men hvad der som Leeg kan være meget morsomt, bliver, naar det skal være Alvor, sædvanlig ikke blot kjedsommeligt, men ærgerligt, og det finder jeg ogsaa, har været Tilfældet med den tidt omspurgte Forordning, som de ærede Herrer Ministre slet ikke have villet forelægge Rigsforsamlingen, Somme, fordi de sagde, at den Slags Forordninger vedkom ikke Rigsforsamlingen, Andre, fordi de sagde, at den allerede var forelagt i den 5te Paragraph af den anden Forordning. Nu, disse Paastande maae vel siges at være saa spøgefulde, at man enten maa gjøre dem eller sig selv Uret ved en alvorlig Gjendrivelse, men ikke destomindre saa, da der virkeligen skjuler sig en meget alvorlig Paastand bag dem, nemlig, at ansvarlige Ministre hos os her i Danmark kunne tilraade og underskrive en Forordning, som endog greb dybt ind i de personlige Rettigheder, uden at forelægge den for den næste Rigsforsamling, enten til Drøftelse eller endog kun til Vitterlighed, da det er saa, nødes man vel til at betragte disse Paastande som Alvor. Hvad nu den første Paastand angaaer, at det skulde være en Slags Forordning, der ikke kom Rigsforsamlingen ved, fordi den kun var given under paatrængende, nødvendige Omstændigheder, og maatte ansees for at være udført eller i fuldstændig Virksomhed før Rigsforsamlingens Møde, da vilde begge disse Grunde, hvis de vare rigtige, vistnok have megen Kraft til at undskylde og forsvare Ministrenes Dristighed for Rigsforsamlingen; men jeg kan ikke see, at den skulde have nogen, megen eller liden, Kraft til at forsvare det Dølgemaal, som lægges paa en Forordning, som ansvarlige Ministre ikke forelægge Rigsforsamlingen. Men nu er i mine Øine ingen af Delene rigtigt, jeg kan idetmindste ikke see den mindste paatrængende Nødvendighed for Krigens Skyld til Udskrivning af Ikke-Værnepligtige midt under Vaabenstilstanden, og jeg kan endnu mindre see, hvorledes der skulde være noget Hastværk dermed nødvendig for Ministeriet, da det netop var ifærd med at sammenkalde Rigsforsamlingen; jeg kan ikke see, at der var mindste Rimelighed for, at den vilde blive udført, at de betegnede Mandskaber vilde blive udskrevne, og endnu mindre at de vilde blive opoffrede før Rigsdagens Møde. Det er den ene Paastand, og den anden Paastand er ligesom denne. Den anden Paastand er nemlig, at det ikke skulde behøves, at fremlægge eller forelægge denne Forordning, fordi det er skeet ved det forelagte Udkast om almindelig Værnepligt i dets 5te Paragraph. Vel har denne Paastand ogsaa funden noget Medhold her i Forsamlingen, men det er dog vel kun ved en lille Feiltagelse; thi naar man

betrakter denne Paragraph lidt nøiere, maa man dog vel see, at det er saa langt fra, at Forordningen af 23de September skulde der være legemlig tilstede, at man ikke engang sporer Skyggen deraf.

(Fortsættes.)

[A:589]

Et og tredivte Møde.

(Sluttet.)

Der findes, som endog Lovkyndige herinde have sagt, ikke engang et Citat, en Opmaning eller Paaberaabelse af den; nei den *forudsættes* kun som en Lov, der ikke blot er i fuld Kraft, men ogsaa i fuld Virksomhed, ja saa mener jeg, Alle ville dømme, som læse Paragraphen med Betænksomhed og anvende de Regler, som gjælde for al dansk Stiil, ogsaa for Cancellistilen; jeg siger Cancellistilen, thi skjøndt jeg har tænkt, at det danske Cancelli var ophævet, har jeg dog forleden Dag ved at søge Justitsministeriet, fundet Cancelliets Navn paa alle Dørre, og ligesaa gaaer det, naar jeg læser de nye Forordninger, altsaa gjælder Reglen for det danske Bogsprog ogsaa for Cancellistilen, og da siger 5te Paragraph i dette Udkast ikke Andet, end at de, som nødvendig maatte udskrives, at de, som allerede ere udskrevne, ere enten afrettede eller ifærd med at afrettes, ere enten afgaaede til deres respective Bestemmelse eller ere ifærd med at afgaae; de skulle, indtil de ved Døden afgaae eller til Krigen erklæres for endt, fremdeles behandles i Lovens Medfør. Altsaa her forudsættes virkelig, hvad der er sagt os her i Salen, vi skulle forudsætte, at Forordningen allerede var udført, saa at om den kunde ikke være mere Tale; men hvad skal da Rigsforsamlingen under disse Omstændigheder gjøre, gjøre ved 5te Paragraph, og i Anledning af Forordningen af 23de September, som her nævnes. Ministeriet eller rettere Ministerierne to for eet, og begge for eet, de have virkelig ikke blot ved det besynderlige Dølgemaal, de have lagt paa denne Forordning, tiltaget sig en Ret, som efter min Formening aldrig kan indrømmes ansvarlige Ministre, men de have tillige ved at forelægge Rigsforsamlingen denne 5te Paragraph, hvori det forudsættes, at en saadan Lov er i fuld Retskraft og i fuld Virksomhed, sat den betænksomme Rigsforsamling i stor Forlegenhed. Thi naar nu ogsaa Forsamlingen var aldeles villig til at kaste et Slør over Ministeriets Fremgangsmaade og selv fandt sig i, at Ministrene fik deres Villie med Folkeungdommen fra 1823, 24 og 25, som nu engang, efter deres Mening, skal være et Forsonings-Offer, da seer jeg ikke let, hvorledes Rigsforsamlingen kan gjøre det uden at opgive den Værdighed, som vi dog baade ere kaldte og valgte til ikke blot at hævde, men og at grundlægge. Det er nemlig

for mig et ubesvarligt Spørgsmaal, hvorledes Rigsforsamlingen endog uden dette blot skal kunne omtale denne Forordning som ægte og som fuldgyltig, skjøndt den langt fra at have været forelagt, vel endog nu maa kaldes forholdt. Jeg indseer lige saa lidt eller endnu mindre, hvorledes Rigsforsamlingen kan indlade sig paa at drøfte Enkelthederne i en saadan Forordning, som meget let kan være de fleste af Medlemmerne aldeles ubekjendt, og maa antages hele Rigsforsamlingen ubekjendt, til Ministeriet kjender sig ved den, og bekjendtgjør den ordentlig for os. Vistnok har vort Udvalg i denne Sag, eller som jeg efter min danske Sprogtact vilde kalde det "Vælgten", indladt sig paa Enkelthederne af den tidnævnte Forordning, allerede saaledes ved 4de Paragraph indladt sig i Spørgsmaalet om, hvorvidt denne Forordnings Slagtoffre skulle, dersom de have betalt Penge for Fritagelsen, have deres Penge igjen, ligesom her efter Udkastet, eller de ikke skulle det, og den samme Nødvendighed maatte vel findes ved at indlade sig paa de iøinefaldende Forskjelligheder, baade ved Lodtrækning og Stilling og vel ved Meget, som er undgaaet min Opmærksomhed; men det gaaer jo dog ingenlunde an at indlade sig paa Drøftelsen af disse Enkeltheder i den hemmelighedsfulde Forordning, saalænge den ikke er forelagt. Derfor, dersom Ministeriet nu **[[A:590]]** ikke vil forelægge denne Forordning og heller ikke vil opgive den, og dersom alligevel Rigsforsamlingen i en saadan alvorlig Tid, som kræver Enighed, ikke længere vil blive ved at stimes med det derom, da seer jeg kun en eneste Udvei, og det er, at Rigsforsamlingen slaaer en Streg over denne Forordnings Navn, som er det eneste af den, som findes i Udkastet, og da den dog ikke kan forsvare at overlade en egen Deel af Folkeungdommen til Ministeriet, som har sagt os i den nævnte Paragraph, at den har gjort en egen Lov for den og derved gjort en Deel af Folkeungdommen til en Undtagelse fra de Bestemmelser, som findes i den foreliggende Lov, saa maa det, mener jeg, være Rigsforsamlingens Pligt at tage Ungdommen ud af Forordningen, det vil sige, at erklære, at Folkeungdommen fra 1823, 24 og 25 skulde, som en Undtagelse for Krigens Skyld, være de samme Vilkaar undergivne, som Ungdommen fra 1826. Det er den eneste Udvei, som jeg seer, og dersom derfor ikke Vælgten eller noget andet Medlem i denne Sal, der er bedre dreven i Cancellistilen end jeg, vil gjøre det, forbeholder jeg mig et Ændringsforslag, som gaaer derpaa ud.

[...]

[[A:663]]

Fire og tredivte Møde.

[...] **A:674**

Grundtvig: Jeg maa, dersom ingen Anden vil gjøre det, forbeholde mig at stille et Ændringsforslag, hvorved Alt, hvad der angaaer Lodtrækning, udgaaer af Forordningen. Det er virkelig ikke fordi jeg, i Sammenligning med, hvad der vel hidtil kan være skeet eller herefter maatte skee, naar der ved Sessionen skal gjøres et Udvalg af det tjenstdygtige Mandskab, anseer Lodtrækning for værre end meget Andet, saa meget mindre, som, naar jeg tænker mig selv i dette Tilfælde, jeg hellere vilde lade det komme an paa Lotteriet end paa Generalkrigscommissairen og hans Fuldmægtig; men det er dog alt for galt, synes det mig, naar man for at gennemføre, hvad man kalder et Lighedsprincip, ei alene seer bort fra, hvad der hidtil var Ret, ei blot seer bort fra alle de Ubehageligheder, alle de Byrder, som man mener, bør væltes over paa en heel Deel af Befolkningen, som dog vel ikke er den, der har gjort sig mindst fortjent af Samfundet, eller gjort sig mindst skikket til at tjene det herefter; men ikke blot gjør det, men taber, saavidt jeg kan see af Øiesyn, hvorledes vor Forfatning i Fredstid skulde blive, naar man saaledes sætter den hele Ungdom til Generalkrigscommissairens Disposition. Naar man, siger jeg, har gennemført Lighedsprincippet uden at bryde sig om det Allermindste, indtil man nu kommer til Lodtrækningen, saa maa jeg sige, at det gaaer dog vist ikke an, hvis man behandler det som den eneste Roes, man her synes at ville efterstræbe, at gennemføre dette Princip, da pludselig at holde op og kaste Alt ind i Lotteriet, Alt ind i Tilfældet. Derfor er det, at jeg baade vil gjøre et Ændringsforslag til den Paragraph, som omtaler Lodtrækningen, og ligeledes, som jeg før har sagt, et Ændringsforslag til den 5te § og et Ændringsforslag til den 3die § angaaende Udeladelsen af det i denne Paragraph, der undtager hele Bornholm fra Lighedsprincippet, og endelig har jeg ogsaa, som jeg ved denne Leilighed maa anmærke, **A:675** meent at ville stemme for Udeladelsen af den 6te Paragraph, da jeg slet ikke seer, hvorfor det ikke skulde være saa galt, som det kunde blive. Jeg har nemlig fra Begyndelsen af sagt, og dermed mener jeg at have frelst min Samvittighed, at jeg sluttede mig aldeles til det Andragende fra det ærede Medlem fra Ribe, om at hele Forordningen skulde lægges paa Hylden, og at Rigsforsamlingen, i Erkjendelse af – hvad jo selv det ærede kongevalgte Medlem, der vel har havt meest Deel i Forordningen, erklærede –, at den kun duer for Krigstid, istedetfor at gennemgaae og drøfte og endelig antage den som gjældende for Fredstid, langt hellere maatte overlade det til Regjeringen, hvorledes den vilde finde og bedst anvende Rigets Styrke, saalænge Krigen varer, uden at lade sig binde af de Bestemmelser, som hidtil have været om Udskrivningen, og derimod at bede Regjeringen, saa

snart Fredstiden kommer, da at forelægge et Forslag til et Forsvarsvæsen, og et Forsvarsvæsen saaledes som det i Fredstid kan lade sig forlige med Borgernes Frihed, som det lader sig forlige med alle de borgerlige og menneskelige Sysler, med den hele levende Virksomhed, og som endelig kan tænkes at gjøre Gavn for hele Samfundet og være den efter Omstændighederne bedste Forberedelse til, naar det igjen gjøres behov, med Kraft at værne om Fædrelandet. Ja, det var fra Begyndelsen, og det vil til Slutningen være min fulde Overbeviisning om denne Forordning, at den, som en Bestemmelse om Danmarks Forsvarsvæsen i Fredstid, er af det Slags Forordninger, som kun ere paa deres rette Sted to Gange, først saalænge som den ligger i sin Faders Hjerne som i Moders Liv, og siden, naar den bliver lagt paa Hylden som man lægger Folk i deres Grav.

[...]

|A:735

Sex og tredivte Møde.

Onsdagen den 3die Januar 1849.

[...] |A:750|

Grundtvig: Naturligviis maa jeg stemme for, hvad der allerede er udtalt, at det virkelig er, hvad man med Rette kan kræve, at, naar en saadan Bestemmelse, som den med Følgeseddelen, skal indføres almindelig, at det da dog kommer til at *staae* i Forordningen, og at man ikke henviser til en af de tusinde, som ikke Een af Tusinde kjender. Dernæst reiste jeg mig egentlig blot for at henlede Forsamlingens Opmærksomhed derpaa, i Henseende til den Reisenudenlands, som nu herefter skal være forbunden med saamange Omstændigheder og med saamegen Fare for de Paagjældendes hele Formue, Arv og altsaa Stilling i det Hele, – at man dog endelig vil tænke derpaa, at det var noget ganske Andet, saalænge Talen var om Landbefolkningen, der sædvanligviis bliver hjemme, hvad enten den har |A:751| Lov til at reise, eller ikke, og at derimod den nærværende Lov jo netop omfatter alle dem, til hvis Dannelse det for en stor Deel hører at reise i Udlandet, ikke alene en Deel af de Studerende, som vi kalde dem, men ogsaa alle Kunstnere og mange Haandværkere; at det er dem, som her skal gives Lov for, og at det er dem, som vi her skulle tænke paa og ikke paa det almindelige Begreb om, hvorvidt det skal være alle Mennesker tilladt at vælge et andet Fædreland, hvorvidt det kan tillades, førend de have fyldestgjort deres Værnepligt; vi skulle tænke paa, hvad Følger i Livet det vil have, at gjøre vanskeligt, hvad der for dem

næsten er nødvendigt, – hvilket med Kunstnere og Haandværkere vel ofte er Tilfældet, – at de, naar de kunne, ville blive reent borte fra Fædrelandet; om en Opfyldelse af Værnepligten, i Garnisonen og Kasernen, om den virkelig skulde være det værd; det er dette, jeg gjerne vilde lægge Forsamlingen paa Hjerter ved den Bestemmelse, som ligger for. Overalt er det jo dog det Første og det Sidste at betænke, ikke om dette, enten Ligheds- eller Lodtræknings- eller Stillingsbegrebet, om hvorledes det seer ud i Almindelighed, om hvorledes det har været et Tvistens Æble for alle tydske Høiskoler og hvorledes det kunde blive det ogsaa her i Salen og alle Steder, men at det er for Danmark og det danske Folk, et Folk, der, idetmindste saavidt jeg kjender det, idetmindste i een Henseende tænker som jeg, at det meget heller vil være frit og glæde sig paa sin danske Viis end det vil være afstivet og suurmulende paa sin Høitydsk, om det saa nu end efter alle tydske Professorers Dom hørte til det mindst statsmæssige og meest eensformige Folk i hele Verden.

[...]

|A:775

Syv og tredivte Møde.

Torsdagen den 4de Januar.

[...] |A:779

Grundtvig: Saavidt jeg har forstaaet den ærede Marineminister, saa har det hidtil ogsaa været Pligt for dem, der vare over 50 Aar og stode i Extrarullerne, at møde aarlig ved Sessionerne, og naar det er saa, kan det ikke nægtes, at denne Byrde var endnu større end den, som efter denne Forordning er foreskrevet; men vi maae vist ikke glemme, og fremfor alt her i Huset ikke glemme, at den gamle Tid, hvori selv det mindste Gran af Orden syntes at være nok for derfor at opoffre en stor Deel af Friheden, at den Tid skal være forbi, og at vi altsaa visseligen ikke maae give vor Stemme til, at Befolkningen skal bebyrdes, hvor det ikke er nødvendigt, bebyrdes blot for, saavidt jeg kan forstaae, lidt mere Nemhed med Rullernes Førelse. Saameget mindre synes jeg, at vi have Ret til at stemme for noget Saadant, som, saavidt jeg har forstaaet det, den Nemhed, som derved vindes, endda er meget liden; thi er det saa, som det vel ogsaa maa være, at det gjælder for lovligt Forfald, naar man har bedre Ting at bestille end at møde for Sessionen, saa kan man ikke tænke sig Søfolkene saaledes i Farten, som man kunde ønske det skulde være, uden at det maatte være en meget liden Oplysning, man fik ved at indkalde dem af Ungdoms- og Extrarullerne, meget

liden Oplysning, om hvad Mandskab Ministeriet havde til sin Raadighed.

[...] |A:783

Grundtvig: Den ærede Ordfører bemærkede og synes at mene, at jeg havde overseet, at det var for at kunne gjøre sig nogenlunde rigtig Forestilling om det Mandskab, man havde til Raadighed, at det var derfor, at de i Ungdomsrullerne og Extrarullerne |A:784skulde være nødte til at møde, naar de ikke kunde angive lovligt Forfald. Men det var langt fra, at jeg oversaae dette, som vel ogsaa var umuligt, da det allerede var anmærket; men jeg meente, og jeg mener endnu, at det vil aldeles komme an paa Tilfældet, om der af de Søfarende, af dem, der virkelig ere i Fart, virkelig paa den Tid, Sessionen holdes, er saamange tilstede og blive tilstede indtil den Tid, at de skulle bruges, at Sessionen derved vil kunne faae nogen Oversigt over, hvilke Folk den har til sin Raadighed, og dernæst maa jeg gjøre opmærksom paa, hvad hverken Ordføreren eller Marineministeren anmærkede, nemlig hvilken Byrde det er for alle dem, som lige til det 50de Aar skulle møde.

[...] |A:785

Grundtvig: Tør jeg som Lægmand i Cancellistilen spørge den ærede Ordfører, om der, naar der tales om den Ustraffelighed og det gode Rygte, de skulle have, som stilles, menes, at de skulle bevise en bedre Vandel, end der fordres af dem, der udskrives; thi det forekommer mig dog underligt, at den, som den Udskrevne stiller for sig, mere skulde bevise sin Ustraffelighed og Sikkerhed end han selv.

[...]

Grundtvig: Ja, eller strængere godtgjøre den.

[...] |A:786

Grundtvig: Nei det er ikke.

[...] |A:793

Grundtvig: Jeg veed ikke, om den ærede Ordfører med Flid undlod at sige noget om Forholdet mellem den større Straf for den Værnepligtige af Landetaten, som ikke møder ved Sessionen i Fredstid, og den Straf, som er fastsat for de Søværnepligtige, som i Krigstid reise bort og ikke vende tilbage.

[...] |A:794

Grundtvig: Jeg vil blot anmærke med et Ord, at det ingenlunde var en større Haardhed, jeg ønskede anvendt paa de Søværnepligtige, men det var blot det, jeg vilde gjøre opmærksom paa, at der burde udvises den samme Mildhed i Henseende til de Landværnepligtige, og jeg havde tænkt, at man vilde anføre med Hensyn til dem, hvad man har anført for Mildheden mod de Søværnepligtige, at den havde sin Grund deri, at naar man vilde straffe dem saa strengt, bleve de borte; thi da vilde jeg anmærke, hvad jeg ogsaa nu for en Deel vil anmærke, at dersom man virkelig vil sætte det i Kraft med

de Bestemmelser, som i denne Forordning ere tagne baade mod at reise ud af Landet, medens man staaer i Rullerne, og om at straffe dem, som naturligviis, naar de ere borte, ikke komme til Sessionen, at det da ogsaa deraf vil blive en Følge, at Mængden af Kunstnere og Haandværkere – som det vel ogsaa turde være det Bedste, at de bleve borte – i alt Fald naar de ville vende tilbage fra et længere bortliggende Land, da ville tage til Sverrig eller Norge istedetfor til Danmark, og jeg vil heller ikke fortænke dem deri. Jeg vil ved denne Leilighed kun anmærke, at dersom denne Værnepligtsanordning havde været til og var bleven fulgt, var Thorvaldsen aldrig kommen tilbage til Danmark.

[...] **A:801**

Grundtvig: Jeg skal ikke her indlade mig paa det meget tappre Medlems Ord om den Spøg, som ligger til Grund for os Alle, der have meent *at burde* foreslaae, at Forsamlingen paa den ene eller den anden Maade, at den skulde forkaste Anordningen, saa at den ikke kommer til at træde i Kraft. Nu reiser jeg mig kun – thi om dette kunne vi tales ved siden ved den endelige Behandling – for, i Anledning af, hvad et æret Medlem af Bondestanden har anført, dog at gjøre opmærksom paa, hvad der under hele Sagens Behandling, naar man her er kommen til den Side, synes at være glemt. Han har talt om Krigshæren, som om den for nærværende Tid bestod af lutter Bønder. Er det saa? Han har talt om den, som om den stod for vore Øine som kjæk i og for sig selv, og som om den vilde blive dobbelt kjæk, naar kun de andre Stænder, som hidtil have været undtagne fra Byrden, kom til at tjene, naar den kun understøttedes af dem. Tør jeg spørge, om Nogen har tvivlet om, til hvilken Stand alle Befalingsmændene henhøre og have henhørt, eller om Nogen troer, at saamegen Kjækhed, Bondestanden endogsaa ved denne Leilighed har lagt for Dagen, at dersom der ingen Befalingsmænd havde været, eller dersom ingen af dem vare gaaede i Spidsen, den da vilde have viist den samme Kjækhed; og endelig, har der ingen Frivillige været med, hvor det gjaldt Liv og Blod, eller have de holdt sig tilbage, eller have virkelig de Værnepligtige været de Eneste, som have viist dem Veien til Æren, Veien til Død eller Seir? Altsaa vi maae ikke tale saa. Kan det da ikke i mange Henseender rettelig siges, at naar i Fredstid Værnepligten saaledes skal **A:802** opfyldes, at alt Sessionsvæsen, Garnisons- og Casernetjeneste skal kaldes Værnepligt, at det da er til hele Folkets og hele Rigets store Gavn, at ei Alle have været værnepligtige, og vilde det ikke have været til stor Skade, baade i Krig og Fred, dersom det havde været saa?

[...] **A:803**

Grundtvig: Er det ikke i Forretningsordenen tilstedet, at der stilles Ændringsforslag, som ikke ere formulerede, men kun forbeholdte ved den foreløbige Behandling.

[...]

Otte og tredivte Møde.

Løverdagen den 6te Januar.

[...]

Grundtvig: Det Andragende, som jeg har taget mig den Frihed, og som jeg har følt mig drevet til at stille, gaaer ud paa, at den ærede Rigsforsamling paa det danske Folks Vegne vil udtale det Ønske, at Regjeringen uden frugtesløse Fredsunderhandlinger vil anvende hele Rigets Styrke til snarest muligt at undertrykke det slesvigholsteenske Oprør og skaffe Danmark fuld Raadighed over Hertugdømmet Slesvig som det gamle Sønderjylland. – Høitærede Hr. Formand! Vi vide det Alle, at da Slesvig-Holstenerne i sidstledne Foraar gjorde Oprør, da stolede de ingenlunde blot paa Hjælpen, de ventede fra det saakaldte store tydske Fædreland, men de stolede især derpaa, hvad de ogsaa aabent udtalte, at vi Danske vare et dorsk og usammenhængende Folk, altsaa at vi egentlig slet ikke vare noget Folk, men kun en liden Hob Dødbidere, ja Dovendyr, som man kunde byde, hvad det skulde være. Nu, Gud skee Lov! Oprørerne lærte snart, at de havde dog taget mærkelig Feil, thi hvilke Lyder det danske Folk end kan have, som ethvert Folk har sine, og hvor dybt end Danmark var sunket fra sin gamle Værdighed – desværre ikke blot i sine Naboers men ogsaa i sine egne Øine –, saa følte dog ved denne Leilighed de Danske, følte vi dog Alle, at vi ikke blot var et Folk, men et af de ældste Folk, borgerlige Selskaber og Broderskaber paa hele Jordens Kreds, og at vi havde fra Arilds Tid vundet et Navn, og nydt en Fred, og smagt en Frihed, og øinet et Lys, som det ikke blot var enhver Dannemands hellige Pligt at værne om, men vor medfødte Kjækheds mægtige Drift at forsvare til vor sidste Blodsdraabe. Ja det veed jeg, det vide vi Alle det være en almindelig Folkefølelse ved Oprørets Udbrud, og det var da det almindelige Folkeønske, at man uden frugtesløse Fredsunderhandlinger vilde drage Sværdet og ikke stikke det i Skeden, før Oprøret var undertrykt, før Slesvig var vunden tilbage. Det var Folkeønsket, og ligesom Faren steg, saa voxede Modet, og saa befæstedes Forsættet, at nu maatte det bære eller briste, hver Gang vi tænkte derpaa – og vi kunde ikke glemme det – at det var ikke blot Danmarks Ære, som stod paa Spil, ikke blot det gamle Grændseskjel, man vilde flytte, ikke blot Dannevirke, Oprørerne med Haanlatter trampede paa, men det var tillige 200,000 Mennesker, en syvende Deel af hele det lille danske Folk, som Oprørerne vilde for evig løsrive fra Moderlandet og fra

Modersmaalet, som man river et Barn fra Moderens Arme, for at offere det paa sin Afguds Alter, thi saaledes vilde Oprørerne jo offere den danske Befolkning i Sønderjylland paa den grændseløs herskesyge og rovgjerrige Tydskheds Afgudsalter.

Det var i Foraaret 1848, i det store Verdensaar, da Tærningen blev kastet, ikke blot for Danmarks, men for hele Europas Fremtid. Og nu, nu sidde vi her som det danske Folks Sendebud til den første danske Rigsdag i 2 Aarhundreder; vi sidde her ikke sammenstimedede ved Oprørsskrig, men sammenkaldte af vor Arvekonge, til med Frihed og Besindighed at udtale Folkets Stemme om Rigets Tarv og fælles Bedste, vi sidde her for at raadslaae om Rigets Forsvar og om Rigets Styrelse og om alle Folkelivets Rørelser i Fremtiden, og til vort store Ansvar hører ogsaa først og sidst, at vi intet Øieblik maae glemme det Nærværende med sin store øiensynlige Fare, thi dersom vi sade her |A:809|ligegyldige ved, om Danmark faldt under fremmed Herskab eller Danmark sønderreves, hvad var da al vor Idræt her Andet end Abespil? Og visselig, naar vi træde den nærværende Fare under Øine, da maae vi vistnok Alle see det, at vi sidde her under meget tvetydige Varsler. Paa den ene Side da er det vistnok, jeg føler det, glædeligt og opmuntrende, at Oprørernes Overmod, hvori de drømte om at knuse Danmark i en Haandevending, det Overmod, det blev snart knækket; vor kjække Ungdom gav det allerede i Foraaret et Knæk, som det ikke forvandt den hele Sommer; men paa den anden Side maae vi dog tilstaae det, at vort lyse Haab glippede, vort lyse Haab om at frelse vore slesvigske Brødre, om at hævde Danmarks Grændse, om at undertrykke det lige saa farlige som skjændige Oprør og tilbagevinde en hæderlig Fred. Aarsagerne, hvorfor dette Haab glippede, saa vi istedetfor en hæderlig Fred fik en jammerlig Vaabenstilstand, hvorunder vore slesvigske Brødre pines mere end nogensinde, hvorunder Oprøret synes hver Dag mere at rodfæstes og Danmark med stærke Skridt at gaae Opløsningen imøde; Aarsagerne hertil, dem nytter det ikke at gruble over, det nytter ikke engang her at tale om dem, thi netop derom hersker der jo stor Uenighed mellem os, medens dog Enighed, Grundenighed, dansk Enighed, som den var berømt fra Arilds Tid, aldrig i noget Øieblik var nødvendiggere, uundværliggere til Danmarks Frelse.

Altsaa Aarsagerne, som de staae for mig, dem vil jeg tie med; de have nu ligget fjernt eller nær, Følgen var den samme, og jeg har det Haab, at Skaden skal endnu ikke være ubodelig, naar kun ikke vor kjække Ungdom tabte Modet, naar kun ikke vore slesvigske Brødre tabte Lysten til at staae Last og Brast med os, og naar endelig først og sidst det danske Folk ikke tabte den dybe Følelse, at nu maa det for Danmark bære eller briste. Vi see det vel Alle let, at paa det Sidste kommer det an baade først og sidst; thi hvis Folket endnu har denne dybe Følelse, den samme, som reiste Folket, da tør vi vel

ogsaa haabe, at den vil blive ved herefter som hidtil at gjøre glædelige Undergjæringer; men havde Folket tabt denne Følelse, da stod det ikke mere til at redde. Og dog tænke Oprørerne, at denne Følelse er tabt, de tænke og glæde sig dertil, at de have ifjor seet det allersidste Blus af dansk Fædrelandskjærlighed, og vore slesvigske Brødre, de ere aabenbart blevne tvivlraadige, om ikke fortvivlende, og vor kjække Ungdom har aabenbart været nær ved at tabe Modet over alle de frugtesløse Underhandlinger, som bandt dens Arm og som førte til den gruelige Vaabenstilstand.

Under disse Omstændigheder, da føler jeg det dybt, da maa jeg sige det høit, at den danske Rigsforsamling er kaldet til at udtale det høit og lydeligt, med Folkets Stemme, at Folkefølelsen, den danske Folkefølelse, den er iaar som ifjor uforanderlig den samme, saa det er endnu Folkets Ønske, ligesom fra Begyndelsen, at hele Rigets Styrke maa anvendes til snarest muligt at undertrykke det skjændige Oprør, og til, om Gud vil, at skaffe Danmark fuld Raadighed over Hertugdømmet Slesvig som det gamle Sønderjylland.

[A:810] Vel har jeg hørt, at en saadan Udtalelse af Folkeønsket skulde være Regjeringen ubehagelig, men det kan jeg slet ikke forstaae. Jeg tager det derfor helst som et tydsk Hjernesvind, der som alle de andre er grebet af Luften. Thi paa den ene Side er et Ønske dog det Mindste, som maa undes Folket, og paa den anden Side veed jeg ikke, hvordan, hvor udansk jeg skulde tænke mig en Regjering, der ikke engang vilde dele det Folkeønske, at Oprøret snarest muligt maatte undertrykkes, og Danmark hævde sig virkelig Besiddelse af Slesvig. Hvorvidt Ministeriet kan have velgrundet Haab om snarere at opnaae disse nødvendige Betingelser for en hæderlig Fred blot ved Underhandlinger, end ved Vaabenmagt, det veed jeg ikke; men det veed jeg, at Danmarks Underhandlinger sædvanlig, og ret øiensynligt i 1848, have været saa frugtesløse, eller baaret saa daarlige Frugter, at Ingen kan fortænke mig eller det danske Folk deri, at vi umuligt kunne slaae vor Lid til hemmelige Underhandlinger, men maae nødvendigt ønske, inderligen ønske, at man dog nu, efterat Vaabnene have hvilet saa længe, vilde lade *Pennene* engang hvile, lade Sværdet skifte, og lade Danmarks gamle trofaste Venner, Gud og Lykken, raade for Danmarks Skjæbne.

[...]

Ved den foretagne Afstemning blev Andragendet med 103 Stemmer mod 28 *afviist*.

[...]

[A:821]

Ni og tredivte Møde.

Tirsdagen den 9de Januar.

[...] **A:843**

Grundtvig: Men jeg vilde dog bede Forsamlingen om, at den vilde høre et lidet Ord, det skal ikke blive langt

[...] **A:844**

Grundtvig: Jeg veed ikke, hvorfor den Herre har Ordet mere end jeg. Jeg er en af de 14, der have forlangt Navneopraab, og jeg skulde Intet sige, om man nægtede mig Ordet, om jeg vilde tale i min egen Interesse, men jeg vilde tale i Rigsforsamlingens, i dens Interesse, saavidt jeg kunde see; og at jeg da nu, for at føie nogle Enkelte af dem, som fremskyndte den, som jeg mener overilede, Afslutning, skulde opgive Navneopraab, det kan jeg ikke indsee.

[...]

A:847 Grundtvig: Tør jeg spørge, om der kan gaaes over til Dagsordenen, hvor der Intet staaer paa Dagsordenen. (Almindelig Munterhed.)

[...]

En Stemme (Grundtvig): Det er sandt!

[...]

Grundtvig: Til Orden – ja!

[...]

A:871

Eet og Fyrgetyvende Møde.

Løverdagen den 13 Januar.

[...] **A:887**

Grundtvig: Vel er jeg ingen Pengemand og heller ikke nogen Regnemester, men jeg veed dog nok, hvad Penge due til i denne Verden, og jeg kan naturligviis gjøre den Regning, at 11 Millioner ere store Penge for et saa lidet Folk som det danske, og skjøndt min Stemme gjælder, saa at sige, slet Intet, hverken til eller fra, saa gav jeg dog bestemt ikke min Stemme til et Laan af enten 7 eller 11 Millioner paa en Tid, da Danmark desværre stikker i en langt dybere Gjæld allerede, end det sig burde – jeg gav ei min Stemme dertil, siger jeg, dersom jeg ikke saae for mine Øine, at Land og Folk var indviklet i en Krig, der krævede Udgifter, som ikke kunde udredes af de sædvanlige Indtægter. Men det er naturligt, at jeg under en saadan Krig, der ikke, saaledes som man kunde antage baade af den ærede Finantsministers Ord og efter Udtrykkene i Comiteens Betænkning, er noget Eventuelt, der ikke, saaledes som disse Ord

kunde friste til at tænke, er noget Tvivlsomt, som truer i det Tilkommende, men noget, som virkelig er nærværende, en Krig, hvori Landets og Folkets Tilværelse staaer paa Spil; naar det er saa, men ogsaa nødvendigviis kun derfor, maa jeg stemme aldeles overeens med vore Nævnings Skjøn, at under disse Omstændigheder maa Regjeringen ikke blot bemyndiges til at anskaffe de nødvendige Midler, men ogsaa i Henseende til Anskaffelsen og Anvendelsen have saa frie Hænder, |A:888som behøves, for at dens Virksomhed, dens store Virksomhed, kan være baade rask og kraftig og levende. Vistnok kunde jeg ønske, ja maatte jeg ønske paa Folkets Vegne, at have langt bedre Borgen end den, man har for Anvendelsen af de 11 Millioner til Rigets Forsvar med al den Kraft, som Riget kan yde, og ligeledes vil jeg ingenlunde ved denne Leilighed fortie mit afgjorte Had til den Hemmelighedsfuldhed i de offentlige Anliggender, som synes at være gaaet i Arv med Budgettet fra det forrige Ministerium. Men ikke desto mindre, da Nødvendigheden er forhaanden, og da ethvert Ministerium, der i nærværende Tid skal kunne være Faren og Trangen voxen, maa have baade Midler og Frihed til at anskaffe og anvende disse, saa stemmer jeg i det, som er Hovedsagen, aldeles overeens med vore Nævninger. Men derimod kan jeg ikke Andet end paa det Bestemteste stemme imod deres Forslag, som ville, at Forsamlingen til Hs. Majestæt skulde indgaae med Ønske om, at han betydelig vilde, selv for dette Aar, nedsætte, hvad der er anført som hans Civilliste; thi om der aldrig var nogen anden Grund for mig, saa vilde det dog see ud for mine Øine som en liden Gnidskhed ved Siden af en stor Rundelighed. Men desuden er jeg overbeviist om, at Alt, hvad man taler om Besparelser, hvorved Penge kun lægges fra een skjult Haand i en anden, og hvorved altsaa ingen Byrder lettes for Folket, eller Baand løses for en gavnlig Virksomhed, dette er virkelig ikke Noget, der er værd at nævnes. Kun dette har jeg at sige, men jeg tør vel ved denne Leilighed spørge den høitærede Formand, om jeg har hørt ret, da han for lidt siden forekom mig at have betydet en anden æret Rigsdagsmand, at det ikke maatte nævnes her i Salen, hvad der skete forrige Løverdag, da mit Andragende om Krigens Fortsættelse afvistes. Det er ikke, fordi jeg vil tale derom. Naar jeg har spildt mine Ord derom, saa har jeg spildt nok, skjøndt jeg kalder det ei saa; men jeg ønskede kun at vide, om det fulgte af Forretningsordenen, at noget Saadant ei kunde nævnes, thi at der skulde være en Undtagelse med mig eller med mit Andragende, kan jeg ei antage.

[...]

Grundtvig: Ja nævnt, men ikke omtalt.

[...]

|A:901]

To og Fyrgetyvende offentlige Møde.

(Det 45de Møde i den hele Række¹).)

Tirsdagen den 16de Januar.

[...]

Grundtvig: Turde jeg da spørge den høistærede Formand, om dette skal vedblive? Det gaaer dog ikke an saaledes med 2 Tidsregninger.

[...] |A:915

1) *Dahls* Forslag: At Ordet "Ophold" forandres til "fast Hjem".

2) *Lovudkastets* § 3 (med den muligt vedtagne Forandring). Herved afgjøres *Grundtvigs* Forslag: At Paragraphen udgaaer.

[...] |A:919

Grundtvig: Tør jeg spørge, om jeg ikke har Ordet før den Taler?

[...]

Grundtvig: Jeg tager mig først den Frihed at erindre om, hvorledes den 3die § lyder: "Skjøndt Vort Land Bornholm har sit særegne Forsvarsvæsen, saa ville dog de, der ere fødte sammesteds, være den sædvanlige Værnepligt underkastede, saafremt de tage Ophold noget andet Sted i Danmark i en saadan Alder, at Værnepligtens Opfyldelse endnu kan fordres." Dersom det nu ikke, naar der siges, at Landet Bornholm har sit særegne Forsvarsvæsen, dersom det ikke skulde forstaaes paa samme Maade som med Lollikerne i 1807, da de skulde over til Sjælland og indvendte, at de havde kun lovet at forsvare deres Fædreland, dersom dette ikke er saa, saa begriber jeg virkelig ikke, hvordan det kan siges, at de have allerede et Forsvarsvæsen, som bør gjøre dem til en Undtagelse fra den almindelige Værnepligt; thi jeg meente, at Talen her maatte være om et Forsvar ikke for Bornholm alene, men for Kongeriget Danmark. Jeg havde imidlertid hartad ventet, at vore Nævninger i denne Sag vilde have fritaget mig for at gjøre Forslaget om denne Paragraphs Udeladelse; jeg havde ventet det hartad, siger jeg, fordi man saa |A:920 gjerne haaber hvad man ønsker, og jeg ønskede naturligviis meget at være bleven fritaget for den Forlegenhed, hvori jeg unægtelig er ved at maatte bekæmpe denne Paragraph, som sætter sig med Hænder og Fødder mod den hele Anordning og gjør aabenbart Oprør mod det seierrige Lighedsprincip, som ikke blot Justitsministeren har sagt os, at alle gamle Rettigheder maatte vige for, men som ogsaa en æret Rigsdagsmand har sagt og berømmet for, at det som en anden Napoleon har overvundet selv Frihedens Princip. Jeg er altsaa i stor Forlegenhed ved at skulle bekjæmpe en

saadan Paragraph, da det omtrent gaaer mig ligesom denne Paragraph, at ogsaa jeg sætter mig med Hænder og Fødder mod den hele Forordning og til det Yderste vil forfægte Frihedens Princip og sætte mig mod enhver Tyran, han kalde sig nu Napoleon eller Lighedsprincip. Ja, det er en Forlegenhed, men som jeg nu ikke kan undgaae, og jeg maa derfor fremdeles andrage paa, at denne Paragraph udgaaer, som aldeles stridende mod den hele Forordning, mod den hele Tankegang, om at alle Danskere skulle herefter i Henseende til Landets Værn staae under lige Vilkaar – en Paragraph, som er dermed aldeles uforenelig, hvilket er saa klart, at jeg mener, jeg kan spare alt Beviis derfor. Jeg maa altsaa, saa nødig som jeg vil, bekjæmpe Bornholmerne, paa en Maade bekjæmpe Bornholmernes Værnepligtsfrihed, skjøndt det være langt fra mig at misunde dem enten denne Frihed eller nogen af alle de Friheder, som de nu i to Aarhundreder alene af alle Danskere have været saa lykkelige at nyde. Nei! jeg under dem dette af mit ganske Hjerte, men jeg under alle Danske det Samme, og jeg paastaaer, at alle Danske have den samme Ret, skjøndt de ikke have havt den samme gode Lykke. Jeg vil paa ingen Maade nedsætte den Heltegjerning, hvorved Bornholmerne i Frederik den 3des Tid bøde Svenskerne Spidsen, men jeg maa minde om, at det hele Danmark gjorde det Samme, og ret egentlig gjorde vor Hovedstad Kjøbenhavn fuldt saameget som Bornholm, og denne vor Hovedstad Kjøbenhavn blev jo netop derfor ophøiet til en fri Rigsstad, og maa da vist have en ligesaa god Ret, som Bornholm, til disse Friheder, saa at det kan dog ikke vel gaae an, paa en Tid i en Forordning, som vil skille Kjøbenhavnerne og alle de i denne Henseende fribaarne Danskere ved deres Frihed for Sessioner, Garnisonstjeneste og Kasernefængsel paa Vand og Brød, at da alle Bornholms Friheder skulde bestaae, at dette ene Privilegium skulde reddes i alle Privilegiens almindelige Skibbrud. Kun derfor, siger jeg, er det, at jeg maa saavidt bekjæmpe Bornholmernes Frihed, skjøndt jeg ønsker, at de maatte beholde den i Forening med alle Danskere til Verdens Ende. Jeg veed det ikke, thi i det sidste Aar fik vi vore vigtigste Efterretninger om Danmark fra de tydske Aviser, og hverken vare de meget paalidelige Kilder, heller ikke nævnede de, saavidt jeg veed, Bornholm, jeg veed det altsaa ikke, om Bornholmerne i Frederik den 7des Tid klarligen, saavel tillands som tilsøes, have beviist, at de forstode ret Betydningen af Værnepligtsfriheden i Fredstid; jeg veed det ikke, om de fløi til de danske Faner, om de toge en virksom Deel i at værne Landet mod hvad der er langt farligere, end hvad Svensken var, at værne Landet mod Tydsken, om de toge virksom Deel i denne, efter min Overbeviisning, for alle Danskere naturlige Krig, medens vi nu erklære, og jeg haaber, at vore Efterkommere ville erklære det med os, enhver Krig med vore nordiske Grander for unaturlig. Jeg veed

det ikke; men have vore gode Bornholmere forsømt dette, da have de derved stillet Værnepligtsfriheden i Fredstid i et skjævt Lys, da have de meget skadet den gode Sag, Værnepligtsfrihed og Almeenvæbning, som dog ene hos dem har havt Hjem i Danmark. Men dog glæder det mig ialtfald, at jeg af Aviserne har seet, at iaar da vil det dog vel blive Bornholmerne klart, og jeg vil haabe blive hele Danmark klart, hvad det har at betyde med Værnepligtsfrihed i Fredstid, at den skal give det bedste Værn i Krigens Tid. Jeg vil haabe, at det vil bidrage mægtigt dertil, at det sees soleklart over hele Danmark, at da værner man bedst, da kjæmper man som Løver, naar man føler, at man har havt og skal herefter have en Fred og en Frihed, som ikke kan kjøbes i for dyre Domme, som ikke kan opveies af Guld, som der staaer i vor gamle danske Riimkrønike: "Frihed er bedre end meget Guld, om end al Verden var deraf fuld." Ja det vil jeg haabe, at disse djærve fribaarne Bornholmere ville blive djærve |A:921|Kjæmpere for den almindelige Frihed, som jeg vil ønske, de til Verdens Ende maae dele med os Alle. Idet jeg derfor fremdeles maa andrage paa, at den 3die Paragraph i Udkastet udelades, og at Bornholmerne saaledes stilles under samme Vilkaar med Hensyn til den almindelige Værnepligt, som alle andre Danskere, saa er det mit inderligste Ønske og mit lyse Haab, at Bornholmerne, der, som man seer af Aviserne, nu flokkes under Fanen til Vaabenøvelse, for som et frivilligt Skyttecorps, eller, som det paa Tydsk-Græsk hedder, Jægercorps, at støde til Danerhæren, maae, ligesom de andre danske Frivillige nu iaar have gjort, naar den naturlige og til Danmarks Frelse nødvendige Kamp paa Liv og Død fornyes, soleklart bevise, at Frihed ikke gjør Mod til Dorskhed og ikke gjør Mod til Feighed, men at den føder og nærer baade Liv og Løvemod, saa at der herefter i Danmark uden for Tugthusene aldrig mere maa kunne være Tale om Lighed i Trældom, men kun om Lighed i Frihed.

[...] |A:927|

Efter at have bemærket, at det vilde være overflødigt at sætte *Grundtvigs Forslag*: "At Paragraphen udgaaer" særskilt under Afstemning, da de, som agtede at stemme for dette Forslag, vilde erholde Leilighed dertil ved at stemme imod Udkastets § 3 ved den paafølgende Afstemning, oplæste Formanden *hele den nævnte Paragraph*, og blev denne af Forsamlingen *vedtaget* med 129 Stemmer mod 6, hvorved Grundtvigs Forslag altsaa var forkastet.

[...]

See Forhandlingerne i Begyndelsen af dette Møde, betræffende Uovereensstemmelsen mellem Mødernes Antal efter Rigsdagstidenden og efter Rigsforsamlingens Protocol.

|A:928|

Tre og fyrgetyvende Møde.

Onsdagen den 17de Januar 1849.

[...] |A:936

Grundtvig: Idet ogsaa jeg udtrykker min Glæde over, at vore Nævninger have taget den Indstilling tilbage, der truede Kongens Civilliste, saa skal jeg, med Hensyn til det Ændringsforslag og de 2 andre Indstillinger, i Korthed sige min Mening, navnlig i Henseende til det første, om hvorvidt det udtrykkeligen skal siges, at det var for Krigens Fortsættelses, dens kraftige Fortsættelses Skyld, at Laanet bevilges, eller at Finantsministeren bemyndiges til at gjøre det saa store Laan. I saa Henseende maa jeg vel indrømme Comiteens Ordfører, at det baade ligger i Sagens Natur og af den hele Sammenhæng er klart, at det kun er for Krigens Skyld, at det overordentlige Laan skal optages, som ikke antages at gjøres behov under fredelige Omstændigheder; men jeg kan paa ingen Maade give ham Ret deri, at det skulde være enten under Forsamlings Værdighed eller paa nogen Maade upassende, at det optoges i denne Lovindstilling. I Henseende til de to Indstillingsposter, som vore Nævninger have ladet blive staaende, kan der vel ved den første ikke være forskellige Meninger, da, naar Laanet skal optages, Finantsministeren nødvendigviis maa have frie Hænder til at gjøre det paa den efter hans Overbeviisning bedste, hensigtsmæssigste og billigste Maade; men derimod synes mig, at der burde nødvendigviis have været sagt udtrykkelig et “frit” Laan, for at udelukke den Tanke om ethvert tvungent Laan, som Comiteens Ordfører jo paa det Stærkeste har erklæret, paa ingen Maade skal være meent, thi da vilde jo alle de Ord, han brugte for at tillægge Forsamlingen den Mening, at Saadant ikke kunde være muligt, have været overflødige, naar blot det lille Ord “frit” havde staaet foran “Statslaan”. Endelig, med Hensyn til den anden Indstillingspost, da er jeg vistnok ikke nogen Ven af disse Creditbeviser, som dog ogsaa paa en Maade ere et tvungent Laan; men jeg vil dog ikke, da det dog vel heller ikke kunde nytte, protestere derimod paa Folkets Vegne, men kun maa jeg paa Sprogets Vegne protestere mod Udstedelsen af 4 Millioner Creditbeviser, thi eftersom jeg formoder, at Creditbeviserne ville komme til at lyde paa mere end 1 Rbdlr. hvert, idet de vel, ligesom de nærværende, ville komme til at lyde paa 5 Rbdlr., ja paa 50 Rbdlr., vilde det blive en altfor uhyre Sum; det kunde imidlertid strax rettes meget let, naar der blev sagt: Creditbeviser for eller til et Beløb af 4 Millioner.

Til Slutningen skal jeg dog ogsaa tillade mig at sige et Par Ord

om Forsamlingens Bemyndigelse, og den Myndighed, som jo forudsættes for at give nogen saadan, saameget mere, som det forekommer mig, at den høitærede Indenrigsminister i Grunden ikke sagde os Andet, end hvad vi vidste iforveien, at vi ere i en Overgangsperiode. Min Anskuelse derom er korteligen denne, at dersom den hele Forsamling bestod af folkevalgte Medlemmer, da kunde jeg intet Øieblik tvivle om, at vi havde al den Myndighed, som Kongen har bestemt, eller som Omstændighederne gjøre nødvendigt, herefter maa hvile i den almindelige danske Rigsforsamling. Det er altsaa blot den brogede Sammensætning, som gjør, at ogsaa jeg maa høiligen betvivle vor Myndighed, enten til at give faste Love eller til at paalægge Folket Ansvar for hvad Regjeringen og Ministeriet maatte bestemme. Da imidlertid de overordentlige Omstændigheder, hvorunder vi ere stillede, ikke alene ere overordentlige, men ere af den allervigtigste og den allerfarligste Natur, saa skjønner jeg ikke rettere, end at Forsamlingen, saaledes som den nu engang er, vil blive nødt til at tage Deel i [|A:937](#) Lovgivningen og alle de Forhandlinger, som i nærværende Øieblik maae findes nødvendige til Rigets Tarv og Bedste, med al den Myndighed, som kan tilkomme en folkelig Forsamling.

[...]

[|A:957](#)

Fire og fyrgetyvende offentlige Møde.

(Det 47de Møde i den hele Række.)

Fredagen den 19de Januar 1849.

[...]

5) *Grundtvigs* Forslag: At Ordet “Emanation” ombyttes med “Udstedelse”.

[...] [|A:970](#)

Grundtvig: Det er egentlig kun for at vise, at jeg baade har læst den 4de Paragraph, og at jeg har hørt efter, hvad der er blevet talt derom, at jeg vilde anmærke min forresten ubetydelige Mening om det Spørgsmaal, om enten de Kjendelser, som ere erlagte for Fritagelse for Værnepligt, skulle tilbagebetales eller ikke. Men det synes mig, at det dog neppe nu kan være saaledes, som man har forstaaet det, at Retsfølelsen maatte oprøre sig ved et saadant Brud paa Contractsforholdene eller hvad man ellers skulde kalde det, saaledes at de, der endogsaa have betalt nogle Hundrede Rigsdaler

for deres Børn, senere skulle taale at see disse trækkes til Sessionen, og blive nødsagede til at stille sig i Rækkerne. Idetmindste er min Samvittighed eller Retsfølelse slet ikke af den Slags. Det er langt fra, at den først skulde finde Anstød, naar det gjaldt nogle Penge eller Contractsforhold, og jeg finder, at Retfærdighedsfølelsen kræver, at alle Rettigheder, som Lovene have tilstaaet Folk, maae være lige hellige, og ligesom der kan gives Tilfælde, hvor andre Friheder og Rettigheder maae vige for det almindelige Bedste, saaledes maa det ligefrem være Tilfældet med noget saadant som denne Indbetaling, og jeg skal blot ved denne Leilighed erindre om, at under den bestaaende Frihed for Værnepligten, er der ogsaa med Hensyn til mange af dem, der ere fødte under Værnepligten, af deres Fædre blevet anvendt Penge for at de kunne faae Examen ved et Seminarium, eller, hvad der er end mere, ved Universitetet, og at disse da ligesaa vel kunde forlange deres Penge igjen; ialtfald naar de tilstode, at det ikke var for Studeringernes Skyld, men blot for at undgaae Værnepligten, at de saaledes havde anvendt deres Penge.

Forresten skal jeg, hvad jeg er pligtig til, tale et Par Ord om de Ændringsforslag, som jeg har stillet ved § 4. Jeg seer nu meget godt, at om jeg endogsaa kun i faa Øieblikke opholdt den ærede Forsamling med Forslag til Ordning af et enkelt Ord, som i Grunden hverken gjør fra eller til, at Forsamlingen, der meget let kunde tænke, det kom kun af, at jeg ogsaa havde gaaet i den sorte Skole, hvor vi først og sidst oplærtes til at rette Stile, og let kunde fristes til at rette lidt paa Cancelli-Stilen, som høiligen kunde behøve det. Det er imidlertid ingenlunde denne Fristelse, der har betaget mig denne Gang; men det er, fordi mig synes, at et galt latinsk Ord i en dansk Lov ikke blot er en grov Bommert i Stilen, men ogsaa utaalelig, fordi Loven skal saavidt muligt være tydelig for hele Folket, altsaa ikke blot, fordi godt Dansk allevegne og i ethvert Tilfælde er meget bedre end slet Latin, og, fordi selv det bedste latinske Ord i en dansk Lov altid er paa urette Sted, og heller ikke fordi Talen her er om et slet latinsk Ord, thi man kan ligesaa lidt gjøre et dansk Ord af et latinsk blot ved at sætte et N til, som man, som der staaer i Comedien, kan gjøre et latinsk af et dansk ved at sætte us til – det er virkelig ikke blot derfor, men det er, fordi jeg finder det utaaleligt, og, fordi det er en stor Grundsætning, som jeg her ønsker at lægge Forsamlingen paa Hjerte med Hensyn til det aabenbart Fremmede og Udanske i vort Lovsprog.

|A:971I Tankegangen eller, som man hellere siger paa halvt Græsk, i Theorien, har jeg altsaa unægtelig Ret, men om jeg vil faae Ret i Virkeligheden eller, som det i det samme Sprog hedder, i Praxis, det er et ganske andet Spørgsmaal, som sagtens maa falde tvivlsomt for mig, der hverken i eller udenfor Huset er vant til at faae de fleste Stemmer. Imidlertid i Betragtning af, at den Mundfuld Latin, som indtil fornylig hørte til juridisk Examen, dog endelig har

faaet Reisepas, og i Betragtning af, at Ordet Emanation, der saaledes, som jeg kan forsikre, betyder hverken meer eller mindre end “Udstrømmen”, ei passer saaledes som i det danske Cancellies gyldne Dage paa Love og Forordninger, thi nu *strømme* de ingenlunde ud, de have ondt nok ved at *komme* ud (Latter), og endelig i Betragtning af, at efter Lighedsprincippet ogsaa jeg engang skulde have de fleste Stemmer (Latter), og hvorom jeg kunde sige, som der staaer i Comedien “det skeer ei nogensinde, hvis det idag ei skeer,” saa skal jeg haabe, at den ærede Forsamling vil tiltræde mit Ændringsforslag: “at Emanation” forandres til “Udstedelse” (flere Stemmer Ja! Ja!), som meget tydeligere for danske Folk og meget takkeligere for danske Love. (Bravo!)

[...] |A:985

5) *Grundtvigs* Forslag: At Ordet “Emanation” ombyttes med “Udstedelse”.

vedtaget med 142 Stemmer mod 1.

Fem og Fyrgetyvende offentlige Møde.

(Det 48de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 20de Januar.

[...] |A:986

1) *Grundtvigs* Forslag: At Ordene “som i Henhold til Vor Anordning af 23de September sidstleden maatte extraordinairt udskrives” udslettes, og det Følgende kommer til at lyde saaledes: “De, som ere fødte 1823, 1824 og 1825, blive samme Vilkaar undergivne, som de for 1826, saalænge de nærværende Krigsforhold maatte gjøre det nødvendigt.”

[...] |A:1001

Grundtvig: Jeg vil tage mig den Frihed at erindre Forsamlingen om, at mit Ændringsforslag til den 5te Paragraph er, at Ordene “som i Henhold til Vor Anordning af 23de September sidstleden maatte extraordinairt udskrives” udslettes, og at det Følgende kommer til at lyde saaledes: “De, som ere fødte i 1823, 1824 og 1825, blive samme Vilkaar undergivne som de for 1826, saalænge de nærværende Krigsforhold maatte gjøre det nødvendigt”. For sidste Gang skal jeg da, som jeg haaber, her i Salen tale om denne apokryphiske Forordning. Det er bleven sagt, vel udenfor Huset men dog saa nær ved Huset, at det let kunde høres derinde, at det var høist besynderligt, ja ret hvad man kalder en psykologisk Mærkværdighed, at jeg, som var saa krigersk af mig, at jeg, dersom

jeg havde Holger Danskes Sværd, og jeg kunde løfte det, saa turde jeg godt bruge det og levnede neppe Liv i nogen Tydsker, at jeg vilde bekjæmpe Forordningen af 23de September, som saa aabenbar løber ud derpaa, at faae Krigen, og det Krigen med Tydsken, ført med al mulig Kraft. Nu, saameget bekjender jeg, at jeg er ikke for følsom, eller for nænsom til at slaae selv en Flue ihjel, om den sætter sig paa min Næse; jeg slog meget hellere, om det vilde lykkes, 2 Fluer med eet Smæk; men hvad jeg benægter, det er, at Forordningen af 23de September har havt det allermindste med Krigen at gjøre, ikke det allermindste mere, end den forrige Krigsminister *efter* Vaabenstilstanden af 26de August. Jeg er ogsaa vis paa, at ligesaa enigt, som Huset, ialtfald paa Een nær, var med mig igaar deri, at naar vi skulle tale om Smaating, saa er dog godt Dansk meget bedre end galt Latin, ligesaa enigt vil Huset være med mig derom, at vi have Tropper nok til *ingen* Krig at føre, og ligeledes vil det være dem alle baade vitterligt og indlysende, at, ihvor forvirret og underligt end Aaret 1848 var, saa kom dog 23de September ifjor, ligesom sædvanlig, omtrent en Maaned senere end 26 August. Altsaa herom kan jeg have sagt nok. Det blev ellers sagt forleden af en æret Rigsdagsmand, omtrent lige over for mig, at det var underligt, at man nu begyndte at raabe mod Forordningen af 23de September f. A., da der dog dengang, den udkom, ikke løftede sig en *eneste* Stemme derimod; og han betonede dette Ord. Snørlivet tillod mig i det Øieblik ikke at faae Mere frem, end det lille Eenstavelsesord "jo", og dette "jo" staaer altsaa indtil videre som en lille Gaade i Rigsdagstidenden, og jeg maa da forsaavidt oplyse, at der er et vist Ugeblad, som hedder "Danskeren", der er lige gammelt med Martsministeriet, men har dog endnu Lov til at fryde sig ved Livet, skjøndt det er maadeligt nok; *der*, i "Danskeren", *der* løftede jeg min Stemme, saa høit som man kan løfte en Stemme med en Staal-Pen, løftede den mod Forordningen af 23 Sept., før den endnu havde **A:1002**noget Navn, selv før den kom ud af Moders Liv. Nu endelig, om Forordningen selv at tale, da veed man nok, det er gjerne uægte Børn, som fødes i Dølgemaal, og jeg kan visselig ikke see, at denne Forordning skal være en Undtagelse fra Regelen. Vel har en Nærpaarørende af den forsvaret dens Ægthed her i Huset med saamegen Tapperhed, at, efter mit Skjøn, vilde det Halve være nok til at bevise Faderkjærlighedens Ægthed; men jeg har dog ingenlunde kunnet overbevise mig om, at denne Forordning, skjøndt den ikke er bleven forelagt Rigsforsamlingen, at den dog alligevel skulde være ægte og gyldig, og det uden al videre Bemyndigelse eller al videre Antagelse. Men ligesom Ministeriet idag har erklæret, at det ikke vilde lade denne Forordning falde, Gud veed hvorfor, saa havde, idetmindste Justitsministeren, allerede før gjort samme Erklæring, og det var, som jeg maa kalde tilbage i den ærede Forsamlings Erindring, det var Grunden, og den

eneste Grund, hvorfor jeg stillede det Ændringsforslag, som idag foreligger. Jeg sluttede nemlig saaledes, at det kan dog umuligt være det nærværende Ministerium derom at gjøre, enten at denne Forordning ikke skal forelægges for Rigsforsamlingen, eller at den, uden at være forelagt, skal have Gyldighed, thi Ministeriets Grund maatte dog vel være, som det ogsaa er anført idag, at faae dem stillede til dets Raadighed, eller stillede til Udskrivning, dem, som i denne Forordning vare forlangte, og det var, som saa tidt er bleven gjentaget, 1000 Mand af Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825. Mit Ændringsforslag stiller den hele Ungdom fra det nævnte Aar til Krigsministerens Tjeneste, til Udskrivning i det samme Omfang, som det ved den nærværende Værnepligtslov vil, blive bestemt om den hidtil værnefrie Befolkning, der er født i 1826 og derefter; det maa derfor høiligen forundre, at de ærede Ministre, at de endnu idag have udtrykt sig, som om de 2 Ting vare aldeles uadskillelige, Gyldigheden af Forordningen af 23de September og den nødvendige Udskrivning af Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825. Jeg haaber ogsaa, at Ministeriet i denne Henseende vil give en Erklæring, som viser, at det ikke forlanger af Forsamlingen, at den skal kalde den Forordning gyldig, der er ugyldig, men at det holder sig til det, som jo ene maa ligge baade Ministeriet og os paa Hjerte, som er bedre end Landets Forsvar og en virksom Deeltagelse af den hidtil værnefrie Ungdom, i de samme Byrder, i den samme Daad, som den hidtil Værnepligtige. Jeg havde ønsket, det har jeg vedkjendt mig og vedkjender mig fremdeles, at denne Forordning, at den maatte blive aldeles ophævet. De Grunde, man har anført her i Forsamlingen for Udskrivningen af de Contingenter eller hvad man kalder det, fra 1823, 1824 og 1825 hos den værnefrie Befolkning, de Grunde veie for mine Øine ikke mere end et Straa; thi jeg veed saaledes, og det veed jo Mange, at, ligesom der af den værnefrie Ungdom stillede sig langt Flere end Tusinde, stillede sig frivillig, at saaledes er det, som det maatte være, for en stor Deel netop Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825, der frivillig fløi til Fanerne, og naar man taler om, at den physiske Forøgelse af Hæren, som 1000 Mand kan give, er Intet mod den moralske, som de kunde give, naar de ere af den værnefrie Befolkning, da forstaaer jeg det ikke; thi vistnok kan jeg godt begribe, at ikke blot 1000, men 100, ja en eneste fribaaren Mand, der i Farens Stund flyver til Fanerne og gaaer i Spidsen, ja! han kan, som hele Verdenshistorien viser, have en stor, uberegnelig Indflydelse; men at enten 1 eller 100 eller 1,000, eller 10,000 af den fribaarne Befolkning, der blive trukne ved Haaret til Fanerne, at de skulle have nogen moralsk Indflydelse paa Hæren, til at gjøre den modigere og tappere, det er i mine Øine, ja, jeg behøver ikke at bruge noget andet Ord, det Urimeligste, jeg har hørt (Bifald fra Tilhørerpladsen, Præsidenten ringer.) Nu, man kunde sige, og sige vel med Rette, at en Forordning, der lider af Saameget, baade

formelt og reelt, bør reentud forkastes, da den virkelig sætter os i Fare for at miste Frugten af de Ungdomsaar, hvoraf der alt er fremgaaet en deilig Grøde, og vilde sikkert, naar Krigen fortsættes, fremblomstre en endnu bedre, saa at man ved at ville tvinge, hvad der gjerne kom frivilligt, at man derved netop gjør *det* til en unyttig Byrde for Hæren, som ellers vilde være endeel af dens bedste Kraft. Man kunde sige, at det kun er et daarligt Middel, da at tage denne Ungdom ud af Forordningen af 23de Septbr. og sætte dem ind i den Forordning, som nu foreligger os, hvor det ikke blot bliver 1000 af 5000, men **A:1003** maaskee alle de 5000, der kunne blive udskevne, og at det kun ogsaa er et daarligt Middel til at hævde Rigsforsamlingens Værdighed at udslette Navnet paa denne Forordning, som vi ikke med al vor Flid har kunnet faae forelagt. Men jeg har allerede ved den foreløbige Behandling svaret herpaa, at jeg saa imidlertid ingen anden Udvei, naar Ministeriet, Gud veed hvorfor, saa stivt vil staae paa begge Dele, jeg saa ingen anden Udvei for mig, da det var langt fra mig, at jeg, om end mit Raad kunde gjøre noget, vilde raade Forsamlingen til at stimes med Ministeriet; men imidlertid saa er det dog visselig mere end et Skin, hvad jeg har tilladt mig at raade til med dette mit Ændringsforslag; det er mere end et Skin, at Forordningen af 23de Septbr., at den udslettes, og det er mere end et Skin, at vor Ungdom derved reddes fra den hemmelige Ret, hvorefter Forordningen af 23de Septbr. vil offre dem, og stilles under samme Vilkaar, som Ungdommen fra 1826 og saa fremdeles med de samme Pligter og samme Rettigheder. Enten det er Meget eller Lidet, der er tilstaaet Ungdommen i det nærværende foreliggende Forslag, og tvertimod er nægtet den i Forordningen af 23de Septbr., saa er det dog en saa aabenbar Uretfærdighed, at nægte dem, som Loven med tilbagevirkende Kraft kalder til Vaaben, at nægte dem det Allermindste af hvad man tilstaaer og vil tilstaae alle dem, der herefter skulle kaldes til Tjenesten, og det Allermindste vilde være nok, til at give Udskrivningen efter denne Forordning Præget af, hvad jeg har kaldt det, fordi de andre have kaldt det saa, thi jeg har ikke skabt Ordet, Forordningens nærmeste Paarørende have selv kaldt det saa, – et Offer; men det vilde være nok til at give den Præg af et Offer, og det i mine Øine et grueligt Offer, naar der skal nægtes denne Ungdom det Allermindste af hvad der tilstaaes Ungdommen fra 1826 og saa fremdeles; altsaa om der aldrig var mere, end hvad der jo dog aabenbar er, at i den anden Paragraph af den apokryphiske Forordning der siges det udtrykkelig, at det slet ikke skal være Tilfældet, at de, der have betalt en Kjendelse for at fritages for Værnepligten, naar de høre til Ungdommen af disse Aar, at de, enten saa Kjendelsen er erlagt før eller efter de Placater, som vi have hørt nok om her i Salen, saa skulle de dog aldrig have den tilbage, og vi veed, det var jo nok igaar, da gik det jo igjennem, ja det var den

4de Paragraph, som jo gik igjennem, – hvorefter de fra 1826 skulde have Kjendelsen tilbage, naar den er erlagt før de Placater, som jeg ikke kan nævne, men som vi nok kunne huske. Det er imidlertid, selv ved den flygtige Betragtning, som jeg har fundet det Umagen værd at yde den apokryphiske Forordning, ingenlunde det Eneste, der stiller Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825, dersom den skal behandles efter førstnævnte Forordning, under slettere, ringere Kaar, end Ungdommen fra 1826 stilles i det foreliggende Udkast; thi om det aldrig var andet, saa er det efter en af Paragrapherne, hvis Nr. jeg ikke husker, bestemt, at naar de vilde stille for sig, saa maatte de ingenlunde stille en Værnepligtig. Nu veed jeg vistnok ikke, om Forsamlingen kommer til den Bestemmelse, at Ungdommen fra 1826 og fremdeles, at den i det Hele skal, naar den trækker Lod, kunne stille for sig; men derfor er det dog lige vist, at Regjeringen har foreslaaet en uindskrænket Stillingsret for Ungdommen fra 1826 og senere, og at den samme Regjering, forsaavidt den vedkjender sig Forordningen af 23de Septbr., har nægtet den Ungdom, der mindst kunde |A:1004| vente sig udskreven, og som klarest har beviist sin Frivillighed til at offere sig selv for Fædrelandet, stillet denne Ungdom baade under ringere og uværdigere Betingelser. Det kunde derfor ikke nytte, om man nu vilde paaberaabe sig, at da den 3die Paragraph i det foreliggende Lovudkast er gaaet igjennem, saa at hele vort Land Bornholm blev frit for Værnepligt, saa kunde jo Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825 forskrive sig Stillingsmænd derfra; det kunde altsammen ikke hjælpe; thi der er sat et Mærke paa Ungdommen, ved en saadan Indskrænkning, et Mærke paa Ungdommen af 1823, 1824 og 1825, et Mærke, som Rigsforsamlingen ikke kan lade staae. Jeg vil ikke anføre mere, skjøndt jeg har bemærket flere Forskjelligheder i Forordningen af 23de Septbr. og hvorfra efter mit Ændringsforslag Ungdommen af 1823, 1824 og 1825 dog vil være befriet. Hermed vil jeg da til Forsamlingen have anbefalet mit Ændringsforslag, som jeg tør sige er gjort, saavidt det stod til mig, i den høieste Forsonligheds Aand, fordi det indrømmer Regjeringen, hvad jeg rigtignok slet ikke troer den behøver, hvad Regjeringen selv har sagt, da den forud bebudede Forordningen, at den ikke behøvede; thi den har sagt, at den troede, at den blotte Opfordring til Ungdommen fra disse Aar vilde stille Flere til dens Tjeneste, end den vilde foreslaae, skulde udskrives. Jeg siger derfor, at, skjøndt jeg slet ikke troer, at Regjeringen trængte til det, og ligesaalidt og endnu mindre, at Hæren vil være tjent med det, saa dog alligevel, da det nye Ministerium, ligesom det forrige, staaer haardt derpaa, saa, siger jeg, har jeg foreslaaet, at de skulde have deres Villie, ja at de, forsaavidt det gjælder noget Virkeligt, skulde have mere end deres Villie, skulde have den hele Ungdom fra de nævnte Aar, men at denne Ungdom skal stilles under samme Vilkaar, som Ungdommen

af 1826 og derefter, og jeg kan ikke forstaae andet, end at, naar Rigsforsamlingen, vel af samme Grund som jeg, ikke vil ophæve Forordn. af 23de Septbr., saaledes at den ingen Virkning skulde have, og vil heller ikke fritage Ungdommen fra de 3 nævnte Aar for Værnepligt i denne Krigens Tid, at saa Forsamlingen vil stemme for dette Ændringsforslag; thi sandelig, det er ikke af liden Vigtighed; vi maae huske, og Forsamlingen tillader mig at sige af mit Hjerte derom et Alvorsord, vi maae huske, at det er ikke for Manden i Maanen, ikke for et Land, der er langt borte, ikke for et Folk, der er langt fra vort Hjerte, vi give Love, eller ere med at give Love, men at vi i dette Øieblik give Love for vort eget Kjød og Blod; vi ere med at give Love for en Ungdom, som i det Hele taget, Gud skee Lov, føler varmt og kjækt nok for Fædrelandet til, naar Faren truer, til, naar Fædrelandets Røst lyder, at stille sig og tilbyde og bringe ethvert Offer, men netop ogsaa derfor en Ungdom, der føler sig dybt krænketh, naar den skal see sin Frivillighed miskjendt, ja, som det er skeet her i Huset, spottet, naar den skal tvinges til hvad den gjerne frivillig gjorde, og skal saa endelig see sig behandlet haardere, end man vilde behandle nogen Anden. Jeg siger det, Forsamlingen skal dog betænke og lægge paa Hjerte, at det er en Ungdom, en kjæk fribaaren Ungdoms dybeste og helligste Følelser, den saarer, hvis den vil endog kun i det Allermindste stille den ringere og under slettere Kaar, end baade Regjeringen og Folket og Rigsforsamlingen finder, at vor Ungdom for 1826 og herefter skal stilles. Nu har jeg talt. —

[...] |A:1034

Sex og Fyrgetyvende offentlige Møde.

(Det 49de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Løverdagen den 20de Januar.

[...] |A:1059

- 1) *Grundtvigs* Forslag: At Ordene, “som i Henhold til vor Anordning af 23de September sidstleden maatte extraordinairt udskrives” udslettes, og det Følgende kommer til at lyde saaledes: “De, som ere fødte 1823, 1824 og 1825, blive samme Vilkaar undergivne, som de fra 1826, saalænge og forsaavidt de nærværende Krigsforhold maatte gjøre det nødvendigt”
blev forkastet med 114 Stemmer mod 16.

[...]

|A:1064

Syv og fyrgetyvende offentlige Møde.

(Det 50de Møde i den hele Række.)

Mandagen den 22de Januar.

[...] |A:1078|

Grundtvig: Jeg skulde ikke have blandet mig i Talen om denne Paragraph, naar det ikke havde syntes mig, at den er bleven omtalt, som om den havde været en Paragraph, der bestemte enten |A:1079| Udelukkelse fra Valgret eller fra nogen anden borgerlig Rettighed, da der dog kun er Talen om en Fritagelse for, hvad Alle kalde en stor Byrde, hvad der netop er stridt saameget om her i Huset, hvem der dog egentlig fortjener at bære den, og under disse Omstændigheder synes mig, at Spørgsmaalet kunde kun være derom, enten denne Paragraph skulde udgaae, eller ikke udgaae som aldeles upassende, da man jo dog ikke vilde sætte en Belønning for Straffearbeidere eller Æreløse, og man dog kan være ganske sikker paa, at naar Talen er om Krigstjeneste i Fredstid, om Sessionsvæsen og Garnisonstjeneste og Kasernefængsel, da er der vist ikke en Eneste, der har siddet i Tugthuset, der vil beklage sig over, at han skulde være udelukket derfra. Var der paa den anden Side, som der jo slet ikke er, var der Tale om Landets virkelige Forsvar, da synes mig, det var det eneste Tilfælde, hvor der kunde tales om en Ære; thi urimeligt maa jeg finde det at kalde den Ting en Ære, som efter Alles Følelse er en stor, ja en meget stor Byrde, og hvis Ærestegn jeg idetmindste aldrig har havt Øine til at see. Det maatte altsaa være i Krig, og da skal man idetmindste ikke sige, at det er Fortiden, som har indført den slemme Vane at udelukke Forbrydere eller dem, der have lidt offentlig Straf, at udelukke dem fra Æren af at deeltage i Krigen og dens Farer; thi deels vide vi jo, at saalænge, som de staaende Hære bestode af hvervede Folk, at da spurgtes slet ikke derom, hvor de vare komne fra, der kunde hjælpe til at forsvare, naar de kun havde deres Lemmer ved Magt, og deels veed jeg, det idetringeste een Gang har været Tilfældet hos os, at man bestemte Slaverne til at gaae i Spidsen, naar der blev Krig. Det var nemlig, eftersom jeg har hørt af Folk, der levede paa den Tid, Tilfældet i 1762, da vi skulde havt Krig med Russen, og jeg vil i den Henseende sige, at dersom vi i Krigstilfælde vilde udelukke Enhver, der havde faaet en Plet paa sit Navn, da efterlignede vi ikke de

gamle frie Folk, som derimod ansaae det Modsatte for det Rette, og jeg tør sige, handlede ogsaa deri baade klogt og ædelt; thi hvorfor skulde det ikke tillades den borgerlig plettede Mand, naar han endnu havde bevaret Kjærligheden til sit Fødeland og Medfølelsen for Folket, netop derved at aftvætte sin Skamplet. Jeg siger det saameget mere, som af de mange Beviser paa dansk Fædrelandskjærlighed, som i det foregaaende Aar have rørt mig, da veed jeg Intet, der har rørt mig mere, end at endeel af vore Slaver bleve enige om at sammenskyde Penge til Krigens Førelse. En anden Ting veed jeg ikke, om den er rigtig, men jeg har dog hørt det, uden at have Grund til at tvivle om dets Rigtighed, at Enkelte ere brudte ud af Slaveriet i Rendsborg og have meldt sig, for at indsættes i det danske Slaveri her. (Almindelig Latter.) Ja, mine Herrer, er det sandt, saa er det ikke til at lee af, men at røres ved. Altsaa i denne Henseende, hvor det gjaldt Krigen, da kan jeg paa ingen Maade stemme med dem, som ville, at Folk skulle vrages, fordi de have været i Tugthuset og enten have tabt deres Ære eller have dog Formodningen mod sig; thi, som en lovkyndig Rigsdagsmand her i Forsamlingen bemærkede, kan det ingenlunde siges, at det altid er noget Vanærende, som fører til offentligt Arbeide, og vil jeg i denne Anledning bemærke, at det først var ifjor, at den Bestemmelse er afskaffet, hvorefter jeg tør sige, at den ædlest Mand kunde blive dømt til offentligt Arbeide; thi vi vide, at det var det, hvormed alle Skribenter truedes, naar de rørte ved, hvad der kaldtes det forbudne Træ. Naar jeg skulde stemme om denne Paragraph, da maatte jeg stemme for dens Udelukkelse i det Hele; thi det er vistnok, at skulde kun det Halve, det Sidste udelades, da blev den i mine Øine aldeles latterlig.

[...]

|A:1184

51de offentlige Møde.

(Det 54de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 27de Januar.

[...] |A:1200

Grundtvig: Man har i Lighedsprincipets Navn bekjæmpet Stillingsretten og det med skarpe Vaaben, som selv dens tappreste Forsvarer hidindtil, saavidt jeg skjønner, ei formaaede at døve, fordi han begyndte med at indrømme det vrang Lighedsprincip; thi, indrømmer man først det, maa man vel, efter hvad jeg kjender til

Tankens og Talens uforanderlige Naturlov, lade være at komme enten til Bornholmernes Undtagelse fra almindelig Værnepligt eller til Lodtrækning og Stilling. Naar man derimod langt fra at indrømme det vrangte Princip, gaaer ud fra den indlysende Sandhed, at, ligesaa lidt som alle Mennesker eller alle Mandfolk ere eens, ligesaa lidt ere alle Ungkarle af 22 Aars Alder eens skikkede enten til Krigsmænd eller til Fredssoldater, og ikke heller kan det være Folk og Rige ligegyldigt, hvilke af dem, der udtages ifleng enten til Landeværn eller Borgeleie. Gjør man nemlig det, da nødes Modstanderne strax til at indrømme Sandheden heraf, og saa gad jeg hørt, hvorledes de siden ville bevise, at vel maa en lavere Væxt af nogle Tommer eller et Par krogede Fingere, et stumpet Been eller en Pukkel paa Ryggen være Grund til en ulige Fordeling af Værnebyrden, ja til en saa ulige Fordeling, at Nogle faae den hele og Andre slet Intet af den at bære, men at man slet intet Hensyn skulde tage til al den Ulighed, der findes mellem de velskabte eller dog mindre vanskabte Ungkarle; men skulde slet intet Hensyn tage derpaa enten for Folkets eller for Værnets Skyld, endskjøndt man kun vilde udskrive $\frac{1}{3}$ af dem. Altsaa dersom Stillingen blot tildeels kunde hæve de Ulemper og den Uligelighed, som nødvendig maa følge af Gjennemførelsen af dette vrangte Lighedsprincip ved Udskrivningen, da var Stillingen meget let at forsvare; men da det paa den anden Side ingenlunde er Penge, men ganske andre Grunde, hvorpaa man ved Fordelingen af Værnebyrden skulde lægge Vægt, derpaa nemlig, at ikke mangfoldige gode Kræfter skulde spildes eller bortødsles, istedetfor i en passende Virkekreds at gjøre Folket og Riget uberegnelig Tjeneste, saa lader Stillingen sig vistnok ikke forsvare uden som en Nødvendighed, som man selv skaber, ved at ville gennemføre det vrangte Lighedsprincip ved Udskrivningen, en Nødvendighed, som man selv skaber, fordi man vil have hele Mandkønnet endelig behandlet ved Sessionen. Denne Uundværlighed af Stillingen, naar man vil have, hvad man her kalder almindelig Værnepligt gennemført, kunde vistnok, som den ærede Rigsdagsmand for Sorø Amts 2det District (Mundt) har udviklet, friste os, som kræve en ganske anden Gjennemførelse af den rette **A:1201**Ligelighed, til at stemme imod Stillingsretten, men ligesaa lidt som jeg venter her at kunne overbevise dem, der sværme for det vrangte Lighedsprincip, og som ikke have seet, hvad Pariserne 2 Gange have seet, det Vrægebillede, som frembringes ved Gjennemførelsen af det vrangte Lighedsprincip, et Vrægebillede af den Ligelighed i Henseende til Byrder og Rettigheder, Kræfter og Pligter, Arbeide og Løn, som ganske rigtig nu er Tidens Krav og det borgerlige Selskabs Opgave, ligesaa lidt kan jeg vente at rokke dem fra Stillingen, som godt vide, at uden Stilling kan den endelige Behandling af hele Mandkønnet ved Sessionen ikke gennemføres.

Jeg skal derfor ikke opholde den ærede Forsamling med overflødige Ord, men kun atter gjøre den opmærksom paa den store Uligelighed, Ubillighed og Uretfærdighed, som der vil vises mod Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825, dersom den virkelig skal udskrives efter Forordningen af 23de Septbr.

Ved Anbefalingen af det af mig stillede Ændringsforslag til § 5, gjorde jeg Forsamlingen opmærksom paa den store utaalelige Ulighed i Henseende til Stillingsretten, og vel blev der fra Ministerbordet forsikkert, at, hvad jeg havde forsikkert, endnu fandt Sted, visselig ikke fandt Sted; men dog staaer der endnu i § 12, at de, der udskrives, ikke kunne stille Nogen for sig af den værnepligtige Befolkning eller Nogensomhelst ældre end 28 Aar.

[...]

Grundtvig: Det vil altsaa ikke komme for idag.

[...]

Grundtvig: Nu vel! det glæder mig, at man ogsaa har tænkt paa at ophæve Ubilligheden, ifald den Stillingsret, som Udkastet tilskriver Ungdommen fra 1826, fremdeles bliver den tilstaaet.

Jeg skal da kun, i Anledning af den urigtige Forsikkring fra Ministerbordet, som jeg naturligviis tager for en uvitterlig Feiltagelse, bemærke, at derved er det beviist, at jeg ingenlunde har taget feil, naar jeg har forudsat, at Anordningen af 23de Septbr., der ikke er bleven forelagt Forsamlingen, heller ikke var synderlig bekjendt i denne Sal; thi selv ved Ministerbordet var den ikke noksom bekjendt.

[...]

[A:1229]

52de offentlige Møde.

(Det 55de Møde i den hele Række.)

Mandagen den 29de Januar.

[...] [A:1236]

Grundtvig: Blandt de mange besynderlige Ting, som vi have maattet høre i Anledning af Anordningen af 23de Septbr. f. A., der, som Forsamlingen nok mærker, bestandig gaaer igjen som en urolig Aand og aldrig kan komme til Hvile, er det ogsaa bleven sagt, at der drives et vist Juristeri herinde af Folk, som hverken synes selv at være de bedste Jurister, eller have noget godt Øie til Juristerne, og disse Folk kunne efter Sammenhængen ikke være Andre end de gode Venner, Rigsdagsmanden for Præstø Amts 4de District og

Skribenten N. F. S. Grundtvig, Een for begge og begge for Een. Vel er nu denne Beskyldning for Juristeri, eller paa Dansk Lovtrækkeri, ikke ringe i mine Øine – meget meer er det netop Lovtrækkeri, og ikke de Lovkyndige, jeg har havt et Horn i Siden paa og har det endnu – men denne Beskyldning maa dog ikke kyse mig fra, naar jeg skal være med at give Love, da ogsaa at læse Lovforslagene med Opmærksomhed og afgive mit Skjøn derom, og allermindst skal jeg da lade mig skræmme her, hvor jeg skal gaae idetmindste for To. Jeg maa da tage mig den Frihed her at gjentage, hvad jeg ved den foreløbige Behandling af § 5 tog mig den Frihed at bemærke, at naar denne Paragraph skal forstaaes efter det danske Sprogs Regler, som de ere mig bekjendte, da gjør det hverken fra eller til, naar Spørgsmaalet er om, ifølge Forordningen af 23de Septbr. f. A., at foretage en Udskrivning, efterat det nærværende Lovudkast med sin 5te Paragraph er bleven til Lov. Jeg maa nemlig igjen minde om, at Ordene i denne Paragraph lyde saaledes: “de, som i Henhold til Vor Anordning af 23de Septbr. sidstleden maatte extraordinairt udskrives i Anledning af den nærværende Krig, blive pligtige til at udføre den Tjeneste, hvortil de ere udskrevne”, og hvis dette skal være Dansk, og hvis jeg forstaaer Dansk da siges dermed hverken Mere eller Mindre, end at de, som ere udskrevne i den forbigangne Tid efter tidnævnte Anordning, skulle blive ved at forrette den Tjeneste, hvortil de ere udskrevne. Da derfor Ministeriet ikke har villet have denne Forordning forelagt, eller anderledes betragtet, behandlet og bekræftet af Rigsforsamlingen, end der ved Antagelsen af den 5te Paragraph er skeet, saa skulde man troe, at Ministeriet slet ikke vil foretage nogen Udskrivning efter bemeldte Forordning. Men da Ministeriet paa den anden Side udtrykkelig har erklæret: “vi ville det”, og det altsaa maa antages, af Kronjuristerne at have faaet den Oplysning om Cancelliestilens særegne Regler, som mig fattes, saa nødes jeg vel, for Ungdommens Skyld fra 1823, 1824 og 1825, at gaae ind paa Indholdet af det foreliggende Forslag, skjøndt det synes mig meget tvivlsomt, hvad ogsaa tildeels den ærede Formand selv bemærkede, hvordan det skal finde Skikkelse og finde Sted i nærværende Udkast.

[...] **[A:1237]**

Grundtvig: Ja, altsaa hvordan det skulde finde Sted. Det nærværende Forslag gaaer ud paa, som vi hørte, at Ungdommen af 1823, 1824 og 1825 skal, trods Ordene i § 12 af Forordningen af 23de Septbr. f. A., have Lov til at stille for sig ogsaa af den værnepligtige Befolkning. Da baade den ærede Ordfører og Forslagsstilleren næsten ligesom have undskyldt dette Forslag, som om det skulde være noget Nærgaaende, enten mod Armeens Behov eller Anordningens Hensigt, saa maa jeg atter gjentage, at naar ikke Ungdommen fra 1823, 1824 og 1825 skal ansees for et Offer, saa maa den nødvendigviis sættes under samme Betingelser og slet ikke

ringere Vilkaar end de, der tilstaaes Ungdommen af 1826 og saa fremdeles, og derfor maa jeg sige, at det ikke er nok, at den Bestemmelse om ikke at maatte stille af de Værnepligtige, at den ophæves; thi sandelig, det er dog kun lidt, naar man betænker, at den Indskrænkning, som derved finder Sted, dog altid vil være betydelig og ubillig, og at den er bleven ti Gange værre, naar der skal finde Udskrivning Sted efter bemeldte Anordning efter at dette Lovudkast er udkommet som Lov, thi ved nærværende Lov, gjøres jo den hele Befolkning værnepligtig, og følgelig vilde det jo under disse Omstændigheder slet ikke være Ungdommen af 1823, 1824 og 1825 tilladt at stille Nogen for sig uden omtrent af sin egen Aldersklasse. Jeg mener derfor, at det maa være det Allermindste, som maa tilstaaes denne Ungdom, at den ikke alene maa stille af den værnepligtige Befolkning, men at den ogsaa, ligesaavel som de af 1826 og derefter, maa stille Enkelte, der kunne være over 28 Aar, nemlig naar de enten have udtjent i Hæren eller naar de ere Underofficerer, hvilket, som Forsamlingen nok husker eller dog kan see, tilstaaes alle dem af 1826 og fremdeles, der udskrives efter nærværende Forordning.

[...]

[A:1366]

56de offentlige Møde.

(Det 59de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 3die Februar.

[...] [A:1371]

Grundtvig: Det er kun et Par Ord, som jeg vil tage mig den Frihed at bemærke. Der var engang ved et af de nordiske Universiteter, skjøndt det ikke var vort, tre Professorer i Lovkyndighed, og man kaldte den ene af dem "Lov", den anden "Forordning" og den tredie "Placat". Hvorvidt denne Benævnelse passede paa dem, skal jeg ikke kunne sige; men vist er det, at der har været en Forskjel paa disse Ord, og vi skulle ogsaa fremdeles, tænker jeg, beholde denne Forskjel. "Lov" var aabenbar i vort Modersmaal det egentlige Udtryk for Landsloven, som ogsaa den høitagtede Justitsminister nylig har bemærket; "Forordning" var derimod ikke alene, hvad der udkom for en enkelt Gjenstand, eller af mindre almindeligt Indhold, men ogsaa hvad der udkom saa hyppigt, at tilsidst Loven næsten tabte sig i Forordningen; og Placaternes Mangfoldighed vil Ingen, vel endog ikke nogen af de

Lovkyndige, tiltroe sig Hukommelse til at rumme. Jeg skulde derfor ønske, at Ordet “Lov” blev bevaret for den Landslov, jeg ingenlunde kan eller vil opgive Haabet om, igjen at kunne afløse den utallige Mængde af Forordninger og Placater, og at nærværende Udkast, naar det skal leve under noget Navn, hvad jeg forøvrigt helst ikke saae, maa kaldes, som det er kaldet, en Forordning; og at endelig, om jeg i saa Henseende maatte have noget Ønske, at, naar vi engang igjen faae en Lovbog, Forordningerne da, saavidt muligt, maatte forsvinde, og Placater slet ikke nævnes. Dernæst vilde jeg ogsaa, i Anledning af Ændringsforslaget om “Vor Hær”, “Vor Hovedstad”, o. s. v. — — —

[...]

Grundtvig: Ja, det er taget tilbage, men jeg vil kun anmærke, at mig synes, at det vilde være uhensigtsmæssigt, om man fandt Noget at indvende mod disse Ord i Majestætens Mund; thi vi bruge dem jo selv, forsaavidt som vi tilegne os Landet og Hovedstaden og Hæren og alt Andet.

[...]

|A:1395

57de offentlige Møde.

(Det 6ode Møde i den hele Række.)

Mandagen den 5te Februar.

[...] |A:1399

Grundtvig: Det er i Danmark vittigt nok bemærket, at Tydskland, da det kaldte sig det hellige romerske Rige, var netop ingen af Delene, var hverken helligt, eller romersk, eller Rige, og noget Lignende kan man vel med Rette sige om det foreliggende Udkast, der nu kalder sig “Lov om almindelig Værnepligt for Kongeriget Danmark”; thi saamange Ord, ligesaa mange Feil er der i dette pralende Navn for en meget maadelig Forskrift for Rulleføring, Udskrivning, Lodtrækning og Stilling i visse Dele af Kongeriget Danmark, uden mindste Hensyn til det danske Riges særegne Vilkaar eller tilstrækkelige Forsvar. Da nu tillige Undtagelsen af alle Præster og Skolelærere og af alle vort Land Bornholms Indbyggere og Fritagelsen af alle dem, som have Penge, for at bøde med Kroppen, da denne Undtagelse og denne Fritagelse nødvendigen maa hverve denne vanskabte Forordning en heel Hær af ivrige Forsvarere, netop mellem dem, som ellers vilde have været dens bittreste Fjender og snart være blevne dens Banemænd, see da

kalder jeg det en Ære, skjøndt Æren ogsaa her er fattig, at have bekjæmpet og fremdeles at bekjæmpe dette Udkast uden al Vaklen og Persons Anseelse, at bekjæmpe det til det Yderste.

Men paa den anden Side er det mig dog overmaade kjært, at jeg til Slutningen ret aabenbart kan knytte min Modstand til et saadant Forslag som det, den ærede Rigsdagsmand fra Ribe (Tvede) har stillet; thi det maa nu have alle de Mangler og Lyder, som Ordføreren nys nævnte, eller om man vil, flere til, saa er det dog lige vist, lige vist for mig, at det har virkelig optaget det eneste Gode, der syntes, men syntes kun, at hænge ved det foreliggende Udkast, det er Ophævelsen af den Uligelighed, som i Henseende til Rigets Forsvarsvæsen hidtil har bestaaet mellem den saakaldte Bondestand og **A:1400**Rigets øvrige Indbyggere. Der er Ingen her i Huset, som enten tidligere eller gladere har seet og sagt, at Stændertiden er forbi, og at Folketiden med Guds Hjelp nu skal atter komme, Ingen gladere eller tidligere end jeg, og som en gammel Bondeven maa det nødvendigt ligge mig særdeles paa Hjerte at afvise og, saavidt det staaer til mig, at beskæmme enhver Mistanke om, at jeg paa mine gamle Dage skulde være bleven den Bondesag utro, som ingen af de nulevende danske Forfattere enten tidligere eller stadigere end jeg har forsvaret. Derfor maa jeg gjøre de danske Bønder baade i og udenfor Huset opmærksom paa, at, dersom de have stødt sig over det Udtryk "fribaarne", som jeg her oftere har brugt om os, der hidtil vare fritagne for at lystre Trommeskindet, da have de aldeles misforstaaet mig; thi jeg er jo ingenlunde Skyld i, at Bønderkarlene hidtil have været ufrie, og jeg under dem jo af ganske Hjerte den samme Frihed, som jeg vilde ønske mine egne Sønner; det er derfor saa langt, som det kan være, fra mig, fra min Mening og fra min Tale, at Bondestanden enten skal være eller ansees eller kaldes for en Trællestand; men jeg vil kun indskjærpe Alle og danske Bønder især, at den Krigsstand i Fredstid, hvortil man trækkes og tvinges, det er en Trællestand, som det vel oplyste danske Folk umuligt kan ønske almindelig, men som det ligesaavel som jeg maa paa det Alvorligste frabede sig.

Mændene af Faget, som sidde her i Huset, de have vel maaskee allesammen paastaaet, at den almindelige Krigstugt i Fredstid er og skal være aldeles nødvendig til Landets Forsvar i Krigstid; ja Nogle af dem have jo endogsaa paastaaet, at det gik neppe godt med Land og Rige, dersom ikke selv den utaaleligste Hr. Lieutenant havde Lov til at tage hvilken af vore Sønner, han vilde, ud til sin Huustræl, og jeg vil ikke saa stort fortænke dem deri; thi de ere sagtens allesammen opdragne til Fredssoldater og oplærte til at tænke, at al borgerlig Frihed er meget farlig, og at blind Lydighed er det store Bud i Loven; men de skulle heller ikke fortænke mig deri, at jeg som en gammel fribaaren, frisindet og fritalende Dannemand strider som en Løve for menneskelig, folkelig og borgerlig Frihed, som jeg

af Erfaring veed, og som jeg derhos af Fædrelandets og af hele Verdens Historie har seet, er Vilkaaret for et mandigt og virksomt og velgjørende Levnetsløb, og er ret aabenbart Vilkaaret for ethvert menneskeligt Størværk, hvad enten det skal øves af enkelt Mand eller af hele Folkefærd.

Jeg har derfor sagt, og jeg siger det endnu, at det Klogeste, som den danske Krigsminister og den danske Regjering, selv midt under den farlige Krig, hvori Alt staaer paa Spil, kunde gjøre, det vilde være ikke at udskrive en eneste Mand mere til tvungen Krigstjeneste, men ene at henvende sig til det danske Folks Fædrelandskjærlighed og til den danske Ungdoms mageløse Frivillighed, en Frivillighed, der altid vil vise sig rede til at forsvare det gamle Danmark, saalænge det er værd at forsvare. Jeg har sagt og jeg siger det, men noget Saadant har jeg ikke foreslaaet; thi jeg veed det godt, at det er saa langt fra den herskende Tankegang, at det kun synes latterligt, og jeg kan heller ikke nægte at, efter den Maade, hvorpaa vi føre Krig, og vi slutte Vaabenstilstand, og drive Fredsunderhandlinger, vilde det virkelig være latterligt. Men uagtet jeg heller ingenlunde bør vente, og derfor heller ikke vil sige, at jeg venter, at enten Ministeriet eller Rigsforsamlingen i det Hele vil gaae ind paa dette Forslag, hvortil jeg knytter og slutter mig, ja uagtet det er muligt, at jeg kan komme til at staae bogstavelig selvanden med dette Forslag, saa stemmer jeg dog ligefuldt og lige frit for det, som det bedste, der under nærværende Omstændigheder muligt kunde vinde Bifald. Dette Forslag, maa jeg erindre, vil give Regjeringen Fuldmagt til at bruge hele Rigets Styrke til Fædrelandets kraftige Forsvar, Alt efter eget Skjøn, og opsætter Ordningen af Rigets Forsvarsvæsen i Fredstid, indtil vi have tilkæmpet os en hæderlig eller dog idetmindste virkelig Fred. Det er Forslaget, og jeg seer det jo godt, at den samme Indvending, som fra Ministerbordet mødte mit Ændringsforslag til § 5, vil i hele sin Styrke møde dette Forslag, som om det gav Regjeringen en altfor uindskrænket Bemyndigelse, og vilde, som man har sagt, paabyrde Ministeriet et uhyre Ansvar, som det ikke turde paatage sig; men jeg maa oprigtig tilstaae, at, dersom ikke det nye Folkeliv, altsaa ogsaa Ministeransvarligheden, var hos ~~A:1401~~ os endnu i sin Barndom, maatte jeg tage det for Skjemt eller Skrømt, naar det hedder, at Ministeriet vel har paataget sig det hele Ansvar for Fred og Krig og Folkets Frihed, for Rigets Vee og Vel i alle Maader, og ønsker helst at bære dette store Ansvar ene og alene, uden at dele det med Rigsforsamlingen, men at det ikke turde paatage sig Ansvaret for Udskrivning til Krigstjeneste i det Enkelte. Efter Omstændighederne anseer jeg nu vel Indvendingen baade for ærlig og alvorlig meent; men jeg kan dog umuligt lade den gjælde, da det staaer soleklart for mig, at ansvarlige Ministre kunne og skulle ene og alene bære Ansvaret for hele Udøvelsen af Magten, for

Gjennemførelsen i alle Enkeltheder, men at derimod maae de ingenlunde tilegne sig Ret til paa egen Haand at afgjøre saadanne Livsspørgsmaal for hele Folket og saadanne Tilværelsesspørgsmaal for Riget, som f. Ex. Krig og Fred er nu for Danmark, om saadanne maae de nødvendig høre og følge Folkets Stemme.

Altsaa jeg anbefaler af mit inderste Hjerte og med klar Bevidsthed dette Forslag af den ærede Rigsdagsmand fra Ribe (Tvede) til Antagelse, og jeg vil bede alle Dannemænd herinde, som enten see eller dog føle, at dette Forslag er det rette, ogsaa mandigt at staae med det og stemme derfor uden Persons Anseelse, det er uden Spørgsmaal om, hvormange eller hvor faa vi ere, eller Spørgsmaal om, hvad Ministrene ønske.

[...] **|A:1424**

Grundtvig: Ja, forsaavidt som det staaer til mig, forlanger jeg, at det Forslag, som er stillet af den ærede Rigsdagsmand fra Ribe (Tvede) og som jeg fra Begyndelsen af har erklæret, at jeg henholdt mig til, og som jeg ligeledes idag har taget det bestemteste Hensyn paa, da forlanger jeg, at det, efter sin Stilling paa Afstemningslisten, maa komme under Afstemning.

[...] **|A:1425**

Grundtvig: Ja, det maa jeg bede om; jeg kan ikke Andet end finde, at dette er den eneste Maade, hvorpaa man kan faae at see, hvem der stemmer for eller imod Forslaget, da man kunde stemme mod den hele Lov, som den nu er bleven redigeret, af mange andre Grunde.

Den uagtet Formandens Ringen med Klokkerne stedfindende og tiltagende Larm gjorde det umuligt at høre Slutningen af dette Foredrag, der endelig afbrødes af Formanden med den Bemærkning, at det ikke kunde tilstedes Taleren at indlade sig paa nogen Discussion.

Da det sattes under Afstemning, om det omhandlede, af Tvede under Nr. 1 stillede, af Grundtvig optagne, Forslag, kunde komme under Afstemning, blev dette med 96 Stemmer *mod* 11 besvaret *benægtende*.

[...]

|A:1427

58de offentlige Møde.

(Det 61de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 6te Februar.

[...] **A:1432**

Grundtvig: Spørgsmaalet om Grundlovens Behandling er i mine Øine kun vigtigt, fordi det vistnok under den Overgangstid, hvori vi aabenbart befinde os, haster med at komme til en nogenlunde tydelig Forestilling om Grundforholdet herefter mellem Kongen og Folket og især mellem Ministeriet og Rigsforsamlingen, saa det **A:1433** vistnok ikke maa opsættes noget Øieblik længere, end nødvendigt, at komme ud af den uvisse og usikre Tilstand, hvori, naar vi skulle sige Sandhed, Ingen af os vide, enten vi ere kjøbte eller solgte. Det er altsaa vist nok; men paa den anden Side skulde jeg dog aldrig tilraade Rigsforsamlingen at øve mindste Tvang i nogen Maade over vore Nævninger i Grundlovssagen, da de, mener jeg, selv bedst maae vide, naar deres Betænkning kan være moden til at forelægges Rigsforsamlingen. Derimod skulde jeg tilraade Rigsforsamlingen at rette et Spørgsmaal derom til det ærede Ministerium, der jo vel paa en Maade har vedkjendt sig det forrige Ministeriums Udkast til en Grundlov, men vil dog formodentlig kun staae og falde med visse fælles Grundsætninger, – rette altsaa et Spørgsmaal til Ministeriet, om det ikke kunde og vilde forelægge Rigsforsamlingen nogle faa tydelige og frugtbare Grundsætninger, hvorefter Forholdet foreløbigt kunde ordnes og det kunde sees, hvad der i Grunden er deres og vores Pligter og Rettigheder. Denne foreløbige Ordning kunde skee derved, at disse Grundsætninger uden videre kunde afhandles, og naar de tækkedes, antages, og saa kunde vi roligen oppebie vore Nævnings Betænkning over Grundloven og Valgloven, og Folket rolig oppebie vor endelige Behandling af disse Lovudkast, der vistnok, saavidt jeg kjender dem, trænge til megen Drøftelse, før deres Reengjørelse er mulig. Endelig, dersom Ministeriet ikke vilde indgaae herpaa, da skulde jeg tilraade Rigsforsamlingen, at den stræbte selv at enes om et saadant nyt Grundlag for vort borgerlige Selskab; thi det er jo baade vist og sandt, og det er jo os alle vitterligt, om det end ikke er thinglæst, at efter *Kongeloven* ere de ærede Ministere med den frie Udøvelse af Kongemagten ligesaalidt paa den rette Plads, som vi med en Rigsforsamlings Myndighed, en Myndighed, som vi umuligt efter Ministeriets yttrede Ønske baade kan have og ikke have (Bravo! Bravo!), have idag og fattes imorgen, kun have ved Grundloven og Bevillingen af de 11 Millioner og fattes ved alle andre Love og Leiligheder (Bravo!). Der kan, efter min fulde Overbeviisning, her ikke paa nogen af Siderne indtil videre være Tale om nogen *juridisk* Berettigelse, men kun om den Nød, som har brudt Loven og om Villien, Vidskaben og Tacten, som paa begge Steder skulde findes, for, saa snart som muligt, at ramme det Rette, som jo er Fædrelandets, Rigets sande Tarv, der naturligviis er baade Kongens og Folkets, og *skal* være baade Ministeriets og Rigsforsamlingens inderligste Ønske.

[...] **A:1439**

Grundtvig: Det offentlige Liv hos os, især det offentlige Liv i hvad man kalder politisk eller paa Dansk borgerlig Retning, er endnu saa nyt, at det maa tage Tid, før vi kunde blive ret vendte deri, og det føler vist ingen bedre, end de af os, der ere blevne graae i Kamrene, hvad enten det nu var Studerekammeret eller et af de andre. Det er derfor meget muligt, at jeg ikke blot har taget fejl med det Spørgsmaal, som jeg for en Maaned siden rettede til Rigsforsamlingen i vort 41de Møde, men at jeg ogsaa i Dag tager fejl ved de tvende Forespørgsler, som jeg agter at rette til Excellencerne ved Ministerbordet. Men det er ogsaa meget muligt, at Rigsforsamlingen tog fejl ved uden videre at afvise mit Andragende, og at det maaskee vilde være to Feil for een, hvis Ministeriet idag ligeledes uden videre afviste mine Forespørgsler; thi Afviisning uden videre er ikke blot en haard Behandling, som vi ikke uden høieste Nødvendighed skulle byde hverandre, men det er ogsaa Noget, som er udsat for alle mulige skjæve Forklaringer, og dersom vi fattede Sky for den frie Yttring af det offentlige Liv, eller dersom vi nægtede hverandre den Overbærenhed, hvortil vi i de nye Forhold allesammen trænge, da havde vi tabt, da vilde det gaae vort elskede Fædreland, da vilde det gaae Danmark ilde.

Det Spørgsmaal, som jeg idag skal tage mig den Frihed at gjøre til den høitærede Udenrigsminister, er, som bekjendt, foranlediget ved det Uddrag af Forskrifterne til Baron Dirckinck-Holmfeldt i Frankfurt, som offentlig har været meddeelt i den Berlingske Tidendes Nr. 11 og især ved det Brudstykke deraf, som lyder saaledes:

“Jeg behøver ikke at anmode Hr. Baronen om i de mundtlige Yttringer, hvortil nærværende Instrux vil foranledige Dem, at iagttage en maadeholdende og forsonlig Tone. En saadan vil forhaabentlig mere og mere finde Indgang, og ligesom jeg tør antage, at mine seneste Meddelelser ville have leveret Dem tilstrækkeligt Stof til at vise, at vore Rustninger ingenlunde ere fremkaldte ved Ønsket, at see en unaturlig Krig fornyet, saaledes glæder det mig, at den danske Rigsforsamlings 41de Møde vil give Dem et nyt Argument i Hænde til end ydermere at overtøye om, at Nationen helst undgaaer Kampens Fornøyle, saalænge der er mindste Udsigt til ved Underhandlinger at opnaae en hæderlig Fred.”

Jeg vil imidlertid ingenlunde spørge om Alt, hvad der kan falde mig og Flere enten dunkelt eller betænkeligt i dette Brudstykke. Jeg vil ikke engang spørge om Meningen med de besynderlige Udtryk “en unaturlig Krig”; dette Udtryk, brugt om nærværende Krig med Tydskerne, som efter hele Historiens Vidnesbyrd er den naturligste af alle Krige, som det danske Folk enten har ført eller kan komme til at føre. Jeg vil kun spørge om, hvorledes Ministeriet ønsker, at det

skal forstaaes af Rigsforsamlingen og Folket, at vort 41de Møde, hvori Rigsforsamlingen uden videre afviste et Andragende af mig, om paa Folkets Vegne at yttre et vist bestemt Ønske for Regjeringen, at dette Møde og denne Afviisning skulde kunne overtyde Fjenden om, at Nationen, at det danske Folk helst vilde undgaae Kampens Fornøylelse, saalænge der var mindste Udsigt til ved Underhandlinger at opnaae en hæderlig Fred. Denne, som mig synes, meget dristige Forklaring af Rigsforsamlingens Taushed, og den, som mig ogsaa synes, ikke blot meget forsonlige, men næsten fortrolige Tone til Fjenden (Latter), det er, hvad jeg nu som dansk Rigsdagsmand udbeder mig nærmere Oplysning om.

[...] |A:1440

Grundtvig: For at begynde med den sidste Yttring af den høitærede Minister maa jeg sige, at naar man kalder en Krig unaturlig, om det saa var, jeg veed ikke, imellem hvilke Folk, kunde man jo sagtens forsvare dette Udtryk, da det just ikke er den naturligste Tilstand, og det kan jo da ogsaa forsvares, naar man kalder det en unaturlig Krig, der er opkommet ved det skjændige Oprør i Holsteen imod en Regjering, der visselig, dersom den har gjort nogen Forskjel imellem os Danskere og dem, har gjort det til deres Fordeel. (Flere Stemmer: Ja!) Men hvorledes kan vi dog vel kalde det unaturligt, hvad der i det Mindste baade er historisk og nødvendigt, det er, at vi løftede Sværdet imod Oprørerne, og heller ikke skulde jeg have tænkt, at det kunde kaldes unaturligt, hvad jo Talen her er om, at vi løfte Sværdet imod de Tydske, som uden allermindste Ret ere komne til os for at staae Oprørerne bi; og herom, mener jeg, var Tale. Der var Tale om en Meddelelse til Centralmagten, som har forsvaret dette Brud paa al Folkeret, til den Centralmagt, som har erklæret og erklærer endnu, at den ikke vil taale, at Slesvig adskilles fra Holsteen, eller at Slesvig nogensinde maa knyttes til Danmark, saaledes som det har været det igjennem Aarhundreder, og som altsaa kræver, at det skal ansees ligesom Holsteen for at høre til det tydske Forbund. Følgelig mener jeg, uden at være blind for, hvad man nu kalder Borgerkrigens Rædsler, at jeg godt kunde sige, og at jeg maa sige det fremdeles, at en Krig med Tydskland, som den vi føre om Slesvig, tilvisse ikke er unaturlig, men at den ligger som noget aldeles naturligt i de historiske Forhold, som have bestaaet og |A:1441 ville bestaae, saalænge Danskere og Tydskere ere hinandens Naboer. Forresten naar den høitagtede Minister har beraabt sig paa, hvad det 41de Møde skal have viist, da har jeg ikke hørt det mindste Beviis for, at det virkelig har viist noget Saadant; thi jeg kan tænke mig mange Grunde, hvorfor Rigsforsamlingen ikke vilde indlade sig paa mit Andragende, mange andre Grunde, end den, at Rigsforsamlingen derved vilde erklære, at det var Folkets Mening, at saalænge der var mindste Udsigt til, at hvad man med et løst, ubestemt og vaklende

Udtryk kalder en *hæderlig* Fred, kunde opnaaes ved Underhandlinger, burde man undgaae Kamp. Da nu Ministeriet ikke med et eneste Ord ved denne Leilighed har sagt, hvad *det* anseer for en hæderlig Fred, saa mener jeg, at mit Spørgsmaal paa ingen mulig Maade er besvaret.

[...]

Grundtvig: Det er vistnok ikke om den forrige, men om den følgende, den fremtidige Anvendelse af den Forordning, jeg har her i min Haand, at jeg har fundet mig nødsaget til at spørge den høitærede Justitsminister. Men ligesom det i den hele store Overgangstid, hvori vi aabenbart befinde os, gjælder derom, at vi have stadigt for Øie baade det Forrige, hvorfra, og det Følgende, hvortil vi stunde og stile, saaledes gjælder det ret øiensynligt her, hvor Talen er om Mundens og Pennens, altsaa om Ordets Forhold til Baand og Fængsel; thi dersom Trykkeforordningen fra 1799, der netop i Aar fylder sine Halvtreds, skulde nu, 1849, faae sit Jubelaar, ja da maatte jeg sige, at det var ude med Danmark; thi ligesom det kun er ved Frivillighed til at bringe Fædrelandet de største Offere, at vi tør haabe at frede vore Grændser, saaledes er det ogsaa ene ved Fritalenhed om Alt, hvad der angaaer Folk og Rige, at vi tør haabe i vor Midte at opnaae den velgjørende Oplysning, den Beroligelse af de brusende Bølger og den Udjevning af de stridige Forhold, hvorpaa Rigets indvortes Fred og Opblomstren aabenbart beroer. Jeg vil da ikke her indlade mig paa Spørgsmaalet om, hvorvidt Trykkefriheden behøver Indskrænkninger, og hvorvidt den kan underkastes disse mere til Gavn end til Skade; jeg vil ei heller tale udførligen om al den uberegnelige, hartad ubodelige Skade, som Trykkeforordningen af 1799 har gjort; jeg vil ei tale udførlig derom, skjøndt neppe Nogen her i Huset kjender den bedre end jeg, der, som frisindet Taler og Skribent, omtrent er lige gammel med den, og har aldrig tabt den af Sigte før ifjor Sommer, da den tilsyneladende var død og begravet. Nei, hvad jeg vil spørge om, det er kun, hvad ikke blot jeg, men hvad Folket og Rigsforsamlingen skal tænke om Opvækkelsen af denne gruelige Forordning (Latter), med alle sine Trudslers om Baand og Fængsel for alle dem, der tale og skrive frit om den Regjeringsform, vi ikke længere have, og om alle de politiske Spørgsmaal, der nu nødvendig høre til Dagens Orden. Ja det er, hvad jeg maa spørge om, spørge om Ministeriet nu, da baade en Bogtrykker og en Skribent er sat under Tiltale, og da Dom allerede er faldet efter denne under vore nærværende Forhold aldeles utaalelige Forordning, om da Ministeriet har været betænkt paa i denne Henseende at tilfredsstille Rigsforsamlingen og Folket, da jeg ikke behøver at sige enten den høitærede Justitsminister eller Rigsforsamlingen, at her slet ikke spørges om de Tilfælde, hvori denne Forordning paany er sat i Kraft, men at Spørgsmaalet kun er om Anvendeligheden og Anvendelsen af denne

Forordning.

[...] **[A:1442]**

Grundtvig: Ligesom jeg begyndte med at sige, at det naturligsviis ikke var om Forordningens forrige Anvendelse, jeg spurgte, men om dens fremtidige, saaledes haaber jeg, at den høitagtede Justitsminister og den hele Rigsforsamling med mig ville være enige i, at vi trænge til lidt mere Sikkerhed i denne Henseende, at vi Skribenter, og jeg tænker Folket med os, trænge til lidt mere Sikkerhed, om end den mildeste Fortolkning, den sparsomste Anvendelse hidtil var gjort af denne Forordning, der truer os Alle, saa at, hvis vi tiltales, maae vi dømmes efter dens Paragrapher til Baand og Fængsel, ialtfald efter den Placat, den høitagtede Justitsminister har nævnt, i Fængsel paa kortere eller længere Tid efter Rettens Skjøn. Jeg troer vist ikke, at den høitærede Justitsminister vil kalde det et ubeskedent Spørgsmaal, jeg gjorde; thi det var ikke om Justitsministeren i dette Øieblik kunde og vilde give en Oplysning om, hvorvidt denne Forordning med alle sine Paragrapher skal sættes i Anvendelse, men om Ministeriet vil forelægge nærværende Forsamling saadan Oplysning eller Indskrænkning, der virkelig kunde sikre os for Fremtiden, sikre os for en saadan Anvendelse af den Forordning, som vi ikke kunne taale at have bestandig for Øie. Jeg mener ikke, at det var noget ubeskedent Spørgsmaal, og jeg maa tilføie, at ligesom jeg har, saameget som muligt, i 40 Aar bekæmpet denne Forordning, vil jeg fremdeles gjøre det, og at det er vist, at, dersom nærværende Ministerium vil, at vi skulle være Talere og Skrivere af deres Naade, uden at vi have nogen Ret til at paastaae Frihed til at udtale vor Overbeviisning, ja, da maa jeg sige, da kan jeg intet Andet, end vise, saavidt det staaer til mig, at, ligesom jeg var Mand, før jeg blev Rigsdagsmand, saaledes skal jeg blive ved at være det (Latter).

[...]

59de offentlige Møde.

(Det 62de Møde i den hele Række.)

Onsdagen den 7de Februar.

[...] **[A:1453]**

Grundtvig: Kamp uden Seier, den kjender jeg godt, tildeels af Danmarks Erfaring ifjor, og allenfals af min egen Erfaring, og den er vistnok i sig selv ubehagelig; men saalænge Krigen fortsættes med Kraft, lever der dog Haab om Seier, og derfor foretrækker jeg den

langt for enhver slavisk Underkastelse. Seier uden Kamp, den anseer jeg derimod for tomme Ord; tomme Ord, der kun ere gode til at glimre i franske Taler, og de ville aldrig findes tommere, end naar de skulle trøste os Danskere midt under den farligste Krig, vi have ført siden Niels Ebbesens Dage, altsaa i hele 500 Aar. Derfor fristes jeg som dansk Rigsdagsmand til at spørge det hele Ministerium, om det virkelig tiltroer sig en Statsklogskab, der kan fordunkle baade Metternichs og Talleyrands, saa at det, hvad jeg anseer for umuligt, kan, ved blotte Underhandlinger, uden Sværds slag, opnaae den virkelige Besiddelse af Hertugdømmet Slesvig, eller om det nærværende Ministerium, ligesom det forrige, af Gru for den unaturlige Krig eller af andre Grunde har opgivet Slesvig og dermed Danmarks Frihed og Selvtændighed, saa at det kun vil vedblive at udskrive Mandskab i alle Kroge og ruste sig af alle Kræfter for at anvende de til Krigens kraftige Fortsættelse bevilgede Millioner og for at oppebie den Tid, da det udpiinte Slesvig, den udmattede Krigshær og den modfaldne Mængde ville raabe høit paa Fred, Fred til enhver Priis, Fred af hvilketsomhelst Slags, blot for at blive Krigslivet qvit og faae en rolig Søvn. Jeg fristes til at gjøre dette Spørgsmaal; men efter Alt, hvad jeg har hørt fra Ministerbordet, idag som igaar, og med Hensyn paa Alt, hvad jeg forgjæves har lyttet efter, saa vil jeg dog ingenlunde idag igjen, og ventelig aldrig mere, trætte eller uleilige Ministeriet med mine unyttige Spørgsmaal, men jeg vil kun med den Ærlighed og Aabenhed, som falder Dannemænd naturlig, sige, baade til det, til Rigsforsamlingen og til Folket, hvad der staaer klart for mig som gammel Lærling i Verdenshistorien, at paa denne Maade kan Danmark visselig ikke frelses, men gaaer med stærke Skridt sin Undergang, Lemlæstelse, Sønderrivelse, Opløsning, Skam og Skjændsel imøde. (Stærk Hyssen.)

[...]

[A:1454]

6ode offentlige Møde.

(Det 63de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 10de Februar.

[...] [A:1457]

Grundtvig: Mine første levende Indtryk af en offentlig Samtale mellem kongelige Ministre og folkelige Rigsdagsmænd, dem fik jeg netop for 20 Aar siden i det engelske Huus, hvor Frisproget alt længe har havt sit Hjem, og hvor der hartad ligesaa længe har været

borgerlig Veltalenheds berømte Høresal. Derfor har jeg her i Huset, hvor Frisproget i offentlig Samtale først er ifærd med at fødes, tidt maattet smile lidt baade, over mig selv og mine Medtalere, og ikke mindst ved at høre, hvorledes enkelte af vore Ministre talte til og om Rigsdagsmænd, ja endog til og om hele Rigsforsamlingen. Da har det svævet mig paa Læben det Spørgsmaal, der vistnok er langt mere fransk end engelsk, om Hans Majestæt, da han forbeholdt sine Ministre at tale her i Huset *naar* de vilde, ogsaa forbeholdt dem at tale *som* de vilde; men netop fordi jeg følte, at dette Spørgsmaal var langt mere fransk end engelsk og meget mindre dansk, end jeg selv ønskede, har jeg undertrykt det og vil heller ikke gjøre det idag, ikke gjøre det, men kun, som sagt, til Oplysning i Forbigaaende berøre det. Efter min Mening ligger nemlig ingenlunde Misforholdet deri, at Ministrene i deres Tale ere fri for Snørlivet (Latter), men kun deri, at *vi* maa bære det, saa at Partiet derved bliver ulige, og først da, naar vi faae samme Talefrihed som Ministrene, vil der være Ligevægt, og da er jeg vis paa, at Takten vil komme af sig selv og allermindst fattes ved Ministerbordet; thi da een af Ministrene forleden sagde Huset den Artighed, at det var den bedste danske Høiskole, kunde jeg vel ikke fra mit Stade give ham Ret, men jeg tilstaaer gjerne, at han fra sit Stade havde fuldkommen Ret, thi for *Ministrene* vil dette Huus, naar det bliver Frisprogets Hjem, unægtelig være den bedste danske Høiskole.

[...]

|A:1473

61de offentlige Møde.

(Det 64de Møde i den hele Række.)

Mandagen den 12te Februar.

[...] |A:1474

Grundtvig: Da Grundloven sidst blev omtalt her i Huset, da gjorde den høitærede Indenrigsminister mig den Bebreidelse, at jeg vilde have Ministeriet til at improvisere en Grundlov. Dette var imidlertid langt fra mine Tanker, ligesom Ordet “improvisere” er langt fra mine Læber. Dertil er det baade for fremmed og tillige med Uforsynlighedens Mørke i Statssager ildevarslende, saa at jeg |A:1475 aldrig her kunde bruge det; men ikke det alene, men jeg er lige saa langt, som Nogen her i Forsamlingen, fra at tænke, at en god Grundlov lader sig, om man saa vil kalde det, improvisere, hvad paa Dansk maatte kaldes at “ryste af Ærmet.” Det glæder mig, i

Meddelelsen fra den ærede Statsraads-Formand at høre, at det dog ingenlunde var langt fra Ministeriets Tanker, hvad jeg først udtalte, nemlig det, at Ministeriets Vedkjendelse af Udkastet til Grundloven vel egentlig ikke kunde gjælde alle dens enkelte Paragrapher, men maatte indskrænke sig til de Grundsætninger, som det antog, kunde og burde bære den tilkommende nye Tingenes Orden. Jeg skulde derfor ikke ved denne Leilighed have noget at lægge til, naar det ikke var, at vistnok Forsamlingen maatte ønske, at det høie Statsraad, nærmere og tydeligere havde betegnet hvad det var for Grundsætninger, som det meente, baade kan, bør og skal bære den nye Tingenes Orden, og da fornemmelig, som jeg forrige Gang tog mig den Frihed at anmærke, hele det Forhold, hvori Rigsforsamlingen skal staae til Lovgivningen; thi det synes jo vistnok billigt og ligeligt nok, naar Ministrene, som flere enkelte have erklæret sig, tale, forsaavidt jeg har opfattet det, i den Mening, at naar Rigsforsamlingen ikke vil beslutte, hvad Ministrene fraraade, saa ville disse heller ikke fraraade, hvad Forsamlingen beslutter; men jeg skjønner dog ikke rettere, end at Ministeriet derved kun i Grunden sagde, hvad der neppe behøvede at udtales, at hvad de selv have besluttet, eller ikke have noget at indvende imod, det ville de heller ikke fraraade.

[...]

|A:ii]

Beretning

om

Forhandlingerne paa Rigsdagen.

Andet Bind.

Nr. 189-492, samt Anhang.

Kjøbenhavn.

Trykt og forlagt af Kongl. Hofbogtrykker *Bianco Luno*.

1849.

|A:1555

63de offentlige Møde.

(Det 66de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 24de Februar.

[...] |A:1559

Grundtvig: Jeg vil blot tillade mig i Anledning af hvad den høitærede Finantsminister yttrede om den Godtgjørelse, som skulde komme fra Preussen, at spørge, om der da slet ikke er stillet nogen Slags Sikkerhed af den preussiske Regjering for denne Godtgjørelse, førend Danmark udleverede alle de optagne Skibe; thi det synes mig, at hvis der slet ingen Sikkerhed er stillet for, at Erstatningen nogensinde vil blive udredet, var det høist uforsvarligt.

[...]

|A:1560

64de offentlige Møde.

(Det 67de Møde i den hele Række.)

Mandagen den 26de Februar.

[...] |A:1565]

Grundtvig: Vi ere sammenkaldte af Kongen, valgte af Folket eller udnævnte af Regjeringen, især til at behandle en Grundlov, en ny Grundlov for Danmarks ældgamle Kongerige, og føle vi, at dette Danmark i Ordets egentlige Forstand er vort Fædreneland, og ønske vi, at det maa blive ved at være vore Børns og vore Børnebørns Fædreneland til de sildigste Slægter, saa maae vi jo nødvendigen føle, at det Ærinde, som er os givet, som er os betroet af Kongen og Folket, at det er et af de vigtigste, ligesom et af de vanskeligste, der nogensinde kan betroes en dansk Rigsdag. Vistnok svæve vi endnu i Uvished om, hvorvidt det vil gjøre noget Udslag, hvad vi kunne enes om; men denne Uvished kan og maa dog ikke paa nogen Maade enten formindske den dybe Alvor, hvormed vi betragte, eller den besindige Frimodighed, hvormed vi omtale denne nye Rettesnor for Rigets Styrelse, denne Grundvold for Lovgivningen, denne Borgen for Folkefriheden, som vi i det forelagte Udkast maatte finde eller savne. Vistnok er det noget anderledes for den enkelte Rigsdagsmand, der, som jeg, hvad enten man regner ham til Høire

eller til Venstre, dog hidtil synes omtrent lige fremmed. Men jeg er jo gammel nok til at maatte kjende mit Forhold til den herskende Tankegang paa begge Sider, og da jeg desuagtet har beilet til en Plads i dette Folkeraad, saa maa jeg baade have tiltroet mig Frimodighed til at tale, som jeg tænker om disse vigtige Ting, og tillige have haabet, idetmindste at finde Ørenlyd hos mine Landsmænd. Derfor, skjøndt Ingen kan af sit Inderste bifalde det stærkere end jeg, at Danmark aldrig i en højere Grad har trængt baade til Raad og Daad, saa er det dog min fulde og faste Overbeviisning, at i dette Øieblik er Raadet til Daad det Eneste, der duer, fordi, hvad vi alle vide, Fædrenelandet svæver i en stor og øiensynlig Fare for enten at overvældes og undertrykkes af sine Fiender, eller at lemlæstes saaledes, at det ikke mere kan hævde sin Ære og Selvstændighed. See, derfor maa jeg, uden at see til Høire eller Venstre, fraraade den hele smaalige Drøftelse i dette Øieblik af det forelagte Udkast til en Grundlov og Valglov for Danmarks Rige; jeg maa det, fordi i mine Øine vilde det, om end begge Udkast vare ligesaa gode, efter mine Tanker, som de ere daarlige (Latter), saa vilde, siger jeg, om de end vare lige saa gode, den smaalige Drøftelse af dem og Afgjørelsen af alt det Enkelte, som de indeholde, vilde, saavidt jeg kan skjønne, kun bidrage til, enten at forhindre den kraftige Forening, som er det første Vilkaar for den store Daad, hvortil vi ere kaldede, eller dog føde og nære en Splid, der vilde blive fordærlig for Riget, medens jeg paa den anden Side ikke tvivler om, at, have vi kun med forenede Kræfter reddet Fædrelandet, da vil ogsaa derved den Grundenighed være befæstet, der jo ikke alene er Betingelsen for en god Grundlov, men som ogsaa selv er Grundvolden for Rigets Fasthed og Folkets Lykke. Jeg forbeholder mig derfor, saa tidlig, som det kan tilstedes, at gjøre et Andragende i denne Retning, saa at, istedetfor at afgjøre alle de Spørgsmaal, som her i Grundloven og Valgloven ere opkastede, i det Sted at bidrage Vort til en reen Ophævelse af den saakaldte Kongelov og af Trykkeforordningen fra 1799. At ikke herved, som maaskee Mange kunde tænke, Alt kastedes i en grændseløs Forvirring, men at meget mere derved den grændseløse Forvirring, hvori vi befinde os, hævedes, saa vi gjorde et Kjæmpeskridt derfra, vistnok ikke tilstrækkeligt, men dog som den første **[A:1566]**Nødvendighed; at det virkelig er, ikke at kaste os i Forvirring, men at rede os deraf, det er idetmindste klart for mine Øine, og jeg vil allerede her korteligen med et Par Ord udtale: hvorfor. Det er nemlig klart for mig, fordi jeg ikke staaer i den Formening, at Kongens Enevoldsmagt, der i Ordets ligefremme danske Betydning kun siger, at al Folkemagt kun kan øves af ham og for ham; denne Enevoldsmagt, siger jeg, beroer ikke paa den Kongelov, som Frederik den Fjerde udgav, men beroer paa den Overdragelse fra Folket, som skete til Kong Frederik den Tredie, saa at den ikke bortfalder med Kongeloven; det er ikke denne, men

det er kun den eensidige og nu utaalelige Paastand om Ret til en uindskrænket og lunefuld Anvendelse af Enevoldsmagten. Ligesaaen er det med Arveretten; thi den Arveret, som Frederik den Tredies Efterkommere have til Danmarks Throne, det er kun den, som blev Frederik den Tredie overdraget tilligemed Enevoldsmagten, og hvad der vilde bortfalde ved Kongelovens Ophævelse, det var kun den eensidige og uforsvarlige faste Arvegang, der kunde, endog i en nær Fremtid, bringe Danmark til som Arvegods og Bytte at falde i sine arrigste Fjenders Hænder. Og saaledes som det er med Kongeloven er det ogsaa med Trykkeforordningen; thi Oprørstaler og Oprørsskrift, Niddingsord og Nidskrift, det var, som vi vel Alle vide, ligesaavel forbudt før 1799, som det har været det derefter, saa at, hvad der faldt bort ved Trykkeforordningens Ophævelse, var intet Andet end de gruelige og utaalelige Trudser om Fængsel og Baand for Alt, hvad der vilkaarligen er betegnet som utaaleligt i Tale og Skrift blandt Folket; og det var paa den anden Side derfor en Borttagelse af den Frygt, som nødvendigen maa svæve for alle frimodige Talere og Skrivere i Landet, en Frygt, der bør vige fra dem og maa vige fra dem, hvis de skulle have og beholde den Aandens frie Bevægelse, som er det første Vilkaar for, at Oplysning i den vigtigste Deel kan fremgaae og udbredes, og at vi da, med Guds Hjælp, kunne ramme det Rette.

[...] **[A:1574]**

Grundtvig: Hvad jeg ved denne Paragraph skal sige, vil ikke være Meget; thi skjøndt der vistnok kunde være Meget med Føie at indvende mod denne Inddeling af den udøvende, lovgivende **[A:1575]** og dømmende Magt, saa er den dog saa aldeles indgroet i den herskende Tankegang, at det vilde være forgjæves her at prøve paa at rykke den fra sin Plads; men saameget kan jeg dog ikke undlade fra Sprogets Side at bemærke, at det er et Misbrug af Ordet Magt, som aabenbart kun passer paa hvad man kalder den udøvende, thi baade hvad Lovgivningen og hvad Dommen angaaer, da have de efter Sproget ingen Magt, men vel Myndighed.

[...] **[A:1576]**

Grundtvig: Da jeg ikke engang har forbeholdt mig noget Ændringsforslag i denne Henseende, troer jeg ikke at have Noget paa min Samvittighed for Tidsspilde.

[...] **[A:1588]**

Grundtvig: I Henseende til alle de Indvendinger, som ere gjorte imod Forandring i Arveloven, og især mod Alt, hvad der kunde kaldes Lethed ved disse Forandringer, da vil jeg gjøre opmærksom paa, at man dog aldeles ikke maatte glemme det rette Synspunkt for en saadan Arveret, at den hverken kan eller skal være til Fordeel for Personen, men ene og alene i Folkets velforstaaede Fordeel, da de dog vel ikke mere end de, der udgjøre et Gods, skulle ansees for Løsøre eller skulle gaae til den efter en vis Arvelov Arveberettigede.

Paa den anden Side vil jeg anmærke, at netop fordi man maatte ønske, at der sjældent og kun med særdeles Forberedelse og dog ingensinde uden langt Mellemrum bliver taget nye Bestemmelser om Arvefølgen, saa maatte alt dette drive os til nu at tage en saadan Bestemmelse; thi det er vitterligt over hele Riget og Folket, at vi ere sammenkaldte for at medarbejde til en ny Grundlov, til en Grundlov, der skulde afløse, hvad der hidtil er anseet for en saadan, nemlig Kongeloven, hvoraf den gjældende Arvelov kun udgjør en Deel. Naar derfor denne Arvelov er af det Slags, at Folket og Riget umuligt kan være tjent dermed, umuligt være tjent med at udsættes idag eller imorgen for at skulle ifølge sit eget Samtykke arves af een eller anden Prinds, der kan være dets arrigste Fiende, og i alt Fald høist rimelig ikke kjender dets Tungemaal, mener jeg, at det hører til vor første Pligt at faae en saadan Arvelov ophævet. Det bliver nu et andet Spørgsmaal, om vi skulle medvirke til at faae en ny Arvelovgivning, eller om vi skulle foretrække at lade Spørgsmaalet hvile, indtil, hvad der maa forudsættes som en afgjort Sag, indtil Spørgsmaalet paanødte sig os, naar Mandslinien, nemlig Frederik den Tredies Mandslinie, som nu besidder Thronen, naar den skulde uddøe. I alle Tilfælde, saa, dersom det ikke stilles af en Anden, maa jeg til denne Paragraph stille eet eller flere Ændringsforslag i denne Retning, saaledes at den i Kongeloven fastsatte Arvefølge aldeles ophæves.

[...] **[A:1589]**

Grundtvig: Jeg skal blot reise mig for at bede den ærede Rigsdagsmand for Kjøge (Krieger) at spare sine Irettesættelser eller Formaninger til dem, der kunne behøve dem bedre end jeg (Latter).

[...]

65de offentlige Møde.

(Det 68de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 27de Februar.

[...] **[A:1594]**

Grundtvig: Det blev igaar afgjort, at Overskriften til Grundloven først til Slutningen skulde komme under Behandling; men dermed var det naturligviis ikke Meningen, at vi ikke under Drøftelsen af alle Enkeltheder bestandig skulde komme i Hu, at det allenfals var Rigets, Danmarks Grundlov, hvorom hele Talen dreiede sig. Det blev ved denne Leilighed i en meget uskyldig Hensigt anmærket, at man kunde ligne Overskriften med den Titel, man giver **[A:1595]**en

Bog, efterat den først er færdig; men jeg finder rigtignok, at Lignelsen desværre her kun er altfor slaaende, thi det er ikke blot ved 5te Paragraph, men mig synes ved mange Paragrapher, at man maa tænke, at Forfatterne have ikke fra Først til Sidst havt for Øie, at det var Kongeriget Danmark og hvad der kan gaae op deri, de vilde skrive Grundlov for. For nu at holde os til den 5te Paragraph, som her ligger nærmest, da have vi allerede hørt, at den lyder saaledes: "Kongen kan ikke uden Rigsdagens Samtykke tillige være Regent i nogen anden Stat end Hertugdømmene Holsteen og Lauenborg." Enhver opmærksom Læser, som finder dette i et Udkast til Grundloven, maa da jo strax tænke, enten at disse Hertugdømmer Holsten og Lauenborg staae i et særdeles, ja i et mageløs uskyldigt og kjærligt Forhold til Kongeriget Danmark, eller og, at Forfatterne her have glemt, at det var Danmarks Riges Tarv, som bestandig skulde være her Reglen baade for det Tilladte og for det Forbudte. Vi see jo nok, at Anledning til at bruge disse Udtryk var nær nok, da Kongen af Danmark en Stund har været og endnu i alt Fald kaldes Hertug til Holsten og Lauenborg; men derfor ere de dog lige utilfredsstillende, og vore Nævninger i Grundlovssagen, Comiteen, have da ogsaa forelagt os 2 Rettelser at vælge imellem. Naar jeg nu skulde vælge en af disse, saa kunde jeg vistnok ikke noget Øieblik være tvivlrædig, men maatte vælge den første som den bedste, om den end ikke havde havt de fleste Stemmer. Derefter skulde da, som vi ogsaa have hørt, Paragraphen lyde saaledes: "Kongen kan ikke uden Rigsdagens Samtykke blive Regent i nogen fremmed Stat", ligesom Tillæget, hvorom hele Comiteen har været enig, er, at i intet Tilfælde kan han forlægge Regjeringens Sæde udenfor Riget. Hermed mener jeg rigtignok, at vi næsten kunne finde os tilfredsstillende; men der er dog en Hage ved, som allerede tildeels er bemærket, og det er dette "blive" istedetfor "være". Da det allerede er bemærket, at det her gjør en stor Forskjel, i det Ringeste i det Tilfælde, at en fremmed Regent skulde være arveberettiget til Kongeriget Danmark, saa frygter jeg ikke for, idag som igaar, at beskyldes for Ordkløveri, fordi jeg lægger Vægt paa dette, men snarere kunde jeg vel frygte for at faae en endnu drøiere Irettesættelse end den, jeg fik igaar; thi naar jeg vilde, at Paragraphen skulde lyde saaledes: Kongen kan ikke uden Rigsdagens Samtykke være Regent i nogen anden Stat, og dermed Punktum, saa kunde man jo sige, at jeg vilde altsaa, om jeg kunde, forhindre Kongen af Danmark fra at være Hertug i Holsten og Lauenborg. Dertil maa jeg imidlertid svare, ligesaa rolig som bestemt, at kom der den Dag, da Kongen af Danmark ikke tillige kunde være Hertug i Holsten og Lauenborg uden til Kongeriget Danmarks Skade og Fordærvelse, saa er det langt fra, at jeg har saadan Forkjærlighed for enten Holsten eller Lauenborg, at jeg skulde noget Øieblik enten ønske, at Rigsdagen gav sit Samtykke til,

at Kongen af Danmark fremdeles var det, eller at Kongen kunde være det uden Rigsdagens Samtykke. Derfor, dersom ikke Comiteen kan finde Grund til at ombytte Ordet “blive” med Ordet “være” i denne Sammenhæng, da maa jeg forbeholde mig at stille et Ændringsforslag, som gaaer ud derpaa. Til Slutning vil jeg blot sige, at skulde der kunne gjøres nogen Indvending mod, at jeg vilde sætte denne Ting i Bevægelse, saa maatte det dog kun være, fordi det var en saa urimelig Ting, at Regjeringen i Holsten og Lauenborg kunde blive uforligelig med den danske Konges Stilling, med hans Stilling til Kongeriget Danmark, saa urimelig, at Talen og Tvisten derom burde overlades til Tydskerne, det store Keiserfolk i Mulighedernes grændseløse Rige; men vi vide, at det er langt fra at være saa. Have vi med aabne Øine betragtet **A:1596** den nærværende tydske Gjæring, hvis Ende Tydskerne ikke selv kunne forudsee, end sige vi, og have vi med Opmærksomhed læst den østerrigske Erklæring om den Vei til Forening i Tydskland, som de ansee for den ene rette, have vi læst denne Erklæring, den beskedneste af alle dem, som ere komne for Lyset i Tydskland, saa mener jeg, at den Dag kunde meget snart komme og meget let komme, at der gjordes saadanne Fordringer til Hertugen i Holsten og Lauenborg, saadanne Fordringer, netop paa de Lande, som udenfor Tydskland laae under hans Scepter, saadanne Fordringer, som gjorde det nødvendigt, at Kongen af Danmark enten maatte bringe Danmarks Rige og dets velforstaaede Ære og Selvstændighed til Offer, eller maatte høre op at være Hertug i Holsten og Lauenborg.

[...] **A:1597**

Grundtvig: Deri har da Comiteens Ordfører aabenbar Uret (Latter), at det skulde være overflødigt, thi saa maa man ikke engang have bemærket, at “evangelisk-luthersk” er et Navn paa den forrige eller nærværende danske Statskirke, som ikke findes i Kongeloven eller i danske Lov, saa at førend man bestemmer, at Kongen skal høre til denne Kirke, maa det vel være afgjort, hvad det er for en Kirke, være afgjort, at det er eenstydigt med Folkekirken eller med Statskirken i Danmark.

[...] **A:1601**

Grundtvig: Naar en høitæret Taler nys bemærkede, at mellem de mange listige Paafund, som den katholske Kirkes Tjenere og Jesuiterne ere berygtede for, da er det ogsaa et, at de ligesom Ingenting løse Regenterne fra den Ed, de have gjort paa Landenes Grundlov, og henholdende mig dertil vil jeg blot spørge Forsamlingen, om den da synes, der er den mindste Sikkerhed for den Ed, som paalægges Kongen af Danmark, naar han skal love at høre til den evangelisk-lutherske Kirke; og dernæst saa vil jeg gjøre opmærksom paa, at da den evangelisk-lutherske Kirke slet ikke er noget vedtaget eller bestemt Begreb, saa vilde da hans Baand dertil være noget aldeles ubetydeligt. Da overalt dette Spørgsmaal skal

behandles uden Forbindelse med, hvad det jo fører til, med Spørgsmaalet om, hvorvidt der skal være enten en “heelherskende” eller “halvherskende” Religion i Danmark fremdeles, og om den skal kaldes evangelisk-luthersk, saa seer jeg ikke rigtig, at der skulde blive nogen Ende paa Taler om denne Paragraph, medmindre man beslutter sig til, som en Udvei at dvæle ved Navnet Folkekirke istedetfor det almindelige og saaledes overlade det til en følgende Drøftelse, hvad der skal bestemmes om den evangelisk-lutherske Kirkes Stilling og Fortrin i Danmark. Jeg kan imidlertid ved denne Leilighed ikke undlade at bemærke den Synderlighed, at idet baade den høiærværdige Taler og ligeledes en anden Taler meget rigtigheden, efter min Overbeviisning, med den fuldeste Ret paastode, at det var Hovedsagen, at Kongen var folkelig, altsaa var Dansk, at saa hørte jeg dog ikke mindste Beklagelse derover, at der ikke findes det mindste Ord i hele Grundloven, der siger, at han skal være Dansk; og at det ikke fulgte deraf, at han hørte til den evangelisk-lutherske Kirke, eller sagde, at han hørte dertil, at det ikke fulgte deraf, at han var Dansk eller folkelig af Hjertens Grund, det troer jeg at kunne spare Beviset for. Naar endelig den Taler, som sidst var oppe, naar han erklærede, at vi maatte med Hensyn til Religionen undgaae Alt, hvad der kunde føre til Splidagtighed, da seer man let, at dette vilde føre langt videre end til denne Paragraph, thi det vilde føre til dem, som bestemme Religionen for Danmark.

[...]

Grundtvig: Jeg veed ikke rettere, end at den evangeliske Kirke ikke har nogen Lovhjemmel nogetsteds, undtagen i Preussen, og jeg veed ikke rettere, end at den evangeliske Kirke er netop et Udtryk, som var, førend nogen Statskirke opkom der, og hvortil man altsaa bestandig maatte komme tilbage, naar man vilde have nogen begrundet Mening om, hvad Statskirken er. Tilføier man: efter den Augsburgske Confession, da lægger man Noget til, som giver en Bestemmelse, men det er Noget, som fattes i Udkastet.

[...]

Grundtvig: Jeg maa forbeholde mig at stille det Ændringsforslag i den Retning, at Ordet “Folkekirken” sættes istedetfor “den evangelisk-lutherske Kirke”.

[...] **[A:1605]**

Grundtvig: Jeg skal blot i Anledning af en Yttring af den sidste ærede Taler gjøre den lille Bemærkning, at Samklangen bliver lige saa lille mellem Kongen og Folket og Uenigheden og Spændingen bliver lige saa stor, naar Kongen, saa langt fra at stemme med Folket i Tro og Overbeviisning, meget mere bekjæmper den, og det kan han meget godt gjøre og dog siges at høre til den evangelisk-lutherske Kirke; derpaa har man Exempler nok i alle Lande, thi det følger jo af sig selv, at Kongen han raader saa for hvad han vil kalde evangelisk-luthersk Religion.

[...] **A:1610**

Grundtvig: Der behøves ingen Forandringer.

[...] **A:1611**

Grundtvig: Først vilde jeg anmærke, hvad der vel er meget lidt, men det er dog rigtigt, at det istedetfor **i** den forenede Rigsdag – hvad enten man vælger det ene eller det andet Forslag – dog nok maa hedde *paa* den forenede Rigsdag, ligesom vi nylig have hørt, at det hedder *paa* Stortinget, saa jeg haaber, jeg ikke behøver at opholde mig derved. Men nu i Henseende til Eden og Kroningen, da vedkjender jeg mig, at i Henseende til Eden deler jeg ikke samme Mening som de fleste Lovkyndige; thi de mene, saavidt jeg kan skjønne, at jo strengere Eden kan lyde, og jo mere den beraaber sig paa Gud og hans Ord, destobedre og mere bindende er Eden. Jeg kan ikke negte, at det er min fulde og faste Overbeviisning, at netop det Modsatte er Tilfældet. Jeg er overbeviist om, at man aldrig kunde fremsætte en stærkere eller mere bindende Ed end den, hvori Gud ikke nævnedes, men hvori hvert Menneske forsikkrede ved Alt, hvad der var ham kjært og helligt, og at Forbindtligheden da vilde være langt stærkere for Enhver og for Mangfoldige, for hvem Ordene i Edsformularen ere uden Betydning, fordi de ikke ere grundede i deres Tro. Altsaa er det ikke min Mening, at der bliver forelagt Kongen en, som man kalder det, strengere Edsformular end den, der bliver forelagt Rigsdagsmænd; men jeg mener, at for ham vilde den simpleste altid være den bedste, hvis man kun seer paa dens Virkning, at gjøre ham det vigtigt eller lægge ham det alvorligt paa Hjertet, at holde hvad han lover. Saameget om Eden. Hvad nu Kroningen angaaer, mener jeg, at ligesom den ikke er foreskreven i Udkastet, saaledes bør den heller ikke foreskrives i en Grundlov, og dertil kunde der vel være mange andre Grunde; men den Grund synes mig nok, at naar Kroningen skal i Undersaatternes Øine – og paa dem og Folket maa man vel hefte sit Blik, naar man nævner Kroningen, der jo ikke kan antages for noget Sacrament – have nogen Betydning, da maa den være en frivillig Handling af Kongen, en frivillig Handling, hvorved han erkjender, at han trænger til Hjælp og Velsignelse fra oven og ønsker den. Som en i Grundloven befalet Ceremoni, som han maatte underkaste sig, vilde den derimod fattes al Betydning, og hvis han spottede med den og gjorde sig Umage for at nedrive den, vilde den være værre end Intet.

[...] **A:1617**

Grundtvig: Da jeg troer, at den foreløbige Behandling af denne Paragraph vil kunne agtes at være fuldstændig, saa skal jeg ikke Andet end med et Par Ord bemærke, at naar den 11te kongevalgte Rigsdagsmand (David) har talt, som om jeg havde villet foreslaae en ny Edsformular istedetfor den, som omtales i denne Paragraph, da var dette en fejl Forudsætning, da jeg kun har anført Noget for at oplyse min Overbeviisning om, at man ikke gjorde Eden mere

bindende ved at gjøre den hvad man kalder mere fyldig. Naar dernæst, hvis jeg hørte Ret, et høitæret Medlem af Ministeriet, som talte til Fordeel for Minoritetens Forslag, en anden Edsformular for Kongen end den, der var foreskrevet for Rigsdagsmændene, anførte at det ikke var for – som jeg har sagt om de Lovkyndige – at gjøre Formularen mere bindende, men at det var, fordi Sømmelighedsfølelsen krævede, at Edsformularen skulde være ikke blot knyttet til den almindelige Gudserkjendelse, men knyttet til en christelig Tro, skal jeg i denne Henseende kun bemærke, hvad jeg anseer i sig selv at være indlysende, at hvad der her lægges Vægt paa som en Beraabelse paa Guds hellige Ord netop er tilfælles for den christelige, den jødiske og muhamedanske Religion, da der kun er Strid om, hvad der er Guds Ord, men ingenlunde om, at det er et helligt Guds Ord.

[...]

|A:1656

67de offentlige Møde.

(Det 70de Møde i den hele Række.)

Fredagen den 2den Marts.

[...] |A:1660

Grundtvig: Det følger naturligt af min Stilling her i Huset, at jeg maa ansee dette Forslag stilet og rettet mod mig, mod mig og min Virksomhed. Det er nemlig ikke ved deres Skyld, mine Herrer, eller ved min, men det er ved de Omstændigheder, som gjennem et langt Liv have gjort det, at jeg i mange Henseender maa have en forskjellig Mening om de Ting, som her forhandles baade i det Enkelte og i det Hele. Jeg var indrettet derpaa, og uagtet det visselig ikke er nogen behagelig eller misundelsesværdig Stilling at staae ganske alene eller næsten ene med de Forslag, man føler sig dreven til at gjøre til Ændringer, større eller mindre, saa er det Noget, som jeg dog alligevel har besluttet mig til efter moden Overveielse; men det forstaaer sig, der er ogsaa en Grændse, og ligesaa snart, som man vil sige, at ingen Rigsdagsmand mere maa stille noget Ændringsforslag, stort eller lille, uden at der er et andet Medlem, der vil understøtte det, ja saa seer jeg jo, at forsaavidt maa min Virksomhed herinde være tilende; thi ikke fordi jeg troer at skulle fremkomme med Noget, som ikke idetmindste kunde fortjene eet Medlems Bifald, men fordi det jo her gjælder om ikke blot, at der skal være Een eller Flere, som have samme Mening, men at det

gjælder ogsaa om, at der foruden den, som stiller et selvstændigt Forslag, idetmindste maa være Een, som, om jeg saa maa sige, vil staa ene ved Siden af ham, og det, ville De let see, er et ganske andet Spørgsmaal, og jeg troer, at det ikke blot er min Person, som det her gjælder, men jeg troer, det er og vil, saalænge Forsamlingen varer, være enhver selvstændig Mands Virksomhed, der vil være Spørgsmaal om. Jeg vil ikke engang omtale, at det skulde gjælde denne Sag, som nu behandles, og de Forslag, som enten jeg eller noget andet Medlem allerede under den foreløbige Behandling har gjort, men jeg mener virkelig, at det er et Forslag, som aldrig burde tages under Behandling; jeg mener, at den enkelte Mands selvstændige Virksomhed i dette Huus er saa indskrænket, at den visselig ikke taaler en eneste Indskrænkning, end mindre en af saa vigtige Følger.

[...] |A:1661|

Grundtvig: Jeg beder, jeg har ingensinde sagt, at Forslagsstilleren har tænkt paa mig, men jeg har sagt, at min Stilling her i Huset maa gjøre, at jeg maa betragte Forslaget som rettet imod mig.

[...]

Grundtvig: Jeg vil blot erindre, at det netop er Tingen, at det er Partiernes totale Seir over den Enkeltes Selvstændighed og Uafhængighed, og det har ogsaa viist sig paa de Steder, hvor denne Indskrænkning findes, og det er visselig ikke det, som enten jeg eller nogen upartisk Mand, der ønsker, at det Bedste skal opnaaes ved saadanne Forsamlinger, roser ved det engelske Parlament, at der næsten ikke kan findes nogen selvstændig Mening, som faaer sin rette fyldige Yttring; thi det er godt nok, at man kan udtale sig, men det er dog den mindste Fyldestgjørelse, en Mand kan have, som virkelig har en Mening, og som skal gjøre sig Umage for at fremsætte den med al den Kraft og Klarhed, han kan, at han har Ret til at fordre Afstemning.

[...] |A:1664|

Grundtvig: Jeg skal blot anmærke i Henseende til hvad der er blevet anført, at det dog ingenlunde efter min fulde Overbeviisning er den eneste tænkelige Nytte af hvad som bliver fremført i dette Huus eller i en saadan Forsamling at det faaer de fleste Stemmer, men det er bleven anført her, at ethvert Ord, som ikke gjør det, er aldeles spildt, medens dog Erfaring lærer, at det meget ofte kan være en frugtbar Sæd, som frembringer mange bedre Ting, end det Ord, som fik alle Stemmer.

[...] |A:1677|

Grundtvig: Ansvar, mine Herrer, er jo, som vist Alle ville indrømme, Noget, der ikke kan undgaaes, hvor Noget er betroet, og derfor kan allermindst enten Kongen af Danmark eller Rigsforsamlingen være uden Ansvar, da visselig den er meget Godt betroet, og naar derfor Kongen af Danmark kaldes ansvarsfri, da

mener jeg, at dette Ord, ikke blot som overalt, fattes Livskraft, Malm og Klang, men at det ogsaa her aldeles fattes Sandhed. Dersom derfor ingen anden Rigsdagsmand har forbeholdt sig et Ændringsforslag med Hensyn til den 17de Paragraph, da kommer jeg til at udbede mig at faae Lov til at stille et saadant, da jeg, ved en uheldig Fraværelse i Onsdagsaftes, ventelig har tabt Ret dertil. Ansvarlighed for nogen Ret, for Høiesteret eller nogen anden synlig Domstol, er, som vi vel ogsaa vide, en Stilling i det borgerlige Selskab, som kun Kongen og Rigsforsamlingen, men ogsaa de alene, maae være undtagne fra, og paa den anden Side kan Ingen mindre være fritagen for en saadan juridisk Ansvarlighed end Kongens offentlige Raadgivere. Det er let at indsee, at jo mere der er betroet til disse Kongens offentlige Raadgivere, hvad enten vi kalde dem Ministre eller Statsraader eller Rigsraader, jo Mere der er dem betroet, og altsaa her, hvor der er dem visselig Meget betroet, saa at de vitterligen ikke alene ere, som de Gamle sagde, Kongens Øine og Øren, men ogsaa for en stor Deel hans Hænder, *der* maa nødvendigviis Ansvarligheden voxe i samme Grad. Men paa den anden Side er det ikke blot en lang Erfaring, der lærer os, at den juridiske Ansvarlighed for Ministre meest kun staaer paa Papiret, men det er sund Eftertanke, der skal tilraade os at gjøre Ministrenes juridiske Ansvarlighed saa lempelig som muligt; thi dersom vi handle anderledes, da vilde vi paa den ene Side let bortkyse de bedste og dygtigste Mænd fra Ministerbordet, og paa den anden Side indbilde os, at vi havde i Ansvarlighedsloven en Borgen for en god og folkelig Styrelse, som den dog ikke kan give. Jeg maa derfor tage mig den Frihed at henvende Forsamlingens Opmærksomhed paa det Eneste, som efter min Overbeviisning kan give en Borgen, vistnok som Alt i denne Verden en ufuldkommen, men dog en virkelig og i Reglen tilstrækkelig Borgen for en folkelig Styrelse, og at det nemlig er ingenlunde en streng Ansvarlighedslov, nei, at det er paa den ene Side Rigsdagens Ret til at fremkalde og udspørge Kongens offentlige Raadgivere og paa den anden Side alle Taleres og Skrivers Frihed til at yttre deres Stemme baade om Raadgavernes Grundsætninger, som de have vedkjendt sig, og | **[A:1678]** om deres Fremgangsmaade, som er Kjendsgjerninger. Dette anseer jeg for det Vigtigste, det Første og det Sidste. Men forsaavidt som man dog vilde have og give visse Grundbestemmelser for Ministrenes Ansvarlighed, da skulde man vistnok ikke henvise til en Ansvarlighedslov i Mulighedernes Rige; thi efter Erfaringens Vidnesbyrd kan man være temmelig sikker paa, at en saadan enten vil blive meget daarlig, eller, som i Frankrig, aldrig blive færdig. Jeg vil derfor foreslaae et andet Tillæg til Paragraphens sidste Ord, om at alle Lovforslag og vigtige Regjeringsforanstaltninger skulle forelægges Statsraadet, et andet Tillæg end det, vore Nævninger have forelagt os, og Tillæget skulde efter mine Tanker blot være de

faa Ord: “og for disse er hele Raadet ansvarlig.” Det er nemlig let at indsee, at naar man vil indskrænke Ansvarligheden for enhver Forholdsregel til den Minister, der havde underskrevet Udfærdigelsen derom, at da var det omtrent det Samme, som man vilde tilintetgjøre Ansvarligheden; thi fremfor Alt, da det ikke er forbudt at have Ministre uden Portefeuille, og som vistnok heller ikke bør forbydes, saa kunde man jo have en Minister til at underskrive alle farlige Ting, ligesom man jo i den periodiske Literatur ogsaa har havt dem til at underskrive, som man syntes, man bedst kunde stille i Faren. Endelig vil jeg henstille til Forsamlingens Overveielse, om det ikke var hensigtsmæssigt, at vi saa til at faae et dansk Ord for disse vore høieste Embedsmænd; thi Ministerier, det er ikke blot, som vi vide, et vildt fremmed Ord, men det lyder i den danske Folkemund, som vi Alle vide, ogsaa Ministerier, og har da hverken i Vedkommendes eget eller noget dansk Øre nogen god Klang. De Norske have kaldt det Statsraad og Statsraader, og jeg mener, at det var uden Sammenligning det Bedste at foretrække det, naar vi ikke havde eller vilde tage noget Andet. Men jeg maa dog udtrykke min Overbeviisning, at vi burde slet ikke skye det gode gamle Ord “Rigsraad” og “Rigsraader”, thi de svare ligefrem til Stillingen, og de ere let forstaaelige, og den Forskjel, der skal være, og som jeg haaber vil blive paa Bemærkelsen, den skal aabenbar, og, jeg vil haabe det, den vil Rigsforsamlingen give dem.

[...] **[A:1681]**

Grundtvig: Jeg vil blot bede, at det maatte forstaaes saaledes, at jeg agter at gjøre et Ændringsforslag til denne Paragraph. Forresten skal jeg blot tage mig den Frihed at henstille, om ikke det slemme Ord “*Premierminister*” kunde undgaaes her, da det synes mig, at man ikke behøvede Andet end at tage en lille Smule bort i Slutningen af Sætningen og tilføie en lille Smule foran “til”, nemlig “der”.

[...] **[A:1682]**

Grundtvig: Den ærede Ordfører tager altsaa ikke Hensyn til, hvad det var, jeg meente. Jeg gik ikke ud paa, hvorvidt Ordet “*Premierminister*” kunde være nødvendigt; men jeg meente, at det her var aldeles overflødigt, da det jo ikke gjælder om at benævne ham, men blot at sige, hvem der skal føre Forsædet.

[...] **[A:1685]**

Grundtvig: Maatte jeg blot her erindre, at, uden Hensyn til den Uenighed, som jeg havde med Ordføreren for Comiteen, da maa jeg sige, at jeg synes, at Comiteen har aldeles aabenbar Uret, naar den for dens Brug af Ordet “Statsraad” vil anføre fremmede Exempler, da det jo er klart, at dersom vi beholde Ordet “Statsraad”, saa maa vi vedblive at bruge det i den Betydning, hvori det bruges i vort Sprog, og der har det uafslædig betydet Ministrene, og ikke Andre

end dem, der tillige med dem ere Kongens Raadgivere.

[...] |A:1689

Grundtvig: Hvad den høitærede Justitsminister anførte om Nødvendigheden eller Ønskeligheden af, at det uden alle Undtagelser maatte være vedkommende Minister tilladt at raade over Embeds|A:1690mændene, saa at han uden Lov og Dom kunde afskedige eller forflytte dem, og at det netop vilde give mere Betryggelse, end naar en saadan Sag skulde afgjøres af det samlede Statsraad eller Rigsraad, da tilstaaer jeg, at jeg ikke aldeles fatter denne Tankegang. Men vel kan jeg forstaae det, hvad den ærede Minister ogsaa anmærkede, at der gives Virkekredse, som f. Ex. den krigerske, hvor det er nødvendigt, at den høieste Øvrighed i denne Sag maa have Myndighed til baade at afskedige og forflytte; men det har jo ogsaa hidtil været Tilfældet, saa derom kan egentlig ikke praktisk være noget Spørgsmaal. Derimod vide vi ogsaa, at i andre Fag, hvad vi kalde det geistlige, det videnskabelige og det juridiske, have Embedsmændene i det Hele været uafsættelige, uden efter Lov og Dom, og de have heller ikke kunnet forflyttes mod deres Villie; i det Ringeste veed jeg ikke noget Exempel paa, at det er fordret af Nogen. Det er nu vistnok fortvivlet, om jeg saa maa sige, med det Begreb om Embedsmænd, som vi støde paa i Almindelighed; thi vel ere Begreberne om Embeder og visse Levebrød, som vi Alle maae vide, allevegne til en vis Grad sammensmeltede og tidt forbyttede, men dette er vist intetsteds mere Tilfældet end her i Danmark. Derfor, naar vi betænke Alt, hvad vi kalde Embede, og Alt hvad Lov og Forordning kalder saaledes, og hvorledes Kredsen har udvidet sig i den Tid, vi kunne huske, saa at nu ogsaa alle Sagførere kaldes Embedsmænd, saa er det jo, synes mig, ganske forskrækkeligt at ville bestemme ved et Pennestrøg, at de skulle kunne afskediges uden Lov og Dom, selv en Sagfører, der altid er og maa betragtes som en Mand, der paa lovlig Maade søger sin Næring, at han skulde kunne afskediges, betages sin Ret til at øve sin Kunst, om jeg saa maa sige, og Retten til at ernære sig paa lovlig Maade, som han bedst kan, fordi Justitsministeren fandt saa for godt; og naar den høitærede Justitsminister siger, at han og enhver Minister ret vilde betænke sig og vist ikke tidt gjøre det, naar han ikke skulde forelægge det for Ministerraadet, da forstaaer jeg det ikke, thi der paalægges ham jo ingen Ansvarlighed ved den samme Lov, der giver ham Rettigheder. Jeg vil nu ikke tale om, hvad Retten til at forflytte saadanne Embedsmænd vilde være, da man jo kun behøver at forflytte en Læge eller Advocat for aldeles at ødelægge ham. Jeg skal heller ikke tale om andre Forhold, at f. Ex. Ministeren for Kirken og Underviisningen kunde have det i sin Magt, imorgen at gjøre mig til Præst paa Anholt, naar jeg blot beholdt mine Indtægter, og gjøre en Professor i Kjøbenhavn til Rector i Aalborg, naar han blot ikke led noget Tab i sine Indtægter. Det forekommer mig, at der ikke er

mindste Grund til, at det skulde overlades til Ministrene, eller mindste Bevæggrund, ikke engang til, at det skulde afgjøres af Ministerraadet. Jeg mener, at det bør blive ved, som det har været, og at man bør bestemme nu, hvad der før har været en god Sædvane, saa man gjør det til en Grundbestemmelse, at ingen Embedsmand kan afsættes uden Lov og Dom, medmindre det er en administrativ Embedsmand; thi her er det ganske rigtigt, at, forsaavidt vi have ansvarlige Ministre, er det nødvendigt, at de ogsaa maae kunne raade over dem, der skulle være deres Organer, saa at de baade kunne afskedige og forflytte dem, men de naturligviis have Ret til at sige Nei, idet de kunne nedlægge deres Embeder. Men her kommer hos os den store Vanskelighed, at vi ere saa forelskede og saa fortrolige med det visse Levebrød, og det holder haardt at komme derfra, og dog maae vi nødvendig komme derfra, dersom den administrative Embedsmand i høiere Kredse skal staae og falde med det Ministerium, i hvis Øine han har besiddet Dygtighed nok, og for hvilket han har havt Hengivenhed nok til at sammensmelte dermed. Dog vil jeg ikke prøve paa at klare for Forsamlingen, hvad jeg har ondt nok med at klare for mig selv, det hos os saa indviklede Begreb om Embede og Embedsstilling i det Hele, men vil kun forbeholde mig at stille det Ændringsforslag, at Afskedigelse uden Lov og Dom maa indskrænkes til de saakaldte administrative Embedsmænd, og at Forflyttelse mod Vedkommendes Villie slet ikke maa finde Sted eller indskrænkes, om man saa vil, til Militairet. Derved er det for mine Øine, at der kan undgaaes den allerstørste Ulempe og de vistnok slette Følger, som det altid vil have at give Embedsmanden en Stilling, der hos alle dygtige og kraftige Naturer vækker en Modstand, der, naar den

|A:1691 ikke gjør noget værre, skiller Embedet og Embedsvirksomheden ved de Evner, den allermeest trænger til.

[...]

|A:1697

68de offentlige Møde.

(Det 71de Møde i den hele Række.)

Mandagen den 5te Marts.

[...] |A:1715

Grundtvig: Maatte jeg ikke spørge den høitærede Formand om ikke de, der have Ændringsforslag at stille, først skulde opfordres til at angive dem?

[...] **[A:1717]**

Grundtvig: Jeg vil kun meget faa Øieblik opholde denne Sags foreløbige Behandling, og jeg udbad mig Ordet kun for at sige, at ved at høre den hele Forhandling og ved endnu nøiere at overtænke nærværende Paragraph, jeg da er kommen til den Overbeviisning, at Grundloven ialtfald vilde være meget bedre uden nogensomhelst Bestemmelse om Embedsstanden, end med denne Paragraph, og derfor maa jeg forbeholde mig det Ændringsforslag, at Paragraphen enten ganske udelades, da **[A:1718]** den ikke paa mindste Maade i mine Øine formindsker den for Øieblikket herskende Uvished og Usikkerhed, men meget mere bebyrder og truer Embedsstillingen, saaledes at den ikke er mindre skadelig for det Hele end for den Enkelte; jeg siger derfor, at jeg vil forbeholde mig det Forslag, enten at Paragraphen aldeles udelades, eller at den kommer til at indeholde for en stor Deel det Modsatte af hvad den her er bleven til. Thi naar det nylig blev sagt, at vel havde det hidtil været Reglen, at der ikke skulde skee Afsættelse uden Lov og Dom, men at man dog stundom fandt sig nødt til at gjøre Undtagelser, og at det dog skulde være rigtigt, herefter at gjøre det Modsatte til Grundsætning, og kun lade det være Undtagelse, naar en saadan Afskedigelse ikke skulde kunne finde Sted, saa kan jeg slet ikke forstaae denne Tankegang; thi jeg mener, at ligesom det hos os er beviist, at det godt kan være Reglen, hvorfra der ikke behøves mange Undtagelser, at Afskedigelse kun skal skee ved Lov og Dom, saaledes er det paa den anden Side min Overbeviisning, at Folket har dette saa kjært, at det, naar en saadan Bestemmelse som den foreslaaede virkelig traadte i Kraft i Livet, vilde føle sig paa det Stærkeste forbauset og høist misfornøiet med, at hvad der hidtil kun havde været en sjelden Undtagelse, at det var blevet ophøiet til Regel. Hvad Forflyttelse mod Embedsmændenes Villie angaaer, da kunde jeg aldrig stemme for Andet end et Forbud mod Saadant, et Forbud, saasnart Talen er om hvad der i Grundloven skal bestemmes; thi naar den ærede Ordfører bemærkede, at det ved den Omordning af Forholdene, som for en stor Deel vil gjøres nødvendig i nærværende Overgangstid, kan være nødvendigt, for ikke ialtfald at belæsse Pensionsfondet overdrevent, at mangan Embedsmand maatte tilpligtes at modtage det Embede, som paa et andet Sted tilbødes ham, eller ogsaa afgaae uden Pension, vilde dette jo ved en Undtagelse meget godt kunne bestemmes ved Lov; men noget ganske Andet er det dog aabenbart, naar det skulde være Regel for Embedsstillingen i det Hele, og jeg mener, at vi vel Alle føle, om vi end ikke Alle see det lige klart, at det er slet bevendt med alle de Borgener, man skulde have mod Vilkaarlighed i denne Henseende; thi det er dog vel aabenbart, at fremfor Alt – for at tage et Exempel fra de nærmeste Forhold – Stillingen i Hovedstaden er saa forskjellig for den Mand, som ikke blot søger et Levebrød, men søger en Virkekreds, saa forskjellig, at

det visselig ikke blot var for Manden selv, men at det for hele Folket, for hele Riget kunde være af den største Vigtighed, om han skal forflyttes til en anden Deel af Landet eller faae Lov til at blive staaende, naar han Intet havde gjort, hvorved han forbrød sin Stilling, og det er paa den anden Side klart nok, at det er en farlig Sag, blot efter hvad der menneskeligt kan findes hos Ministeren, thi han behøvede ingenlunde at være noget Afskum, for at en Mands Virksomhed ligefor hans Øine, ja lige i hans Næse, kunde være ham saa ubehagelig, at han ikke kunde modstaae Fristelsen til at forflytte Manden, ligesom paa den anden Side en Minister kunde godt have saadanne Forbindelser, som ikke tillod ham at gjøre sig stor Samvittighed over at skaffe et Embede, et Levebrød, en Virkekreds ledig, som En, der havde og efter Omstændighederne maatte have Indflydelse paa ham, ja paa hele Raadet, kunde ønske sig. Derfor maa jeg, uden at spørge om, hvormegen Udsigt der vil være til, at noget Saadant kan vinde de fleste Stemmer, foreslaae Paragraphen enten udeladt eller afløst af en ganske anden, som skyder Forflyttelsen aldeles tilside, uden forsaavidt den maatte hænge sammen med en tilladt Afskedigelse uden Lov og Dom, og følgelig have ligesaa snevre Grændser som denne. Forøvrigt kan

A:1719Ingen mere eller stærkere erkjende end jeg, at Embedsstanden og Fattigvæsenet i videste Udstrækning, thi vi kunne sige, at Pensionsvæsenet rækker fra det Ene til det Andet, er især hos os en saa farlig Sag og har været saaledes i Tiltagende, at man virkelig uden Overdrivelse kan advare alle dem, som deri have Noget at sige, mod dog ikke at stræbe til det gruelige Maal, da Folket skulde være deelt mellem Embedsmænd og Almissemænd, og hvor man da saa aldeles savnede dem, der skulde frembringe det, som Alle behøvede.

[...] **A:1720**

Grundtvig: Jeg skal blot erindre om, at det var en Feiltagelse af den ærede Rigsdagsmand, som meente, at jeg havde stillet eller forbeholdt mig at stille et Ændringsforslag om, at Præsterne **A:1721**skulde være undtagne fra Loven og ikke kunde afsættes uden Lov og Dom.

[...] **A:1731**

Grundtvig: Det kan jo ikke undgaae Nogens Opmærksomhed, at er der Noget, hvori Folket nødvendigt maa tage Deel, og hvorpaa dets Skjæbne beroer i saa høi en Grad, at det maa være, hvad det mindst kan føle sig beroliget ved at overlade ganske til Enkeltmændenes Bestemmelse og Afgjørelse, saa er det ved det Spørgsmaal om Krig og Fred, især i Danmark, hvor sædvanlig under enhver Krig Fædrelandets hele Stilling og Velfærd staaer paa Spil. Man har vel, idet man nævnede det, villet fjerne Tanken fra Folkets Deeltagelse eller fra Rigsdagens Deeltagelse i, hvad der i Henseende til Krig eller Fred skal afgjøres, ved det Magtsprog, at det lod sig ikke gjøre; men

det kan dog virkelig ikke tilfredsstille eller berolige et Folk, hvor Spørgsmaalet er om dets Tilværelse, og jeg kjender ikke nogen besynderligere Paastand end f. Ex. den, at det skulde være farligt at betro Rigsforsamlingen, f. Ex. naar man underhandlede om Fred, at betro den det Samme, som man betroer Fjenden; thi Fjenden betroer man, naar man underhandler med ham, jo nødvendig; paa hvad Vilkaar man vil slutte Fred, og disse Vilkaar troer jeg, man dog maatte kunne uden Fare betro sine bedste Venner, kunne betro det Folk og dets Fuldmægtigede, om hvis Fremtid det netop gjælder. Men jeg vil imidlertid ikke blive staaende herved og vil ikke gjøre noget Forslag i den Henseende; men hvad jeg derimod maa forbeholde mig, det er at føie lidt til denne Paragraph, det vil sige at gjøre et Ændringsforslag, hvorefter der skulde tilføies, at dersom Statsraadet, Rigsraadet, Ministerraadet eller hvad man nu vil kalde dem, dersom de tilraadte enten en unødvendig Krig eller en uværdig Fred eller et fordærveligt Forbund, da ikke blot kan, men skal Rigsforsamlingen eller Folkeraadet lade dem tiltale og fradømme baade deres Embede og deres Indfødsret.

[...]

69de offentlige Møde.

(Det 72de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 6te Marts.

[...] [|A:1735](#)

Grundtvig: Med Hensyn til det første Forslag vil jeg blot bemærke, at Hensigtsmæssigheden af det er bleven endnu langt klarere derved, at § 6 blev tagen under Behandling saa langt borte fra de Paragrapher, hvortil den egentlig hører.

[...]

[|A:1770](#)

70de offentlige Møde.

(Det 73de Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 8de Marts.

[...] [|\[A:1774\]](#)

Grundtvig: Hvad den ærede Rigsdagsmand for Københavns 3die District (Ørsted) for et Øieblik siden anmærkede om Amnesti, det gjør, at jeg saameget mindre kan finde nogen Grund til, at dette vildfremmede Ord skulde her anvendes. Det bør vistnok gaae bort. Men dernæst finder jeg, at Regjeringens Ret til at benaade, den kan dog vistnok ligesaalidt være uindskrænket som dens Ret til, hvad Comiteen har kaldet Abolition eller Nedslag, og som paa Dansk hedder Neddysen af Søgmaal; og endelig maa jeg med den ærede Rigsdagsmand, der sidst talte, paa det Stærkeste protestere mod, at Regjeringen under Navn af Benaadelse kan paatvinge Nogen en Ombytning af den Straf, hvortil han efter Loven er dømt. Skulde der ingen Anden gjøre Ændringsforslag i denne Retning, saa forbeholder jeg mig det, og jeg mener, at Retten baade til at benaade og til at neddyse Søgmaal, i det Store eller i det Mindre, maatte indskrænkes derved, at det ved Lov bestemtes eller betegnedes, under hvilke Vilkaar og Omstændigheder det kan finde Sted. Endelig, saa da her nævnes Folkethinget som det, hvis Minde skal udfordres for at eftergive Ministrene den Straf, de maatte være idømte ved Rigsretten, saa følger det nu af sig selv, at Folkethingets Nævneelse her maa beroe paa Afgjørelsen af de nu forestaaende Paragrapher og af, hvorvidt Folkething skal være Navnet enten paa det hele Folkeraad eller paa en enkelt Deel deraf. Da jeg nu, saa nøie jeg kunde, har gennemtænkt denne Sag, vilde jeg gjerne tilraade Forsamlingen at opsætte Forhandlingen af disse Paragrapher til Slutningen, hvor de, ved Overgangen til Valgloven, efter min Mening vilde være paa det retteste Sted, de i Grundloven kunne finde; og dersom Ordenen tillader det, før disse Paragrapher ere komne under Behandling, saa vil jeg med det Samme ganske kortelig sige mine Grunde, hvorfor jeg ønsker denne Forhandling opsat.

[...] |A:1777

Grundtvig: Den Oplysning, som den ærede Ordfører gav med Hensyn til Ombytning af Straffe, under Navn af Benaadning, kan jeg paa ingen Maade fatte, altsaa endnu mindre billige. Han sagde nemlig, at det kan ikke beroe paa enkelt Mand, men maa beroe paa Lovgiveren, hvorledes han efter almindelige Begreber vil bedømme Forholdet mellem Straffene, og det vil jeg i denne Sammenhæng strax indrømme. Men naar han lægger til, at dersom det overlades til enkelt Mand at fordre den Straf, der var ham idømt ved Loven, saa blev han paa en Maade ophøiet over Kongen eller Lovgiveren; det synes mig, der er ikke den mindste Ret til at sige, thi det staaer jo til Lovgiveren, om han for en vis Forbrydelse eller Forseelse vil sætte haardere og mildere Straffe, imellem hvilke Retten kunde vælge efter visse Grunde, og har han gjort det, da følger det jo af sig selv, at han kan formilde de idømte Straffe, uden at Nogen kan klage over, at Loven er brudt. Men denne Ret, at fordre hvad Loven

tilsiger, det være Godt eller Ondt, den Ret, den, mener jeg, den maa nødvendigviis Enkeltmanden have, dersom ellers Loven skal give ham nogen virkelig Beskyttelse, nogen virkelig Sikkerhed.

[...] |A:1783

Grundtvig: Naar den ærede 3die kjøbenhavnske Deputerede (Ørsted) anmærkede, at den Livsstraf, som staaer i vore Love, endnu ikke kan uden de meest oprørende Virkninger fuldbyrdes, og anførte dette som en Grund til, at det ikke kan overlades til den Dømte at kræve sin Straf, istedetfor at faae hvad Regjeringen vil kalde Naade, saa synes mig det dog aldrig ret, at alle Mænd i et Land skulle lide, fordi Lovgiveren ikke itide har forandret Lovene, eller fordi han bliver ved at true med hvad han ikke tør udføre. Jeg er iøvrigt ikke nogen af de følsomme Sjæle, som mene, at det var ønskeligt at afskaffe Livsstraf, saalænge man ikke kan faae Mord aflagt, og paa den anden Side veed man, at der er saakaldte Forbrydelser og som vel ogsaa kunne være og ere i mange Tilfælde virkelige Forbrydelser, og for hvilke der i Almindelighed er sat Livsstraf, og som dog, fordi de ere langt mere af aandelig Natur, paa ingen Maade uden den største Uretfærdighed og den meest oprørende Haardhed kunne forandres enten til Fængselsstraf for Livstid eller til Forbedringshuus- eller Rasphuusarbeide. Jeg vil ikke tale om, at efter vor nærværende Trykkeforordning have vi saadanne Straffe endnu i vor Lovgivning for hvad man vel maatte kalde aandelige Feiltagelser; men vi vide dog vel, hvor let man i hvad man kalder det politiske Liv lader sig henrive af de stærkere Bevægelser; og den mindste Ret, der kan tilstaaes den, som kaldes Forbryder, det er, at naar han er fornøiet med den Straf, som Loven truer med og som Retten tildømmer ham, da skal han ogsaa være fri for enhver anden.

[...] |A:1784

Grundtvig: Jeg vilde blot anmærke i Anledning af hvad jeg har hørt, at dersom der ikke er nogen Anden, som har forbeholdt sig at stille et Ændringsforslag, hvorefter Kongens Benaadningsret indskrænkes med Hensyn til Opreisning for borgerlige Rettigheders Tab og med Hensyn til Landsforræderi ligesom med Hensyn til Ministrenes af Rigsretten idømte Straffe maa jeg forbeholde mig at gjøre et saadant Ændringsforslag.

[...] |A:1786

Grundtvig: Jeg nævnede ikke Arbeidsstraffene, dem har jeg selv anmærket før vare forandrede til Fængsel efter Rettens Skjøn, men jeg nævnede Fængselsstraffe og Livsstraffen, og jeg husker ikke, at jeg har seet dem ombyttede med nogen anden.

[...]

Grundtvig: Efter hvad der nu er bleven yttret vilde jeg dog spørge, om der ikke burde staae et Ord, som betegnede, at det var Regjeringen alene, som havde Retten til at slaae Mynt.

[...] **[A:1797]**

Grundtvig: Jeg behøver vistnok ikke at sige, at det hverken er som en Beundrer af det foreliggende Grundlovsudkast eller som en Fjende af Kongemagten eller Kongeglandsen, at jeg finder mig dreven til at reise mig imod endeel af de Paastande, hvormed det ærede kongevalgte Medlem nys fremtraadte her i Salen; men ialtfald maa jeg dog erklære, at Alt, hvad han paastod om Nødvendigheden af, at Kongen efter denne Grundlovsbestemmelse maatte blive til et Nul, det beroer, synes mig, dog aabenbart paa den Feiltagelse, at man forvexler den Stilling, hvori Kongen før stod; uden alt Hensyn til hvad han var som Menneske, forvexler den med den Stilling, som Kongen nu under alle Omstændigheder, vil faae; thi det er ganske rigtigt, at efter enhver saadan Indskrænkning i Brugen af Enevoldsmagten, som ikke blot Udkastet til Grundloven stræber at give sit Udtryk, men som ogsaa den ærede kongevalgte Rigsdagsmand har foreslaaet, ved enhver saadan Indskrænkning kommer aabenbart Kongens Indflydelse til at beroe paa hans Personlighed; men det er dog vel ogsaa klart, at, naar man kun har Ret til at antage eller afskedige det Ministerium eller Raad, igjennem hvilket han skal udøve sin Magt, at da, dersom han er et Hoved høiere end Folket og et Hoved høiere end selve Ministrene, at da vil han jo ogsaa beholde sin Indflydelse; og nu er det Spørgsmaalet, om man ogsaa kunde ønske, at han skulde beholde den, naar han var et Hoved lavere. (Hør!)

Hvad nu Kongeloven angaaer, da har jeg selv erklæret, at jeg anseer dens høitidelige Ophævelse for nødvendig; men naar man vil paastaae, at det er en Grundlov, som vi egentlig, for at gaae historisk frem, maatte bygge paa, og som man kunde beraabe sig paa imod os, imod Rigsforsamlingen, der selv er sammenkaldt af den retmæssige Konge, da mener jeg, at dette er aldeles feil, thi Kongeloven, den fattes aabenbar som Grundlov hvad der maa være den første Egenskab ved en saadan, det er, at den ikke er eensidig, men gjensidig. Den er, som vi jo maae vide, aldrig forelagt nogen Rigsforsamling eller antagen af en saadan; den er, som vi ogsaa skulde vide, ikke udstedt af den Konge, som kunde tænkes at have havt Fuldmagt til at gjøre den til en Grundlov for Riget (skjøndt jeg ikke forstaaer det); den er ikke engang udstedt af ham, og det synes da Intet i mine Øine, om hans Navn end hundrede Gange findes underskrevet i Archivet; thi netop det, at den kun findes i Archivet, og efter Historien endog har været vanskeligt at finde der, det beviser paa bedste Maade, at, hvad ogsaa Kongeloven var, havde Kongen ikke besluttet at udgive den som Grundlov. Hvad der hidtil har været Danmarks Grundlov, det er aabenbart den Overdragelse af Rigsdagen i Aaret 1660 til Frederik den Tredie af Enevoldsmagten og Arveligheden paa Mands- og Qvindelinien. Denne Overdragelse, modtagen af Kongen, har en Grundlovs første Egenskab og fattes

kun den Egenskab, som en *god* Grundlov skal have: at fastsætte den Maade, hvorpaa Kongen igrunden skal bruge sin Enevoldsmagt, saa at det kunde efter menneskelig Tanke blive til Gavn og ikke til Skade, blive til Godt og ikke til Ondt; thi her kan jo ikke være Spørgsmaal om, at naar det danske Folk igjennem Rigsdagen overdrog Kongen Enevoldsmagten, da var det ikke for at blive tyranniseret, da var det, fordi det troede, at den vilde i hans Hænder blive bedst og ligeligst anvendt til Folkets Gavn og begrunde den Frihed og Li[A:1798]gelighed, som det danske Folk vist aldrig har ophørt at elske og ønske. Derfor, hvad jeg end kunde have imod Udkastet til Grundloven, og hvor langt jeg end maa være fra at tænke paa, at disse constitutionelle Former og at denne Rigsdagens Myndighed, at det skulde være en Betryggelse for Folket, at det aldrig mere skulde kunne savne eller miste dets Rettigheder eller dets Frihed, hvor langt jeg end er derfra, saa maa jeg sige, at jeg ikke har mindste Forstand paa, hvad det skulde nytte Alt, hvad en Konge vilde love sit Folk under nærværende Omstændigheder, dersom der ikke blev et Ministerium, der maatte være ansvarligt for enhver Magtsudøvelse, at det jo ikke kan være Andet, end at det ogsaa maa være raadigt over sine Handlinger, og hvad man endogsaa har villet kalde Kongens Stilling under disse Vilkaar, saa mener jeg, at disse Vilkaar ere aldeles uadskillelige fra den Borgen og Sikkerhed, som Ministrene maae give og alene kunne give Folket for dets Frihed og Rettigheder; men det er vistnok derfor, at jeg paastaaer, at vi ganske anderledes, end i Grundlovsudkastet skeet er, skulle lægge an paa, saavidt skee kan, at Enkeltmændene og Folket, som bestaaer af Enkelte, at vi skulle sikre og ikke glemme at sikre den Enkelte og det hele Folk de Rettigheder og den Frihed, som hører til for at gjøre Livet i det Hele virksomt, og gjøre det virksomme Liv, som det bør være, lysteligt.

[...] [A:1800

Grundtvig: I Henseende til Spørgsmaalet om Magtens Deling, da synes mig, at det er vel meest et Ordspil; jeg kan i det Mindste ikke see Andet deri, thi hvad den udøvende Magt angaaer, som egentlig er den Magt, som giver sig tilkjende som saadan, da er Spørgsmaalet kun om hvad denne Haand skal kaldes, thi i een Haand maa Magten ligge, naar det ikke enten skal føre til Anarki eller til det groveste Aristocrati, som opløser baade Staten og Folket. Men det, jeg egentlig reiste mig for, det var for at gjøre opmærksom paa, at man vel med en vis Ret kan sige om ethvert Forsøg paa at indskrænke Anvendelsen, – jeg siger aldrig indskrænke Kongemagten, thi ialtfald saaledes som jeg forstaaer Sproget, kan jeg ikke sige det, men derimod Anvendelsen af Magten – om enhver Bestræbelse derfor, naar den virkelig skal kunne naae sin Hensigt, at den maa mere eller mindre give os Skin af at ville ophæve hele Betydningen af Kongens Stilling, hvad jeg ogsaa troer for nærværende Tid finder

Sted i Udkastet til Grundloven langt mere, end det behøvedes; men jeg vil paa den anden Side gjøre opmærksom paa, at naar man vender Sagen om, saa kunde man jo ved Overdragelsen af Enevoldsmagten i Danmark i 1660 langt mindre undgaae, at Folket derved sigtedes for at have tilintetgjort sig selv og aldeles at have opgivet alt Krav paa Ret og Frihed, saa at vi endog have maattet høre af Mange i Udlandet, at vi vare de største Daarer. Jeg vil nu ikke videre prise den Viisdom, som dengang lagdes for Dagen, men jeg vil kun gjøre opmærksom paa, at det ingenlunde blev Følgen deraf, og jeg er vis paa, at hvis det danske Folk vedbliver at blive sig selv, saa vil det ligesaa lidt blive Følgen heraf, at Kongen vil blive til Intet, fordi hans Stilling ikke rager saaledes frem – hvad den umuligt kan – som i det sidste halvandethundrede Aar; men jeg haa|A:1801ber, at det om halvandethundrede Aar vil staae ligesaa klart, at Kongen kan bestaae med Folket, saaledes som det har været seet i den foregaaende Tid, at Folket har kunnet bestaae med Kongen.

[...] |A:1803

Grundtvig: Det er nemlig efter mine Tanker paa et urigtigt Sted, at vi her foretage de nærmere Bestemmelser angaaende Sammensætningen og Valgmaaden af Folkeraadet. Jeg troer, at dette vilde have været paa en langt rigtigere Plads i Valgloven end i Grundloven; men et af de største Uheld, som dens Indskydelse i Grundloven have ført med sig, synes mig, det vilde være, om vi i nærværende Øieblik midt under Drøftelsen af Grundloven skulde fordybe os i denne Forhandling, den Forhandling nemlig om eet eller to Kamre og om Valgretten eller Valgmaaden; denne Forhandling, synes mig, kunde aldrig være mere ubetimelig. Det er ikke, fordi jeg personlig lægger en saa stor Vægt derpaa som de Fleste. Jeg kunde meget hellere sige, at jeg let vilde trøste mig imellem Afgigelserne i Meningerne, da jeg ikke troer, at det er en stor Ulykke, til hvilken Side Vægtskaalen end kom til at helde, naar det kun er med det danske Folk, at man her har at bestille; men vore Nævningsers hartad mageløse Uenighed i denne Sag, den viser, ikke blot i mine Øine, at Huset ventelig vil blive særdeles adsplittet ved denne Leilighed; men den minder os ogsaa om, at Sagen udenfor Huset er bleven en Partisag, ja en saadan, at man vel kunde sige, at den er bleven et Tvistens Æble næsten mellem den hele Befolkning. Og derfor vil jeg foreslaae, at vi opsætte Forhandlingen heraf til Slutningen af Udkastet ved Overgangen til Valgloven, hvor jeg mener, at den egentlig hører hjemme, og hvad jeg mener, der kunde vindes derved, det er, at vi med den hele Uenighed klart for Øie kunne faae Tid til at betænke os og prøve paa, om en Tilnærmelse ikke var mulig, og det Andet er, at jeg finder det rimeligt, at Partierne ville roligere see paa denne Sags Afgjørelse, naar vi have viist, at vi ved Grundloven saavidt muligt have stræbt at sikkre

Enkeltmændenes Rettigheder og Frihed under alle Omstændigheder.

Jeg skal kun lægge et Ord til for at oplyse, hvad jeg egentlig meente ved den Prøve paa Tilnærmelse, som jeg nævnte. Jeg tænkte nemlig, at dersom Comiteens Medlemmer, vore Nævninger i denne Sag, ville nogle Gange mødes med dem i denne Forsamling, der agte at stille Ændringsforslag, at det da var meget muligt, at Forhandlingerne derved vilde blive ikke blot kortere og klarere, men ogsaa roligere og heldigere. Jeg er nærmest kommen paa denne Tanke ved en Yttring, som jeg har hørt af en anden æret Rigsdagsmand, Ordføreren i Værnepligtssagen (Bregendahl), idet han anmærkede, vistnok dertil meest ledet af Erfaringen, at en saadan Sammenkomst mellem Comiteens Medlemmer og dem, der agtede at stille Ændringsforslag, at den vilde være særdeles skikket til baade at fremme hvad der laae her nærmest og at forhindre megen unyttig baade Tidsspilde og Afstemning. Hvad mig selv angaaer i dette Stykke, er jeg vel tilsinds at stille et eget Ændringsforslag, men det er alene, fordi jeg tænkte, at det kunde bidrage til, at Modsætningen kunde forliges [|A:1804](#) eller formildes, og derfor maa jeg naturligviis nødvendig og særdeles ønske et saadant Møde, thi efter den sædvanlige Gang i Huset troer jeg ikke engang at kunne vente at blive rigtig forstaaet, end sige naae min Hensigt.

[...]

Grundtvig: Men turde jeg ikke spørge Formanden, om han ogsaa troer, at der snarere vil aabnes en Tilnærmelse ved Forhandlingerne her i Huset end ved et Møde af Comiteens Medlemmer med de Mænd af Forsamlingen, der agte at stille Ændringsforslag.

[...]

[|A:1882](#)

73de offentlige Møde.

(Det 76de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 13de Marts.

[...] [|A:1885](#)

Grundtvig: Da jeg tog mig den Frihed at tilraade Opsættelsen af denne Forhandling om den almindelige Valgret og om Sammensætningen af Folkeraadet, at opsætte det til allersidst, da kvaltes dette mit Raad i Fødselen, vistnok med de bedste Hensigter, men ikke, som jeg troer, med de bedste Følger, og skjøndt jeg nu

maa tilraade, at istedetfor alle de 6 Paragrapher, der kun kom til at staae i Grundloven, at Rigsforsamlingens eller Folkeraadets Sammensætning, Valgretten og Valgmaaden bestemmes ved en egen Lov, – jeg maa tilraade det og forbeholder mig at stille et Ændringsforslag i denne Retning, – saa kan jeg dog ikke glemme, at, hvis den ærede Rigsdagsmand for Colding (Ploug) faaer sin Villie, saa faaer jeg ikke Lov til at staae paa mine egne Been, (Latter) og faaer ventelig ikke engang Lov til at udvikle mine Grunde i betimelig Tid, og nu for Øieblikket finder jeg det dog aldeles ubetimeligt.

[A:1886] Under den Forudsætning, at Grundloven virkelig kommer til at optage Bestemmelser, saavidtsom muligt, for alle Tider, men som dog efter min fulde Overbeviisning, for at være gavnlige, maae forandres med Tiden, og rimeligviis forandres meget snart – under denne Forudsætning, da kan jeg kun føle Drift til at give mit Ord med i Laget i det Haab, at de skarp modsatte Partier ville laane Øre til en Mands Tale, som ingenlunde lægger saa stor en Vægt enten paa den almindelige Valgret eller noget Skillenum i Raadhuset – til en Mand, som derfor i denne Henseende har nemt ved at være upartisk og at tilraade en gjensidig Billighed og Føielighed, som han fremfor Alt lægger Vægt paa under dette Forfatningsværk, og som vistnok ved denne Leilighed er aabenbar det Eneste, som kan jevne Sagen til fælles Bedste. Vel møder her nu strax den Vanskelighed, at efter hvad jeg troer, at den ærede Ordfører sagde igaar, saa skulde man ved den første Minoritets Votum kun tale om den almindelige Valgret, og ikke *hvorfor* eller *hvortil*, eller kun tale om det ene Kammer, men ikke om det andet; men da de fleste Talere have fundet det ugjærligt, tør jeg vel ogsaa vente Tilgivelse, fordi jeg finder det Samme, og jeg skal ligesom de stræbe at glemme, hvad jeg kan, til en anden Gang.

Hvad nu først den almindelige Valgret angaaer, saa bekjender jeg strax, at jeg regner den ikke enten til de utabelige Menneskerettigheder eller til de umistelige Borgerrettigheder eller til de uundværlige Folkefriheder, men paa den anden Side maa jeg ogsaa strax bekjende, at jeg er endnu meget længere fra den Tankegang, som den ærede 11te kongevalgte Rigsdagsmand (David) vedkjendte sig igaar, den Tankegang, om jeg forstod ham ret, at Mennesket har som saadant slet ingen Rettigheder at gjøre gjældende i det borgerlige Selskab, men har kun de Rettigheder, som Staten – dette hemmelighedsfulde og meget tvetydige Væsen – efter sin Beqvemmelighed vil indrømme Mennesket, (David: Jeg begjærer Ordet) ja, det er jeg saa langt fra, at jeg bekjender reent ud min Tro, at Staten – den kalde sig hvad den vil, den være tyrkisk eller chinesisk, fransk eller tydsk – saa er den til for Menneskenes Skyld, og Mennesket ikke til for Statens, saa at, hvad mindst kan afsees, fordi Mennesket trænger til det for sin Lykke og for sin

Udvikling, det skal ogsaa det borgerlige Selskab – hvad enten det kalder sig Stat eller ikke – yde, og hvem der berøver Mennesket dette, er en Tyran – enten han saaledes som Ludvig den Fjortende kalder sig Staten eller hvad andet Navn han end vil give sig; jeg maa saa meget mere sige dette, som det staaer klart for mig, at paa den samme Grund, som man saaledes nægter almindelig Valgret, paa den samme Grund kunde, ja maatte man, naar man vil tænke ret lovfast, nægte Menneskene Samvittighedsfrihed, Talefrihed, Skrivefrihed, ethvert Gran af menneskelig Frihed, naar ikke vedkommende Stat – Ingen veed hvad det i Grunden er – naar ikke vedkommende Stat fandt det efter sin Bequemmelighed og til sin Fordeel.

Men uagtet jeg begyndte med at sige, at jeg regner ikke den almindelige Valgret, enten til de utabelige Menneskerettigheder eller til de umistelige Borgerrettigheder eller til de uundværlige Folkefriheder, og vil pege i den Henseende ogsaa hen paa England, hvor der uden den almindelige Valgret findes stort Hensyn taget og viist og ydet til Menneskets og Borgernes Rettigheder og Friheder, saa kan jeg dog ikke andet, end være enig med den ærede Rigsdagsmand for Holbeks Egnen (Gleerup), deri, at det vil dog være altfor urimeligt, ja i Grunden uforsvarligt, om vi ville berøve en Eneste af vore egne Vælgere Valgretten; hvorvidt nemlig Marts Ministeriet ifjor |A:1887handlede klogt, ved paa eengang at udvide Valgretten ud over Alt, hvad Mange kaldte den rimelige Grændse, det faaer være deres Sag, og uagtet det i mine Øine aabenbar var uklogt af Stænderfolkene ifjor, at de trøstede sig ved, at Eengang var Ingengang, og at Kongevalgene skulde bøde paa Folkevalgene, saa kunne vi dog paa ingen Maade ændse det, og end mindre kunne vi handle saa uklogt, som det i mine Øine aabenbart vilde være at berøve Folket det Allermindste af den Valgret, som uanmodet er given det, som det har brugt, kun brugt eengang, og vi ville dog vel ikke sige misbrugt, ved at vælge os. (Hør! Hør!) Jeg anseer det derfor som det Første, der maa skee, dersom der skal blive nogen Forening, noget virkeligt Forlig mellem de modsatte Partier, at de, som paa eengang stræbe efter at faae Raadhuset afdeelt i 2 Rum, og at faae den almindelige Valgret indskrænket saameget eller saameget, aldeles vilkaarligt – jeg siger, at de maae opgive at ville have begge Dele, som aabenbart er for meget, og at de maae indrømme den almindelige Valgret baade i Byerne og paa Landet, idetmindste i det samme Omfang, som den er given ved Valgloven fra ifjor, og som den er brugt ved Valget af os. Jeg veed nok, at da min ærede Ven fra Corsør (Boisen) havde sagt, at det vel i Grunden var ugjærligt, og at man idetmindste ikke havde noget Exempel paa, at den almindelige Valgret, engang given, var atter tagen, at da anmærkede den ærede 11te kongevalgte Rigsdagsmand, at uagtet han havde mange andre historiske Exempler, saa vilde han dog kun

vælge eet, nemlig fra det franske Convent under Revolutionen, da det gav med den ene Haand og tog med den anden; men jeg maa dertil sige, at dersom han havde andre Exempler, da var det Skade, at han ikke tog et af dem (Latter), thi dette beviser aabenbart ikke det Allermindste, da vi slet ikke tvivle om, at ethvert Tyranni – under hvad Navn det er – kan og vil, saavidt muligt, tage igjen alle de Friheder og Rettigheder, som kunne være Folkene tilstaaede, men hvad min ærede Ven sikkerlig meente, og hvad jeg mener, det er naturligviis, at vi ikke kjende noget Exempel paa, at i en ordentlig Udvikling hos et Folk da i Rolighed er taget tilbage igjen den Valgret, som engang er indrømmet, og jeg mener, at uagtet man endnu ikke er kommen i England til at tilstaae den almindelige Valgret, der efter Historien pleier at blive det Sidste, med Ret eller med Uret, – det Sidste, som de Herskende eller de Privilegerede opgive eller indrømme, saa er der dog vist ikke een Mand i England, som tænker, at enten Ministeriet eller Parlamentet kunde i Rolighed tage det Allermindste tilbage af Valgretten, saaledes som den ved Reformbillen blev udvidet og tilstaaet. Jeg tør altsaa ansee det for en afgjort Sag, at om vi endogsaa kunde, hvad jeg slet ikke begriber, at Flerheden af os skulde være tilbøielig til – gjøre den mindste Indskrænkning i Valgretten, som den er givet, som den er nydt og som den er brugt, da vilde det visselig være noget af det Uklogeste, og visselig Noget af det Farligste.

Men, vil man sige, om man nu ogsaa paa den ene Side, hvad vi jo vel kunde kalde med eet Ord Bysiden, uagtet jeg nok veed, at der er meget Andet, som ikke regner sig til Kjøbstadsiden, som dog staaer paa den samme Side, paa Kjøbstadsiden eller Bysiden indrømmede den almindelige Valgret idetmindste i det Omfang, som den er givet og som den er brugt, saa var det jo dog et ligesaastort Spørgsmaal, om man paa den anden Side vilde indrømme en saadan Deling af Folkeraadet eller af Raadhuset, at man kunde ansee sig, om ikke aldeles betryggede, saa dog være mindre frygtsomme, mindre ængstelige, end som det synes at Tilfældet vil være ved at tage sig i Massen. Og nu, jeg tilstaaer det, jeg hørte ogsaa i denne Henseende med Sorg, at et Vennelag herinde ved denne Leilighed optraadte ret egentlig som et Partie, der erklærede, at de vilde have Alt, som de syntes, og hvis ikke, saa vilde de forhindre, saavidt det stod til dem, enhver Forbedring af Udkastet, uagtet det heller ikke tilfredsstillende dem, og det er vist, at dersom de virkelig vilde staae paa det, da er der heller ingen Forening at tænke paa. Jeg mener imidlertid, thi jeg har den Tro, og har altid haft den og haaber at skulle beholde den til min Død; jeg har den Tro til det danske Hjerte, hvor det end slaaer – det være nu under Fløiel eller under Vadmæl – at det dog altid vil **JA:1888** have Lyst til Forlig og til Fred, og at det ogsaa vil have Kraft til at eftergive og føie sig, saavidt som Billighed kan naae; derfor opgiver

jeg heller ikke Haabet om, at man paa den anden Side, naar derved kan tilveiebringes Forlig og større Enighed, da ogsaa vil indrømme, at Kjøbstadfolket og med eet Ord ogsaa Levningerne af alle de før privilegerede Stænder faae et Kammer eller et Huus for sig selv, hvor de frit kunne udtale sig og raadslaae og fatte deres Beslutninger, som de ville forsvare dem for Kongen og Folket, og som de ville tænke at kunne gjøre dem gjældende. Vistnok maatte i dette Tilfælde Valgretten paa denne Side, paa Bysiden, være ligesaa almindelig som paa den anden Side – og her kan efter mine Tanker ikke være Tale om Classevalg i nogen Forstand – og fremdeles, hvad der er langt mindre og hvad der sagtens vilde finde sig; men hvad jeg dog ikke vil forbigaae aldeles med Taushed, man maatte da heller ikke gjøre den forskrækkelige Bommert, som Udkastet har gjort, at kalde den ene Deel Folkethinget og den anden Deel Landstinget, som om Halvdelen skulde staae udenfor Folket; da jeg imidlertid ikke deler den Tvivl, som reistes af en meget høilærd Rigsdagsmand om Rigtigheden af at kalde *det* Thing, hvor Folket samles til at raadslaae med deres Konge, man udleder meget mere den Tvivl deraf, at *vort* gamle Sprog desværre ikke har hørt til *de* gamle Sprog, som vor Høiskole satte sin Ære i at kjende, saa kan jeg ikke have det Mindste imod at kalde det Folkething, naar det kun bruges til at betegne det Hele, saa at vi maa stille os for Øie, at hvordan vi end deles, saa ere vi dog kun Dele af det ene og samme Folk. Men her er vel Grændsen, hvor jeg, naar jeg skal rette mig efter den vedtagne Orden, saavidt som jeg kan, og ikke gaae udenfor den første Minoritets Votum, maa slutte og forbeholde mig, hvis den ærede Forsamling en anden Gang vil skænke mig den samme Opmærksomhed, som jeg idag med Taknemmelighed har sporet, da at udtale mig nærmere derom.

[...] **[A:1894]**

En Stemme (Grundtvig): Hvad er at agitere?

[...]

[A:1914]

74de offentlige Møde.

(Det 77de Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 15de Marts.

[...] **[A:1926]**

Grundtvig: Skjøndt jeg gjentager, hvad jeg før har sagt, at jeg skulde ønske, at Bestemmelserne om disse Thing slet ikke kom ind i

Grundloven, da jeg troer, at begge eller alle Partier vilde langt
A:1927bedre finde sig i det Udfald, Forhandlingerne om disse Thing
her maatte faae, naar de ikke ansaae dem som Noget, der skulde
være stedsevarende, men som Noget, der, hvis det fandtes mindre
heldigt, let igjen kunde forandres, saa maa jeg dog sige, at naar der
skal være Bestemmelser, da er den foreliggende Indstilling i det
andet Minoritetsvotum, skjøndt jeg villig erkjender, at den
allerbedste folkeligste Hensigt er klar nok at see, dog ingenlunde
hvad jeg turde tilraade; thi mig synes, at den, uden at tale om Andet,
har paa sin Viis den samme Grundfeil, som Udkastets Forslag til
tvende Kamre, den Grundfeil, at den vil have een Forsamling
udgjort af tvende ueensartede Dele, ligesom Udkastet vil have 2
Kamre af aldeles eensartede Dele. Hvad der baade har været
Grunden til de her foreslaaede Classevalg og er vel i det Hele
Grunden til alle Forslag om 2 Kamre, det er jo, som jeg ogsaa
bemærkede sidst, den Ængstelighed, som der hos en stor Deel
finder Sted for almindelig Valgret. Jeg har vedkjendt mig, at jeg
kunde finde en Forfatning meget fri, meget skikket til at fremme
Folkets Lykke, uden at der var almindelig Valgret, men jeg har ogsaa
paa det Bestemteste erklæret, at idetmindste i det Omfang, som
Valgretten allerede er givet, nydt og brugt, i det Omfang maa den
nødvendigen, naar vi skulle handle klogt, blive vedvarende. Jeg har
sagt, at om jeg ogsaa indsaae, det var en stor Feil, der var begaaet,
saa vil jeg dog aldrig raade til at prøve paa at gjøre denne god igjen
ved en endnu langt større. Jeg har sagt det, og jeg gjentager det, at
det slet ikke kan tænkes – jeg kan idetmindste ikke tænke mig det
–, hvorledes Flerheden af os Folkevalgte kan stemme for, at
Valgretten skulde berøves vore Vælgere, og om vi end bleve
overstemte ved Hjælp af de Kongevalgte, saa vilde en saadan
Beslutning dog aldrig være folkelig, men yppe den farligste Kiv. Men
jeg vil heller ikke fortie, at jeg, efter det modneste Overlæg, jeg har
kunnet anvende, maa sige, det var ingen Feil; var der nogen Feil, saa
var det blot, at man ikke turde gaae heelt igjennem (Ja! Ja!), saa var
det en Feil, at man dog opstillede Grændser, som ere aabenbar
vilkaarlige, som endnu lade en Mængde tilbage, som kan ophidses
til Skriget paa almindelig Valgret, som efter min fuldeste
Overbeviisning er tusind Gange farligere, end Valgretten
nogensinde kan blive. (Hør! Hør!) Det følger ogsaa, mener jeg,
ligefrem deraf, at have vi først antaget, hvad der jo vistnok kan være
stort Spørgsmaal om, hvorvidt vi have Ret deri, at den bedste
Borgen, vi kunne tænke at opstille, baade for Folkefriheden og en
viis og billig Lovgivning, er den, at de fleste Stemmer i den
lovgivende Forsamling afgjøre Sagen; have vi først antaget det, saa
skulle vi tage os iagt for ikke at blive aabenbar selvmodsigende ved,
naar vi komme ned til Valgrettens *Udøvelse*, da at erklære, at de
fleste Stemmer ere langt fra at være ogsaa en Borgen, men meget

mere en Fare, vi paa alle mulige Maader maae søge at undvige. Jeg veed meget vel, at denne Selvmodsigelse, der kan indsnige sig hos de meest veltænkende Mænd, den kan indsnige sig derved, at naar vi tænke os en Folkeforsamling, tænke os et Folkeraad, hvis fleste Stemmer maae give os den bedste Borgen, vi kunne vente, baade for Viished i Lovgivningen og for Folkets Frihed, da tænke vi os naturligviis en Samling, hvor de Fleste ere de viseste, de dygtigste og de uegennyttigste Mænd blandt Folket, og vi glide da let hen over det store Spørgsmaal, hvorvidt det er os givet, paa nogen Maade at samle disse Mænd til i Reglen at udgjøre Fleerheden i vort Folkeraad. Naar vi derimod komme til Valgloven, komme til *Udøvelsen* af Valgretten, da nødes vi til at gaae ud af Studerekammeret, see Verden, som den er, da nødes vi til at høre paa, hvad Erfaringen lærer os om den forbigangne Tid, og hvad den spaaer om den tilkommende, og da blive vi paa eengang bange for os selv og bange for det store Antal og begynde at grunde paa, om vi dog ikke ved Indskrænkning i Valgretten kunde blive, om ikke ganske sikre, saa dog nogenlunde sikre paa, at Fleerheden i den valgte Forsamling vilde baade være viis, retsindig og uegennyttig nok til at give de bedste Love, til at styre til den bedste Side. Men saa naturligt, som jeg finder det, at vi komme til denne Selvmodsigelse, saa fordærveligt er det dog, dersom vi lade den beherske os. Thi Erfaringen, denne strænge Læremester, der hverken lader sig bestikke ved Gunst **A:1928** eller Gave, og som ikke lader sig enten kyse eller fange af nogen Skoles Spidsfindighed, den strenge Erfaring siger os, at ligesaa lidt som 2 Skjepper Hartkorn, ligesaa lidt er 2 Tdr. Guld enten paa nogen Maade Sikkerhed for eller giver mindste rimelig Formodning om, at den, som har dem, er enten mere oplyst eller uegennyttig end den, som fattes dem. (Hør! Hør! Bravo! Bravo! Meget Godt!) Dette lærer Erfaring os, og vee os, om vi ikke ville høre paa deres Stemme. Jeg veed nok, man mener, at een Ting kunde man dog vel sikre, man kunde vel sikre Folket for uforholdsmæssige Byrder, naar man indskrænkede Valgretten til de høieste Skatteydere, der dog vel maatte see paa deres eget Bedste og ikke overlæsse sig selv. Men det er dog aabenbart kun en Indbildning, der, saasnart vi raadspørge Erfaringen, opløser sig aldeles i Intet; thi vi maa jo tage hvem vi ville og gjøre til Fleerhed i den lovgivende Forsamling, saa kommer det jo til at beroe paa dem, hvorledes Beskatningsmaaden skal være, om den skal være directe eller om den skal være indirecte, saa kommer det jo til at beroe paa dem tillige, i hvad Stilling alle Folk i Landet skulle være, saa kunne de jo blive ved at betale Skatterne selv og dog sætte det hele øvrige Folk under saadanne Vilkaar med saa svære Byrder og saa store Indskrænkninger i deres Næringsvei, at de sandelig ikke skulle sige, at deres Vel var bleven sikret. Altsaa jeg mener visselig, at vi baade kunne uden megen Fare, og at vi skulle ikke alene indrømme hvad

der er indrømmet, men ogsaa indrømme Valgretten uden videre til enhver fuldmyndig Mand, som ikke ved Lov og Dom er frakjendt sine Borgerrettigheder, eller ialtfald ikke denne Borgerret, og som, vel at mærke, ikke gjør Paastand paa nogen Forsørgelsesret; thi visselig, det er langt vigtigere, end man tænker. Jeg turde tilraade det, ingenlunde fordi jeg troer, at det vil løbe af uden mange Feiltagelser, mange Misbrug og vistnok ogsaa Misheld, men fordi jeg er aldeles overbeviist om, at den største af alle Feiltagelser ved Lovgivningen, det er den at ville forebygge alle mulige Misbrug og alle mulige Misheld (Hør!); det er den største af alle Feiltagelser, fordi den prøver paa det aabenbar Umulige. Jeg er vis paa, at vi kunne og at vi burde, og at vi gjorde allerbedst i, med den Uvished, som dog tilsidst altid maa være om Fremtiden, at sætte den samme Tillid til Kongen og Folket, som vore Fædre satte til Kongen alene, sætte den Tillid til dem, forsaavidt stole paa, hvad der nogenlunde er i Menneskets Magt, og forresten, som vore Fædre gjorde, stole paa Forsynet og Lykken, som jo dog tilsidst raader for det Hele. Nu, men naar vi komme dertil ved Spørgsmaalet om vor Tillid baade til Kongen og Folket, da kunne eller da bør vi idetmindste ikke undlade at see hen til, hvad der destoværre er en meget almindelig Betragtning i vore Dage, og det fremfor Alt hos de lærde Folk, det er nemlig den Betragtning, at alle Folk ere dog i Grunden eens, saa at det er kun Statsindretningerne, der baade frembringe al Forskjel og Modsætning mellem de forskjellige Folkefærd, og som tillige hos ethvert Folk forøger Uligheden Dag for Dag. Vi maae tage Hensyn til denne Betragtning, men jeg kan ikke tage Hensyn til den uden for at erklære, at det er ikke *min*, og for at lægge til, at om det ogsaa var sandt, hvad efter min Overbeviisning ikke har været, eller er, eller vil blive sandt, om det end var sandt, saa bliver det dog lige vist, at det ikke gaaer alle Folk eens. De have hverken havt eens Statsindretning, heller ikke have de havt eens Lykke. Derfor, naar vi skulle betænke os fornuftigen paa en ny Forfatning og en ny Grundlov for vort Fædreland, for vort Folk, saa maae vi see paa dette Fædreland, paa dette Folk, som det er, som det har været, og, som vi derfor slutte med Rimelighed, det vil blive ved at være. Vi maae derfor ikke i nogen Henseende fortjene den Bebreidelse, som fra en vis Side blev gjort os forleden, at vi glemte hvad og hvor vi ere, og at vi bære os ad, som vi nu først skulde til at have os en Konge, eller som om vi vare vilde Folk, der nu først skulde begynde at tænke paa et borgerligt Selskab, eller som om vi dog kun vare Nordeuropæere, der ligesom Nordamerikanerne udgjorde en sammenkastet Dynge af alskens Folkefærd, med en vild Verden bag sig, hvor det staaer dem frit for efter Hjertenslyst at kunne udbrede sig, ja grave Guldet op med Skovle. Vi maae huske det, Danmarks Rige, som vi kalde vort Fædreland, det er, hvad det end ellers ikke maatte være, det er et af de ældste **A:1929**Kongeriger paa Jorden,

det har fra umindelige Tider havt saa eensartet et Folk som noget Rige i Verden, det har fra umindelige Tider ikke blot havt en Konge, men det har ogsaa havt baade Lov og Eiendom og Ægteskab, ja det har havt meer end det, det har havt et Folkeliv saa ædelt som noget i Verden, et Folkeliv, ikke alene saa naturligt og menneskeligt, som i de bedste Lande, men som ogsaa har betragtet sig selv i et høiere menneskeligt Lys, som udsprunget fra et guddommeligt Liv og bestemt til at udvikles derefter. Jeg veed det godt, det sømmer os at tale sagte om det danske Folkeliv, som det for Øieblikket er tilsyne, men jeg seer ikke rettere, end at det sømmer sig for alle de Folk, som nu findes. Det gik med os igjennem Middelalderen, som det gik med alle Folkene, at Folket faldt fra hinanden i de 4 Stænder, Geistlige, Adel, Borger og Bonde, disse 4 Stænder, som endnu have hver sit Kammer paa den svenske Rigsdag, men som jeg lykønsker mit Fædreland til, at de ikke have paa vores eller, som jeg haaber, skulle nogensinde faae det. (Hør! Hør!) Den uindskrænkede Enevoldsmagt, til hvilken vore Fædre betroede sig, den nedbrød, som vi vide, for det Meste Skillerrummet mellem de gamle Stænder; men hvad den ikke forstod, det var at udjevne Forskjællen imellem dem, det var at sammensmelte dem til eet dansk Folk, og idet Skillerrummene nedreves imellem de gamle Stænder, da opstod der 2 selvgjorte Stænder, det var Embedsstanden og Krigsstanden, og visse, Folket var ikke bedre faren med dem. Nu er det jo vist, at dersom vi, det første myndige Folkeraad i mange Aarhundreder, thi der har intet saadant været, idetmindste i over 600 Aar – jeg kan nemlig efter den Kundskab, jeg har til Folkets Levnetsløb, ikke spore Noget af hvad jeg maatte kalde et virkeligt Folkeraad siden den Dag, da, som det er os overantvordet, en Bonde, Ole Stammer kaldtes han, løftede Røsten, men løftede den forgjeves for at forhindre Landets Adsplittelse i enkelte Dele, da de valgte sig hver sin Konge –, jeg siger, dersom vi, det første danske Folkeraad, myndige Folkeraad i mange Aarhundreder kunde gjøre den Heltegjerning nu med Eet, ja med eet Pennestrøg at sammensmelte baade de gamle og nye Stænder til et enigt dansk Folk, nu da var det jo vistnok ikke blot et mageløst Mesterstykke, men ogsaa en misundelsesværdig Lykke; men om vi noget Øieblik kunde have drømt om Muligheden deraf, saa har dog Erfaringen vist allerede næste Øieblik bragt os ud af Drømmen. Hvad jeg imidlertid mener, vi kunne gjøre og bør gjøre, det er, saavidt det staaer til os, at ophæve alle de Forrettigheder, som have skilt Stænder eller Classer fra Folket, det er, at hvilken Indretning vi end skulle foreslaae og bifalde med Hensyn til Folkeraadet, som faaer besluttende Medvirkning i den hele Lovgivning, hvad vi end gjøre, saa maae vi ikke dele efter Classer, efter Formue, efter Noget af alt Saadant, men skulle vi dele, og – som jeg allerede har sagt – jeg troer virkelig med Hensyn paa de nærværende Omstændigheder, med Hensyn især

paa den grundede eller ugrundede Frygt eller Ængstelighed, som baade er over Kjøbstadfolkene i det Hele og over alle Levninger af de øvrige herskende Stænder, og endelig hos dem, som kalde sig selv de Oplyste, jeg troer, at især for denne Ængsteligheds Skyld, som i mine Øine ikke er synderlig grundet, bør vi vistnok, og maae, naar vi ville tænke paa noget Forlig – og visselig, et magert Forlig er fremfor Alt her langt bedre end en feed Proces, hvorved kun Sagførerne vinde (Latter) —, da, siger jeg, bør vi dele, saa at der ikke bliver nogen egentlig Afdeling, men kun en Inddeling, saa vi fremstille, som vi bør, de Forskjelligheder, der maae have Ret til at komme til Orde og gjøre sig gjældende i Folkeraadet, men ikke opstille Noget, som er i nogen nødvendig Modsætning til hinanden, kort sagt, vi bør kun optage til Grund en virkelig tilstedeværende Forskjel af det Slags, som ved Oplysning paa begge Sider nødvendig maa udjevnes saaledes, at det ikke alene er en Vei, men efter Omstændighederne den eneste rette Vei til en Sammensmeltning, og hvad jeg allerede pegede paa, da jeg talte forrige Gang, og hvad jo ogsaa ligger saaledes for Øie, at til Exempel i 4de Minoritetsvotum vil der findes udtrykkelig henpeget derpaa, det er den Forskjel, som findes mellem Land og By, mellem Land og Kjøbstad, en Forskjel, som visselig ingenlunde blot har sin Grund i Skattebestemmelser eller i nogensomhelst Deling af Lovgivningen fra den senere Tid, men som jo aabenbart har sin Grund i de menneskelige Vilkaar og

A:1930i Danmarks særegne Beliggenhed og det danske Folks særegne Anlæg. Det er jo nemlig, naar vi see nøie til, de menneskelige Sysler, som skabe denne Forskjel, Agerdyrkning nemlig paa den ene Side, og paa den anden Handel, Søfart, Haandværker, tilligemed hvad der udvikler sig til Kunst og Videnskab. Naar vi see paa dette, da see vi jo, at det er en meget naturlig Inddeling, ja den er saa naturlig, at vi kunne sige, at Landet tilligemed Agerdyrkning og de, som især sysle med den, udgjør hos et Folk ligesom den faste, den uforanderlige Naturgrund, og at paa den anden Side Handel, Søfart, med Alt, hvad enten deraf eller dog derigjennem udvikler sig, er efter Erfaringens Vidnesbyrd den hele menneskelige Dannelse, er det Historiske, som gaaer igjennem Tiderne, og hvorigjennem Folket skal naae sin høieste Udvikling, og dertil kan, som vi jo veed, intet Land være bedre beliggende end vort Fædreland, der omtrent bestaaer ligesaameget af Øer som af Fastland, og som maa betragte Søfart og Handel omtrent som ligesaa nødvendig og ligesaa uundværlig en Grundvold som Agerbrug. Jeg mener derfor, at naar vi inddeelte Folkeraadet derefter, saa at vi spørge ikke om Classer, men at vi tage sammen med Kjøbstæderne Alt, hvad der enten hører til dem eller har dog sin Grund i de Sysler, som der trives, og som egentlig Alt sammensmelter dermed i Hovedstaden, Hovedstaden, som jo kaldes Hovedstaden, ikke blot fordi den virkelig er en Magt, men

fordi vi ogsaa kunne være visse paa, at der vil jo Folkehovedet findes, ikke blot paa Thronen, men i Reglen ogsaa i den høieste Oplysning, hvortil Folket er kommen, da gjøre vi noget meget Fornuftigt. Dersom denne Tanke, der tilsteder, som man let seer, en almindelig Valgret, ligestor paa begge Sider, og gjør kun en Inddeling, der, jo mere Folk paa begge Sider komme til at forstaae sig selv og forstaae hinanden, vil bestandig findes mindre nødvendig og rimeligviis i en ikke fjern Fremtid aldeles ophøre – dersom denne Tanke vinder Indpas, og man finder sig bevæget til at gaae ind paa en saadan Inddeling fra begge Sider, da skal jeg med Fornøielse nærmere udvikle mine Tanker om, hvordan det bedst kunde skee.

[...]

[A:2117]

8ode offentlige Møde.

(Det 83de Møde i den hele Række.)

Fredagen den 23de Marts.

[...] [A:2127]

Grundtvig: Egentlig har jeg kun udbedet mig Ordet for atter paa dette Trin at tilraade, hvad jeg alt fra Begyndelsen tog mig den Frihed at sige, det Bedste jeg vidste, nemlig ikke at indføre nogen Bestemmelse enten om Valgrettens Udstrækning eller om Folkeraadets Deling eller Udelelighed i Grundloven, og til det skal jeg ogsaa komme, naar jeg blot har gjort et Par Bemærkninger, deels i Henseende til Valgretten og deels i Henseende til det saakaldte Tokammersystem. Det er jo maaskee blot en Trykfeil, naar der staaer i Rigsdagstidenden, at en af de ærede Talere, som ikke ynde den udstrakte Valgret efter Loven af 7de Juli, skal have sagt, at den kun var indrømmet engang for alle, thi jeg formoder, han har sagt, hvad han sikkert har meent, at den kun var indrømmet for eengang, og at han tillige har meent efter Ordsproget, at een Gang er ingen Gang; men Feiltagelsen maa nu være begaaet hvor den vil, saa forekom den mig mærkværdig, fordi jeg troer, at, meent eller ikke meent, vil den udstrakte Valgret være indrømmet een Gang for alle Gange. (Hør!) Vel har jeg ikke paastaet, at det skulde være umuligt eller ugjærligt at tage denne Valgret tilbage, men jeg tænker ogsaa, det kan være nok, hvad jeg mener, Alle ville kunne trøste sig til at bevise, at det vilde være farligt og ufornuftigt, og jeg mener fremdeles, at dette paa ingen Maade er afbeviist enten ved at pege paa det franske Convent under Revolutionen eller ved at pege paa

hvad det engelske Parlament tilligemed Reformbiller vovede at byde Irlænderne. Irlænderne, som vi Alle kunne see, ere ikke blevne beroligede. Dette kunde vel være nok, men jeg vil dog ogsaa tilføie, at allerede i min Barndom lærte jeg, at de, der tage deres Gaver tilbage, have paa Dansk et eget Navn, og jeg hørte dengang med Skræk om disse saakaldte Gierretagere, at deres Børn bleve sorte, og det forklarer jeg nu saaledes, at jeg kan see, der er Mening deri, fordi man virkelig ved en saadan Gavnildhed baade føder og opelsker den sorteste Utaknemmelighed. Den sidste Taler, jeg hørte her, meente vel, at man kunde beholde den almindelige Valgret, men gjøre den uskadelig ved egentlig at ophæve den, nemlig ved hvad man kalder indirecte Valg, og han anførte iblandt Andet Norge som et Beviis paa, at man ganske sikkert kunde slaae den Vei ind; men jeg hørte ikke Noget om, |A:2128| hvad jeg heller ikke har nogen Kundskab om, hvad da egentlig det norske Storthing i den Menneskealder har udrettet, som var værd at fremstilles som Exempel, eller om vi virkelig skulde ønske, at det ene Møde skulde saaledes bestandig ligne det andet, og at Thingenes Forhandlinger skulde være saa ulæselige, som jeg har fundet dem. Kun een Ting har jeg bemærket ved det norske Storthing, at det har stridt for, at hvad der engang var blevet Grundlag, skulde staae ret fast; men dette er kun noget Godt, naar Grundloven fra Begyndelsen virkelig har været saaledes, at den fortjente at staae urokkelig, saa det kan paa ingen Maade i sig selv være noget fordeelagtigt Beviis paa den Maade, hvorpaa der vælges. Forresten, hvad den ærede Taler selv bemærkede, det, jeg mener, gjør Udslaget her, det er, at ligesom baade Udkastet og Alt hvad vi have yttret om den almindelige Valgret gaaer ud paa en offentlig Handling, der frembringer og nærer Folkefølelsen, saa stræber han derimod hen til ved Valgmaaden at gjøre Alt til den størst mulige Hemmelighed. (Hør!) Nu med Hensyn til Tokammerssystemet, da holder jeg slet ikke af Systemer (Latter), og allermindst holder jeg da af Noget, som kunde med Rette bære Navn af et Tokammersystem; jeg mener nemlig, det er soleklart, at om et Folkeraad skal deles i 2 Kamre eller være udeelt, lader sig paa ingen Maade udlede af almindelige Sætninger; thi naar man siger, at det skal være for at forhindre Overilelser, da vilde jeg for det Første sige, at jeg veed ikke nogen Leilighed, hvorved vi skulde have overilet os, uden det da skulde være med Hensyn til Diæterne, og da kunde vel Tokamret have gjort det Samme. Men dernæst vil jeg bede lagt Mærke til, at det er, som et gammelt Ord har sagt, at man kan jo rigtignok stundom faae Smæk, naar man kommer for tidlig, men naar man kommer bag efter, faaer man slet Intet. Der er altsaa lige saa stor, og vel endog større Fare ved Forsinkelse som ved Overilelse, og dernæst vil jeg ogsaa bemærke, at man kjører slet ikke bedre med een løbsk Hest og een stædig, end med 2 af hvert Slags (Latter). Vil man paa den

anden Side, som jeg ogsaa har hørt, udlede et Tokammersystem af de tvende Kræfter, der efter deres Sigende, der ere kloge paa Himlens Løb, skulle volde, at Planeterne gaae deres stadige Kredsløb, saa synes jeg, vi allermindst maatte glemme, at vi have havt saa meget af dette stadige Kredsløb Aar ud og Aar ind, lige ordentligt eller uordentligt, lige kjedsommeligt, lige frugtesløst for Folkeudvikling og Livsoplysning, vi have havt saameget af det med meget liden Uleilighed, at jeg slet ikke kan indsee, at man skulde gjøre sig den mindste Umag med en Indretning for at frembringe det Samme. Tvertimod, dersom vi ville den Vei, saa skal jeg raade til, at vi ligefrem kaldte tilbage det gamle danske Cancelli, Rentekamret og Toldkamret med samt Directionen for Universitetet og de lærde Skoler (Latter), og jeg er vis paa at de ikke ere saa langt borte endnu, at naar vi kaldte paa dem, saa ville de høre vort Raab og komme vor Skrøbelighed til Hjælp (Latter), og saa havde vi to Kamre, Rentekamret og Toldkamret, med meget Andet ovenkjøbet (Latter), og da kunde vi vist være sikre paa, at Hestene ikke løbe løbske med Statskareten. (Almindelig Munterhed i Forsamlingen.) Dette maa være nok om Valgretten og de to Kamre for denne Gang, undtagen at jeg vil tilføie, hvad der er Overgangen, nemlig at her, som ved alle slige Ting, er jeg vis paa, det kommer bestandig an paa Tid og Sted og alle Omstændigheder, og det er derfor, at naar vi skulle fatte en klog Beslutning enten om Valgretten eller om Folkeraadets Deling eller Udelelighed, da maae vi fremfor Alt komme ihu, at det er 1849, og at Stedet er Danmark og Kjøbenhavn, at Sagen skal afgjøres. Jeg troer nu, som jeg har sagt, at for denne Tid og paa dette Sted vil det vistnok være det Klogeste for os at gjøre Valgretten saa udstrakt som muligt, at dele vort Folkeraad indtil videre efter By og Land eller Landet og Søen, dele det saaledes, visse derpaa, at saasandt som der er dansk Blod i dem begge, saa ville de, langt fra at skilles, meget mere, ved at komme til Forstand paa sig selv, ogsaa blive daglig mere enige, og naar jeg da skulde bruge Ordet "Landsting", vilde jeg henføre det til Landet, og kalde det andet "Bything" eller ogsaa Birkething, som jo dog skal afskaffes alligevel (Latter), og da kalde det samlede Thing "Folkething". Jeg troer det, men jeg troer fremfor Alt, at hvad enten det skal være dette eller noget Andet, hvormed vi skulle enes, som det, der ikke ligger de for|A:2129skjellige Partier eller Anskuelser allernærmest, men som dog antages at være foreneligt dermed, skulle vi, siger jeg, enes derom, eller om Noget, da vil det langt lettere skee, naar det ikke blev en Grundlovsbestemmelse, men kun en Bestemmelse i Valgloven, der, som enhver anden Lov, kan forandres, hvis det findes, at Omstændighederne have forandret sig. Til Bestyrkelse derfor vil jeg endnu henvende Opmærksomheden paa Slesvig og de communale Forhold, som ogsaa ved denne Leilighed baade idag og igaar ere blevne nævnte. Hvad nemlig Slesvig angaaer, som jeg

forøvrigt ingen Lyst har til at tale om, førend vore Tropper staae ved Eideren, hvad det angaaer, da vide vi jo, at der blev tilsagt paa den ene Side Deelagtighed i vort Folkeraad og paa den anden Side saamegen provindsiel Selvstændighed som muligt, og dersom det nogensinde skal gaae i Opfyldelse, saa ville vi vist Alle være enige derom, at Communalindretningen, det vil fremfor Alt være det, som Slesvig nødvendigen maa have og vil faae efter sit eget Hoved, saa at, dersom der er en saadan Forbindelse mellem de communale Indretninger og Folkeraadet, som man mener, saa er det aabenbart, at vi ikke burde gjøre nogen Bestemmelse i Grundloven, der muligen kunde gjøre det endnu vanskeligere, om ikke aldeles umuligt, at Slesvigerne efter deres communale og provindsielle Forhold kunde finde sig villige til den Indlemmelse i vor Forfatning. Det er desuden ikke blot med Hensyn paa Slesvig, men det er jo, som allerede bemærket, ogsaa med Hensyn paa Danmark selv, hvor man finder, at netop det communale Liv ikke blot er i sin Barndom endnu, men at det muligen trænger til at udvikles paa anden Vei eller Maade, end der hidtil er forsøgt, og derfor mener jeg, at jo klarere man seer, at det communale Liv paa ingen Maade kan tænkes skarpt adskilt, men snarere meget mere er beslægtet med det hele nye folkelige Liv, at da skal man saameget nødigere paa et foreløbigt Punkt gjøre faste og saavidt muligt urokkelige Bestemmelser enten om Valgrettens Udstrækning eller om Folkeraadets Deling, men hellere overlade det til følgende Thing, naar man kun kan enes om, hvad der for det nærværende Øieblik kan være nok til at begynde Levnetsløbet.

[...]

[A:2181]

82de offentlige Møde.

(Det 86de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Mandagen den 26de Marts.

[...]

Grundtvig: Kunde det ikke siges med et Par Ord, hvad Adressen gaaer ud paa?

[...] [A:2203]

Grundtvig: Jeg skulde under nærværende Omstændigheder ikke gjort Brug af Ordet, dersom det ialtfald ikke paalaa mig, som

Ordsproget siger, at feie for min egen Dør, men en af de Høilærde herinde skal have talt temmelig nærgaaende om de Indvendinger, jeg her forleden Dag gjorde mod et Tokammersystem, der skulde udledes af de to Kræfter, hvis barbariske Navne jeg ikke vil besvære den danske Rigsforsamling med, men som Stjernekirgerne sige, volde Planeternes stadige Kredsløb. Den høilærde Rigsdagsmand skal nemlig have sagt, at denne Indvending maatte vel udledes af et vist Spasmageri, da der ikke kunde findes nogen alvorlig Mening deri, med mindre at det skulde være den, at da det nu saalænge var gaaet ordentlig til i Danmark, kunde det være paa Tide, at det kom til at gaae Hulter til Bulter. Jeg skal ingenlunde spørge den høilærde Rigsdagsmand, om han vedkjender sig disse Udtryk, som jeg ikke selv har hørt af hans Mund, thi jeg er saa gammel vant til, baade at undvære de Høilærdes Roes og bære deres Dadel, saa at ingen af Delene rører mig synderligt, men jeg maa nødvendig fralægge mig "Spasmageriet", ja baade Ordet og Begrebet, thi "Spasmageri" er baade indvendig og udvendig saa ravtydsk, at jeg gad endmindre øve den sortrødgule Kunst end jeg gad brugt dette fra Tydskland indsmuglede fortuskede Ord; derimod skal jeg uden at ændse hvad Indvendinger de Høilærde kunne gjøre, frit vedkjende mig den gamle danske Tro, at "Alvor og Gammen kan godt sammen", og det skulde blot være mig en ny Stadfæstelse paa min gamle Sætning, at Boglærdom gjør hverken Synet eller Sagen klar, dersom virkelig de Høilærde ikke kunne finde anden alvorlig Mening i mine Indvendinger mod det stadige Kredsløb i Folkelivet og Rigshistorien end den, at jeg ønskede et "Hulter til Bulter" istedet for Ordentlighed. Jeg skulde idetmindste mene, og det er visselig min alvorlige Mening, at Folkelivet ligesaavel som mit eget Liv er skabt og skikket til Fremskridt og stadigt Fremskridt til et stort, men fjernt Maal, og at Folkelivet og Rigshistorien vil kun være slet tjent med et stadigt maskinmæssigt Kredsløb, vilde være ligesaalidt tjent dermed som t. Ex. Krigshistorien er tjent med, at den ene Vaabenstilstand udløber idag og en anden begynder imorgen, og saa fremdeles (stærk Hyssen, Formanden ringer). Det er min ganske alvorlige Mening, at der skal være et Fremskridt og ikke et Kredsløb, det er min alvorlige Mening, at der maa være et saadant Fremskridt, skjøndt Banen jo vistnok vil slaae en Deel Bugter, og stundom kan det vel ogsaa gaae Hulter til Bulter, og at det ikke blot er langt morsommere, men langt gavnligere end det bestandige Hip som Hap. Af den samme Grund har jeg ogsaa erklæret mig imod et Tokammersystem, som kun kunde **A:2204** og kun skulde tjene til at forsinke Forhandlingerne og til, at det ene Kammer kunde holde det andet Stangen, thi jeg er vis derpaa, at under alle Omstændigheder vilde det gaae seent nok med de gavnlige Fremskridt, og hvad Ulykker angaaer, da blive de hverken mindre eller bedre, fordi man er længe om at gjøre dem. Jeg vilde have erklæret mig ved denne

Leilighed ogsaa mod det Slags Tokammer, som Udkastet foreslaaer, og imod det 6te Minoritetsvotum, men nu skal jeg i den Henseende indskrænke mig til den ene lille og korte Bemærkning, at naar den 6te Minoritet har sagt om sit Forslag, at ombytte Amtsinddelingen med Stiftsinddelingen vilde kunne have det imod sig, at Vælgerne da ikke saa godt i det større Omfang kunde kjende Candidaterne, da har den gjort sit eget Forslag Uret, thi f. Ex. i Stiftet Als og Ærø vilde det være meget lettere at kjende de Candidater, der boede der, og i Lolland og Falster vilde det aldeles falde sammen og være ligesaa let som at kjende dem, som boede i Amtet; men rigtignok vise disse Exempler ogsaa, at det er dog ingenlunde saa, at der overalt vil blive et større Omfang ved at tage Stifts- end Amtsinddelingen, og endelig mener jeg da, at den er fuldt saa vilkaarlig. Jeg formoder, siden den høitagede Formand sagde, at de nye Forslag vilde komme under egen Omtale, at jeg derfor ikke engang nu vil behøve at forbeholde mig et Ændringsforslag i Henseende til de to Kamre, som jeg før har nævnt, og som jeg vilde tage mig den Frihed at tilraade, uden alt Hensyn til, om der kan ventes de fleste Stemmer derfor.

[...]

[A:2269]

85de offentlige Møde.

(Det 89de Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 29de Marts.

[...]

Grundtvig: Jeg hørte iafte et Foredrag af en æret Rigsdagsmand og Pennefører heri Huset, som forsaavidt huede mig meget godt, at han udtalte den Sandhed, som vist trænger høit til at høres og lægges paa Hjertet, at om det end kun gjaldt for os at indrette et nyt Lovgivningsmaskineri, saa vare vi dog i den Henseende Allesammen saa usikre, at vi hartad allerede derfor maatte frygte, og saa maa dog i alt Fald Daarskaben være iøinefaldende, dersom man her vilde gaae ind paa at indrette det efter et blot Hjernesvind, eller dersom vi i blinde vilde arbeide efter fremmede Mønstre, der ikke engang have staaet deres Prøve i deres Hjem og vilde rimeligviis slet ikke passe her til Tid og Sted. Ja, det huede mig visseligen, men hvad der forundrede mig storligen, det var, at den samme Taler ikke ad den Vei kom til at stemme overeens med den 28de Kongevalgte (Tscherning) og mig, om at vi skulle udelade af Grundloven alle faste Bestemmelser baade om Rigsdagens Sammensætning og om

Valgretten og om Valgmaaden, for, saavidt det stod til os, ikke at gjøre det urokkeligt, hvad vi iforveien kunne see, ingenlunde fortjener at være det, og jeg undrede mig dobbelt over, at den samme ærede Taler kunde komme til den Slutning, uagtet alt det Farlige ved at arbeide efter Hjernesvind og fremmede Mønstre, uagtet al vor Uerfarenhed i saa Henseende, at vi dog kunde forsvare, frit og dristigen at gjøre det Forslag nagelfast, som kom fra den 1ste Kongevalgte (Andræ), da Eetkammerssystemet aabenbart var det bedste, og han ganske sikkert troede, at naar det blev sat i Værk, saa vilde det blive gavnligt.

Nu, mine Herrer! kunne de jo vistnok ikke vente, at jeg, efterat have erklæret det og fra Begyndelsen af har sagt, at mit Hovedøiemed i denne Sag skulde være at virke til Udeladelse i Grundloven af al Fastsættelse om Folkeraadets Sammensætning, om Valgretten og Valgmaaden, kunne de ikke vente, at jeg skulde have forandret mine Tanker derom, mine Tanker, saaledes som jeg har sagt dem, **[A:2270]**grundet paa hvad fornævnte Taler udhævede om den Usikkerhed, om den for os Alle aabenbare Usikkerhed, om det, hvad der virkelig er det Ønskelige, og fremfor Alt om hvad der kunde blive det Gavnligste fra Slægt til Slægt, og især paa Grund af den aabenbare Uenighed imellem os selv om hvad der for Øieblikket kunde være, om ikke det Gavnligste, saa dog det Taaleligste, den aabenbare Usikkerhed, den aabenbare Uenighed der jo er saa stor, at jeg tvivler om, at nogen Mand i Salen bedre end jeg kan forudsee Noget, der har Lighed med Eenstemmighed om noget af alle de Forslag, vi have hørt fremkomme, kan forudsee, at dette ikke vil skee, før vi blive saa trætte og sløve, at vi endelig, for at faae Ende paa Sagen, sagde "Ja" i Fortvivlelse. Derfor kan der hos mig ingenlunde være den Indbildning, at jeg i mit Forslag skulde fremsætte Noget, der enten vil fortjene almindeligt Bifald eller vil finde det; det kunde ikke engang være mit Ønske, at det skulde komme til at staa i Grundloven. Det har kun været mit Ønske, at det maatte forsaavidt tækkes Forsamlingen, at den tog det som en Prøve, en Prøve indtil videre, som en Udvei af Vanskeligheden, indtil Erfaring har lært os noget Bedre og bragt lidt mere Enighed tilveie.

Naar jeg derfor har foreslaaet og fremdeles nu foreslaaer en Tvedeling af Folkeraadet, da er det jo en afgjort Sag imellem os, at det er ikke af den mindste Forkjærlighed for nogetsomhelst Tokammerssystem i den hele Verden, og endnu langt mindre er det af den modsatte Lyst til ad en Omvei at undgaae den almindelige Valgret eller at gjøre den, hvad man kalder uskadelig. Nei, jeg tilraader kun en Tvedeling af Folkeraadet, fordi jeg troer, at vore spændte Forhold og en ikke ringe Ængstelighed hos Befolkningen for den nye borgerlige Tilstand, at de kræve noget Saadant, at de kræve en Tvedeling, naar det kun bliver en, som uden at indskrænke

Valgretten dog faaer Noget at betyde, og at derved dog ingenlunde reises et nyt Skillerum mellem Dannemænd, men kun alene alle de gamle Skillerum slaaes sammen til Eet, forsynet med Port og Dør, saa der bliver den bedste Leilighed for dem paa begge Sider, baade til gjensidigt Bekjendtskab og til gjensidig Vexelvirkning, og tillige den stærkeste Opfordring til, saasnart de paa begge Sider tør, ogsaa at lade dette sidste Skillerum falde, og til at samles i Raadet ligesom paa Marken til et saa udeleligt, saa frit og saa enigt et Folk, som findes kan i denne Verden. En saadan Tvedeling har jeg nemlig ingenlunde kunnet finde enten i Udkastet eller i hvad vore Nævninger ellers have tilraadet. Vel har jeg ogsaa i min Ungdom været smittet af den tydske Lyst til at skabe den hele Verden eller dog den lille danske Deel af Verden om efter mit Hoved; men jeg har ladet mig det lære, især af Engelskmanden, at det baade er meget klogere og betaler sig meget bedre at tage Verden, som den nu engang er, og at see til at gjøre sig den saa nyttig, som man kan; og desuden har jeg lært af de Gamle, hvad jeg ikke har fundet det lønnede sig at glemme over de nye Viismænd: jeg har lært af dem, at skal man være med at give et Folk Love, saa skal man ingenlunde lægge an paa at give det de bedste, man kan optænke, men stræbe at give det de bedste, de kunne og ville taale. Nu seer ikke blot jeg, men sikkert vi Allesammen, at for Øieblikket er vor lille danske Verden deelt mellem to for Øieblikket stridende og som det synes uforenelige Anskuelser; den ene er Bøndernes og Bondevennernes Anskuelse af Ligheden, og, jeg negter det ikke – en tvetydig Lighed – som det borgerlige Selskabs Grundlov; den anden er Kjøbstadborgerens, Herremandens, de fleste Præsters og de andre Embedsmænds og vel de Flestes Anskuelse, som ere fornemme, oplyste og dannede, af en ikke **A:2271** mindre tvetydig Ulighed, som Statens nødvendige Grundvold. Vi staae paa en Overgang, som vi alle vide, en Overgang fra en Tid, da den sidstnævnte Anskuelse om borgerlig Ulighed, som en nødvendig Grundvold for Staten, var saa herskende, at den modsatte knap kunde komme til Orde og blev, naar den kom til Orde, hysset ad fra alle Kanter, ja ikke blot hysset ad, men udskreget som revolutionair og statsopløsende. Men vi ere allerede komne til en Tid, da den modsatte Anskuelse, Anskuelsen af den tvetydige Lighed som det borgerlige Selskabs Grundlov, da den er meget nær ved at blive den herskende hos os, thi den er om ikke gennemført, saa dog gennemfægtet i Værnepligtssagen. Det er kommet dertil, at den modsatte Anskuelse kan have ondt nok ved herinde at komme til Orde og maa være belavet paa at blive hysset ad fra flere Kanter. Det undrer mig nu slet ikke, thi det er kun Gjengjældelsens Ret, det er hvad jeg som Historiker for lang Tid siden har forudseet og forudsagt, og det er hvad jeg som gammel Bondeven tilstaaer; jeg har glædet mig over, forsaavidt jeg altid har glædet mig til den Dag, da Bønderne og deres afgjorte, ægte Venner

kunne faae Magt til at føre det store Ord; ja, jeg har glædet mig dertil, og jeg skammer mig ingenlunde derved, thi jeg veed, at jeg siger Sandhed, og at det skal blive klart for alle dem, det endnu ikke er klart, at nu ere Bønderne og de afgjorte Bondevenner de Eneste i Danmark, for hvem det lille Danmark er mere værd end den hele øvrige Verden. De ere de Eneste, der foretrække deres danske Modersmaal for al Verdens Sprog og Tungemaal; det er altsaa dem eller Ingen, som er Kjernen af det danske Folk, som endnu er tilbage. Men nu siger jeg, idet jeg som Bondeven har glædet mig til denne Time, saa har jeg dog altid som Menneskeven og Folkeven inderlig ønsket, og jeg ønsker det endnu, og jeg haaber virkelig, at de danske Bønder og Bondevenner, at de vilde bruge deres naturlige Overlegenhed meget bedre, end de andre Stænder have brugt deres kunstige Overlegenhed, og jeg har især baade det Ønske og det Haab, at de danske Bønder og Bondevenner fremfor Alt ikke ville gjøre den Ulykke paa Fædrelandet og Folkelivet, at de enten skulde binde eller stoppe Munden paa den rigeste, paa den, om just ikke altid bedst begavede, saa dog i Regelen meest dannede og oplyste Deel af Folket, og endelig ogsaa paa det i det Hele taget virksomme Mindretal. Det er mit Ønske og mit Haab, men det er ogsaa mit Syn, at det at binde eller stoppe Munden paa dette Mindretal, dette virksomme og uundværlige Mindretal, at dette skeer ikke blot paa den grove Maade, som det vilde være at nøde dette Mindretal til at spille sine Stemmer i det uhyre Overtal, hvor det aabenbart slet Intet vilde have at betyde; men det Samme skeer, kun paa en finere Maade, naar man vil tillade dette Mindretal at stemme for sig selv, men kun at sende saa Faa til den lovgivende Forsamling i et Eetkammer, at det her let vil være at forudsee, at de altid vilde blive overstemte i alle tvistige Spørgsmaal. Ja, det er ikke engang blot det, at paa denne Maade maatte de forudsee, at de maatte blive overstemte i alle tvistige Spørgsmaal, men selv om de fandt sig deri, saa maatte de forudsee eller snart faae det at føle af Erfaringen, at de ikke engang kunde gjøre Regning paa Frihed til at yttre og forfægte deres Meninger og Anskuelser og ofte deres virkelige Ret. De maatte allerede ansee det for en Naade, naar de fik Lov til at tale frit i dette Eetkammer, og de maatte ansee det for en stor Naade, dersom de fik Lov til blot at bringe deres Andragender til Afstemning, og jeg haaber, at Forsamlingen vil tillade mig at gjøre dette Sidste klart ved at pege hen paa en Kjendsgjerning, der vel i sig selv er meget lille, men ligger os Alle saa nær, at vi ikke blot kunne see den, men saa at sige tage og føle paa den. Her staaer nemlig, som De veed, en Rigsdagsmand for Deres Øine, som vel er meget langt fra at tale Privilegiernes eller nogen borgerlig Uligeligheds Sag, men som desuagtet baade om den ægte og mulige Lighed i det borgerlige Selskab og det Hele, baade om Folkelivet og Selskabet, har sine egne faste Anskuelser, som ere meget forskellige

fra Fleertallets herinde, og som endelig virkelig tidt ere, eller synes dog at være modsatte, og jeg har takket Dem og skal bestandig takke Dem, fordi De desuagtet tidt have hørt mig med Opmærksomhed, næsten altid med Taalmodighed; men De have jo dog, De kunne ikke negte det, De have dog hysset (Latter) ad mig, hvor jeg |A:2272kun gjorde Brug af min Ret som frittalende Rigsdagsmand; de have dog engang uden videre afviist et vigtigt Andragende af mig og gjort, at jeg neppe kommer tiere med et vigtigt Andragende, som kunde friste en lignende Skjæbne, og dersom det af den ærede Rigsdagsmand for Kolding (Ploug) stillede Forslag gaaer igjennem, saa man ikke kunde komme selv med et Ændringsforslag, uden at man havde en Følgesvend gjennem Tykt og Tyndt, da vilde jeg neppe mere stille noget Ændringsforslag, fordi jeg vilde finde min Stilling altfor ubehagelig. Troer De nu virkelig, at et Mindretal herinde, hvis Anskuelse stod endnu langt skarpere mod Overtallets end mine, troer De, at det vil finde mere Opmærksomhed, mere Overbærelse og Taalmodighed, eller at det vilde nøies med mindre deraf end jeg? Jeg troer virkelig ingen af Delene, fordi, det kan jeg see, at et saadant Mindretal kunde ikke være som jeg, ikke være en gammel Digter og Taler, som har slet Intet personligt at eftertrægte eller at forsvare, en gammel Digter og Taler, som dog selv maa kunne bidrage Noget til at skaffe sig Opmærksomhed og vinde Overbærelse, og endelig en gammel Digter og Taler, som altid har en vis Tilfredsstillelse, naar han høres, om han end ikke følges. See, dette og dette ene og alene er det, som har gjort, at jeg har foreslaaet og foreslaaer fremdeles, at vi skulle lade Kjøbstadborgerne tilligemed Herremændene, Embedsmændene og hele den saakaldte studeerte Deel af Folket stemme i samme Valgkreds, adskilte fra Bønderne, at vi skulle gjøre det, fordi de forhen Privilegerede da ikke kunde finde, at deres Stemmer saaledes tabte sig i en utallig Mængdes, og de burde indsee, at der var gjort for dem Alt, hvad der kunde gøres, Alt, hvad der kunde gøres med den sande borgerlige Lighed og Frihed for Øie, naar de kom til at stemme sammen med Kjøbstadborgerne, der dog for en stor Deel have baade Anskuelser og Ængstelser tilfælles med dem. Men vi skulle ikke alene lade dem stemme sammen, men ogsaa lade dem raade alene for det andet Kammer eller andet Thing, som derfor bedst kunde kaldes Bythinget, medens Bønderne raadede alene for Valget til det største Kammer eller største Thing, der med det bedste Navn kunde kaldes Landstinget. Saaledes vilde Alt, hvad vi kalde Fornemme, Dannede, Oplyste, saaledes vilde det have Leilighed til ikke blot at samles, men at udtale sig, at ordne, at fremstille i Beslutninger sine Anskuelser ved Siden af Bøndernes og Bondevennernes. Det vilde have al den Leilighed, det kunde forlange, til at lægge Alt frit frem for, hvad her maa være den øverste Domstol, frit frem for Offentligheden til at drøftes af den offentlige Stemme og veies af

Rigsraadet. Hvor det gjaldt visse almindelige Forholdsregler, ogsaa almindelige Skatter og Byrder, der maatte naturligviis, som det jo ogsaa under alle Omstændigheder er foreslaaet, Kamrene træde sammen, Thingene forenes til, hvad der medrette kunde kaldes Folkethinget, og der følger det af sig selv, der maatte jo Stemme fleerheden gjøre Udslaget; og saaledes mener jeg, at Bønderne og Bondevennerne altid vare sikkrede for, at der ikke skulde skee nogen Ulykke ved det andet Kammer, og naar de nu vare sikkrede for det, maatte de ikke kræve mere; hellere skulde de af den Billighed, uden hvilken Forholdene aldrig kunne ordnes i Danmark, eftergive *saameget*. See, det er min Overbeviisning, at naar man paa begge Sider vilde gaae ind paa det og nøies med dette, kunde Forholdene for Øieblikket ordnes saaledes, at der vilde føles paa den ene Side, hvor Ængstligheden er saa stor, langt mindre Bekymring, og det vilde jeg ansee for den store Vinding, og jeg er vis paa for min Part, at saa eensartet som det danske Folk er fra Øverst til Nederst, og saa klart som det i Danmark ved ethvert Fremskridt af folkelig Oplysning maa blive, at det er kun Privilegier, der skabe fjendtlige Modsætninger i Folket, og at Bondens og Kjøbstadborgerens Fordeel og velforstaaede Nytte er paa ingen Maade modsat, men tvertimod fælles, at under disse Omstændigheder vil det ikke vare længe, før de paa begge Sider see, at langt fra at behøves, burde meget mere denne Skilsmisse ophøre. De ville da virkelig komme til den Forening, som vi Alle maae ønske, naar vi elske Folket, da ville de virkelig komme til denne Forening, medens man efter min fulde Overbeviisning aldrig kunde gjøre noget Værre, aldrig mere kunde fjerne os fra *den*, end om vi nu ville fremtvinge en Skygge deraf. Det er, hvad jeg har lært af at betragte Folke

[...] |A:2274

Grundtvig: I Anledning af hvad den ærede Taler sagde og tænkte om mit Forslag, skal jeg kun bemærke, at hvad der adskiller mit Forslag fra dem, han ellers nævnte, er først og fremmest det, at den samme Valgret og Valgmaade, som skulde bruges hos Bønderne, skulde ogsaa bruges hos Kjøbstadborgerne, saa der blev ikke det Mindste tilbage af noget virkeligt Classevalg, Standsvalg eller noget Saadant, og denne Eenshed i det Hele skulde forberede den Forening, jeg ogsaa troer nærmere, end de Fleste tænke. Jeg kan dog vel heller ikke være bleven saa misforstaaet, at jeg skulde have meent eller sagt, at den Spænding eller Ængstelse og den, som det synes, skarpt modsatte Retning mellem de forskjellige Anskuelser skulde være nødvendig og vare, saalænge Danmark stod; thi jeg troede, jeg havde udtrykt mig klart nok om det Modsatte, at jeg kun anseer Adskillelsen nødvendig for Øieblikket. Hvad endelig den ærede Rigsdagsmand anførte om min Anskuelse af Mindretallets

Stilling i Eetkamret, at den var ingenlunde retfærdiggjort ved det, jeg pegede paa, min egen Stilling herinde, da troer jeg, han havde aabenbar Uret; thi han hverken har beviist eller vil kunne bevise, at Mindretallet af modsatte Anskuelser nogensinde enten kunde eller vilde gjøre sig mere Umage, end jeg har gjort for ikke at støde Forsamlingen eller forspilde min Frihed.

[...] |A:2275

Grundtvig: Imens jeg var lille, da husker jeg godt, at de Store tidt toge mig om Ørene og løftede mig iveiret til en høiere Anskuelse, og det kaldte de “at see Kjøgehøns”, men uagtet den ærede Ordfører allerede flere Gange aandelig har gjort det samme Forsøg med mig (Latter), er det dog ikke lykket ham, ventelig fordi jeg er bleven gammel og tung, og endnu idag, da han vilde lære mig med faa Ord, hvor aldeles det skulde have undgaaet mig, hvad han fra sit høie Synspunkt saa klart, at der ikke var nogen saadan Modsætning mellem Bønder og Ikke-Bønder, at den kunde retfærdiggjøre |A:2276 den allermindste Afdeling eller Inddeling i Folkeraadet, hvor Anskuelserne om det Hele og om det Enkelte ikke blot skulle udgaae i Lovsform, men ogsaa have Lovskraft. Naar han saaledes meente, at det var enten Forskjel mellem Transtøvler og Galoscher, eller mellem deres Interesser, som havde Gaarde i Fæste og deres, som havde Gaarde at fæste ud, eller hvad Andet, der kunde være at rette i den specielle Lovgivning, der blev for mit Øie og fra mit Standpunkt saa stort og colossalt, at jeg derfor vilde gjøre den *uselige* Ting at skille Folkeraadet ad, ja, da kan jeg ikke sige Andet, end at det var muligt, naar jeg kom saa høit som han, at jeg vilde see Sagen saaledes; men, da jeg er nødt til at staae paa mine egne Been og nøies med hvad jeg kan see ved at blive staaende paa Jorden, saa seer jeg ikke rettere end, at der er en heel anden Forskjel. Jeg talte om fra Begyndelsen af, at Bønder og de afgjorte Bondevenner, hvortil jeg regner mig, at vi nu vare de Eneste i hele Danmark, der agte det lille Danmark for mere værd end hele den øvrige Verden, at vi vare og ere de Eneste i Danmark, som holde vort Modersmaal for bedre, mere værd, end alle de andre Jordens Sprog og Tungemaal; og jeg lægger til, vi ere de Eneste, som, naar det kun kan gaae Danmark vel, ikke bryde sig det Mindste om, hvad de sige om os i Tydskland eller China og den hele Verden; og har jeg Ret deri, da maa der hos Bønder og Bondevenner udvikle sig en Anskuelse af hele Folkelivet og hele Borgerselskabet, der nødvendig strider imod det, som vi ikke kunne sige, er en enkelt Anskuelse, men de Anskuelser, som gjære i hele den øvrige Folkemasse, de Anskuelser, der jo ere saa mange og saa stridige imellem sig, at man behøvede ikke at være bange for, at de i det andet Kammer skulde faae for stor og for megen Styrke ligeoverfor hvad der maa være Bondevennernes Anskuelser og den danske Synsmaade for alle danske Forhold. Nei! En æret Rigsdagsmand, selv Magister, opdagede og sagde os

forleden Dag, at vi havde foruden andre studeerte Folk, hele 7 Professorer herinde, og jeg har tænkt paa, om der var noget eneste Spørgsmaal, vi have havt for, hvori de alle syv vare enige, men jeg kunde ikke finde et eneste, og derfor er jeg ganske sikker paa, at Bønder og Bondevenner og Alt, hvad der er det afgjort Danske, at de baade kunne og skulle lade alle de aabenbare Anskuelser, som ere langt mere udviklede og udvidede og have alle Kundskabsmasser til deres Raadighed, kunne lade dem gjøre deres Bedste, virke med den Lyst, den Kraft, de have; Noget vil derved altid være vundet, og Skade vil der vist ikke skee. Langt mindre vil der være en usalig Adskillelse, men kun en Skilsmisse, der snart vil ophøre, fordi den folkelige Oplysning fra begge Sider skrider fremad, og vil da vise Folk, enten at det kun er Indbildningen, der har skilt dem ad, eller, om det er mere, da kun en særegen Fordeel, som de, der have nydt den, maae opgive, fordi, at ere vi lige gode Brødre, skulle vi nyde lige god Ret. Jeg har aldrig havt den Tanke eller det Haab, at man almindelig vilde gaae ind paa mit Forslag, thi jeg sagde fra Begyndelsen af, at naar vore Nævninger ikke fandt det Umagen værd at tale med mig derom, turde jeg ikke engang haabe at blive forstaaet i Salen. Jeg har derfor kun talt idag, fordi jeg har den Tro, at man skal gjøre sit Bedste, uden at spørge, hvad Frugter deraf kan komme, saa naar jeg seer Noget, som kan være mit Fædreneland til Gavn og afværge Skade, og jeg har vundet en Plads i Rigsforsamlingen og Frihed til at tale, da skal jeg efterlade Vidnesbyrd om, at jeg ikke har skyet Modsigelse og Misforstand for at gjøre mit Bedste.

[...] |A:2277|

Grundtvig: Jeg skal blot tillade mig at bemærke med et Par Ord, at Høiforræderi ikke er dansk, og seer ikke, hvorfor vi ikke hellere skulle sige Landsforræderi, som er dansk.

[...]

|A:2305|

86de offentlige Møde.

(Det 90de Møde i den hele Række.)

Fredagen den 30te Marts.

[...] |A:2312|

Grundtvig: Tør jeg først rette det Spørgsmaal til den høitærede Formand, om dette Andragende, hvis det gaaer igjennem, vil have tilbagevirkende Kraft paa de Ændringsforslag, som allerede ere

stillede til Grundloven, da det synes mig et vigtigt Punkt til at afgjøre, hvorvidt jeg skulde finde det Umagen værd, synderligt at bekjæmpe det?

[...] |A:2313

Grundtvig: Nu vel! men da synes det meget ubilligt med Hensyn til de Ændringsforslag, som vi allerede have stillet, at vi ikke skulle have Lov til at tale for dem ved den endelige Afgjørelse, medmindre vi kunne tigge eller hyre Een til at ville staae med os. Thi Meningen er jo ikke blot den, at der kan være Een, der har isinde at stemme paa de Ændringsforslag, vi have gjort; det maa jo vel, eftersom det blev forklaret, da Forslaget blev fremsat, være Een, som vi kunde indestaae for vilde holde ud til det Sidste, og da man heri Salen har seet Exempel paa, at selv de, der have gjort et Ændringsforslag, ikke have kunnet holde ud saalænge, saa synes det mig at være en forunderlig Ting, at man skulde indestaae for, at man havde en saadan Anden i ethvert saadant Tilfælde. Det er blevet sagt her af den ærede Ordfører, at det i det Ringeste for det Første ikke skal gjælde selvstændige Andragender, og det forekommer mig dog, som det var saadanne, hvor det kunde gjælde uden synderlig Skade. Om et heelt Andragende maatte man vel med Rette kunne forudsætte, at dersom det duede noget, maatte der være Een og Flere end Een, der vel vilde tale til dets Forsvar, selv om det ogsaa bogstavelig skulde fordres, at man skulde blive ved til det Sidste, og trods al den Modsigelse og selv maaskee Spot, Andragendet kunde møde, dog afgive Stemme for det. Men Ændringsforslag, især saaledes, som vi gaae frem her – thi det er ganske anderledes, som De jo vel vide, end man gaaer frem i England; thi dersom det var Skik i England, at Alle skulde fuske paa at være Generalprocureurer og rette Stiil i Lovene fra først til sidst, vilde det aldrig falde dem ind, at der skulde være To for ethvert Ændringsforslag, da det jo vel er aabenbart, at i mange Tilfælde, og fremfor alt i det Tilfælde, hvor det gjælder enkelte Ord eller en Indvending fra en vis Kundskabs Side, en Sprogkundskab eller Lovkyndighedskundskab, der kunde det meget let skee, at der kun er Een, der kan indestaae for, at det er rigtigt, og derfor Ingen have Lyst til at forbinde sig til at stemme for det, hvordan det end gaaer – altsaa i Henseende til Ændringsforslag forekommer det mig, at saalænge de ikke blive staaende ved Lovenes Principer eller Hovedindhold, men fremtræde for at ændre enhver enkelt Linie, ja stundom flere Ord i en enkelt Linie, da mener jeg, at det dog virkelig vilde være det Samme som at opgive dette Arbejde, naar man forlanger, at man skal ved ethvert Saadant strax stille Een ved Siden af sig. Men uagtet jeg fra Begyndelsen af har sagt, at jeg personligt fandt, at dette vilde være mig saa modbydeligt, at jeg saavidt muligt vilde søge at afholde mig fra alle Ændringsforslag, saa haaber jeg dog endnu, om noget Saadant skete, at den nærværende Tid og Eftertiden vel skal sande, at jeg

behøvede ikke at være saameget bange for de Ændringsforslag, jeg kunde stille, at jeg jo kunde finde Een, der vilde sige Ja, naar jeg selv fandt det Umagen værd at holde ud til det Sidste.

[...] **[A:2318]**

Grundtvig: At den sidste ærede Taler anseer det nødvendigt at beskylde os Alle for Uvidenhed, fordi vi ikke kunne være enige med ham, synes mig ikke at være ganske parlamentarisk (Latter). Dernæst vil jeg erindre, at naar man taler om den nærværende Forholdsregel, saa maa man tale om den, saaledes som den i sig selv er, og ikke saaledes, som den kan forklares, eller ved Anvendelsen i Øieblikket gjøres mindre stødende og mindre virksom. Bliver den antagen, saaledes som den er, da staaer det aabenbart i Formandens Magt at fordre Understøttelsen anvendt paa hvilket Trin, han vil, fra det Øieblik af, Nogen melder sig for at stille Ændringsforslag. Ligeledes bliver det ganske afhængigt af, hvorledes Stemningen er, fremfor alt Stemningen hos ham, hvad der skal forstaaes ved den Understøttelse, som fordres, og vi behøve ikke at tænke paa Andet end paa de mange korte, utydelige Bestemmelser i Forretningsordenen, for at see, at vi **[A:2319]** kunne slet ikke lide paa en saa eensidig Forklaring, som er given af Ordføreren eller Forslagsstilleren, som, om jeg husker ret, da han indgav sit Forslag, lagde Vægt paa, at det ikke skulde være et blot Ja eller en løs Understøttelse, men en virkelig og fast Understøttelse, og hvad jeg sagde den første Gang, maa jeg gentage nu, at det er mig langt mere imod for Principet, der ligger til Grund for det, end for dets Virkning med Hensyn til den Indskrænkning, som det har antydnet, naar det ikke gjælder selvstændige Forslag, men kun Ændringsforslag; thi jeg troer, at det ikke vil vare længe, inden det ogsaa vil komme til at gjælde Andragender, saa at det, naar man gaaer frem efter dette Princip, gjøres vanskeligt for dem, der ikke høre til noget Parti, ja for dem, der ikke høre til det herskende Parti, at gjøre noget Forslag eller at faae Lov til at faae det omtalt eller drøftet herinde, og især derfor protesterer jeg derimod, saalænge det kan nytte.

[...]

Grundtvig: Det kunde skee, naar det kom til at hedde: “erklære at ville understøtte.”

[...]

[A:2339]

87de offentlige Møde.

(Det 91de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 31te Marts.

[...] **[A:2342]**

Grundtvig: For at begynde, hvor den sidste ærede Taler endte, vil jeg anmærke, at naar man skulde forskyde det fremmede Ord “Adresser”, som her er brugt, saa gjorde man dog vel i, ikke at tage et andet fremmed Ord, som “Andragende”, thi “Andragende” er visselig et fremmed Ord, skjøndt det er tydsk, og jeg vil derfor foreslaae, at man bruger Ordet “Indstilling”, der meget godt kan indbefatte Alt, hvad det kunde falde Forsamlingen ind at bringe for Hans Majestæts Øine. Men dernæst tilstaaer jeg, at jeg er langt fra at kunne finde grundet alt det, hvad den høitærede Cultusminister har forebragt, baade imod Forsamlingens almindelige Ret til at indstille til Hans Majestæts Opmærksomhed hvadsomhelst den finder at være i Folkets og Rigets Tarv, og allermindst hvad han har bemærket om det Usikkelige, Usømmelige, Farlige og jeg troer næsten Forargelige i, at Forsamlingen skulde kunne henvende sig til Kongen om en Forandring i Thronfølgen, naar den fandt denne bedst til Rigets Bestaaen, ja jeg kunde næsten sige til Rigets Redning. Jeg kan slet ikke forstaae dette, og naar han har lagt Vægt paa, at denne Forhandling her ikke maatte reises, naar man ikke strax kunde komme til et afgjørende Resultat, da begriber jeg slet ikke denne Tankegang, da det efter Udkastet umuligt kan, selv om det ogsaa blev foreslaaet fra Kongen, føres til en hastig Afgjørelse, da det jo kun kan skee paa den Maade, hvorpaa Bestemmelserne i Grundloven lade sig forandre. Dersom det nu var saaledes, som det jo har været i Aarhundreder hos os, at Kongen, naar han besteg Thronen, altid havde Børn, naturlige Livsarvinger, da kunde man vel sige, at det var et Spørgsmaal, som, naar det fandt Modstand, især fra Ministeriet, man da hellere maatte forbigaae, da kunde man visselig i den uvisse Fremtid udskyde Brugen af den Rettighed, naar det behøvedes at indstille til Hans Majestæt om Forandring i Thronfølgen; men man maa ikke glemme, eller forlange, at vi skulle glemme eller fordølge, at det er ganske anderledes, at det er aabenbart for Verdens Øine, at det er ganske anderledes, at vi for Øieblikket have en barnløs Konge, og at Ingen veed, i hvis Hænder Kronen skal falde, naar Himmelen kalder ham, efter de Arvegangsregler, som hidtil have været de gjældende. Og det er dog det Mindste, hvad vi paa Folkets Vegne kunne forbeholde Rigsforsamlingen, at hvis den skulde finde det nødvendigt i denne Henseende at gjøre Indstilling til Majestæten, at den da ogsaa skulde have Lov dertil, thi den har jo den største Forpligtelse dertil, om ogsaa Tilladelsen blev negtet den; det er jo umuligt for Folkeraadet at tie i saadant Tilfælde, og Folket har dog ikke den mindste Borgen for, at Kongen og Ministrene, naar det tier, itide vilde gjøre hvad Folket trængte til, ja det har ikke engang nogen

Borgen for, at de kunde see det.

[...]

|A:2378

88de offentlige Møde.

(Det 92de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Mandagen den 2den April.

[...] |A:2386

Grundtvig: Jeg skal vistnok ikke gaae ind paa den Tvist, som her er reist, men jeg vil i denne Henseende kun gjøre den simple Sprogbemærkning, at dersom ikke i § 44 var brugt Ordet “Lov”, saa skulde jeg troe, at det Hele vilde løse sig meget let paa den Maade, at hvad enten det samlede Thing bestemte en Udgift eller Indtægt, vilde dog ingen ny Bestemmelse kunne tages om Skatten uden paa den sædvanlige Maade gennem begge Thingene. Hvorfor jeg egentlig reiste mig, var blot for at sige, at da det jo ikke kan være vore Nævninger ubekjendt, at Ordet “tør” vel er et meget dansk Ord og meget brugt, men just derfor aldrig burde bruges her, da det i Dansk aldrig bruges som det tydske “darf”, som betyder “maa”; altsaa tør jeg vel haabe, at vore Nævninger ville sørge for, at det Ord paa begge Steder, hvor det forekommer, bliver forandret til et tilsvarende dansk. Selv i modsat Tilfælde skal jeg imidlertid ikke forbeholde mig noget Ændringsforslag, da det synes, som om selv de Ændringsforslag, jeg tidligere med lovlig Ret har stillet, ikke skal blive mig tilladt at gennemføre.

[...] |A:2391

Grundtvig: Jeg vilde blot gjøre den Bemærkning, om det ikke kunde være rigtigt at ombytte det fremmede Ord “Revisorer” med det danske Ord “Synsmænd”. Dernæst vil jeg blot bemærke, at naar der i denne Paragraph staaer, at de skulle paasee, at der ikke har fundet nogen Udgift Sted udenfor Finantsloven, saa, da Finantsloven først nævnes i § 44 og ikke i § 43, saa synes mig, der maatte skee en Forandring.

[...]

Grundtvig: Ja, jeg skulde vel ønske at yttre mig, skjøndt det maaskee vel er forgjeves. Jeg ønskede nemlig, at der, hvor der bestemmes om Udlændinge og Indfødsret, at der gjordes en Forskjel mellem Svenskere og Nordmænd og andre Udlændinge.

Jeg mener, det er paa høie Tid, at vi skulle erkjende, dog idetmindste i samme Grad, som man erkjender det i Tydskland, om de forskjellige Stammer, at da de udgjøre eet Folk, saa bør dette ogsaa vedligeholdes, og naar de have fast Ophold og naar de ellers have de Egenskaber, som udfordres, saa bør de og kunne øve alle borgerlige Rettigheder og nyde alle borgerlige Rettigheder, og derfor skulde jeg ønske, at der her blev tilføiet den Bestemmelse, at Svenskere og Nordmænd, naar de en vis Tid have havt fast Ophold i Danmark, da uden Lov skulle have Indfødsret og derved adskilles fra de andre Udlændinge, som naturligt og rigtigst frakjendes Indfødsret, indtil den ved udtrykkelig Lov er dem meddeelt.

[...] **A:2393**

Grundtvig: Skal det være Meningen, at den hidtil bestaaende Lov om Indfødsretten, at den fremdeles skal gjælde, saa indseer jeg aldeles ikke, hvad det vil sige, at der indføres Noget om Indfødsretten i Grundloven uden dog paa nogen Maade at stadfæste den forrige Lovgivning om Indfødsretten, og dernæst begriber jeg heller ikke, hvordan for nærværende Tid, da der jo er taget Grundlovsbestemmelser i Hertugdømmet Holsteen, som ikke alene udelukke Danske fra nogen Indfødsret der, men meget mere jo spærrer al Adgang, hvorledes vi da skulle antage, at for nærværende Tid skulle Holstenere f. Ex. endnu have fuld Indfødsret i Danmark. Jeg kan derfor ikke andet end, forsaavidt det kan nytte, at forbeholde mig et Ændringsforslag til denne Paragraph, hvorved den kommer til at lyde saaledes, at Ingen kan indbefattes under Indfødsretten, undtagen ved en Lovbestemmelse, uden de, som høre til hvad der udgjør Kongeriget Danmark.

[...] **A:2394**

Grundtvig: Ja, jeg skal stemme med Rigsdagsmanden for Møen (Barfod); imidlertid vil jeg dog gjøre Forsamlingen opmærksom paa, hvad der dog ikke kan være Nogen af os ubekjendt, at vi selv, som staae her og raadslaae om Danmarks Riges Grundlov, at vi have som Rigsdagsmænd ingen Ed aflagt, og jeg kan ikke begribe, hvordan det da skulde falde os ind at paalægge de følgende Rigsdagsmænd nogen Ed; men dersom ialtfald det skulde blive Rigsdagens Mening, at saadant Paalæg burde skee, saa vil jeg stille det Ændringsforslag, at det ikke kommer til at hedde “jeg lover at holde Danmarks Riges Grundlov”, men at jeg lover at handle, tale og stemme efter min bedste Overbeviisning, og husker jeg ret, var jo nok Eden ved Stænderforsamlingerne omtrent i denne Mening — — —

[...]

Grundtvig: Var der ingen Ed? Jeg vidste, at de kun vare forpligtede til at stemme efter deres Overbeviisning, men jeg vidste ikke, om de forpligtedes ved Ed; men saa meget mindre er der Anledning for os til blot efter fremmede Mønstre at indføre Ed for Rigsdagsmænd som saadanne, hvilke jo ellers som Borgere eller

som Embedsmænd ville have lovet, hvad der i denne Henseende ansees nødvendigt, og allermindst har jeg tænkt mig, at der burde gjøres nogen Ed paa at holde Grundloven der, hvor Rigsdagsmændene ikke staae i andet Forhold til Grundloven end at følge dens Bestemmelser om deres Stilling og betænke, om den ikke muligen kunde trænge til at forandres. Jeg skal ikke videre drøfte denne Sag, men kun, som sagt, forbeholde mig et Ændringsforslag.
[...]

|A:2444

9ode offentlige Møde.

(Det 94de Møde i den hele Række.)

Onsdagen den 4de April.

[...] |A:2450

Grundtvig: Da en af de store Lovkyndige allerede har bemærket, at naar man vil sætte Noget i Grundloven om Ophævelsen af Skifteforvaltningen, der hidtil har tilkommet Godseierne, da burde man vist have valgt et ganske anderledes Udtryk, end “den med visse Eiendomme forbundne dømmende Myndighed er afskaffet”; saa er det derved blevet omtrent aldeles overflødigt, at jeg skulde gjøre den samme Bemærkning. Men da der ogsaa herved er anmærket, at det ikke skulde vedkomme os, om Erfaringen for en Menneskealder siden har viist det tilraadeligt eller utilraadeligt i at overlade Godseierne, Skifteforvaltningen, hvis Navn jo noksom viser, at den langt mere hører til Forvaltningen end til den dømmende Myndigheds Udøvelse, saa maa jeg dog ved denne Leilighed anmærke, at dersom Erfaringen er rigtig, saa gjælder den ikke blot for den Menneskealder, hvori den gjordes, men ogsaa for de tilkommende. Jeg kan forresten ikke nævne |A:2451dette uden at udtrykke min personlige Overbeviisning, at i Regelen have vistnok baade Godsernes Indvaanere eller Fæsterne og ligeledes i sin Tid Præsterne været meget bedre fornøiede med den forrige Skifteforvaltning, end som de have været og rimeligviis ville blive med den af de beskikkede Retsbetjente; og naar det skal komme dertil, at alle Skifter skulde behandles af vedkommende Retsbetjente, saa følger ogsaa deraf, at alle Skifternes Midler til en Tid indestaae hos dem, og saa synes det mig dog rigtigt, at det var nødvendigt, at der blev bestemt en lille Smule mere Sikkerhed, end man hidtil har havt.

[...] |A:2454]

Grundtvig: Jeg vil spørge vore Nævninger, om de virkelig troe, at vi, som ikke ere lovkyndige, at vi kunne have udfundet af os selv, at der taltes om Skiftevæsenet i denne Bestemmelse om den dømmende Myndighed; thi jeg mener virkelig, at vi vilde aldrig tænkt, at dermed meentes Andet end den Jurisdiction, der ellers havde tilkommet Lehnsbesiddere.

[...] |A:2455

Grundtvig: Men maa jeg spørge den ærede Ordfører, om det dog ikke var rigtigst, naar det ikke var andet end Skiftejurisdictionen, man vilde træffe, da at nævne den. Man nævner dog altid helst Barnet ved det rette Navn, og mærkeligt er det dog, synes mig ogsaa, at, forsaavidt jeg kjender det, er der ikke Noget, som foregaaer i Skifteretten, som hedder eller har været kaldet Dom; jeg veed ikke, at der falder Andet, end hvad man kalder Kjendelser, saa det kunde allermindst, synes mig, indeholdes under det Udtryk “dømmende Myndighed”.

[...]

Grundtvig: Jeg kan dog slet ikke forstaae, at naar Skiftevæsenet er det Eneste, man vil have ophævet, hvorfor man da ikke nævner det, og naar den ærede 4de Deputerede for Kjøbenhavn (Algreen-Ussing) anmærkede, at Grunden egentlig var, fordi man vilde have Bestemmelsen ind her, hvor der taltes om den dømmende Myndighed, saa synes mig, den Grund holder slet ikke Stik.

[...] |A:2462

Grundtvig: Naar vore Nævninger have foreslaaet, at der strax i Spidsen for Bestemmelsen om Retspleien, skulde stilles en Grundsætning, der udelukkede al den saakaldte Cabinetsjustits og sikkrede Borgerne fra at drages fra deres Værnething til fremmede Domstole, da maa jeg deri være aldeles enig med dem; men naar de have troet at finde saadan Grundsætning i den foreslaaede nye Paragraph, at den dømmende Magts Udøvelse kun kan ordnes ved Lov, da skal jeg ikke negte, at jeg finder det temmelig ufrugtbart – –

–

[...]

Grundtvig: Det er ogsaa blot en Indledning – – – – da derved egentlig slet ikke siges, hvad jo vistnok skal være Meningen, at ingen Ret kan sættes og ingen Dom fældes uden efter Lov. Snarere vilde jeg sige, at dette kunde antages at ligge i den foreslaaede Grundsætning under nærværende Paragraph, at Forvaltningen og Retspleien skulle adskilles; men da allerede den ærede Justitsminister har anmærket, at der vil stille sig store Vanskeligheder for Gjennemførelsen af denne Grundsætning i dens nærmeste Følger, saa at den vel sagtens slet ikke kan komme i Grundloven, uden med et eller andet Tillæg, forsaavidt muligt, gjørligt, eller noget Saadant, saa maa jeg ansee det for aldeles urigtigt, om man vilde lægge eller søge Mere deri. At Udkastet

indrømmer os Ret til at faae det afgjort ved Domstolene, hvor Grændsen virkelig i Livet skal gaae for Embedsmyndigheden, for Udøvelsen deraf, det synes mig, er en ligefrem selvfølgelig Sag af det borgerlige Retsbegreb, men den Tillægsbestemmelse, at derved Ingen kan unddrage sig fra foreløbigen at adlyde Øvrighedens Befalinger, den synes mig enten aldeles overflødig eller meget skjæv

— — —

[...]

Grundtvig: Tages de ikke sammen? Det synes mig, var nødvendigt. Jeg fuldender naturligviis, hvad jeg har begyndt (Latter); jeg siger derfor, at jeg med Comiteens Mindretal stemmer derimod.

Da der, hvad jeg skal ikke negte, forundrer mig nu at erfare, er en saa skarp Adskillelse mellem disse Paragrapher, skjøndt det synes mig, man kan ikke tænke paa den ene, uden at tænke paa den anden, saa skal jeg alligevel jo af den Lydighed, jeg skylder Ordenen, tie med hvad jeg mere havde at sige.

[...] **[A:2465]**

Grundtvig: Jeg vilde blot gjøre denne lille Sprogbemærkning, at det er Ordet “bliver” foran “at adskille”, som egentlig har hjemme i den gamle Cancellistiil, at det er dette Ord, som jeg mener ogsaa Ministeriet med Rette kan have at indvende imod, og naar man lagde til, hvad den ærede Justitsminister foreslog, lagde til Ordet “søges” baade et “skal” og et “overalt” eller “heelt igjennem”, saa troer jeg ogsaa, at der vil være sagt Alt, hvad der kunde være at sige.

[...] **[A:2470]**

Grundtvig: Maa jeg spørge den ærede Ordfører, om jeg baade har læst feil og hørt feil, thi begge Dele maa jeg have gjort, hvis det er Comiteens Mening, at Lovbestemmelsen her kun skal gjælde Spørgsmaalet, om enten Øvrigheden har overskredet Grændsen for sin Myndighed eller blot udøvet Myndigheden, uden at iagttage de Betingelser, hvortil den var bunden, altsaa ikke overskredet egentlig Grændsen for sin Myndighed, men udøvet denne paa en ulovlig Maade.

[...]

Grundtvig: Saa skal jeg stræbe at bringe det dertil I dette Øieblik kan jeg ikke finde det, men jeg troer, at Ordføreren vil vist erindre, at det baade staaer i Comiteens Betænkning og er bleven sagt, at den var enig om, at Bestemmelsen ikke blot var for det Tilfælde, hvor den betroede Myndighed var overskreden, men at den ogsaa angik de Tilfælde, hvor denne Myndighed var udøvet, uden at iagttage de Betingelser, hvortil Loven havde bundet den.

[...]

Grundtvig: Det var det, som jeg syntes den ærede Ordfører i sit sidste Foredrag benegtede.

[...]

[A:2477]

91de offentlige Møde.

(Det 95de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 10de April.

[...] **A:2480**

Grundtvig: Hvad de Ord, Udvalget har stillet i Spidsen for den nye Paragraph, angaaer, da kan jeg naturligviis ei dele vore Juristers Angst for, at Dommerne skulde bindes for fast til Loven, thi jeg for mit Vedkommende er ganske overbeviist om, at Landet og Retspleien har meget bedre af det, om det ogsaa skulde gaae saavidt som i England, end at Dommerne under Navn af Lovens Aand og øvrige Hjælpekilder kunde dømme omtrent som de vilde. Hvad Dommernes Uafsættelighed angaaer, da synes mig, at man i denne Sag har forvexlet to Ting, der ei bør sammenblandes, nemlig Retspleien og Domstolene i sig selv, og Dommernes Personer; thi saa vist som det er, at den Første bør gjøres saa uafhængig som muligt, saa følger ikke deraf, at selve Dommernes Personer ogsaa skulle være saa selvstændige og sikre i denne Henseende som muligt, thi der kunde vel være en heel Deel i Landet, der vilde tabe ligesaameget derved i Sikkerhed, som Dommerne vandt. I den Henseende skal jeg bemærke, hvad der jo er øiensynligt, men dog sjældent er blevet bemærket, det er, at efter de nærværende Forhold ere Dommerne de Eneste i Landet, der have beholdt det store Privilegium at dømmes kun af deres Jævnlige; det er vist en stor Ulempe i Retspleien, men da den ei kan afhjælpes, uden at vor hele Retspleie kommer til at undergaae en Fornøyle efter den store Grundsætning, at det er Folkets Retsbevidsthed, Loven skal udvikle, og det, som Dommerne bør følge, skal jeg her indskrænke mig til, blot at gjøre Indsigelse imod, at Dommerne efter Grundloven skulde have Uafsættelighed mere end alle de andre saakaldte Embedsmænd, der dog ikke ere Befalingsmænd eller egentlige Øvrighedspersoner.

[...]

Grundtvig: Turde jeg med et Par Ord erindre, i Anledning af hvad den sidste ærede Taler har anført, at hvad der i England er samlet af Præjudicater jo ligesaavel er skreven Lov, som hvad der staaer i en Lovbog, saaat Forholdet der accurat bliver det samme. Dernæst skal jeg bemærke, i Henseende til Præjudicater eller Fordomme i egentlig Betydning, at der er den Forskjel mellem **A:2481** Gyldigheden af disse i England og hos os, at man i England

vil kunne finde den ældste Høiesteretsdom for en Sag liig den, i hvilken man nu skal dømme, og man kan da gjøre Samme gjældende, men hos os er det saa, at Høiesteretsdomme vel og gjælde som Fordomme, men de holde ikke Stik; man maa altid spørge, hvilken der er den nyeste.

[...]

Grundtvig: Men den ærede Taler glemmer da, at Betydningen ligger i, at de ere skrevne; at Lovapparatet er voxet op i den Høide, som vore Love og Forordninger, er en ganske anden Sag, Hovedtingen er, at det dog ei beroer paa noget Skjøn hos Dommerne selv. Det var kun det, jeg vilde bemærke.

[...] |A:2496

Grundtvig: Jeg skal begynde med at tiltræde, hvad den sidste ærede Taler sagde om Navnet, der vilde være bedst, dersom Indretningen med Meddomsmænd skulde indføres hos os; thi "Nævninger" er aabenbart ikke et Ord, der udtrykker det Allermindste om Meningen, og det vil falde Folket fremmed. Derimod er "Sandemænd" aabenbart et Ord, der vel maaskee ikke mere bruges iblandt Folket undtagen paa Bornholm, hvor det imidlertid bruges, ligesom ogsaa i Slesvig, og som lettelig vil forstaaes over hele Landet, da det ikke blot hentyder paa Sandheden, men ogsaa betegner, hvad der skal skee; thi at "sande" er at bekræfte, og vil i denne Henseende ogsaa ganske svare til det fremmede "Jury". Men derimod er jeg langt fra at kunne tiltræde den sidste ærede Talers Mening om, at det skulde være noget Galt at tænke paa Indførelsen eller dog, for ikke at gjøre ham Uret, da han forklarede og viste, synes mig, med meget Skjel, at det var Noget, der i og for sig selv var ganske ønskeligt, men at der skulde være nogen Fare eller Betænkelighed ved at gjøre Prøven. Naar den ærede Taler især støttede denne sin Formening paa, at Talen ikke her vilde blive om den engelske, men om den franske Indretning, kan det gjerne være, at han har Ret i, at man i Udvalget mere har tænkt paa den franske (Flere Stemmer: Nei!) end paa den engelske; men jeg maa dog erindre om, at Udvalgets ærede Ordfører forleden Dag protesterede imod den Formening af den samme ærede Taler og erklærede, at han for sin Part havde havt den engelske Indretning for Øie. Derved vil da altsaa bortfalde det Meste af hvad den ærede lovkyndige Taler har indvendt mod Indretningens Brug hos os, medens det bestandigt vil staae fast, hvad han ogsaa forresten erkjendte, at det er langt fra, at Retstilstanden er saaledes, som den ærede Justitsminister syntes at forudsætte, hos os for nærværende Tid, at vi skulde være bange for en Forandring. Det er ganske vist, som den sidste ærede Taler anmærkede, at der vistnok hos os ikke er nogen Fare for forholdsviis, at den Uskyldige skal komme til at lide, men snarere Fare for, at den Skyldige skal slippe ganske fri, eller selv at Folket finder sig meget uhyggeligt stemt ved

det Selskab, det bestandigt maa bevæge sig i. Hvad nu Udvalgets Forslag selv angaaer, da har ogsaa den forrige lovkyndige Taler allerede bemærket, at man maatte vel bruge et andet Ord end "Misgjerninger", men saameget maa jeg dog herved bemærke, at derved er dog allerede gjort et Skridt, der fører os bort fra hvad den ærede Taler udtrykkeligt sagde, var Tilfældet i Frankrige, hvor det ikke bestemmes efter Forbrydelsen, hvilke Sager der skulde afgjøres paa denne Maade, men efter Størrelsen af den Straf, Loven derfor har fastsat. Jeg skulde mene, at Udtrykket "Æres- Livs- og Frihedssager" vilde vel føre os lidt nærmere til Maalet. Jeg skal ikke indlade mig videre i en Sag, der ikke ligger mig saa ganske nær, skjøndt den dog paa Menneskelighedens og Retspleiens Vegne aldrig har været mig fremmed, men jeg maa dog anmærke, at hvad Offentlighedens og Mundtlighedens Grundsætning angaaer, da synes mig, at den ialtfald skulde ikke blot udtrykkes paa Skraa, om jeg saa maa sige, eller blot finde et Sted i Grundloven, hvorfra den ved Slutning kunde udledes, men at den bestemt burde udtales i Grundloven, Noget, som man ogsaa saameget mere maatte vente i Danmarks Grundlov, som det jo er vist, at hvad der af Offentlighed og Mundtlighed har fundet Sted hos os, i Høiesteret, har fuldelig beviist sin Gavnlighed fremfor Alt til at bevare og vedligeholde Tilliden hos Folket til Retfærdighedens Haandhævelse. At dette ogsaa var Tilfældet lige fra Begyndelsen, seer man især deraf, at i det bekjendte engelske Nidskrift om vore Forhold strax efter Enevoldsmagtens Indførelse, der nævnes [|A:2497](#)netop den Anseelse, hvori Høiesteret stod hos Folket, som Noget, Forfatteren ogsaa kunde ønske de engelske Retter. Dersom altsaa vore Nævninger ikke skulde selv føle sig beføiede til at foreslaae Nævnelser af Offentlighedens og Mundtlighedens Grundsætning i Retspleiens Udøvelse i Grundloven, forbeholder jeg mig at gjøre det. Til Slutning vil jeg kun med eet Ord minde om, at naar vi tale om saadanne Meddomsmænd, maae jo dog vore Stokkemænd og Thingløbere, om de ikke kunne due til Andet, minde os om, at her er i Grunden ikke Tale om noget Fremmed, og de Mænd, vi, om jeg har rigtigt lagt Mærke til, hvad her er skeet, under et senere Navn, jeg troer "Retsvidner", indførte forleden Aar, at man ikke derved har gjort Noget, der gjorde en videre Forandring unødvendig eller har medført det Mindste til Betyggelse, slutter jeg deraf, at de ved denne Leilighed slet ikke ere blevne nævnte. Skulde Nogen tvivle om, at Indretningen, langt fra at være enten ny eller fremmed, i gamle Dage kun var indført i England, maa jeg blot som Historiker erindre, at man jo kan finde i Danmarks Krønike under Regner Lodbrok de 12 Dannemænd, som bestemt skulde dømme i alle saadanne Sager, hvorved, siger Krøniken, han vilde frie Folket for alle de slemme Ting og Følger, som Juristerne og Processens Medfør kunde udsætte det for.

[...] |A:2505

Grundtvig: Jeg maa tillade mig at forespørge med Hensyn til det Ændringsforslag, som Rigsdagsmanden for Københavns Amts 2det District (Flor) har antydet, om jeg nu kan betegne det nærmere.

[...]

Grundtvig: Ja, jeg skal ikke gjøre det uden med faa Ord, ved nemlig at sige, at jeg vil forbeholde mig et Ændringsforslag, hvorefter der ikke blev foreskrevet i Grundloven en strengere Form for |A:2506 Forandringer deri, end at disse Forandringer altid skulle foretages paa en Rigsdag, som var sammenkaldt til det Samme, og kun være afgjorte, naar Kongen og $\frac{3}{4}$ af den hele Rigsforsamling derom ere enige.

[...]

92de offentlige Møde.

(Det 96de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Onsdagen den 11te April.

[...] |A:2513

Grundtvig: Da baade Staten og Kirken ere fremmede og saare misbrugte Ord, skal jeg ikke indlade mig paa Tale om dem eller den Forbindelse mellem dem, hvorpaa der endnu fra saa mange Sider lægges saa megen Vægt. Jeg vil kun udtrykke min Glæde derover, at nærværende Udkast virkelig har erklæret sig for den frie Gudsdyrkelse her i Landet; thi vel har Religionsfriheden været vor Selvroes, alle vi, som kalde os Protestanter – i næsten 300 Aar; men naar man vilde spørge om, hvad man har meent dermed i Danmark, saa vil man derpaa egentlig kun faae det meget daarlige Svar, at hvis man holder det ved sig selv, saa kan man frit troe hvad man vil, og at naar man kun høitidelig bekjendte sig til den herskende Religion, man ikke behøvede at frygte for den spanske Inquisition, om man virkelig troede det, hvad man udvortes bekjendte sig til. Istedetfor den Religionsfrihed, som vi i det øvrige protestantiske Europa og her i Norden have leget med, ere derfor Englænderne, med deres gode Øie for det Virkelige gaaet lige til Sagen og have indrømmet Gudsdyrkelsesfrihed. Jeg skulde derfor ogsaa have ønsket, at den Paragraph i Grundloven, som fastsætter en saadan Gudsdyrkelsesfrihed, at den var ved denne Leilighed kommen til at staae i Spidsen, følgelig ogsaa ved den endelige Behandling først

bleven afgjort, før Talen bliver om hvad der kaldes i Udkastet en Folkekirke, der endnu bestandig skulde staae i nøiere Forbindelse med Regjeringen; thi der lader sig egentlig ikke sige Noget med Rette for eller imod en saadan Folkekirke, før det er bestemt, at Gudsdyrkelsen skal under alle Omstændigheder være fri i Landet. Da vi imidlertid nu først skulle afhandle en Paragraph, der giver en Bestemmelse om Noget, der skal kaldes Folkekirke, saa maa jeg udtale hvad jeg allerede i Anledning af den Pligt, der skulde paalægges Kongen om at bekjende sig til noget Vist, har anmærket, at ved evangelisk-luthersk derved siges slet ingenting, og at jeg mener, man burde ikke have bestemt Noget om denne Folkekirkens Tro, men skal der bestemmes Noget, saa maa det være Noget, der virkelig lader sig paavise, da det er aabenbart Udkastets Hensigt, som jeg ingenlunde kan laste, at ved Folkekirke kun skal forstaaes hvad den største Deel af Folket har udvalgt og frit udvalgt som sin Gudsdyrkelse, saa agter jeg at foreslaae, at Paragraphen begyndte med det, og at det kom til at hedde: at saa|A:2514|længe som den overveiende Deel af Folket enten bekjender sig til hvilkensomhelst Tro, eller, om man vil, bekjender sig til den evangelisk-christelige Tro efter den hellige Skrift, saalænge skal en dertil svarende Gudsdyrkelse vedligeholdes paa offentlig Bekostning. Mig synes saaledes, at der aldrig i en Grundlov bør sættes nogen saadan Bestemmelse om, at Regjeringen ubetinget skal underholde en saadan Anstalt for en vis Religion, men at det maa lades frit og aabent, idet der sættes fornævnte Betingelse, som vistnok er den eneste, der kan retfærdiggjøre det, ligsom jo ogsaa at Historien vil lære os, at, dersom der kommer en Tid i et Land, hvor en Kirke eller en kirkelig Indretning, som vedligeholdes paa offentlig Bekostning, da den mishager den største Deel af Folket, da er den kun til Byrde, da frembringer den kun med Nødvendighed en Modstand mod Regjeringen i Anledning af en saadan begunstiget Statskirke, hvortil paa en eller anden Maade hele Folket maa bidrage, medens den største Deel af det nødes til selv at sørge for sine religiøse Fornødenheder, og vi have for vore Øine i England et i denne Henseende meget lærerigt Exempel. Jeg skal endnu kun erklære mig for Mindretallets Forslag om Sognebaandets Løsning, denne Tilladelse for alle Medlemmer af den begunstigede Kirke, hvad enten vi kalde den Statskirke eller Folkekirke, til at betjene sig af hvilkensomhelst af de i den beskikkede Lærere. Det er en saadan Frihed, som man skulde tænke aldrig kunde være bleven savnet, fordi det jo dog aabenbart ligger i ethvert saadant Samfunds egen Interesse, at de skulle ansee det som en Heelhed og ikke ansee det som Noget, der bestod af lige saa mange Stykker som Sognekirker og Sognepræster, da det maatte ansees at være aldeles ligegyldigt fra Regjeringens og fra Heelhedens Side, hvilkensomhelst af de beskikkede Præster, der brugtes til at udføre Handlingerne.

Imidlertid har Erfaring lært os, og det var jo let at opregne Grundene dertil, som visselig ikke ligge saa dybt, som det meget hyppigt er bleven søgt, det var ingen Kunst, men det behøves heller ikke; thi naar det kun skeer, at Gudsdyrkelsen bliver fri i Landet, saa ville vi meget snart lære, vi, som ere Lærere i den begunstigede Kirke, og ønske, at den bestandig maa blive Folkekirke, ønske at den bestandig maa have den overveiende Deel af Folket for sig, vi ville snart lære at gennemføre al den Frihed, som nogen af Medlemmerne kan med Billighed forlange, saa at, om det end ikke kom til at staae i Grundloven, saa vilde jeg dog meget trøstigt forudsige, at det skete af sig selv. Jeg skulde derfor ikke mene, at der behøvedes noget Forsvar for dette Forslag uden at det skulde være, at det synes overflødigt; saaledes anseer jeg det imidlertid nu efter vor nærværende Stilling ikke, og, da det aldrig kan gjøre Skade, skal ogsaa jeg stemme derfor, men maa dog anmærke, at det maatte affattes lidt anderledes, da det jo dog ikke skal være noget Privilegium for Mandkjønnet, og jeg dog seer, der staaer et "han", som jo ikke lader sig anvende paa andre. Det maatte altsaa være alle voxne Medlemmer af Folkekirken, der havde denne Frihed at henvende sig ved ministerielle Handlinger, hvor det vel havde været bedre, at der havde været betegnet Daaben, Nadveren, Confirmationen, som er det, der egentlig kan blive Spørgsmaal om med Hensyn til den indvortes Tanke. Hvad Fleertallets Forslag angaaer, at der skal indhentes en Betænkning fra et Kirkemøde, før Folkekirkens Forfatning bestemmes ved Lov, da er det jo vistnok Noget, som der ikke kan være Noget at indvende imod, skjøndt vel heller ikke Noget, der kan ventes synderlig gode Frugter af. Jeg skal altsaa, for ikke at opholde Forsamlingen, kun udtrykkelig forbeholde mig det Ændringsforslag til § 2, som jeg allerede forud, det haaber jeg, noksom har betegnet.

[...] |A:2517|

Grundtvig: Ja jeg skal ikke tale mod det, at gjøre den augsburgske Confession til en symbolsk Bog i Folkekirken, thi det har vel ingen Nød; men derimod maa jeg ligefrem modsige, hvad den høiærværdige Taler nys paastod, at da Sognebaandets Løsning blev forhandlet her i Landet for endeel Aar siden og blev ogsaa forhandlet ved Stænderforsamlingen, at Folket da viste sig utilbøieligt dertil, og tillige skal jeg anmærke, at naar den samme høiærværdige Taler meente, at det burde paalægges fremdeles, trods al Religionsfrihed, at i alle offentlige Læreanstalter skulde bruges en efter den augsburgske Confession forfattet Lærebog, da vil jeg kun bemærke, at saa er det jo en herskende Kirke, man dog alligevel vil have.

[...]

|A:2536|

93de offentlige Møde.

(Det 97de Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 12te April.

[...] |A:2540

Grundtvig: Maatte jeg erindre, at dersom det er Ordet Tvang, Ordføreren sætter sig imod som ubeføiet, da finder jeg, at det er det eneste rette.

[...] |A:2548

Grundtvig: Det var Skik i det danske Cancelli, at naar der var Tale om nogen Frihed, at, da efterat maaskee meget stærke Grunde vare anførte, hvorfor det kunde være baade billigt og rimeligt nok, at en saadan Frihed fandt Sted, dog Slutningen blev, at man dog ikke fandt den nødvendig, og, saalænge som denne Tankegang er herskende, følger det af sig selv, at man aldrig faaer nogen Frihed, uden at den allerede med det Samme er saagodtsom borttagen. Hvad nu de Indvendinger angaaer, som jeg har hørt mod Udkastets Paragrapher, der ville tilstaae alle Borgere i Danmark fri Øvelse af deres Religion, fri Gudsdyrkelse, da er der især Noget, som jeg troer at maatte gjøre opmærksom paa, thi uagtet det er meget iøinefaldende, naar man først har faaet Syn paa det, synes det dog underligt at skjule sig for mange, selv for klare Øine; det er nemlig det, at man taler om fremmede Religioner. Hvad er fremmede Religioner i Danmark? Jeg skulde mene, hvad man har kaldt den lutherske Religion og hvad man maa kalde den christelige Religion er dog ligesaaalidet fremmed som nogen anden, man kan nævne, deri kan altsaa ikke ligge Noget; men hvad der vistnok gjør, at man synes, at der ligger Meget i det Ord fremmed Religion, det er, fordi der virkelig ligger endeel i Ordet og Begrebet fremmede Folk. Det er altsaa hvad vi skulde see hen paa, ikke paa, hvad Tro et Menneske bekjender sig til eller hvad Gudsdyrkelse, der huer ham bedst, men om han virkelig er En af Folket, eller han ikke er det.

(Fortsættes.)

|A:2549]

Tre og Halvfemsindstyvende (97de) Møde.

[...]

Grundtvig (fortsat): Derfor er der jo i vort Udkast ogsaa sat Grændser for alle fremmede, baade borgerlige og politiske

Rettigheder, idet at det jo først er ved Lov, at de kunne faae Indfødsret og derved Adgang til Embeder; men intet andet Værn mener jeg, at vi enten kunne behøve eller forlange i denne Henseende, thi jeg skulde mene, at den danske Mand maa være ligeberettiget til Alt, hvad der ved Loven sikkres de Indfødte, enten han saa bekjender sig til denne eller hiin Tro, enten han dyrker Gud paa denne eller hiin Maade. Naar man ellers indvender, hvad man jo ofte gjør, og ogsaa har gjort idag, at der dog var saadanne Stillinger, hvor dette slet ikke gik an, og man anførte saaledes, hvordan en Jøde nær var bleven Cultusminister i Preussen – da maa jeg derved erindre, at det kunde jo altid blive et Spørgsmaal, hvorvidt vi turde give Jøderne – dette oprindelig ganske fremmede asiatiske Folk – hvorvidt vi turde give det borgerlige og politiske Rettigheder lige med vort eget, men vi skulle kun ikke gjøre os skyldige i den store Daarskab, at vi søge Grunden til denne Tvivl i deres Religion, thi derved lokke vi jo aabenbart de sletteste af dem til at trænge sig ind iblandt os og tiltage sig alle vore Rettigheder, idet vi lokke dem til, naar de ikke have mere Samvittighed, da at gaae udvortes over til vor Troesbekjendelse for at erhverve alle borgerlige og politiske Rettigheder. Forresten anseer jeg det slet ikke farligt, i den Henseende at tilstaae dem lige Rettigheder, ialtfald langt mindre farligt end at tilstaae enten Tydskerne eller andre fremmede Folk denne Frihed, thi disse ere et Folk og have et Fædreland, om ikke altid saa stort som Tydskernes, de ere et Folk og have et Fædreland, de have altsaa en forskjellig Fordeel fra os, eller om ingen bestemt personlig Fordeel, dog en Tilbøielighed, som kan blive vort Land og vort Folk meget skadelig og farlig; men saaledes er det ikke med Jøderne. Det har derfor gjennem hele Verdenshistorien viist sig, at de stode altid ved Siden af de bedste Borgere i de Lande, hvor der skjænkedes dem fulde borgerlige Rettigheder, saaledes, for at nævne et Exempel fra den gamle Tid, hos Grækerne, der var det aabenbart saaledes i de 2 store Hovedstæder, Antiochia og Alexandria, der udmærkede Jøderne sig og vare, om ikke de bedste, saa dog lige med de bedste Borgere, og det var kun i Rom, hvor de behandledes som Trælle, og siden i den vestlige Christenhed, hvor man lærte saameget Ondt af Romerne, det var der at Jøderne ved at behandles som Trælle, ja tidt som Afskum, ogsaa bleve skadelige for Folkene.

Hvad nu § 65 i Udkastet angaaer, som jeg anseer for den egentlig vigtige, da mener jeg, at den burde antages aldeles uforandret, og, langtfra at skulle have andre Tilsætninger, ikke engang skulde have den, som de fleste af vore Nævninger i denne Sag have foreslaaet, nemlig Tilsætningen af det lille Ord *“læres”*, thi der er en stor Forskjel herimellem, som Enhver vil kunne see, og imellem hvorvidt der foretages Noget i Forsamlingen, som strider mod hvad man med nogen Ret kan kalde Sædelighed og offentlig

Orden. Dette Sidste lader sig omtrent afgjøre, men derimod, saasnart vi komme til Lærdommen, da er det saaledes, som en æret Taler nylig bemærkede, at naar man kun i Lærdommen kan see Noget, som efter Ens Skjøn indeholder i sig “Spiren” til hvad der kunde blive fordærveligt for vor Sædelighed og vor offentlige Orden, da maatte det være nok til at forbyde det, og da see vi, at det bliver noget Vilkaarligt, og at **[A:2550]** man ikke kan vente Andet, end at, naar de, som skulle bedømme Lærdommen, vare af en anden Troesbekjendelse, vilde de ved tusinde Leiligheder kunne finde Noget, som muligen kunde blive skadeligt for Sædeligheden og den offentlige Orden, hvilket altsaa maatte skille hine Troesbekjendere igjen ved deres frie Gudsdyrkelse. Derfor skal jeg paa det Stærkeste protestere mod Optagelsen af dette Ord.

I Henseende til § 66, at Ingen er pligtig at yde personlige Bidrag til nogen anden Gudsdyrkelse end den, der er hans egen, da er det jo vistnok saa, at dette personlige Bidrag ikke er saa klart, som man kunde ønske; men imidlertid kan der dog ingen Tvivl være om, at derunder vilde altid indbefattes, hvad en æret Taler meente behøvede slet ikke at nævnes, men som dog vel kan behøves; der vilde altid derunder indbefattes Offer og hvad Geistligheden kalder Offer og Accidentser, og altsaa skulde jeg hellere ønske, at disse vistnok fremmede, men desværre altfor bekjendte Ord optages istedet; men da vil jeg naturligviis ogsaa ønske, som jeg og vil foreslaae, at alt det Øvrige udgaaer, da jeg ikke kan indsee den allermindste Grund, hvorfor de, som ikke betjene sig af Lærerne eller af Indretningerne i Folkekirken, hvorfor de skulle svare Noget enten til den eller til nogensomhelst anden Kirke. Jeg mener overalt, at en Regjering ved at vedligeholde en egen Gudsdyrkelse, som dog ikke er fælles for det hele Folk, jeg mener, at den gjør derved nok, ja at den vilde gjøre formeget for dem, som ikke betjene sig deraf, dersom den, foruden at overlade til dem selv at sørge for deres Behov i denne Henseende, endnu vilde paalægge dem en Skat – den være saa lille som den vil –, og det var jo dog en saadan Skat, som vilde blive afgiven enten til en Indretning, som ikke kunde være dem kjær og aldrig vilde være dem kjær, som skille sig fra en saadan Statskirke, eller hvad man kalder den, eller og til Skolevæsenet. Hvad de tilføiede eller foreslaaede §§ 66 b og 66 c og d angaaer, da mener jeg, at de ikke alene uden Fare kunne undværes, men at de ere mere end overflødige.

[...] **[A:2558]**

Grundtvig: Hvad den ærede Ordfører troede at maatte sige i Anledning af min Anke over det indsatte Ord “læres”, da har jeg deraf Intet lært, uden at det jo altid er et Ønske hos endeel, at vi ved en saadan Frihed kunde have en Dør aaben til at standse Brugen af Friheden, naar de lystede, saaledes som vi jo vide, ogsaa har været Tilfældet i Frankrig, hvor de have lukket et Bedehuus, nu under

dette, nu under et andet Paaskud. Jeg mener, det er og bliver klart, at hvad enten man i den saakaldte Statskirke eller udenfor denne vil binde Lærefriheden dertil, hvorvidt man finder, at *Læren* stemmer overeens med Sædelighed og den offentlige Orden, at da lader man en Dør aaben til, hvilket Øieblik man vil, at afbryde Friheden. Mere skal jeg ikke tale derom. Naar den ærede Ordfører har meent, at der kunde være Grund nok til en Paragraph om en ny Lov, Grund nok i det Ord “anerkjendt”, som findes i en af Udkastets Paragrapher, da kan jeg jo heller ikke skjønne dette; thi mig synes, at dette Ord gav ikke Grund til andet end til et Pennestrøg, hvorved det var bleven udeladt. Skulde imidlertid baade dette Ord blive **[A:2559]**staaende og give Anledning til en ny Paragraph, der giver os Udsigt til en ny Lov, saa mener jeg, hvad der dog synes slet ikke at have været Udvalgets Mening, at Meningen dog vel kun skulde være, at førend et Samfund, et af de frie Samfund i Landet, at førend det kunde vente nogen Understøttelse af Regjeringen, maatte det være anerkjendt; kun i den Betydning kan jeg forestaae, at det lod sig forene med en virkelig Gudsdyrkelsesfrihed.

[...] **[A:2562]**

Grundtvig: Der var i den ærede Cultusministers Tale saameget, der faldt mig fremmed, at jeg, dersom jeg skulde sige min Mening om alt dette, saa vilde jeg seent faae Ende. Men jeg kan og bør vel ogsaa indskrænke mig alene til det, som den ærede Cultusminister, uden dog enten at nævne eller betegne mig, aabenbart lastede *mig* for, nemlig at jeg ikke havde villet erkjende, at Staten eller Regjeringen maatte have samme Ret nu til at indskride, naar den fandt Noget ved en Gudsdyrkelse, som i Læren kunde kaldes stridende mod Sædelighed og offentlig Orden, som naar der virkelig foretoges noget Saadant. Men selv om dette vil jeg slet ikke sige Andet end dette, at der jo om hvad der kaldes stridende mod Sædelighed i det udvortes Liv i Henseende til Handlinger er, som vi Alle vide, en ganske anden Overeensstemmelse, end der enten har været eller nogensinde vil blive om hvad der i en vis Lære kan siges at stride derimod. Naar Staten forvexler disse to Ting, da forvexler den aabenbart i det Hele sin Virkekreds, som aabenbart er indskrænket til det Udvortes, hvor den har Midler, som den kan anvende, og fremfor Alt vilde da Alt hvad man kalder baade Associations-, Tale- og Skrivefrihed være i Grunden et Intet, saasnart man ikke erkjender, at der er en Grændse, en skarp Grændse, som maa trækkes mellem hvad der siges og hvad der gjøres, og naar der spørges, om Staten skal kunne indgribe med vældig, med straffende, med berøvende Haand.

[...]

[A:2574]

94de offentlige Møde.

(Det 98de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Fredagen den 13de April.

[...] |A:2585

Grundtvig: Det er, som vi Alle see, den vilkaarlige, derfor altid rædsomme og tidt grusomme Politimagt, som denne Paragraph i Grundloven sigter til at indskrænke, det er Fængslinger i Hobetal, og i længere Tid, før nogen Skyld er beviist, som den sigter til, saavidt muligt, at forebygge, og der kan da vist ingen Paragraph være i den danske Grundlov, som Menneskevennen kunde hilse med mere Glæde og ønske baade en længere og en lykkeligere Virksomhed end denne. Vistnok er vort Fædreland, Gud skee Lov, ikke af dem, der have været haardt hjemsøgte i denne eller i nogen anden Henseende af Grusomhed; men det er dog langt fra, at vi kunne sige, en saadan Bestemmelse skulde være overflødig, og jo mindre Voldsomhed der pleier at vise sig hos vort Folk, desbedre og lykkeligere Følger tør vi spaae os af et saadant Værn om Enkeltmands Sikkerhed og Frihed: Sikkerhed for at overvældes af en Magt, som jo Ingen Enkelt kan eller maa modstaae. Hvorvidt det nu er lykkedes ved denne Bestemmelse baade at træffe de rette Udtryk og at sætte saadanne Grændser, at Bestemmelsen i det virkelige Liv lader sig udføre og kun med Vanskelighed omgaae, det maa nødvendigviis for det Første kun de Lovkyndige have synderlig grundet Mening om, og i det Hele vil jo først Tiden kune vise det; men to Ting synes mig dog at burde rettes allerede forud, det Ene er, hvor det bestemmes, at Dommeren ved sin Kjendelse skal afgjøre, hvorvidt den Fængslede kan løslades mod Sikkerhed og bestemme baade af hvad Art og Størrelse denne Sikkerhed skal være. Dette kan vist ikke være anderledes; men jeg |A:2586mener, at der vel burde tilføies: efter de Regler, som ved Lov skulde fastsættes, da der ellers, synes mig, overlades vel meget til Dommerens Godtbefindende. Det Andet er i Henseende til hvad der staaer om Varetægtsfængsel, at Ingen kan underkastes det for en Forseelse, som kun kan medføre Straf af Pengebod eller simpelt Fængsel. Der er fra de Lovkyndige reist mange Indvendinger herimod, som vel kun Lovkyndige kunne bedømme Vægten af; men mig synes, at en ganske anden Side vil være betænkelig ved dette, naar man derved stræber saavidt muligt, at forebygge unødvendigt Varetægtsfængsel.

Det kan gjerne være, at der ikke vilde vindes Noget ved det, at man istedetfor at betegne Forseelsen, indskrænker Varetægtsfængsel til de Tilfælde, hvor den offentlige Sikkerhed virkelig er i Fare, er sat i Fare ved Noget, som den Fængslede har begaaet. Det kan gjerne være, da jeg har hørt her i Salen netop den offentlige Sikkerhed anraabt, eller den offentlige Sikkerhed nævnt som Noget, der i mange Tilfælde kunde gjøre Varetægtsfængsel nødvendigt, skjøndt Forseelsen ikke var større end til Pengebod, eller til simpelt Fængsel; men mig synes dog, at naar det ellers forstaaes og anvendes rettelig, saa vilde det dog kunne frie langt Flere fra unødvendigt Varetægtsfængsel, naar der virkelig fordres, at Noget skal være begaaet af dem, som satte den offentlige Sikkerhed i Fare, i det Ringeste har jeg ved mange Leiligheder forundret mig over, at Folk skulle sidde i Fængsel i lang Tid, uagtet det var soleklart, at der ikke tabtes det Allermindste ved at lade dem være paa fri Fod, hvad Udfald saa end Søgsmålet fik, saa at jeg, naar jeg skal sige, hvad man stræbte derved at sikkre, saa kunde jeg ikke sige, andet end i det Høieste Processens Gang. Jeg forbeholder mig naturligviis, om det skulde være nødvendigt, at stille dertil hørende Ændringsforslag.

[...] |A:2591

Grundtvig: Naar det fra flere Sider og fra den høitagtede Justitsministers Side nylig er anmærket, at man burde og tildeels jo selv vedkjender sig at burde vogte sig i en Grundlov for alle de høitklingende Ord, som dog ikke ere istand til enten virkelig at sættes i Kraft eller dog at bære gode Frugter, mener jeg, at man i alt Fald aldeles urigtigt anvender dette netop paa den Hovedsætning, at den Enkeltes Sikkerhed for Tab af sin udvortes Frihed skulde være saa stor som mulig, eller naar det udsiges, som her, i den af Udvalget foreslaaede nye Paragraph, at Boligen skal være ukrænkelig, |A:2592 thi vel mener jeg, at det vilde være lige saa godt —, om ikke bedre, hvis der i dets Sted var sagt: Huusfreden skal være hellig, men i begge Tilfælde anseer jeg det baade for sømmeligt i enhver Grundlov, og visselig for frugtbart, hvor det ellers falder i god Jord, at det gjøres til en almindelig erkjendt Sætning, at Borgerne skulle være saa frie, Fængslingerne saa faa og saa korte som muligt, og at Boligen skal være saa hellig ved Dag og ved Nat, at den ikke af den offentlige Magt uden den høieste Nødvendighed skal brydes. Jeg er vis paa, og der er vel heller Ingen, som tvivler derpaa, at hverken den engelske Habeas corpus act, som visselig heller ikke er fri for Ord, som ikke lade sig sætte i Kraft, eller for Bestemmelser, som egentlig ikke sikkre Friheden, at hverken denne, som dog erklærer Engelskmandens Person for saa hellig og ukrænkelig, som den kan være for den offentlige Sikkerheds Skyld, eller det almindelig bekjendte engelske Ord “Mit Huus er min Borg”, have været ufrugtbare i Tidernes Løb. Jeg skulde mene, at der var store

Ting vundet for den borgerlige Frihed, naar kun Folket kom dertil, at det selv indsaae, ikke blot, hvilken Nedværdigelse det er for Mennesket at være underkastet vilkaarlig Berøvelse af sin Frihed, men og, at det er den eneste Betingelse, hvorunder Fængselsstraf virkelig kan være gavnlig, at Folket i det Hele frygter for Fængsel, at det ikke er vant til at ansee det for noget Lidet, saaledes som man maa sige, at især den saakaldte ringere Classe paa Fastlandet har været vant til at ansee det, jeg siger, der vil være Stort vundet derved, at Folket kom til at gjøre det Krav til sin Lovgivning, at saavidtsom det er muligt, saavidt som det kan bestaae med den virkelige offentlige Sikkerhed, der er Folkets egen Sikkerhed, skal der ikke gjøres Brud paa den personlige Frihed ved Fængslinger eller Brud paa Huusfreden, og jeg skal til denne almindelige Bemærkning kun føie den, at mig synes, at der i den foreslaaede nye Paragraph burde være stilet et Par Ord mod den natlige Huusundersøgelse, som heller ikke hos os er ukjendt, og som dog mindst af Alt skulde foretages uden den høieste Nødvendighed.

[...] |A:2593

Grundtvig: Tør jeg endnu gjøre den Sprogbemærkning, at det er urigtigt, naar man vil sige, at de nærmere Bestemmelser her stride mod den Sætning, at Boligen er ukrænkelig, thi man siger ingenlunde, at Noget bliver krænket, fordi det med Rette bliver brudt.

[...]

Grundtvig: Det har jeg ikke hørt.

[...] |A:2601

Grundtvig: Mig synes, det er dog altfor haardt om denne Paragraph at paastaae, paa den ene Side, at de, der skye al Næringsfrihed, de kunne ligesaa godt tilegne sig den som de, der ville drive Næringsfriheden til det Yderste, og at den dog skulde være meget farlig, fordi de Sidstnævnte med den i Haanden kunne gjøre farlige Forandringer, om ikke for Øieblikket, saa dog i en nær Fremtid. Altsaa at ikke begge disse Paastande kunne være sande, tør jeg vel forudsætte, og jeg vil kun bemærke, at saa ganske tom er Paragraphen dog vist ikke. Det er dog vel ikke saa ganske hen i Veiret, at erklære sig ogsaa for Frihed i dette Stykke, og det er vel ogsaa uskyldigt, naar det holdes indenfor de Grændser, det her er holdt. Derimod skal jeg ikke negte, at jeg troer, det var godt, hvis ved denne Paragraph og flere andre, naar man kun kunde ramme det Rette, da at fastsætte tillige, hvormegen Frihed der idetmindste skulde findes. Jeg vil gjøre det Forslag, at til Slutningen af denne Paragraph maatte føies: – idetmindste, eller ialtfald, ligesom det nu kunde falde med Ordene – skal Ingen kunne tiltales, dømmes eller straffes for hvad Arbeide, han til Gavn har gjort med sine egne Hænder. Jeg skulde mene, at ved en saadan Bestemmelse var, uden at gjøre noget paa nogen Maade uretmæssigt Indgreb i Andres

Rettigheder, hævdet for den enkelte Mand, hvad man vel kunde kalde Noget, som hører til Menneskets utabelige Ret, at han kan have Tilladelse til at ernære sig med sine egne Hænder, om han og gjør Noget, som Andre kunde ønske, der ikke blev gjort eller falholdt uden af dem. Jeg vil ogsaa erindre, at der er saaledes en Bestemmelse i England, at om En ogsaa paa Londons Gader findes at falholde Noget, i Henseende til hvis Salg der findes Indskrænkninger, saa er han dog at frifinde, naar det kun oplyses, at han har gjort det med sine egne Hænder. Det var hvad denne Paragraph angaaer; men jeg maa tillige foreslaae en anden Paragraph, som jeg mener foran denne, der kom til at lyde omtrent saaledes: “alle Indfødte skulle have fri og lige Adgang til ethvert Embede og enhver Stilling i Riget, naar de dertil findes dygtige.”

[...]

[A:2606]

95de offentlige Møde.

(Det 99de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 14de April.

[...] [A:2607]

Grundtvig: Det er en almindelig Forsørgelsesret, som denne Paragraph stræber at indføre i Danmarks Grundlov, og saa høit og lydeligt, som jeg kan, maa jeg da protestere derimod som en af de største Ulykker, som kunde skee baade for Grundloven og, hvis den kommer til at staae i Grundloven, følgelig ogsaa for hele Landet. Det er som bekjendt England, det rigeste Land i hele Verden, som alt i 300 Aar har prøvet paa at gjøre en saadan Forsørgelsesret gjældende i sin hele Udstrækning, og en Stund, saalænge som endnu paa den ene Side den christelige Kjærlighedsdrift og den private Godgjørenhed virkede kraftigt, og paa den anden Side der ikke blev, om man saa maa sige, ligefrem speculeret paa Fattigvæsenet, saalænge gik det taaleligt. Vi have seet af de Oplysninger, der ved parlamentariske Undersøgelser ere komne for Dagen, hvorledes Fattigskatten ved dette Aarhundredes Begyndelse kun var 1 Million L. St., men den voxte i mindre end en Menneskealder op til 11 Millioner L. St.; da endelig fandt man det umuligt at blive ved, end sige at gaae videre, da var det, at England blev besaaet med Fattighuse, og at den offentlige Understøttelse, saavidt muligt, blev bunden til dem, da var det, at de værdigste Fattige kom til at mangle Understøttelsen, fordi Forældre ikke vilde

skille sig fra deres Børn, Ægtefæller ikke skille sig fra hinanden, den frifødte, frisindede Mand ikke gaae ind i et Arbeidshuus, der var et Tvangshuus og Tugthuus. Alt hvad man vandt, ved saavidt muligt at indskrænke Fattigforsørgelsen til disse Huse, var, at man fik tvungen Fattigskatten ned til 8 Millioner L. St., som endnu tynger med den største Vægt paa dette rige Land, og ved senere at udstrække Fattigforsørgelsen til Irland har man seet, hvad der følger af, at en Regjering forpligter sig til at skaffe alle Mennesker og Munde i Landet Føden, thi herved prøvede man paa, hvad der omtrent var at føde et heelt Folk af Haanden i Munden. Man bragte sig selv til Fortvivlelse, da man havde begyndt paa Noget, der var umuligt at fuldende, lovet, hvad man umuligt kunde holde, og naar man nu betænker, hvad man gjør ved i Grundloven at indføre en slig Bestemmelse om almindelig Forsørgelsesret, at man derved forpligter Regjeringen til en endnu klara:2608rere Umulighed, end det er for den engelske Regjering at føde hele det irske Folk, thi man forpligter den danske Regjering til at føde hele det danske Folk uden at have et England at beskatte – derfor skal jeg stemme for, at der af intet Saadant skal findes Spor i Danmarks Grundlov, og jeg skal derimod foreslaae, at hvis der skal sættes Noget istedetfor dette, at dette da blot maa blive en Bestemmelse om, at der skal gjøres Alt muligt for, at de Gamle, de Syge og de forladte Børn kunne finde offentlige Tilflugtssteder, og med Hensyn til den følgende Paragraph, hvorefter fattige Børn skulle have Underviisning i Almueskolerne, skal jeg ogsaa stemme imod, at Saadant findes her, men at man med Hensyn derpaa skal, saavidt muligt, aabne de Fattige Adgang til folkelig Oplysning og Dannelse, og skal jeg forbeholde mig det Nødvendige i denne Henseende.

[...] |A:2609

Grundtvig: Jeg skal først bemærke, at vel er det Englands Fabrikvæsen, der har gjort Fattigvæsenet langt snarere fortvivlet, men ogsaa i denne Henseende stræbe vi jo at efterligne Englænderne saa godt, vi kunne, og *forholdsviis* kunde det jo da blive ligesaa slemt hos os. Dernæst skal jeg bemærke, at det dog ikke er Fabrikerne, der have fremkaldt det fortvivlede Fattigvæsen i Irland, men for en stor Deel ligger dette i Udstykning af Jord, da man fik en heel Familie af Almissemønstre paa hvert Stykke Land, der avler saamange Kartofler, som kunde føde to Mennesker og en Griis. Endelig er det ikke blot udvortes Grunde, der gjøre enhver Forsørgelsesret forkastelig og farlig. Jeg skal blandt de mange Oplysninger, der ved de parlamentariske Undersøgelser ere komne for Dagen, blot nævne to Ting, der strax ville vise os, hvad det er for en Vei, vi vandre paa, ved den almindelige Forsørgelsesret. Det er saaledes paa den ene Side oplyst, at det er ganske sædvanligt, at de store Fabrikherrer eller de større Forpagtere eller Jorddyrkere, saasnart Fattigskatten synes dem at blive for høi, afskedige

Fjerdedelen eller Halvdelen af Arbejderne; disse falde da paa Communen, og de modtage dem da senere igjen som en Godhed for halv Priis, hvorved Byrden maa falde paa dem, der selv ere nærmest ved at blive Fattige, og de Fattiges Antal voxer umaadeligt. Paa den anden Side er det blevet oplyst, at paa mange Steder Arbeidere kunne tjene godt i de 8 Maaneder af Aaret, som f. Ex. Steenhuggere; i London kaster en stor Mængde af deslige Arbeidere sig paa Fattigvæsenet de 4 Maaneder af Aaret, og det af ingen anden Grund, end den Skjødesløshed, der stoler paa Fattigvæsenet.

[...] **A:2612**

Grundtvig: Jeg nævnede det allerede, da jeg talte om den forrige Paragraph, at ogsaa mod denne Paragraph vilde jeg stemme og kun foreslaae, at man enten for sig selv, eller i Sammenhæng med hiin, indsatte en Bestemmelse om, saavidt muligt, ogsaa at aabne selv de Fattigste Adgang til folkelig Oplysning og Dannelse. Jeg vedkjender mig forresten i alle Maader, hvad den 1ste kjøbenhavnske Rigsdagsmand (Hammerich) nylig nævnede som en gruelig Sky for Alt, hvad der kunde kaldes Skoletvang; ja jeg vedkjender mig det, jeg vedkjender mig, at jeg ingenlunde anseer det danske Folk enten for Dyr eller for Vilde, saalænge de ikke have lært Latin eller dog ere blevne afrettede af En, som nedstammer i 1ste, 2det eller 3die Led fra en latinsk Skolemester. Jeg veed meget godt, at der endnu er Mange, som troe, at Staten er berettiget til at tvinge og afrette alle Børn, under Forudsætning af, at de ellers ville blive som Vilde, som Fæ, som Dyr, vilde eller tamme; men jeg vedkjender mig den Overbeviisning, at det danske Folk af Naturen er saa menneskeligt, som noget Folk har været, og man maa dog indsee, at der aldrig vilde blevet et menneskeligt Liv paa Jorden, hvis der ikke havde været Folk, der, førend de bleve afrettede i Skolerne, havde følt og tænkt menneskeligt og ei været som Dyr eller Vilde. Jeg vedkjender mig denne Overbeviisning, og jeg troer, at naar vi kun gjøre Noget for at udbrede folkelig Oplysning og Dannelse, da behøves der ikke saadanne Afretningsanstalter, som Almueskolerne have været, og hvorved sjældent vandtes noget af den Dannelse og Oplysning, som er værd at nævne.

[...] **A:2615**

Grundtvig: Naar den ærede 1ste kjøbenhavnske Deputerede (Hammerich) ikke meente Andet, end at de Børn, for hvis Fornødenheder der kun sørgedes, forsaavidt de vare dyriske, voxede op som Dyr, da har jeg naturligviis ikke det Mindste derimod at indvende, men Sagen er, at jeg meente og har vedkjendt mig, at en skolemæssig Afretning ingenlunde er Betingelsen for Menneskelivets Udvikling, ingenlunde Betingelsen for Udviklingen heller ikke hos Børnene, og at jeg ikke har talt eet Ord imod, at de ældre Mennesker stræbe at danne og opdrage de yngre, uden hvilket vi ikke kunde tænke os nogen Forplantelse af det Menneskelige,

behøver jeg vel ikke at anmærke.

[...] |A:2616

Grundtvig: Det gaaer med denne Paragraph, ligesom det er blevet bemærket om de foregaaende, at de indeholde endnu mindre, end der har været bestemt om det Samme i vor hidtilværende Lovgivning, og dette, mener jeg, beviser, at den høitagtede Justitsminister vistnok tager feil i, at de særegne Forhold, som bestode ifjor, gjorde en saadan Affattelse af Grundloven nødvendig; thi dersom der havde været indrømmet en større Ret til Arbeide, til Forsørgelse, til Underviisning for de Fattige, og endelig en større Skrivefrihed, end der hidtil har været indrømmet i Lovgivningen, da vilde jeg give ham aldeles Ret, nu derimod maa jeg sige, jeg begriber slet ikke, hvorledes netop under hine Forhold disse Paragrapher ere komne til at lyde saaledes, og allermindst kan jeg da forstaae, hvorledes der om Trykkefriheden er kommen en saa aldeles intetsigende Paragraph, som det dog unegteligt er, naar der staaer, at Enhver har Ret til ved Trykken at offentliggjøre sine Tanker under Ansvar for Domstolene, thi visselig kunde jeg ikke tænke mig, at der kunde siges mindre, og det er jo klart, at dette kunde fastsættes i Grundloven, uden at der derfor var det Allermindste, som kunde kaldes Skrivefrihed. Det er jo vist, at selv i den Trykkeforordning af 1799, som jeg aldrig har berømmet eller skal berømme, findes dog udtrykkelig sagt, at man uden Straf og uden Fare skal kunne gjøre langt Mere, end her bestemmes ved denne Paragraph i Grundloven. Jeg kan da ikke andet end stemme imod denne Paragraph baade i den Skikkelse, den har i Udkastet, og i den, som den har faaet ved vore Nævningsers Haand, thi hvad skulde vel det hjælpe, at der nu endelig slet ingen Censur maatte være, slet ingen præventive – paa Dansk forekommende eller forebyggende – Forholdsregler, naar det dog var saaledes, at vi havde en Trykkelov, som satte det i Vedkommendes Magt at gribe, om de vilde, ethvert Foster af Pressen og qvæle det i Fødselen, eller naar dog, som det jo kunde være efter dette, der ved Lov var bestemt, baade Forfatter og Udgiver og Sætter og Trykker og maaskee alle de, som havde arbeidet derved, skulde kunne kaldes til Regnskab, tiltales, dømmes og straffes for Alt, hvad der muligt mishagede Regjeringen eller Embedsmændene eller hvem det nu kunde være, og det er jo vist, at her lades det aldeles aabent, hvilke Grundsætninger der skulde gaae igjennem den Lov, som bestemmer Ansvar for Skribenter eller Bogtrykkere eller Nogen, som har med Bøger og trykte Sager at gjøre. Jeg skal derfor tage mig den Frihed at foreslaae en Paragraph i Grundloven, hvori der siges Alt, hvad jeg finder kan lade sig sige i faa Ord, om at der i Landet skal være en Tale- og en Skrivefrihed, især om alle aandelige og offentlige Ting, saa udstrakt, som det almindelige Vel kan tillade det, og at Trykkefrihedssagen skal ordnes ved en tilsvarende Lov; dette Ændringsforslag forbeholder

jeg mig at stille.

[...]

|A:2633

96de offentlige Møde.

(Det 100de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Mandagen den 16de April.

[...] |A:2634

Grundtvig: Ogsaa jeg skal tilraade, ikke at gaae et Skridt videre i denne Sag end Udkastet, og jeg mener ikke blot, som den forrige ærede Taler, at naar al Forret er skilt fra Adel, Rang og Titler, man da kan rolig lade dem bestaae, nei, jeg troer virkelig, at man bør lade dem bestaae, bør lade dem bestaae som Noget, der, naar alle Forrettigheder ere skilte derfra, ikke egentlig kan siges at høre mere til den borgerlige Retskreds, og Alt, hvad der kun beroer paa Meningene, skulde man dog aldrig søge at faae afskaffet ved Lov. Desuden er det paa ingen Maade en saa aldeles afgjort Sag, som ogsaa ved denne Leilighed er udtalt, at det er noget Ondt; det er paa ingen Maade en afgjort Sag, at det ikke skulde være meget klogt at lade Saadant bestaae, ligesom man lettelig vil indsee, at dersom det skulde være saaledes, at det skulde være en Hindring for den rette Lighed, dersom Folks Lyksalighed skulde bestaae deri, at intet Menneske udmærkede sig iblandt dem, eller at der ikke lagdes Mærke dertil, eller at Udmærkelsen ikke fremdrages – dersom dette skulde være Tilfældet, da indsees det let, at man ogsaa maatte inddrage Ridderordener, thi det er vist, at de høre til den samme Classe. Og er det end saa, at Titelvæsenet er noget Latterligt, der Gud skee Lov ikke er af dansk, men af tydsk Herkomst, dersom det dog virkelig er sandt, at der er en Forelskelse i det endnu, som gjør det til Klogskab ikke at røre altfor haardt derved – saa mener jeg, at de Folk ingenlunde ere Daarer, som vedkjende sig, at dersom Regjeringen forstaaer at betjene sig af det, og dersom den kun tager Hensyn til de Mennesker, der virkelig udmærke sig, og søger at paatrykke dem et Præg, en Anerkjendelse af Fortjenesten, saa vilde det kunne være en gavnlig Spore, saalænge Menneskene ere, jeg vil ikke bruge det Udtryk, besatte af Forfængelighed, thi dette vil ikke være Tilfældet hos nogen i høi Grad virkelig Fortjent, men besjælede af Kappelyst, af Lyst til at see sin Daad, sine Bestræbelser

paaskjønnede og udmærkede, og dette maa finde Sted, saalænge et Folk kan være og vil blive daadrigt. Derfor skal jeg, som sagt, af mange Grunde, og af flere Grunde, end det her kunde være passende at udvikle, tilraade, at hvad Udkastet indeholder, og hvad jeg anseer for det Rigtige i denne Henseende, ogsaa bliver det Eneste, der antages.

[...] **[A:2653]**

Grundtvig: Jeg har ofte ønsket, naar Talen var om virkelig borgerlig Frihed, jeg da kunde hørt saa mange og saa stærke og saa ivrige Røster, som jeg har hørt i Aften for den falskeste af alle Ligheder, den Lighed, som vi kunne finde i Tyrkiet, hvor vi dog hverken ville finde noget af den borgerlige Frihed eller skulde ønske, at vore Stater og borgerlige Selskaber skulde reformeres efter dets Lignelse; det er en forunderlig Tanke, at ved at udslette saavidt muligt alt Mærke paa nogen Forskjel, at man dermed, dersom man frembragte Noget, skulde frembringe det Høieste, der har viist sig, og ikke nedværdige Alt til det Laveste. At Titel og Rang ere paa den høieste **[A:2654]**Maade misbrugte og have været miskjendte fra Regjeringens Side, det er en historisk Kjendsgjerning, men dersom det kun gjaldt om at gjøre noget Saadant foragteligt, og derved at faae det til om muligt at falde bort, kunde der jo ikke skee noget Bedre end ved at uddele det iflæng uden alt Hensyn til Udmærkelse eller Fortjeneste, og endelig hvad Adelsophævelse angaaer, da vil jeg gjøre den simple Bemærkning, at naar alle borgerlige Forrettigheder ere skilte fra Adelen, saa veed jeg ikke, hvad denne Ophævelse skal betyde uden som en af de revolutionaire Griller, som vi jo kjende baade fra det forrige Aarhundrede og tildeels fra dette, skjøndt en æret Rigsdagsmand dog anmærkede, at i det revolutionaire Frankrig, som først udmærkede sig ved at ophæve og afskaffe Adel og alt Saadant, at der var det endnu i dette Aarhundrede en Anbefaling at føre en saadan Titel. Adelen, mener jeg, lader sig slet ikke ophæve, uden man vil give den naragtige Forordning, at de, som have et Adelsnavn, skulle aflægge det og tage et andet, eller og, at de ikke maae forsegle med deres Fædres Signeter, at de ikke maae beholde de saakaldte Vaabner og Mærker paa, at de vare samme Slægter og Familier, og jeg skulde dog troe paa den ene Side, at det var en Rettighed, som ethvert Menneske havde, til at beholde sine Fædres Navn og føre deres Bomærke, dersom han finder, at han dermed kan være tjent, og paa den anden Side skulde jeg ogsaa mene, at det er jo aabenbart, at dersom disse Personer ikke have nogen Ære af deres Familienavn, dersom det ikke er erhvervet ved en Udmærkelse, og dersom de ikke selv stræbe at ære det, da er der hos dem slet Intet at misunde, og dersom de virkelig have et Navn, der stammer fra ædel Daad og Bedrift, og dersom de ogsaa stræbe at være det værdige, saa mener jeg, at det vilde bevise en lav Tænkemaade at misunde, end sige at ville berøve dem det, og det

vilde være en daarlig Statsklogskab, dersom man vilde borttage den Kappelyst, som kan vækkes ved borgerlig Udmærkelse; det vilde være daarligt, thi hvo indbilder sig vel, at han ved Lov kunde udslette enten Forfængelighed eller nogen af de slette Lyster og Attraaer, som kunne boe i Menneskets Bryst, og jeg tør nok spørge, om det er statsklogt at ville gjøre det umuligt, at disse Attraaer, mere eller mindre besmittede, at de kunde tage en for Staten og det borgerlige Samfund gavnlig Retning. Til Slutning skal jeg blot anmærke i Henseende til hvad jeg hørte anføre om, hvorledes Rang og Titel gjorde sig gjældende endog ved Confirmationen, at vi ikke behøve at gaae mange Skridt i Hovedstaden for at lære, at der hersker ligesaamegen Misundelse mellem Skræddere og Skomagere og Handskemagere med Hensyn til, hvor deres Børn skulle faae deres Plads i Kirken, som der kan findes hos nogen af dem med Rang og Titel.

[...]

|A:2663

97de offentlige Møde.

(Det 101te Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 17de April.

[...] |A:2666

Grundtvig: Jeg vil blot bemærke, at naar den ærede Ordfører mener, at Udvalgets Forslag indbefatter alt det Samme som Udkastet, da er det aabenbart ikke saa; thi at det gjør en væsentlig og vigtig Forskjel, at Ordene “med alle Berettigedes Samtykke” ere udeladte i Udvalgets Forslag, er soleklart.

[...] |A:2667

Grundtvig: Den ærede Ordfører beskyldte mig for, at jeg ikke havde hørt hvad han sagde, men det maa da være kommet deraf, at han ikke ret forstod, hvad jeg sagde, thi hvad jeg sagde, det var, at hans Ord, som jeg vist ikke har hørt feil, vare, at naar Udvalget havde foreslaaet, at det ved Lov skulde ordnes, hvorledes disse Lehn ganske kunne overgaae til fri Eiendom, da laa deri, at blandt Andet maatte ogsaa de Berettigedes Samtykke erhverves; det var blot det, jeg sagde.

[...]

Grundtvig: Ja man kan dog ikke see deraf, hvorledes jeg har hørt her.

[...] |A:2668

Grundtvig: Jeg vil blot forbeholde mig det Ændringsforslag, at der istedetfor “alle Berettigede” maatte sættes “de nærmest Berettigede”.

[...] |A:2675

Grundtvig: Jeg saae iaftes i den Berlingske Avis, at den 27de Marts, som ikke blev mærkværdig ved Krigens Udbrud, den er dog bleven mærkværdig i Danmark ved Noget, den er bleven mærk|A:2676værdig derved, seer jeg, at under den Dato er den eneste Læreanstalt i Danmark, som var oprettet til at give Folket en højere og bedre Oplysning, bleven nedlagt. Nu visselig, dette Aar frembyder ingen gode og blide Udsigter for Almuens virkelige Oplysning, for Almuens Dannelse, saa at den kan med Ære indtage den Plads, hvortil den nu er kaldet i Borgersamfundet; men det være langt fra mig, at jeg derfor noget Øieblik enten skulde tvivle om, at den Dag maa komme og snart kommer, da man sørger ivrig for dette, som Noget af det, der gjøres meest behov, dersom ellers Danmarks Rige skal kunne staae, skal kunne bevare sin Ære, og paa den anden Side være det ligesaa langt fra mig, derfor at sætte Kravet det allermindste lavere, end jeg har sat det i alle de Aar, da jeg har krævet en folkelig Oplysning, en folkelig Oplysning, som er tilgængelig for den Ringeste, for den Fattigste i Landet. Jeg kan derfor ikke andet end af al Magt understøtte Forslaget til at sørge ganske anderledes, end der er gjort hidtil, for Almuens, for Menigmands Oplysning og Dannelse, men jeg maa naturligviis lægge Vægt paa, hvad som synes endnu ikke at være blevet almindelig bekjendt eller ikke at sees fra sin rette Side, nemlig at Alt, hvad der dog egentlig kan gjøres for Menneskets Oplysning, og især for den borgerlige, det kan dog ikke skee i de første Barneaar. Da kan der, selv under de gunstigste Omstændigheder, ikke gjøres Andet end at fremstille Barnet et Billede af det Menneskeliv, som er ført i den foregaaende Slægt, og som kan gjøre Indtryk paa det, saa at det kan faae Lyst til at træde i Fodsporet; men den egentlige Oplysningstid er da ikke kommen, den kommer først i Ungdomsalderen, hvilket Erfaring lærer os. Da er det ogsaa, at Menneskene først enten vaagne af sig selv eller kunne vækkes for alle de store Spørgsmaal om Menneskets Kald og Bestemmelse baade for Tid og Evighed, og da først kan det nytte at svare, thi det nytter kun der, hvor der spørges. Derfor, hvad man end gjorde for Almueskolerne, for Børnene fra det syvende til det fjortende Aar, jeg vilde kalde det Lidet eller Intet gjort for Folkets virkelige Oplysning, saalænge der ikke idetmindste er en Anstalt, hvor Ungdommen, hvor dog de meest Opvakte kunde faae en ordentlig Forestilling om, hvad de ere kaldede til at lære, hvor de fremfor Alt kunde faae en ordentlig Forestilling om, hvad det er for et Land, hvori de boe, hvad der er dets Tarv, hvad det er for et Folk, de naturligen tilhøre, hvordan det var i den forbigangne Tid, og hvorhen de i saadanne

Fædres Spor maae stræbe, dersom de ikke ville beskjemme deres herlige, deres fæderne Navn.

[...] |A:2688

Grundtvig: Skjøndt jeg baade er enig deri, at der skal være saa lidt i Grundloven som muligt, og paa den anden Side ikke ønsker, at Dommerne skulle staae saa aldeles uafhængige baade af Regjering og Folket, som mig synes man stiller dem i de nyeste Theorier, saa maa jeg dog tilstaae, at jeg slet ikke kan begribe, hvordan man kan have en Grundlov, uden at det tilkommer Domstolene at afgjøre Spørgsmaalet, naar det reistes, om Forholdet mellem denne Grundlov og enhver enkelt Lov, som bliver udgiven. Jeg vil i denne Henseende kun bemærke, at der kan jo ikke være Tale om, at den dømmende Myndighed derved sættes over den lovgivende, siden Grundloven jo er det første Værk og Hovedværket af den lovgivende Myndighed; den har derved selv vedtaget en Rettesnor for sine følgende Love indtil videre, og jeg seer ikke, hvorledes den i mindste Maade skal være gaaen for nær ved at der oplyses, hvorvidt der findes Modsigelser mellem Grundloven og en enkelt Lov, eller ikke, og derpaa kommer aabenbart dog det hele Spørgsmaal an.

[...]

|A:2696

98de offentlige Møde.

(Det 102det Møde i den hele Række.)

Onsdagen den 18de April.

[...] |A:2697

Grundtvig: Jeg har ligefra Begyndelsen modsat mig det her omhandlede Forslag paa det Bestemteste, og jo mere jeg har tænkt over det, har jeg fundet det baade i Henseende til hvad man kalder Form og Realitet, ligefra den yderste Skal til den inderste Kjerne, saa slet som det vel kan være, og derfor skal jeg ogsaa modsætte mig det lige til Enden. Naar den ærede Ordfører har bemærket, at det er ganske i sin Orden, at et saadant Forslag, stillet imod Slutningen af Rigsdagen, midt under Forhandlingerne om Grundloven, bliver antaget og givet tilbagevirkende Kraft, da maa jeg reent ud sige, at jeg ikke kan forstaae en saadan Tankegang; men det veed jeg, at jeg ikke kan tænke mig nogen større Uretfærdighed mod de Rigsdagsmænd, der alt efter modent Overlæg have stillet Ændringsforslag, end at det ikke maa tillades dem at udvikle Grundene for disse, og det, uagtet Grundene ofte slet ikke eller i alt

Fald kun løselig ere berørte, idet Ændringsforslaget anmeldtes. Og desuden er det ikke altid muligt, navnlig ved en saa betyvende Lov som Grundloven, at de Grunde, hvortil et Forslag støtter sig, skulle staae klart for enhver Rigsdagsmand, naar de ikke ere udviklede eller naar de |A:2698 blot ere antydede, da Sagen foreløbigen behandledes; man siger altsaa, at naar Ingen understøtter Forslaget, da vil man slet ikke høre Grundene, hvorfor det er stillet, man sætter da langt mere Priis paa den Tid, der kunde hengaae til Talen, end man bryder sig om, at Grundloven bliver saa fuldkommen, som mulig. Nu, en saadan Tankegang kan jeg ikke forstaae, og den maa jeg ikke tiltroe den ærede Forsamling. Jeg har forresten tidligere udhævet det, at for mine Øine stiller det sig, som om man herved vil indskrænke Talefriheden, Talefriheden for enhver selvstændig Rigsdagsmand, hvorved man da vil bringe det dertil, at Partierne blive de eneste talende. Man siger vel, at derved vil Tid spares; men gjælder det blot derom, da kunde man jo spare langt mere Tid og langt flere Penge ved slet ingen Rigsforsamling at holde. Sandeligen, jeg kan ikke begribe, hvorledes et saadant Forslag kan finde Gjenklang i Forsamlingen. For min egen Person kan det være mig ligemeget; jeg var vel tidligere bange for, at jeg, naar Forslaget gik igjennem, ikke skulde kunne bevare Sjælsstyrke nok til at fremkomme med de Forslag, som jeg vilde finde passende; men nu har jeg gjort, hvad jeg burde og kunde gjøre, jeg har løftet min Røst saa høit, som jeg har troet, at jeg burde, mod Forslaget, og naar Forsamlingen ikke vil høre de Grunde, hvorpaa man bygger sin Overbeviisning, da kan jeg i Sandhed ikke ønske at udvikle dem.

[...] |A:2703

Grundtvig: Jeg skulde blot anmærke, at jeg veed ikke, hvorfor vi skulle beholde det Udtryk, "Stenographer", da det ikke alene er fremmed, men slet ikke udtrykker, hvad det skulde; det vilde jo ialtfald, naar man skulde oversætte det, hedde: "Skrivere paa Kraft." Jeg synes derfor, at man hellere burde bruge Ordet "Hurtigskrivere" eller noget Lignende.

[...]

Grundtvig: Det forekommer mig at være det Samme, det er dog Noget, som skal være i en dansk Mund.

[...]

|A:2720

99de offentlige Møde.

(Det 103die Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 19de April.

[...] |A:2722

Grundtvig: Det er i Anledning af Nr. 8 i § 86, om Trykkefriheden, at jeg skal tillade mig at sige et Par Ord. Forsamlingen har været Vidne til, at jeg forgjæves har forespurgt hos det høie Ministerium, om det agtede enten at forelægge Rigsdagen et Forslag til en ny Lov om Trykkefriheden eller at forelægge den een eller anden Sikkerhed for Anvendelsen af den gruelige Trykkeforordning af 1799. Da dette nu har været forgjæves, og vi ere komne til Slutningen af Grundloven, uden at Udvalget har gjort mindste Mine til at tage sig af denne Sag, som jeg dog virkelig anseer for vigtig og paatrængende, skal jeg ikke undlade paa det sidste Trin at gjøre hvad jeg kan herfor. Det er vistnok kun lidt, og siden igaar Aftes endnu mindre end før, og det er vist nok, at hvad jeg vil gjøre for at varetage Literaturens og Skribenternes Vel, det maatte vel tilkomme nærmest de Yngre, hvoraf der vel sagtens her i Forsamlingen er Flere end dem, jeg veed, siden der foruden Magistrene ere 7 Professorer. Jeg, der som en gammel Skribent vel snart har afskrevet og er vant til at skrive frit paa egen Fare, hører ret egentlig til Forstærkningen og skulde altsaa ikke kaldes frem til at staae i Spidsen; men imidlertid, da ingen Anden vil det, skal jeg, dersom jeg faaer Tilladelse dertil, stille det Ændringsforslag, at der til Nr. 8 føies: “foreløbig er Forordningen af 1799, om Trykkefrihedens Grændser, ophævet.”

[...] |A:2724

Grundtvig: Mig synes, at naar det skulde være Noget, saa maatte det være ikke Forsamlingen, men Kongen, hvortil Valget overlodes, saa at, naar der var afstemt over det, man troede bedre end Udkastet, hvis det ikke skulde finde Bifald, at man da ogsaa var tilbøielig til Antagelsen af det oprindelige Udkast; men forresten synes jeg, at hvad der er anført for det maa falde bort ved, at Ministeriet, saavidt jeg har forstaaet, har erklæret, at det ingenlunde vilde være tilbøieligt til at tilraade Hs. Majestæt Antagelsen af Udkastet i alle dets enkelte Dele.

[...]

|A:2738

100de offentlige Møde.

(Det 104de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Fredagen den 20de April.

[...] |A:2740

Grundtvig: Jeg skal kun bemærke det, at jeg desuagtet troer, at Udkastets “anordnede Domstole” maatte foretrækkes for Udvalgets nøgne Domstole, skjøndt jeg fuldtvel erkjender, at anordnede ikke er det rette Ord, men det burde vel hedde de lovmæssige Domstole.

[...] |A:2742

6) *Grundtvigs* Hovedforslag: Kongeloven er ophævet. Skulde Kong Frederik den Tredies Mandslinie uddøe, da vælger den dertil udtrykkelig sammenkaldte Rigsdag en Thronfølger og bestemmer Arvefølgen med tre Fjerdedele af alle Stemmer.

7) *Grundtvigs* Biforslag: Ingen kan have Arveret til Danmarks Throne uden at være dansk født og opdraget.

[...] |A:2745

Grundtvig: Først skal jeg bemærke, at mig synes, at der ikke kan være Spørgsmaal om, at Ordene “den” og “Arvefølge” kunne have den Vigtighed, som her er forudsat, selv naar Paragraphen forstaaes saaledes, at den udtaler sig om Arvefølgen i Fremtiden; thi det staaer jo til alle Tider Rigsforsamlingen frit for at foreslaae Forandringer i Grundloven, altsaa ogsaa af denne Paragraph. Nu i Henseende til de Forslag, jeg har gjort til en ny Paragraph istedetfor den, vi have, da har Udvalget sagt os om dem, at den anseer dem for slet ikke at kunne komme i Betragtning, og jeg har da saaledes ikke det mindste Haab om, at den skulde gaae igjennem. Jeg skulde derfor ikke heller opholde Forsamlingen noget Øieblik ved nærmere at omtale dem, dersom jeg ikke anseer det som en hellig Pligt for mig som Dannemand at protestere mod denne Paragraph i Udkastet ligetil det Sidste. Det er jo nemlig aldeles aabenbart, at denne Paragraph vil have den danske Rigsforsamling til at stadfæste Kongelovens Arvebalk i Eet og Alt. Dertil har efter min fulde Overbeviisning det danske Folk ikke den mindste Forpligtelse, men derimod udsætter den det danske Folk og Rige aabenbart for den største Spot og Skade, og det, saavidt jeg kan see, ikke blot i en fjern, men i en nær Fremtid. Det er vel saa, at Rigsforsamlingen 1660 overgav Kong Frederik den Tredie Arveligheden baade paa Mands- og Qvindelinien, men det var ingenlunde i den vilkaarlige Udstrækning, som Kongeloven har villet give den og uden alle betryggende Undtagelser; og at Riget og Folket ved Stadfæstelsen af denne udsættes for største Spot og Skade, det er jo lige saa soleklart, thi efter Kongeloven kan jo, saavidt vi see, i den nærmeste Fremtid Danmarks Krone, Danmarks Rige tilfalde Rigets, Folkets arrigste Fjende og kan høist rimelig tilfalde en aldeles Fremmed for Folket, for dets Sprog og for dets Sæder. Jeg veed det jo nok, at Mange ansee sig for noksom betryggede derved, at der aabnes i

Paragraphen en Udvei til Forandringer i denne Lov om Arvefølgen, men mig synes, at især naar man kan forudsee, at Nødvendigheden af en saadan Forandring ret snart kan indtræde, at det da er aldeles uværdigt for Folket at ville betrygge sig ved en saadan Udvei, i det samme Øieblik, da det aldeles unødt stadfæster en Arvelov, hvoraf der kan forudsees i sin Tid de værste Følger. Med Rette kunne jo ogsaa de i Kongeloven indsatte Arvin|A:2746ger, naar noget saadant Tilfælde indtraf, i det Høieste bebreide os, at vi have spillet et falskt Spil; thi der laa jo Intet nærmere for os, end da Udkastet til en ny Grundlov var os forelagt, da at sikkre os for alle mulige retmæssige Krav paa den danske Krone af dem, som Folket og dets Fuldmægtige ikke ville erkjende, at Riget kan være tjent med. Jeg har derfor foreslaaet først og fremmest, hvad der jo ogsaa er klart og tydeligt, og hvorved jo Riget paa ingen Maade, som Ordføreren bemærkede, kunde sættes i Fare for, at der, dersom det skulde skee, at Kong Frederik den Tredies Mandslinie uddøde med vor nærværende Konge, fattedes en Thronfølger, thi det stod jo til Kongen og til Rigsdagen, det stod jo til dem imorgen, om de vilde, at fastsætte noget desangaaende; jeg har foreslaaet dernæst, hvis man ikke vilde bruge denne Fremgangsmaade, som jeg anseer for den aabneste, den klareste, den mandigste, da har jeg foreslaaet, at man dog skulde betrygge sig mod den Forsmædelse, at Nogen efter den gjældende Arvelov skulde kunne gjøre Krav paa Danmarks Throne, gjøre Krav paa Kongedømmet i Danmarks Rige, skjøndt han var Folket baade indvortes og udvortes aldeles fremmed og maaskee fjendsk; derfor har jeg foreslaaet som det Mindre, men som dog Betyggende, at der ikke maatte være nogen Arveret til Danmarks Krone uden for den, der dog var dansk født og opdragen, og at en dansk Rigsforsamling kan ville udsætte Danmarks Rige og Krone for at kunne kræves som Arv af dets arrigste Fjende, skjøndt det staaer i dens Magt at forebygge det, det begriber jeg ikke.

[...] |A:2749]

1) *Grundtvigs Hovedforslag under Nr. 6* paa Afstemningslisten, saalydende:

“Kongeloven er ophævet. Skulde Kong Frederik den Tredies Mandslinie uddøe, da vælger den dertil udtrykkelig sammenkaldte Rigsdag en Thronfølger og bestemmer Arvefølgen med $\frac{3}{4}$ af alle Stemmer.”

forkastedes med 120 mod 4 Stemmer.

2) *Grundtvigs Biforslag under Nr. 7*, saalydende:

|A:2750]“Ingen kan have Arveret til Danmarks Throne, uden at være dansk født og opdraget.”

forkastedes med 116 mod 7 Stemmer.

[...]

11) *Grundtvigs Forslag*: “Kongen af Danmark kan ikke uden Rigsdagens Samtykke være Regent i nogen fremmed Stat.”

[...]

Grundtvig og *Barfod* erklærede, at de *frafaldt* deres under Nr. 11 og 13 anførte Forslag, og det under Nr. 12 anførte, af *Ræder* stillede Forslag blev paa den i Regulativet foreskrevne Maade *understøttet*.

[...] |A:2751

Grundtvig: Jeg kan meget godt forstaae, at man kan finde Udtrykket "Monarki" hvad det jo vistnok allerede som fremmed Ord er, ubestemt, men jeg kan ikke forstaae, hvorfor man i denne Sammenhæng enten skal finde eller gjøre nogen Vanskelighed. Dersom Paragraphen indeholdt, at Kongen i Danmark ikke under nogen Betingelse kunde være Regent i andre Lande end de, som hørte til det danske Monarki, saa kunde jeg forstaae det; men da der udtrykkelig siges *uden Rigsdagens* Samtykke, saa var jo den hele Ulykke den, at Rigsdagen ogsaa maaskee kunde komme til at give sit Samtykke til, at Kongen var Hertug i Holsteen og Lauenborg.

[...] |A:2756

Grundtvig: Naar en høiærværdig Taler nys anmærkede, baade at han antog, at efter Grundlovsudkastet den christelige Tro fremdeles skulde være Kongens, og tillige, at denne christelige Religion ogsaa skulde blive ved at være Folkets, og endelig, at derfor maatte ogsaa Kongens Ed lyde christeligt, da maa jeg nu, som ved den foreløbige Behandling, anmærke, at Intet af alt dette finder jeg i Udkastet til Grundloven. Jeg finder nemlig noget aldeles Fremmed i kirkelig og christelig Forstand hos os, noget saakaldet Evangelisk-luthersk, som paa ingen Maade er nogen christelig Benævnelse; jeg finder ogsaa, hvad jeg ved den foreløbige Behandling udtrykkeligt bemærkede, at "Gud og hans hellige Ord" ere ingenlunde saadanne Ord, som udtrykke noget særeget Christeligt; derom mener jeg altsaa slet ikke, her kan være Spørgsmaal. Jeg bemærkede endelig, at dersom det gjaldt om at have en saa paalidelig Forsikkring af Kongen som muligt, at han vil holde Danmarks Riges Grundlov, at da var det ingenlunde at søge i disse Udtryk, som kun kunde binde ham, dersom han havde en tilsvarende Tro, og da endnu mindre ved at befale ham at have en Tro, som selv den mægtigste Konge ikke kan paanøde sin ringeste Undersaat. Til Slutning skal jeg da kun erklære, at jeg vil stemme for det Forslag, som en æret Rigsdagsmand nylig anbefalede, at Kongen ikke kan tiltræde Regjeringen, førend han for den forenede Rigsdag har aflagt Ed paa Grundloven; jeg vil stemme for det, fordi mig synes, at noget Saadant vilde passe bedst i Grundloven, da det overlodes til Kongen og til Rigsforsamlingen paa enhver Tid nærmere at bestemme, om det behøvedes, i hvad Udtryk Eden skal aflægges.

[...] |A:2761

Grundtvig, der yttrede, at den anmeldte Skjærpelse af Fordringen til et Forslags Understøttelse iøvrigt ikke kom ham uventet, udtalte sig ligeledes imod Opgivelsen af Navnene, [...].

[...] **[A:2762]**

Grundtvig: Jeg har ved den foreløbige Behandling erklæret mig aldeles enig med den Taler, der nu satte sig, deri, at det vist ikke bør paalægges Kongen at lade sig krone, saa at det skulde være en Forpligtelse, han modtog tilligemed Regjeringen, men at det efter min fulde Overbeviisning burde overlades til ham og til det, som rimeligviis vilde bestemme ham, den herskende Mening til enhver Tid. Jeg skulde derfor stemme for dette Forslag, hvis det ikke havde en Hale (Latter), hvormed jeg ikke kan befatte mig, og jeg vil derfor nødes til at stemme mod alle de Forsøg, som her ere gjorte, paa at indskyde en Paragraph i Grundloven i denne Retning.

[...]

[A:2766]

101ste offentlige Møde.

(Det 105te Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 21de April.

[...] **[A:2770]**

Grundtvig: Jeg vilde blot bemærke, i Anledning af hvad den ærede Rigsdagsmand, som har stillet Forslaget, yttrede, at der slet ikke skulde være nogen Grund til med Udvalget at omtale et Formynderskab, der i saadanne særegne Tilfælde kunde findes nødvendigt, at naar jeg seer tilbage paa, hvad der jo ikke ligger langt borte, at et saadant Tilfælde har været saavel i Danmark som i England, saa kan jeg ikke finde Andet ved denne Betragtning, end at der er god Grund til, naar der skal bestemmes Noget om et saadant Tilfælde i Grundloven, at der da ogsaa nævnes et Formynderskab, og saaledes veed man da ogsaa, at man i England havde fundet det aldeles urigtigt, hvis den, som udnævnes til Rigsforstander, ogsaa skulde have havt Raadighed over hvad der angaaer Kongens Person.

[...] **[A:2775]**

Grundtvig: Jeg vilde blot bemærke, at da det udtrykkelig er fastsat, at Forslag om Forandring i Thronfølgen skal udgaae fra Kongen, og det, forsaavidt jeg har mærket, er at forstaae saaledes, at et saadant Forslag under ingen Omstændighed kan lovmæssig udgaae fra Rigsdagen, maa man jo see, at det er at gjøre et saadant Forslag, hvor nødvendigt det endog kunde være, aldeles umuligt, naar man bestemmer, at naar der ingen Konge er, som udøver Magten, men kun en Regent, at da Forslaget heller ikke skulde kunne komme fra ham, saa jeg seer rigtignok ikke, hvordan man,

naar et andet Middel ikke skal indskydes, kan gjøre andet end forkaste denne Slutning af Paragraphen.

[...]

[A:2797]

102det offentlige Møde.

(Det 106te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Mandagen den 23de April.

[...]

55) *Grundtvigs* Forslag: “Kongen kan ikke under noget Paaskud drages til Ansvar.”

[...]

Grundtvig: Nei, blot for den første Deel: “Kongen er ansvarsfri.”

[...] [A:2798]

Grundtvig: Jeg vilde blot tage mig den Frihed at sige, at mit Forslag beroer paa den Grund, at Ordet “ansvarsfri” ikke alene, saavidt jeg veed, aldrig har været brugeligt i vort Sprog, men ogsaa, saavidt jeg forstaaer det, ikke kan betegne hvad det vist her skal, at Kongen ikke paa nogen Maade kan drages til Ansvar, men maatte vel betyde, at han var fri for alt Ansvar, skjøndt dog Ingen kan fritage nogen Konge for Ansaret enten for Gud eller sin Samvittighed.

[...] [A:2799]

1) Nr. 55. *Grundtvigs* Forslag: “Kongen kan ikke under noget Paaskud drages til Ansvar.”

forkastedes med 105 Stemmer mod 17;

[...] [A:2802]

74) *Grundtvigs* Forslag: Alle Lovforslag og andre Rigets Sager afhandles i det samlede Rigsraad, og for disse er hele Raadet ansvarligt.

[...] [A:2803]

Grundtvig: Jeg skal blot tage mig den Frihed at bemærke, at Hensigten med det af mig stillede Forslag kun er, at hele Ministeriet skal være ansvarligt for Alt, hvad der har været forelagt det samlede Raad, og som der er taget Beslutning om, da det synes mig at være aldeles urimeligt, at det hele Ansvar skal hvile blot paa den Minister, som har underskrevet.

[...] [A:2814]

6) Nr. 74. *Grundtvigs* Forslag: “Alle Lovforslag og andre Rigets Sager afhandles i det samlede Rigsraad, og for disse er hele Raadet ansvarligt.”

blev med 114 mod 3 Stemmer *forkastet*.

[...] **|A:2815**

86) *Grundtvigs* Forslag: Ingen Embedsmand kan enten forflyttes mod sin Villie eller paatvinges Afsked uden Lov og Dom, med mindre det er Befalingsmænd eller Øvrighedspersoner, som baade kunne forflyttes og afskediges efter Kongens Godtbefindende.

[...] **|A:2817**

Grundtvig: Jeg har ved den foreløbige Forhandling udviklet, hvad jeg nu blot vil minde om, at i mine Øine og efter mine Følelser kan det ingenlunde være tilstrækkeligt, at Embedsmænd, som forflyttes mod deres Villie eller afskediges uden Lov og Dom, skulle være berettigede til Pension; men jeg troer, at naar man undtager Øvrighedspersoner og Befalingsmænd i Hæren, som nødvendigen maae rette sig efter hvad Bestyrelsen har Behov, eller troer at have Behov til at gennemføre ved de trufne Foranstaltninger, at naar man undtager dem, saa bør alle andre Embedsmænd være sikkrede i deres **|A:2818** Virksomhed, saalænge de ikke kunne dømmes derfra, og ogsaa have Lov til at forblive paa det Sted, hvor de eengang have faaet deres Virkekreds, og hvor de ønske og have Lyst til fremdeles at blive.

[...] **|A:2829**

6) Nr. 86. *Grundtvigs* Forslag: “Ingen Embedsmand kan enten forflyttes mod sin Villie eller paatvinges Afsked uden Lov og Dom, medmindre det er Befalingsmænd eller Øvrighedspersoner, som baade kan forflyttes og afskediges efter Kongens Godtbefindende.”

forkastedes med 113 Stemmer mod 2.

[...]

|A:2831

103die offentlige Møde.

(Det 107de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Tirsdagen den 24de April.

[...]

104) *Grundtvigs Forslag* (som Tilsætning): Skulde Rigsforsamlingen finde, at der var begyndt en unødvendig Krig eller sluttet en uværdig Fred eller indgaaet et skadeligt Forbund, da skal den kræve Rigsraadet tiltalt for Rigsretten til Fortabelse af Embede og Indfødsret.

[...] |A:2833

Grundtvig: Jeg skal kun med et Par Ord erindre om, hvad Bevæggrunden er til det Ændringsforslag, jeg har stillet, nemlig: “dersom Rigsforsamlingen skulde finde, at der var begyndt en unødvendig Krig eller sluttet en uværdig Fred eller indgaaet et skadeligt Forbund, da skal den kræve Rigsraadet tiltalt for Rigsretten til Fortabelse af Embede og Indfødsret”. Det er især Hensyn til Danmarks særegne Vilkaar, som næsten aldrig kan faae nogen Krig, uden at Rigets og Folkets Tilværelse sættes paa Spil, der har bevæget mig til at stille Noget, som muligen kunde gjøre Ministrene mere betænksomme, end de maaskee ellers vilde være, ved saa vigtige Skridt, som disse ere. Forresten vil den ærede Ordfører medrette kunne sige om disse Udtryk, baade om Krig og Fred og Forbund, at de ere langt fra at være lovfaste, men ret egentlig svævende; men det har jeg gjort med Flid, fordi jeg troede, man her burde lade en vid Mark aaben. Forresten maa jeg ved den Leilighed bemærke, at naar den ærede Ordfører erklærede det Samme om “Befalingsmænd”, var det ikke med nogen Føie, da det vistnok er et lovfast Udtryk om dem, der ere Befalingsmænd til Lands og Vands; men forresten skal jeg overlade Ændringsforslaget til dets egen Skjæbne, som er let at forudsee.

[...] |A:2836

4) Nr. 104. *Grundtvigs Forslag* (som Tilsætning): “Skulde Rigsforsamlingen finde, at der var begyndt en unødvendig Krig eller sluttet en uværdig Fred eller indgaaet et skadeligt Forbund, da skal den kræve Rigsraadet tiltalt for Rigsretten til Fortabelse af Embede og Indfødsret.”

forkastedes med 111 Stemmer mod 3.

[...] |A:2839

Grundtvig: Jeg vilde kun bemærke, at jeg slet ikke kan indsee, hvorledes det Constitutionelle og Demokratiske kan staae i Forbindelse med, enten der skal være Rigsdag hvert andet Aar eller hvert Aar (Latter); i Ordene ligger det ikke, og i Begreberne har jeg heller ikke kunnet finde det.

[...] |A:2847

Grundtvig: Efter min Forstand kan Ordet “hæve” ikke bruges uden i den Betydning “opløse”; ellers kan man bruge Ordet *afbryde*.

[...] |A:2848

Grundtvig: Jeg skal blot tillade mig at bemærke, at denne Paragraph forekommer mig aldeles overflødig.

[...] **[A:2849]**

Grundtvig: Jeg kan ikke skjønne rettere, end at denne Sætning, som Udvalget har hensat, at den er aldeles overflødig, thi det følger af sig selv, mener jeg, at Loven, som gives af Regjeringen og af Folket, at den skal holdes (Ja!), saa at, dersom ikke Regjeringen har en egen Bemyndigelse til at gjøre Undtagelser fra Loven, saa kan den heller ikke gjøre det.

[...] **[A:2853]**

128) *Grundtvigs Forslag:* Kongen kan benaade Forbrydere og eftergive idømte Straffe, naar dertil angives Grunde; dog kan han hverken benaade Nogen, som har gjort sig skyldig i Landsforræderi, ikke heller af nogensomhelst Grund paalægge Nogen en anden Straf end den idømte.

Ingen, som er dømt ved Rigsretten, kan benaades uden med Rigsdagens Samtykke.

[...] **[A:2855]**

Grundtvig: Jeg skal tage mig den Frihed blot med faa Ord at erindre Forsamlingen om, at det, hvorfor jeg egentlig har stillet dette Ændringsforslag, er Slutningen af det, nemlig "at man ikke af nogensomhelst Grund maa paalægge Nogen en anden Straf, end den idømte." Det er nemlig, som al Erfaring har lært, meget ofte Tilfælde, at en Regjering under Navn af Benaadning tilpligter et Menneske at udstaae en Straf, der for ham kan være langt haardere, modbydeligere og strengere end den, han er idømt. Vi see dette bedst; paa hvad saa hyppigt har været Tilfældet, at man har formildet, som man kalder det, alle Dødsstraffe, saavidt muligt, til livsvarigt Fængsel, og man tænke sig nu en Krigsmand, som var dømt til at skydes, eller nogen anden Mand, dømt for en Forseelse, der mere angaaer Staten eller det Politiske, end den hører til hvad man egentlig kalder en Forbrydelse, saa vil det let indsees, at Straffen kan være ti Gange haardere, naar man kalder den at være formildet. Det bør derfor, saa synes mig, staae enhver Borger frit for at nyde det, Loven tilsikkrer ham, det være sig Ondt eller Godt. Det at skulle modtage som en Naade, hvad man nødvendigviis maa betragte som en Ulykke, det, mener jeg, burde aldrig være tilstedt nogen Regjering at forlange.

[...] **[A:2862]**

2) 128. *Grundtvigs Forslag:* "Kongen kan benaade Forbrydere og eftergive idømte Straffe, naar dertil angives Grunde; dog kan han hverken benaade Nogen, som har gjort sig skyldig i Landsforræderi, ikke heller af nogensomhelst Grund paalægge Nogen en anden Straf, end den idømte.

Ingen, som er dømt ved Rigsretten, kan benaades uden med Rigsdagens Samtykke."

forkastedes med 104 Stemmer mod 6.

[...]

104de offentlige Møde.

(Det 108de Møde i den hele Række.)

Formiddagsmøde.

Onsdagen den 25de April.

[...] |A:2873

Grundtvig: Jeg er vistnok paa ingen Maade af dem, der kunne stødes over et ligefremt frimodigt Udtryk af nogensomhelst Rigsdagsmands Overbeviisning, og da heller ikke af den ærede Talers, som nys satte sig. Jeg er visselig heller ikke af dem, som troe, at Tidens og Folkets Vel beroer derpaa, at enten Kongen forsvandt eller blev til Intet; jeg har af mine Fædre en nedarvet dyb Ærbødighed for Kongedømmet; jeg har stræbt at tjene det alle mine Dage, men Erfaringen har lært mig, og Erfaringen maa have lært os Alle, at hvad vi end kunne ønske om en Konge, der var Sjælen og Livet i det Hele, hvor overbeviiste vi end kunne være, om at han langt bedre end nogen anden Regjering kunde smelte sammen med sit Folk, maa dog Erfaring have lært os, at Regjering og Rigsstyrelse ere nu engang blevne en saa vanskelig og indviklet Sag, at i Reglen vil og maa det altid blive Kongens Nærmeste, man kalde dem nu Ministre eller Collegier, Statsraader eller Rigsraader eller slet ingenting, det maa blive dem, som have hver sit Raaderum, og altsaa bliver jo det egentlige det vigtige, hvad man kalder det praktiske Spørgsmaal, det bliver jo nødvendig det, om man helst skal ønske ansvarlige eller uansvarlige Raadere. Vi veed nu vel, at alle |A:2874vore gamle Collegier stemte for de uansvarlige Raadere, og jeg kan ikke negte, at den ærede Taler stemmer jo i Grunden endnu for det Samme; men Rigsforsamlingen vil vistnok stemme for aabenbar ansvarlige Raadere, det danske Folk tør jeg sige, vil, i samme Grad, som det oplyses, stemme for det Samme og jeg stemmer derfor af mit inderste Hjerte. Der er Meget, som er optaget i Udkastet, og Meget, som ventelig vil gaae igjennem, ligesom en heel Deel allerede er gaaet igjennem, som jeg er langt fra at bifalde; der er Feil i Udkastet, ligesom det Hele vistnok i mine Tanker langt fra er nogen stor og glædelig Grundvold, lagt til en fremtidig folkelig Styrelse og Folkelivets Udvikling, men det hviler dog paa Grundsætningen om en ansvarlig Regjering og om Folkestemmens rette Betydning i det Heles Udvikling, og dette mener jeg er den

gamle Grundlov i Danmark, vel uskreven hidtil, men dybt, jeg haaber uudslettelig indpræntet i det danske Folks Hjerte, og Intet af det, som kommer til at staae paa Papiir, det er jeg vis paa, Intet af det, vil rokke den, og jeg skal derfor ikke sige mere ved denne Leilighed, end blot minde om, hvad denne gamle og som jeg haaber uudsleltelige Grundlov er, og jeg beder om Tilladelse til at minde om det i et lille Vers, skjøndt det er taget af en Vise, jeg selv har gjort:

Kongehaand og Folkestemme,
Begge stærke, begge frie,
De har haft i Danmark hjemme,
Mange Hundred' Aar før vi.
Trods al Brøst, al Frygt og Fare
Gid det vinde maa og vare,
Skabe i et gyldent Aar
Gamle Danmark gode Kaar.

[...] **[A:2878]**

Man gik derpaa over til det allerede ved den forløbige Behand**[A:2879]**ling understøttede, af Rigsdagsmanden for Præstø Amts 4de District (*Grundtvig*) stillede

Hovedforslag A.

141) Istedetfor §§ 30 — 36 sættes:

Rigsforsamlingens (Folkeraadets) Sammensætning og Sammenvirkning, saavel som Valgretten og Valgmaaden fastsættes ved en egen Lov, hvorved dog hverken Valgretten eller Valgbarheden maa underkastes nye Indskrænkninger.

Grundtvig: Før jeg siger det Par Ord, hvormed jeg pleier at ledsage mine Ændringsforslag, under de nærværende Omstændigheder, mindre til Anbefaling end til Forsvar for, at jeg har stillet dem; før jeg gør det ved nærværende, maa jeg udbede mig Lov til at svare paa et Ord, som iaftes faldt mod alle mine Ændringsforslag, et Ord, som naar det toges tilfølge, maatte have tilfølge, at de allesammen uden videre forkastedes. Det var nemlig den ærede Ordfører, som allerede tiere har brudt Staven over mine Ændringsforslag, ene og alene med Hensyn til den Mangel af god Stileøvelse i det danske Lovsprog, han fandt deri, og denne saa strenge Dom søgte han iaftes at besegle ved det Magtsprog, at det kun var udenfor Salen, jeg kunde føre en god Stiil, og at netop Ordføiningen og Stilen ved det foreliggende Ændringsforslag viste, at Lovsproget herinde ikke var saa let at eftergjøre, som jeg tænkte. I denne Henseende maa jeg først bemærke, at den Maade at rette Stiil paa, at sige, at denne Stiil vrimler af Feil, uden at sige, hvori Feilen stikker, er en Maade, som hverken Læreren kan høste Roes for, eller Disciplen have Gavn af. Dernæst maa jeg spørge den ærede

Ordfører, hvor det uforlignelige Lovsprog er herinde i Salen, som aldeles skulde fordunkle mine svage Forsøg; thi skjøndt jeg ikke er Professor juris, kjender jeg dog endeel til det gode danske Lovsprog, men jeg har imidlertid ikke kunnet finde det enten i Udkastet eller i Udvalgets Rettelser eller i den ærede Ordførers egen Mund.

[...]

Grundtvig: Men er det da ikke tilladt at svare dertil nu, thi jeg maatte nemlig ikke svare dengang? (Flere Stemmer: Nei!)

[...]

Grundtvig: Jeg skal da blot med Hensyn til det foreliggende Forslag sige, at det er klart nok, at det hviler paa to Grunde, dette Forslag nemlig, “Rigsforsamlingens (Folkeraadets) Sammensætning og Sammenvirkning, saavel som Valgretten og Valgmaaden fastsættes ved en egen Lov, hvorved dog hverken Valgretten eller Valgbarheden maa underkastes nye Indskrænkninger” – dette Forslag hviler dels paa den Grund, at efter min Overbeviisning burde der ikke indføres Noget i Grundloven, som nødvendig maa rette sig efter foranderlige Tanker og Omstændigheder, og dels paa den Grund, at man allermindst burde indføre i en Grundlov, hvad man for Øieblikket var uenig om; men da Forsamlingen uden Tvivl ubetinget vil have det store Spørgsmaal, som det er for dens Øine, afgjort, baade om Rigsforsamlingens Deling og om Valgretten, saa skal jeg heller ikke stampe mod Braadden eller med noget Ord mere opholde Forsamlingens Tid.

[...]

Grundtvig: Nei.

[...] **[A:288o]**

Da Formanden derpaa satte det ovenfor indrykkede Hovedforslag A (No. 141) under Afstemning *forkastedes* det med 118 Stemmer mod 3.

[...]

[A:2981]

110de offentlige Møde.

(Det 114de Møde i den hele Række.)

Formiddagsmøde.

Tirsdagen den 1ste Mai.

[...] **[A:2985]**

Grundtvig: Jeg skal først gjøre den lille Bemærkning, at man jo

vel, naar man vil, kan fastsætte, i hvilket Forhold Tallet skal være mellem Rigsdagsmændene paa de forskjellige Thing; men det kan dog aldeles ikke gaae an, i Grundloven at sætte et bestemt Antal for dem i ethvert Thing, da man dog derved vilde forudsætte, at det altid vilde blive staaende og altid vilde blive uforandret. Hvad nu det foreliggende Ændringsforslag angaaer, et Forslag nemlig til at vælge alle Landstingsmænd kun paa anden Haand og af lutter Mænd, som enten betale 250 Rbdlr. i Skat, eller have 1200 Rbdlr. aarlig i Nettoindtægt, hvad dette angaaer, siger jeg, da er det i mine Øine saa urimeligt og saa langt mindre folkeligt eller frisindet end Udkastets Bestemmelse om, at alle Landstingets Medlemmer skulle arbeide paa deres egen Kost, et saadant, at jeg ikke uden paa den allerhøieste Maade maa misbillige det. Arbeide paa egen Kost kan jeg just ikke sige huer mig videre, og det af flere Grunde, som jeg maaskee en anden Gang skal tage mig den Frihed at udvikle; men dog er det ganske vist og soleklart, at det dog ingenlunde saaledes vil udelukke alle Fattigfolk fra Landstinget; thi Smaafolk, som jeg og mine Lige, ville jo dog nok, hvis vi fandt det værd at have Sæde paa Landstinget (Hør!), kunne finde os i at tage dette uden Kostpenge, men det staaer ikke i Smaafolks Magt at skaffe sig et **A:2986**saadant Skattebeløb, eller en saadan Indtægt; det staaer ikke i deres Magt at købe Sædet med Skat eller opveie det med Indtægter. Vel har jeg hørt, og det er sagt fra Ministerbordet, at begge Dele, baade Valgene paa anden Haand og ogsaa disse Skatter og denne Nettoindtægt, at de skulde være aldeles nødvendige for at styrke det conservative Element; men alt Saadant er intetsigende Klingklang, der i mine Tanker kun er godt til at faae Ondt af, thi jeg vil dog spørge: hvad er det, man vil conservere derved, at Landstinget kommer til at bestaae af lutter Mænd, der svare 250 Rbd. i Skat eller have 1200 Rbd. om Aaret, vel at mærke ikke i Brutto-, men i Netto-Indtægt? Hvad er vel det? At det ikke er Danmarks Rige, ikke den danske Folkelighed, Frihed og Ligelighed, man tænker paa denne Maade allerbedst at conservere, det er dog vel saaledes aldeles vist; thi sæt endog, hvad jeg paa ingen Maade kan indrømme, ikke engang for min egen Skyld, at der nødvendigviis skulde findes større Dygtighed, Selvstændighed og Oplysning hos dem, der svare 250 Rbd. i aarlig Skat, eller have en aarlig Nettoindtægt af 1200 Rbd., end der kan findes baade hos mig og mange Andre, som dog intet Krav skulle have paa at blive Landstingsmænd (Hør!), men sæt, at den Oplysning, der er raabt paa fra alle Sider, og Selvstændigheden, at de fortrinsviis i Reglen skulde findes hos Capitalisterne og de rige Embedsmænd, thi disse og de faa rige Kjøbmænd og Fabrikherrer, der findes i Danmark, ere dog under vore smaa Omstændigheder de Eneste, man kan tænke paa; sæt altsaa, siger jeg, at i Reglen den meste Selvstændighed og Oplysning fandtes hos dem, saa maa man dog huske paa, at dette

ingenlunde er nok. Dersom hvad der er Ret, Godt og Billigt skal conserveres i Riget, saa er det ingenlunde nok, thi Opoffrelse for Fædrenelandets Vel og det almindelige Bedste er dog vel ogsaa Noget, der ikke maatte savnes hos dem, der fortrinsviis skulde kaldes skikkede til at være Landstingsmænd; ja, jeg troer og jeg mener, at alle gamle Folk ville sige som jeg, at dette ingenlunde fortrinsviis i Reglen findes hos dem.

Saaledes bedømmer jeg det nærværende Ændringsforslag, og jeg maa naturligviis stemme imod det, men jeg vilde maaskee slet ikke have nævnt det og maaskee ikke have forlangt Ordet for at sige det, eftersom Alle vide, at jeg fra Begyndelsen af har erklæret mig imod enhver Grundlovsbestemmelse om Rigsdagens Sammensætning, og da Erfaringen har stadfæstet mit Skjøn, at Tvisten i denne Henseende vil findes saagodtsom uforligelig. Men da Ministeriet har gjort dette fra Udkastet aabenbart langt afvigende Ændringsforslag til hvad Aviserne kalde et Cabinetsspørgsmaal, da de have gjort dette, saa mener jeg, at alle frisindede Rigsdagsmænd nødvendigviis maae stemme imod det (Latter), thi det er dog virkelig i mine Tanker altfor galt, naar Ministeriet vil tvinge Forsamlingen til at forkaste et Udkast, som er forelagt af Regjeringen selv (Hør! – Hyssen. Formanden ringer med Klokken), til at forkaste Noget af et saadant Udkast, som Ministeriet selv har vedkjendt sig. Dette er, siger jeg, i mine Tanker altfor galt; og vistnok kan der være Mange her i Salen, der frygte for, at Ministeriet virkelig for Alvor vil gjøre det til et Cabinetsspørgsmaal; men denne Frygt deler jeg idetmindste ingenlunde. Den ærede Indenrigsminister har ogsaa igaar sagt os, at skjøndt han rigtignok ikke kunde regjere med Udkastet, saa agtede han dog ikke heller at holde op at regjere. Der kan maaskee være Mange i Salen, der ville som han forudsætte det Ønskelige i, at det nærværende Ministerium vilde holde ud, til de udenlandske Forhold ere ordnede; men den ærede Forsamling veed, at jeg aldrig har været af den Formening, at det i mine Tanker skulde være saa ønskeligt, at Ministeriet blev saa gammelt; thi det maatte vist blive meget gammelt, førend det kunde faae de store og vanskelige Forhold ordnede, ordnede til Rigets Gavn og Folkets Glæde; det mener jeg er utvivlsomt, at de hidtil virkelig have viist, at de hverken have Grebet derpaa eller Lykke dertil (Hyssen).

[...]

[A:3029]

112te offentlige Møde.

(Det 116de Møde i den hele Række.)

Onsdagen den 2den Mai.

Aftenmøde.

[...] **[A:3030]**

6) *Grundtvigs* Hovedforslag: “Saalænge den overveiende Deel af Folket har en fælles Gudsdyrkelse, skal der over hele Riget, paa offentlig Bekostning, vedligeholdes en tilsvarende Indretning, under Navn af den danske Folkekirke.”

7) *Grundtvigs* Biforslag: “Saalænge den overveiende Deel af Folket bekjender sig til den evangelisk-christelige Tro efter den hellige Skrift, skal der over hele Riget paa offentlig Bekostning vedligeholdes en tilsvarende Gudsdyrkelse i den danske Folkekirke.”

[A:3031]

16) *Grundtvigs* og *Grams* Forslag: “Kongen skal høre til den danske Folkekirke.”

[...] **[A:3037]**

Grundtvig: Mit Hovedforslag til denne Paragraph er: “at saalænge den overveiende Deel af Folket har en fælles Gudsdyrkelse, skal der over hele Riget, paa offentlig Bekostning, vedligeholdes en tilsvarende Indretning, under Navn af den danske Folkekirke.”

Naar jeg hermed foreslaaer, at der i Grundloven saaledes ikke skulde gives nogen nærmere Bestemmelse om den danske Folkekirke, da *er* det ligefrem, fordi at naar det ikke længer skal være en Statskirke, som vil beherske Folkets Tro og Gudsdyrkelse, men en Folkekirke, der skal rette sig efter begge Dele, saa bør den i Grundloven **[A:3038]** saaledes ikke betegnes med noget Kjendingsnavn, men dette Navn saavel som den hele Indretning bør være et aabent Spørgsmaal, som hver Alders og hver Slægts Lovgivning i Fremtiden kan besvare efter Tidens Tarv og Folkets Krav. Naar jeg dernæst har foreslaaet, at “saalænge den overveiende Deel af Folket bekjender sig til den evangelisk-christelige Tro efter den hellige Skrift, skal der over hele Riget paa offentlig Bekostning vedligeholdes en tilsvarende Gudsdyrkelse i den danske Folkekirke”, saa er det fordi “evangelisk-luthersk”, det er jo ikke den Titel, som den danske Statskirke hidtil har ført; saavel vor forordnede Lærebog som vor forordnede Psalmebog kaldes jo ikke saa, men kaldes evangelisk-christelig, og det er jo dog det Hidtilværende, som man forudsætter skal ansees saavel for den herskende Tro som Lærdom, det Samme, man har villet berøre i Grundloven, og det Samme, som denne Paragraph sigter til at vedligeholde. Det er dernæst, fordi jeg kjender en luthersk Reformation, en luthersk Kirkeoplysning og Skriftfortolkning, men jeg kjender ikke en evangelisk-luthersk

Kirke, og om man end vil kunne opdrive dette Udtryk i een eller flere Forordninger og Placater, saa er det dog ganske vist, at der i Kongeloven nævnes hverken Luther eller nogen luthersk Kirke, men kun en christelig Tro og Bekjendelse, og at den kun henviser til, hvor man kan finde nærmere Oplysning. Skulde derfor den danske Folkekirke kaldes evangelisk-luthersk, da vilde det være en af de tommeste Titler, jeg kjender, og aldeles staae den Minister, der staaer i Spidsen for Kirkens Anliggender, aabent og frit for, til enhver Tid at lægge hvad Betydning og Mening deri, det behagede ham, og det, mener jeg, vilde være ikke blot at spille Gjæk med Grundloven, men kunde ogsaa medføre store Ulemper og farlige Følger baade for Folkekirken og for Folket selv. Mere skal jeg ikke tale herom, og i Henseende til de andre Ændringsforslag skal jeg kun, i Anledning af hvad den ærede Ordfører har sagt, gjøre den Bemærkning, at det under Nr. 11 opstillede Ændringsforslag, om at den evangelisk-lutherske Kirkes Lære skal forkyndes i alle offentlige Underviisningsanstalter i Riget, thi det er da ventelig i *alle*, at det jo vilde medføre, at disse Anstalter, at alle offentlige Læreanstalter i Riget, saavidt jeg kan forstaae, enten ville blive lukkede for alle Andre end dem, der høre til Folkekirken, eller at disses Børn skulle modtage Underviisning i, hvad hverken de eller deres Forældre ville bekjende sig til, hvad der synes mig ligefrem at stride imod den Religions- og Gudsdyrkelsesfrihed, som Udkastet ellers tilsiger.

[...] **[A:3050]**

- 6) *Grundtvigs* Hovedforslag: "Saalænge den overveiende Deel af Folket har en fælles Gudsdyrkelse, skal der over hele Riget, paa offentlig Bekostning, vedligeholdes en tilsvarende Indretning, under Navn af den danske Folkekirke."

forkastedes med 106 Stemmer mod 6.

- 7) *Grundtvigs* Biforslag: "Saalænge den overveiende Deel af Folket bekjender sig til den evangelisk-christelige Tro efter den hellige Skrift, skal der over hele Riget, paa offentlig Bekostning, vedligeholdes en tilsvarende Gudsdyrkelse i den danske Folkekirke."

forkastedes med 104 Stemmer mod 13.

[...] **[A:3051]**

- 16) *Grundtvigs* og *Grams* Forslag: "Kongen skal høre til den danske Folkekirke."

[...]

- 16) *Grundtvigs* og *Grams* Forslag: "Kongen skal høre til den danske Folkekirke."

forkastedes med 74 Stemmer mod 41.

[...]

[A:3053]

113de offentlige Møde.

(Det 117de Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 3die Mai.

[...] **[A:3059]**

Grundtvig: Dersom det her var Stedet at fortælle Stænderhistorier, da kunde jeg ogsaa fortælle en løierlig Historie om, hvorledes det gik til, at da Sognebaandets Løsning i Stænderne ikke blot blev foreslaaet, men da det blev sat under Comiteen næsten eenstemmig, og da Minoriteten erklærede sig derfor, og selv Majoriteten blev nødt til indtil videre at gaae ind derpaa, hvorledes det dog skete, at det blev aldeles forkastet. Men nu vil jeg indskrænke mig til den Bemærkning, at selv det Foregaaede viste klarligen, at det ikke var Tilbøielighed hos Folket, der fattedes for denne Frihed. Forøvrigt skal jeg ikke sige stort derom, thi dersom et Folk vil blive ved at lade sig beherske af sine Sognepræster og skifte Tro og Gudsdyrkelse, eftersom de skifte dem, da kan ingen Lov forhindre dem deri, men ville de det ikke, og intet frisindet Folk kan ville det, da maa ingen Lov prøve paa at tvinge dem dertil; men det gjør aaben**[A:3060]**bart Loven, saalænge den gjør, hvad den hidtil har gjort, idet den binder Folket udenfor Kjøbenhavn hver til sin Sognepræst. Jeg veed det nok, man siger: der behøves ingen Grundlovsbestemmelse om dette, det er ikke engang ret passende, at det indføres i den, det kan jo godt komme siden. Men jeg vil i denne Henseende anmærke, at det er vist ikke Noget, man skal opsætte til Fremtiden, at ophæve en Lov, som er saa aldeles uforenelig med den Frihed, der skal findes hos ethvert Menneske med Hensyn til de Ting, der kun angaae hans Forhold til Gud og hans egen Samvittighed. Desuden, dersom vi virkelig skulle faae et konservativt Kammer, saa vil jeg raade det danske Folk, at det vil see til i Grundloven at faae saa gode Bestemmelser for alskens borgerlig Frihed som muligt, thi det er ganske vist, at saalænge et saadant Kammer konserverer sig, saalænge faaer Folket visselig ikke mere Frihed, end det har forud; thi saaledes lærer Verdenshistorien, at der vil det altid være en staaende Oplysning, at Baand konserverer bedst, og at Frihed fremmer kun Bevægelse, som altid er stor nok.

[...] **[A:3069]**

Grundtvig: Dersom det var rigtigt, hvad ikke blot den ærede Ordfører, men ogsaa den høitærede Minister for Kirkevæsenet nylig fortalte os, at det slet ikke skulde kunne nytte Noget, at der stod en Paragraph i Grundloven om en vis Frihed, naar der dog alligevel behøvedes en Lov for at ordne den, ja dersom det var sandt, da var

jo ikke alene den nylig forkastede Paragraph, men da var, jo alle de Paragrapher i dette Afsnit, som handle om en vis Frihed, som Borgerne skulle have Krav paa, saa vare de aldeles overflødige, og det vilde bestandig være, som en anden Rigsdagsmand udtrykte sig, kun ogsaa en Fugl, som langt fra at være i Haanden, ogsaa var i Skyen, blot paa den anden Side; men jeg kan dog paa ingen Maade troe, at det er saa; jeg kan ikke troe, at det skulde være det Samme, enten der stod en Paragraph i Grundloven om, at Borgerne havde Ret til at kræve en vis Frihed, og at den kun nærmere skulde ordnes ved Lov, at det skulde være det Samme, som om der slet ikke stod Noget i Grundloven, eller som om det endog med Flid var forhindret, at der skulde staae Noget. Derfor kan jeg ikke andet end fremdeles tilraade og stemme for, at ogsaa denne Frihed, der jo ogsaa først nærmere vil ordnes ved Lov, denne Frihed, at alle Folk i Landet skulle have Lov til at holde sig til den Tro og Gudsdyrkelse, som behager dem, tilraade, at den maa komme til at staae og staae aldeles uforvansket, og en Forvanskning maatte jeg kalde det, dersom der efter Udvalgets Ændringsforslag og paa den høitagtede Ministers Anbefaling blev indskudt "læres eller" efter "Intet", thi det er visselig ikke indskudt for Intet. Det er jo vistnok saa, at jeg som dansk Rigsdagsmand ikke har nogen Forpligtelse eller nogen Berettigelse til at tale nogen, enten den christelige eller anden Troes Sag, ingen anden Troessag, end Troen paa Folkets Aand og Rigets Lykke; men da det er blevet sagt, at Christendommen skulde være Noget, som Folket, det danske Folk, skyldte enten at opgive, eller dog betydelig indskrænke sin Troes Frihed, skylder jeg dog Sandheden det Vidnesbyrd, at efter Alt hvad jeg kjender enten til Christendommen selv eller til dens Historie, da er den saa langt fra at ville paa nogen Maade indskrænke Troesfriheden, at den meget mere paa det Allerstærkeste begrundes den; det er efter min fulde Overbeviisning aldrig den ægte, aldrig den oprindelige, men altid kun en falsk, altid kun en selvgjort Christendom, som stræber efter at faae et Rige af denne Verden (Hør ham! Hør **[A:3070]**ham!), stræber efter et borgerligt Herredømme (Hør! Hør!) over Folk og Riger. Det er altid saa, og Enhver, som blot veed, at de Christne til alle Tider selv have krævet den fuldstændigste Frihed for deres Tro og Gudsdyrkelse, maa jo ogsaa kunne indsee, at dersom Christendommen vilde negte Andre samme Frihed, da baade forbrød den sin Frihed og forstyrrede tillige selv det Frihedselement, hvori den ene kan aande leve og trives (Christelig talt! hør! hør!). Endelig vil jeg bemærke, at dersom man end ikke, hvad der desværre synes at være Tilfældet med Mange, om man end ikke skattede Troes- og Gudsdyrkelsesfriheden i sig selv saa høit, som den fortjener, skulde man dog, naar man ellers er den borgerlige Friheds Ven, agte den høit, fordi den hele Verdenshistorie lærer, at hvor denne Frihed fattedes, der kunde

ikke nogen borgerlig Frihed ret slaae Rødder eller bære Frugt, derfor, om ikke for dens egen Skyld, saa dog for al borgerlig og menneskelig Friheds Skyld skulde man stræbe at faae den saa fuldstændig som mulig, og naar man vil kyse os fra denne Frihed ved at opregne den Mængde Farer, som den skulde kunne medføre, skulle vi bære os ad, som naar Nogen vilde kyse Livet af os ved at opregne og afmale alle de Farer, som Menneskelivet unegtelig er udsat for fra Vuggen til Graven, ligesom vi da aldrig burde svare Andet end: "Livet duer til Alt, og Døden til Intet, derfor ville vi beholde Livet og søge at undgaae og gennemgaae dets Farer saa godt vi kan" saaledes skulle vi ogsaa svare her: "Friheden duer til alt Godt, Trældommen duer til intet Godt i Aandens Verden, derfor ville vi have Friheden med alle dens Farer." (Bravo! Bravo!)

[...] **[A:3078]**

32) *Udkastet*: "Den, som ikke vil svare den til den lutherske Kirke lovbefalede personlige Afgift enten til denne eller til et andet anerkjendt kirkeligt Samfund i Landet, betaler samme til Skolevæsenet."

(Sammenlign *Frølund*s og *Grundtvig*s Forslag: "At denne Deel af Paragraphen udgaaer.")

[...]

Grundtvig: Ja jeg skal blot fremdeles anbefale det, som en æret Rigsdagsmand (Frølund) tilligemed mig har stillet som Forslag, at Paragraphen skulde ikke indeholde mere end det: "Ingen er pligtig at yde personligt Bidrag til nogen anden Gudsdyrkelse end den, som er hans egen", og jeg finder det baade langt under Sagens Værdighed og ligeledes stridende mod den lige borgerlige Ret og altsaa borgerlige Frihed, som er tilsagt Enhver uden Hensyn til Troesbekjendelse og Gudsdyrkelse, naar man vil lægge en saadan Bøde paa dem, **A:3079** der holde sig til andre Samfund, at de skulde betale derfor en Kjendelse enten til Folkekirken eller til Skolevæsenet, ligesom dette "et anerkjendt Samfund" er Noget, der fører ind i Begrebet om Religionsfrihed, hvad der saaledes paa ingen Maade ligger i den Paragraph, vi nys antog, men meget mere i mine Tanker strider derimod; thi efter denne Paragraph ere de jo alle anerkjendte, og dersom der altsaa skulde behøves en egen Anerkjendelse ved Lov, naar de ialtfald skulde blive frie for at svare personlige Bidrag, skjøndt de ikke bekjende sig til Folkekirken, men rimeligviis maae derfor have særegne Udgifter ved deres egen Gudsdyrkelse, da kan jeg paa ingen Maade billige dette, men maa dog fremfor Alt fraraade at antage, at Bidraget skulde gives til Folkekirken, hvilket er, som mig synes, ikke alene en forunderlig Omhu for Geistlighedens, den begunstigede Geistligheds Fordeel, men ogsaa en reen aabenbar Uret mod dem, der derved end mere ville forbittres mod Folkekirken, hvilket den sandelig ikke vinder ved.

[...]

[A:3086]

114de offentlige Møde.

(Det 118de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 5te Mai.

[...] [A:3089]

Grundtvig: Ja jeg maa stemme for Udkastet med eller uden Udvalgets Stiilrettelse, men uden alle mulige Tillæg; og den indlysende Grund hertil, det er den, at, som vi vide, er Troen først noget Usynligt, som aldrig kan blive Øvrigheden bekjendt uden ved den Vedkommendes egen Bekjendelse, og dernæst er Troen, som vi ogsaa Alle vide, noget aldeles Uhaandgribeligt, som ikke hele Verdensmagten kan røre, langt mindre beherske, saa at, naar Øvrigheden eller Lovgivningen vil give dem, der bekjende sig til en vis Tro, et vist borgerligt Fortrin, eller berøve Nogen, der er af en vis Tro, visse borgerlige Rettigheder, da gjør den aabenbart slet ikke Andet end udsætter en Præmie, en Belønning for Uærlighed og Hykleri og lægger en Straf paa Ærlighed og Sanddruhed, hvorved altsaa Øvrigheden og Lovgivningen blandt Andet baade modsiger og undergraver sig selv. Naar man nemlig siger til Nogen: hvis Du vil bekjende Dig til denne Tro, da skal Du faae saa og saa meget af hvad Du gjerne gider havt, men hvis Du vil bekjende dig til en anden, da skal Du miste saa og saa meget af hvad Du ikke gjerne gider undvære, da lokke vi derved aabenbart alle dem, der ere samvittighedsløse og feige, ligegyldige og frygtagtige, til os, og støde derimod alle de ædle, de modige, de kraftige Naturer fra os, og vi kunne da slet ikke sige, at vi udvælge den bedste Part, ikke heller kunne vi engang sige, at vi holde med de Stærkeste. Hvad nu det Tillæg angaaer, som skulde holde Munkeordener og Jesuiter ude af Riget, da skal jeg kun bemærke dertil, at vi, naar man virkelig vilde sikre sig mod dem og ansaae det nødvendigt og passende at gjøre en Bestemmelse derom i Grundloven, da ikke maatte gjøre det ved en vis Bestemmelse om Navnet, som netop de farligste Folk da naturligviis vilde fornegte, men det maatte da skee ved en egen Lov om Fremmede, grundet paa det Forhold, hvori de i religiøs eller anden Henseende stode enten til Paven i Rom eller til en anden saadan fremmed Magt. Og saa skal jeg kun føie til, at de, der beraabe sig paa, at det er saa i den norske Grundlov, bør da ei heller glemme den Mærkelighed, at da denne Undtagelse for Jesuiter og

Munkeordener blev sat som en Ændring i Paragraphen om Religionsfriheden, skete det, at ved sidste Læsning faldt selve Religionsfriheden tilfældigviis heelt ud, saa at Forbudet imod Jesuiterne og Munkeordenerne latterligt nok blev staaende ganske alene.

[...] **[A:3101]**

Grundtvig: Der burde efter mine Tanker slet ikke være nogen Grundlovsbestemmelse om saadanne foranderlige og omtvistelige Ting som Kirkegods, Klostergods og alt andet beneficeret Gods, der burde ingen saadan være, og dersom Afstemningen om Udeladelsen af hele Paragraphen stod for mine Øine, hvad jeg vilde kalde ret og ikke lidt skjævt, da vilde jeg ikke stemme for noget af alle de Ændringsforslag, der ere gjorte; nu derimod vil jeg stemme for Nr. 43, og hvis dette ikke gaaer igjennem, da for Alt, hvad der paa nogen Maade kan enten udelukke eller svække Virkningen af Forslaget under Nr. 49, da jeg ikke kan forstaae andet, end at Udtrykket: “Kirken, Skolen og milde Stiftelser *tilhørende* Midler” lader sig udstrække ikke blot til Tiende og Præstepenge, men ogsaa til Offer og Accidentser, og, om man vil, til Studenterafgiften, til Capellanen ved Rundekirke og til Alt hvad Kongerne som Folkets Overskatmestere have henlagt til et vist gudeligt Brug, naturligviis under den Forudsætning, at det behøvedes og at det var gavnligt for det Hele, og at det ogsaa maatte være foranderligt, naar man kom til en anden Overbeviisning. Naar forresten enten den lutherske Geistlighed eller vore Professorer ville pukke paa, at Alt, hvad der saaledes er henlagt til Kirken eller Universitetet, at dette er af Giverne oprindelig tilkeiset dem, da maa jeg minde om den lille historiske Oplysning, at det Meste af det dog aabenbart har været de gamle Biske**[A:3102]** stole, Klostre og Kannikdømmer tilkeiset, og at derfor Vedkommende maae tage sig iagt for at bestride Øvrighedens Ret til, naar den finder det nødvendigt, at gjøre Forandring og Forflyttelse med alle saadanne Ting.

[...] **[A:3111]**

Grundtvig: Jeg optager det.

[...] **[A:3113]**

43) *Plougs* af ham frafaldne, men af *Grundtvig* optagne Forslag: “Paragraphen forandres saaledes: “De til videnskabelige og milde Stiftelser af Private skjænkede Midler kunne ikke anvendes til noget fremmedartet Øiemed.””

forkastedes med 67 Stemmer mod 54.

[...]

[A:3121]

(Det 119de Møde i den hele Række.)

Mandagen den 7de Mai.

[...] |A:3135

Grundtvig: Jeg tør vistnok ikke forudsætte, at min Mening vil have synderlig Vægt i denne Sag; men da jeg dog har en vel overveiet og ganske bestemt Mening, og en Mening, der strider aldeles mod det Forslag til et Landsting, som foreløbigen har faaet de fleste Stemmer, saa maa jeg nødvendigen sige det høit, at jeg ikke alene vil stemme derimod, men maa tilraade den hele Forsamling at gjøre det Samme, maa tilraade Forsamlingen at stemme mod Forslaget til et Landsting, der ikke blot efter min fulde Overbeviisning vilde være aldeles ufolkeligt, men ogsaa farligt og fordærveligt, et Forslag, der, langt fra at kunne sikkre os et Kammer enten med udmærket aandelig Dygtighed eller med større Ædelmodighed end Folkethingets, meget mere kun vilde sikkre os et Kammer, hvori de Rigeste i Landet enten maatte være de Eneste eller blive dem, som Overtallet i Kamret stemte for. Jeg har sagt et Landsting, som i Reglen nødvendigen vilde stemme for de fleste Penge, eller for dem, der havde de fleste Penge – og at nu dette vil være fordærveligt, det troer jeg ikke behøver videre Udvikling –, at et saadant Kammer ikke blot vilde stemme mod ethvert Forslag til at forvandle et 5 pCt.'s Laan til et 4 pCt.'s, men det vilde stemme mod enhver Lov til en Indkomstskat, som virkelig lod de Rige betale meest, stemme mod enhver Lov, som gik ud paa en folkelig Retspleie, en folkelig Tale-, Skrive- og Trykkefrihed, som Noget, der, om end ikke reent fordærveligt, dog var aldeles unødvendigt og udsatte for saamange Farer og Misbrug, at det burde forkastes. Men, kan man vel sige, fordi et saadant ganske urimeligt Kammer slumpedes til at faae et Overtal af 2 Stemmer, derfor har det dog ingen Nød, at det efter roligt Overlæg skal faae et saadant Antal af Stemmer, at Ministeriet kan være bekjendt at tilraade Stadfæstelse. Nu, jeg tilstaaer det, jeg er langt fra at være enig med den Rigsdagsmand, som forleden sagde, at han fandt et Overtal med een Stemme ligesaa vægtigt som Eenstemmighed, jeg er langt fra det, og dersom jeg derfor troede, at Forslaget til dette Pengekammer, Skatkammer, Rentekammer (Munterhed) eller hvad andet Navn man vil give dette Rigmandskammer, at dette Forslag ikke fik mere end een eller to Stemmers Overvægt, da vilde jeg paa ingen Maade misunde dets Velyndere en saadan Seier, som ellers overalt under lige Omstændigheder gjælder for et Nederlag. Men jeg frygter for, at der ikke blot vil være een, men flere end een Rigsdagsmand, som af Grundsætning driver sin Føielighed mod Ministrene saavidt, som

Anstændighed tillader det, og som kan tænke, at Anstændighedens Krav er gjort Fyldest ved at stemme eengang mod et Ministerforslag. Jeg haaber derimod, at Overtallet af de folkevalgte Rigsdagsmænd vil stemme, om det saa skulde være, ti Gange mod dette Forslag, uagtet Ministeriet, hvad jeg beklager, ikke blot har omfavnet dette Kammerbillede, men, saa at sige, sat sig derpaa. Jeg haaber, at Overtallet af folkevalgte Rigsdagsmænd vil stemme derimod, saa ofte som det forlanges, og jeg skal da tilraade, at de i det værste Tilfælde ogsaa udtrykkeligen ville protestere mod denne aabenbare Krænkelser af den umiddelbare Valgret og af den vildtudstrakte Valgbarhed, som paa Kongens Vegne er Folket tilbudt og tilsikkert. Jeg skal imidlertid ønske, at begge Sider i Salen vilde forlige sig om, hvad jeg, efter det modneste Overlæg, jeg kunde anvende, maa erklære for at være det mindste Onde, og det er Forslaget Nr. 19 – vel at mærke ikke Nr. 21, der kommer fra den samme Side –, men er kun en anden Udgave af Nr. 36 – men Nr. 19, siger jeg, for det vil jeg stemme, hvis det kunde ventes at faae, om ikke almindeligt Bifald, saa dog almindelig Understøttelse fremfor de andre. Jeg kan godt forstaae, at Mange paa begge Sider ville finde det et suurt Æble at bide i; men det er dog kun en Smagssag, som man her ved denne Leilighed burde hæve sig over, og dette Forslag til et Landsting har dog unegtelig det Fortrin, at det med Billighed paa den ene Side holder fast ved den umiddelbare Valgret og den vildtudstrakte Valgbarhed, og paa den anden Side tager Hensyn til Hovedstadens og Kjøbstædernes Ønsker og lægger Landstinget vel ikke i de Rigestes, men dog i de mere Velhavendes Hænder, og hermed har jeg friet min Samvittighed.

[...]

A:3169

116de offentlige Møde.

(Det 120de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 8de Mai.

[...]

56) *Grundtvigs* Forslag: Efter “Art eller Størrelse” tilføies: “begge Dele efter Regler, foreskrevne ved Lov.”

[...]

62) *Grundtvigs* Forslag: Istedetfor Slutningen “som kun kan medføre o. s. v.” sættes: “hvorved den offentlige Sikkerhed ei er sat i Fare.”

[...] |A:3183

2) Nr. 56. *Grundtvigs* Forslag: "Efter 'Art eller Størrelse' tilføies 'begge Dele efter Regler, foreskrevne ved Lov'."

forkastedes eenstemmig med 104 Stemmer.

[...] |A:3184

8) Nr. 62. *Grundtvigs* Forslag: "Istedetfor Slutningen 'som kun kan medføre' o. s. v. sættes 'hvorved den offentlige Sikkerhed ei er sat i Fare'."

forkastedes med 107 Stemmer mod 2.

[...] |A:3201

72) *Grundtvigs* Forslag: Følgende Paragraph tilføies: "Med Indfødsretten følger fri og lige Adgang til hvilketsomhelst Embede og hvilkensomhelst borgerlig Stilling, naar Vedkommende dertil findes dygtig."

der paa Formandens Forespørgsel erholdt den fornødne Understøttelse.

Grundtvig: Det er vistnok efter mine Ændringsforslags ringe Held en Forvoenhed, at jeg her har endnu vovet at foreslaae en heel ny Paragraph. Det er dobbelt forvoent eller kunde synes saa, da det er aabenbart, at vore lærde Jurister fremdeles som hidtil ville blive ved at være ene om Lovgivningen. Men i denne Henseende skal jeg dog bemærke, at hvis det, der hos dem kan være meget tilgivelig Svaghed, hvis det skulde følges, var vor Sammenkaldelse aldeles overflødig. Forresten skal jeg indskrænke mig til blot at nævne mine Grunde til at foreslaae denne nye Paragraph, for at Forsamlingen ikke skal troe, det er skeet med Letsindighed. Jeg har nemlig ved at foreslaae, at enhver Indfødt skal have lige og fri Adgang til ethvert Embede og enhver borgerlig Stilling, naar han er dygtig dertil, jeg har dermed ikke blot seet paa den Ret, jeg troer, Enkeltmand overalt bør have, men jeg har ogsaa seet paa, hvad der efter min fulde Overbeviisning vil være Embedernes og derved tillige Folkets og Rigets sande Tarv, jeg har seet derpaa, og jeg har endelig seet paa, hvad der hidtil er skeet i vort Fædreland, da de som Vilkaar for Adgang til noget Embede og borgerlig Stilling have stillet saa aldeles vilkaarlige Vilkaar, at det, langt fra at sikre den Dygtighed, som udfordres til Embedet og Stillingen, kun gjør det til en Nødvendighed, at de, som ville have Adgang, skulle allerede fra Barnsbeen gaae en vis foreskreven Bane, aflægge visse Prøver, der ene have deres Grund i, at saaledes behagede det Styrelsen. Derfor skal jeg visselig anbefale til Forsamlingens Opmærksomhed ogsaa det, som jeg ikke tør haabe for Øieblikket vil finde deres Bifald, anbefale den store Grundsætning, hvor det gjælder om borgerlig Stilling, og fremfor Alt om Embeder, som ikke skulle være en Naadesbeviisning, men skulle være en Foranstaltning til det Heles Vel, skulle ikke være til Indkomst eller Levebrød for Denne eller Hiin, men skulle være til at fremme den gavnligste Virksomhed af

det Hele, denne store Grundsætning, at der ved dem ikke spørges om noget Andet end om Dygtigheden, ikke spørges om, hvordan eller paa hvad Maade denne Dygtighed er erhvervet, ikke spørges om, paa hvad Maade denne Dygtighed skal vises, naar den kun vises tilfredsstillende for dem, der skulle styre og som skulle afgjøre Sagen.

Da ingen Flere vilde yttre sig i Anledning af denne nye foreslaaede Paragraph, sattes den under Afstemning og *forkastedes* med 78 Stemmer mod 30.

[...]

|A:3202

117de offentlige Møde.

(Det 121de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Onsdagen den 9de Mai.

[...]

73) *Grundtvigs* Forslag: Efter "Lov" tilføies: "og i intet Tilfælde skal Nogen kunne dømmes og straffes for hvad han har gjort til Gavn med sine egne Hænder."

[...] **|A:3203**

Grundtvig: Den ærede Ordfører har meent, at var der ikke Andet imod den Bestemmelse, som jeg har foreslaaet ved denne Paragraph, nemlig at i intet Tilfælde skal Nogen kunne dømmes og straffes for hvad han har gjort til Gavn med sine egne Hænder, saa vilde det dog være iveri, at det maatte ansees som en Krænkelse af de Rettigheder, som Loven for nærværende Tid hjemler; men da det jo ikke vil sige Andet, end at, naar man i Grundloven bestemmer sig for denne Grundsætning, det da maa drage Forandringer i Næringslovgivningen efter sig, seer jeg ikke, at det paa nogen Maade kan gjælde for en Indvending, og forresten mener jeg, at det ikke alene er en saa klar Ret, som bør tilkomme enhver enkelt Mand, men visselig og for Samfundets egen Skyld er det vigtigt, at denne Grundsætning bliver ret tilgavns erkjendt og træder i Kraft. Jeg skal ikke opholde Forsamlingen med at gjentage, hvad der i denne Henseende ved den foreløbige Forhandling er erindret, men for med faa Ord at vise, at det virkelig er Noget, som bør tildrage sig vor Opmærksomhed, idet vi raadslaae om, hvad Grundloven skal sige om Folks Ret til ved Arbeide at erhverve sig det Nødvendige, da skal

jeg blot sige, hvad jeg bemærkede engang ifjor. Der var nemlig en offentlig Beretning om, at Industriforeningen her i Kjøbenhavn havde indstillet til Justitsministeriet, at der var mange brødløse Snedkersvende, der ikke kunde finde Arbeide hos nogen Snedkermester, og at det da maatte tillades dem, naar de kunde faae Arbeide hos nogen anden Mester, da at tage dette og derved ernære sig. Dertil blev svaret, at det vistnok maatte synes at dette var en overmaade rimelig Frihed, men da det dog ved at forespørge sig baade hos Politiet og Fattigvæsenet var blevet erklæret, at der ikke i nogen foruroligende Grad var Brødløshed hos Snedkersvendene, saa at der ikke engang fandtes nogen usædvanlig Tilgang af dem ude paa Ladegaarden, kunde det heller ikke findes nødvendigt at give dem en saadan Frihed; men de maatte fortrøste dem til den større Frihed, en ny Ordning af Næringsforholdene maatte give dem. Jeg mener, at virkeligen burde være foruroligende for os den Tanke, at blot et eneste Menneske skulde føres enten ud over Langebro eller ud til Ladegaarden til Sultekuur og hvad mere dermed følger, fordi han ikke maatte arbeide med sine egne Hænder.

[...] **A:3207**

73) *Grundtvigs* Forslag: “Efter ‘Lov’ tilføies: ‘og i intet Tilfælde skal Nogen kunne dømmes og straffes for hvad han har gjort til Gavn med sine egne Hænder.’”

forkastedes med 83 Stemmer mod 17.

[...] **A:3208**

76) *Grundtvigs* Forslag: Istedetfor disse Paragrapher foreslaaes følgende Paragraph: “Der skal, saavidt muligt, sørges for, at fattige Gamle, Syge og forladte Børn kunne finde offentlige Tilflugtssteder, og at selv de Fattigste kunne have Adgang til folkelig Oplysning og Dannelse.”

[...] **A:3209**

Grundtvig: Jeg har taget mig den Frihed, istedetfor disse to Paragrapher at foreslaae en saadan: “der skal saavidt muligt sørges for, at fattige Gamle, Syge og forladte Børn kunne finde offentlige Tilflugtssteder, og at selv de Fattigste kunne have Adgang til folkelig Oplysning og Dannelse.” Min Grund hertil er paa ingen Maade at ville fremsætte noget Nyt, men min Grund er den, at hvad disse 2 Paragrapher søge at hjemle i Grundloven, det er Forsørgelsesret og en vid Skolegangsret, der dog meget mere kun er et smukt Navn for Skoletvang.

Disse to Ting anseer jeg det for aldeles urigtigt og aldeles uhensigtsmæssigt at sætte i en Grundlov. Jeg troer for min Part, som jeg ved den foreløbige Behandling tog mig den Frihed at udvikle, at hvad man kalder Forsørgelsesret, det er baade en stor Urimelighed, da Regjeringen derved skal paalægges at ernære Folket, og det er til den største Skade, ikke blot for Folket i det Hele, men for de Fattige isærdeleshed, og den saakaldte Skolegangsret for

de fattige Børn, som egentlig kun er en Skoletvang for dem, den troer jeg, og min Erfaring har stadfæstet det, frembringer en Vrangvillighed og Lede til Skolen som Oplysningens Sæde, der er Oplysningens farligste Fjende; men paa den anden Side saa veed jeg jo godt, at de, som skulle give Love, de maae give dem efter den Oplysning, som de for Øieblikket have, og efter deres Overbeviisning, og det kunde derfor ikke falde mig ind at reise nogen Indvending mod, at man i en ny Lov om, hvorledes disse Sager for Øieblikket skulle ordnes, at man der fulgte de samme Regler, som hidtil ere fulgte. Men i Grundloven, der mener jeg, der burde visselig ikke findes noget Saadant; man burde i disse vigtige Ting ikke paa nogen Maade foregribe Lovgivningen, eller saalidt som muligt forebygge de |A:3210 gode Frugter og Følger af en anden og bedre Oplysning. Det skal derfor paa ingen Maade gjøre mig ondt, om mit Forslag til en ny Paragraph ikke fik flere Stemmer end min egen, naar der kun ikke maatte blive saadanne Paragrapher i Grundloven, som indeholde, hvad der i det Væsentlige nu findes i Udkastet.

[...] |A:3217

- 1) Nr. 76. *Grundtvigs* Forslag: "Istedetfor disse Paragrapher foreslaaes følgende Paragraph: 'Der skal, saavidt muligt, sørges for, at fattige Gamle, Syge og forladte Børn kunne finde offentlige Tilflugtssteder, og at selv de Fattigste kunne have Adgang til folkelig Oplysning og Dannelse.'"

forkastedes med 82 Stemmer mod 22.

[...] |A:3218

- 84) *Grundtvigs* Forslag: "Der skal i hele Riget være en saa udstrakt Tale- og Skrive-Frihed, især om alle aandelige og alle offentlige Ting, som det almindelige Vel kan tilstede, og Trykkefrihedssagen skal ordnes ved en dertil svarende Lov."

[...] |A:3219

Grundtvig: I Henseende til, hvad den ærede Ordfører nys bemærkede, skal jeg ikke gjøre mig nogen Umage for at vise nogen stor Forskjel i juridisk Forstand imellem, hvad jeg har taget mig den Frihed at foreslaae og hvad der er foreslaaet enten af det ærede Udvalg eller af andre ærede Rigsdagsmænd; jeg skal kun i Henseende til mine Yttringer om Paragraphen, som den staaer i Udkastet, steendød og iiskold, kun sige, at naar jeg erklærede, at selv i Trykkeforordningen af 1799 fandtes Ord, som der var eller syntes dog at være mere Liv og Varme i end som i denne Paragraph, der ligesom spottende henviser Skribenten til Lands Lov og Ret, uden at ændse, hvor tyrannisk en saadan Lov kan være, da dog baade først og sidst i nævnte Forordning udtrykkelig siges, at det er Regjeringens Villie, at der skal være en virkelig Frihed for enhver retsindig Mand til at udtale sig over, hvad han anseer for at være gavnligt til fælles Bedste. Hvad det angaaer, som jeg ikke har

foreslaaet Noget om, nemlig at Censur og andre præventive, paa Dansk forekommende Regler, aldrig skulle kunne indføres, da maa jeg først bemærke, at Forordningen af 1799 ogsaa erklærer Censur for en forhadet Ting, som der ikke mere var at tænke paa; men uden at tale om Andet, fandtes det foreløbige Gjennemsyn forekommende nok, og underligt nok er dette ikke nævnt, selv i noget af de Forslag, der, hvad jeg ikke kan rose, naar det gjælder om en Grundlovsbestemmelse, indlader sig i saadanne Enkeltheder. Dette har jeg slet ikke villet, og heller ikke paa nogen Maade villet søge, om det havde staaet i min Magt, at foregribe det bestemte Lovbud om Friheden eller at binde Lovgivningen til noget andet Hensyn end til det fælles Bedste, men hvad jeg har stræbt at gjøre, det er at give Grundloven en Yttring om Friheden, om Aandens og Ordets Frihed i Riget, en Yttring, som aandede Varme. Det er blevet sagt ved den foreløbige Behandling, at om ogsaa denne Grundsætning blev optagen i Grundloven, vilde den dog ingenlunde sikkre os en frisindet Trykkelov, og deri kan jeg være ganske enig, men skal kun dertil svare: velan! saa er der vel ogsaa endnu mindre Betænkelighed ved at optage en saadan Grundsætning, som, om den end aldrig gjorde noget andet Gavn, dog efter min fulde Overbeviisning vilde gjøre Forsamlingen Ære, da det ikke alene er Verdenshistorien, som vidner, at denne Aandens og Ordets Frihed, at den er den ypperste af alle dem, som Mennesket kan nyde, og som Borgeren behøver, men efter min Erfaring er denne Frihed ogsaa den, hvorpaa det danske Folk, ligefra det lærte at kjende den, har sat den høieste Priis; jeg maa imidlertid tilføie, at skjøndt jeg som gammel Skribent vel maa vide, at det i sig selv kun har lidt at betyde, hvad der kommer at staae paa Papiret, ja selv til at staae paa Prænt, og skjøndt jeg, som sagt, aldrig kunde billige, at man i Grundloven vilde sætte saadanne Bestemmelser, der skulde binde den tilkommende Lovgivning, tør jeg dog nok mene, at saafremt det danske Folk virkelig har Lyst til et saadant Frisprog, da vil det langt vanskeligere kunne forholdes dem, naar Grundloven giver dem aabenbar Ret til at kræve et saadant, og man vil betænke sig 2 Gange paa at byde dem det Modsatte. Jeg maatte derfor, jeg, som er bleven graa i Kampen for Ordets og Aandens Frihed, nødvendig foreslaae den bedste Yttring om denne Frihed i Grundloven, som jeg kunde forsvare, og da **A:3220**der aldrig enten af den ærede Ordfører eller nogen anden Rigsdagsmand, saavidt jeg veed, engang er bleven ymtet om, at det kunde skade, tør jeg troe, at den visselig kunde gavne, om den endog ikke førte andet Gavn med sig, end at den bragte det Budskab til Efterslægten, at alle det danske Folks Sendebud til Grundlovsraadet, de vare idetmindste enige om denne Frihed, om Aandens og Ordets Frihed med Mund og Pen, saa stor, som det almene Vel og fælles Bedste vil tilstede. Jeg er som frisindet Skribent Jubilæet nærmest; jeg er som saadan allerede 45 Aar

gammel, og for mit eget Frisprog kunde det da ikke lønne Umagen at stride; det vil snart være forbi under alle Omstændigheder, men det er min danske Drift at stride til det Sidste for Børn og Børnebørns Frihed; jeg skulde maaskee hellere sige for de yngre Taleres og Skribenters Frihed, og jeg vilde gjerne have sagt det, men saavidt jeg har mærket, hersker der for Øieblikket hos de yngre Talere og Skribenter en besynderlig Tryghed, en Tryghed, som jeg maa forklare mig af det ungdommelige Haab om altid at have Vind og Strøm med sig, altid at have det Herskende med sig, thi det følger jo af sig selv, at hvad der end staaer eller ikke staaer i Grundloven, da vil det Herskende altid, ligesom det gamle danske Cancelli, have al den Tale- og Skrive- og Trykkefrihed, som det kan ønske sig. Var ikke denne besynderlige Tryghed tilstede, vilde jeg have havt det allerbedste Haab om dette Ændringsforslag, som maa ligge mig meest paa Hjerte af Alle; men selv nu vil jeg dog ikke opgive Haabet, før jeg nødes dertil, thi her staaer jo den gamle nordiske Friskytte i Tankens og Ordets Verden, han staaer her allerede i 6 Maaneder i det Haab, at den danske Grundlov skulde dog bære et lille Spor deraf, at han var med at raadslaae om den, og dersom ikke engang Grundlovens Yttringer om Ordets Frihed skal bære noget Spor af hans Deelagtighed, maa jo Efterslægten troe, at Forsamlingen havde ikke det Mindste tilovers for den frie Kunst, som han har øvet, og dog vilde det efter min Overbeviisning ingenlunde være saa, thi det er snarere saa, at Forsamlingen har tilgivet ham mangen en stødende Yttring og hvad den kaldte overflødige Ord for den nordiske Frihed, hans Tale aandede, og for det Livs Skyld, som altid kun kan lykkes og trives ved Frihed; derfor skal jeg endnu paa det Sidste tage mig den Frihed at anbefale den dette mit Ændringsforslag.

[...] |A:3225

84) *Grundtvigs* Forslag: “Der skal i hele Riget være en saa udstrakt Tale- og Skrivefrihed, især om alle aandelige og alle offentlige Ting, som det almindelige Vel kan tilstede, og Trykkefrihedssagen skal ordnes ved en dertil svarende Lov.”

forkastedes med 93 Stemmer mod 16.

[...]

|A:3227

118de offentlige Møde.

(Det 122de Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 10de Mai.

[...] **A:3233**

Grundtvig: Udkastet siger, som vi allerede flere Gange have hørt: “Enhver i Lovgivningen til Adel, Titel og Rang knyttet Forret er afskaffet”, og den sidste ærede Taler mindede os levende om, at dette allerede er lidt for meget, thi der burde dog i Grundloven kun staae “skal afskaffes” eller “skal ophøre”, og det undrer mig derfor meget, at vore Nævninger i Grundlovssagen, som ellers i det 7de Afsnit have gjort mange Ophævelser overalt, naar en Bestemmelse vil kræve en Forandring i Loven, at de her have slugt Kamelen og have tilladt sig ved et Pennestrøg at ophæve al til Adel, Titel og Rang knyttet Forret. Men hvad der mindre forundrer end bedrøver mig, det er, at endeel Rigsdagsmænd end ikke have fundet, at *dette* var nok, men have meent, at vi ikke kunne være tilfredsstillede, uden at vi ogsaa erklærede, at Adel, Titel og Rang var *afskaffet* med det Samme, thi Alt, hvad der gaaer ud over at ophæve de borgerlige *Forrettigheder*, som ved Loven ere knyttede til Adel, Titel og Rang, Alt hvad der er derover er dog visselig af det Onde. Det er det 18de Aarhundredes Bundfald, som vi dog ikke midt i det 19de skulde skrinlægge som Helgenlevninger. Allerede vore Fædre sang: “Af Adel kan en Bonde være”, men det blev han jo aldrig, om vi afskaffede Adel (Jo! Jo! Netop!), Nei! ville vi virkelig Alle være Adelsmænd, og gid vi vilde det, da maae vi visselig ikke begynde med at brændemærke den, thi den sande Adel er ædelmodig og blomstrer kun i Alt, hvad der er ædelt og Ære værd. Ligesom jeg derfor spurgte under den foreløbige Behandling, vil jeg spørge nu: Hvad vil det sige at afskaffe Adelen? Naar vi tænke borte, hvilket vi jo skulle her, alle borgerlige Forrettigheder, hvad bliver der da at afskaffe, uden vi maaskee vilde afskaffe Navnkundigheden, thi jeg veed ikke, der blev mere tilbage? Ville vi maaskee forbyde Sønner eller Sønnesønner af berømte Mænd at sætte en Ære i at bære deres Fædres og Oldefædres Navn, at sætte en Ære i at bevare et Navn fra Slægt til Slægt, et Navn som de ikke kunde beskæmme uden at beskæmme sig selv og hele deres Slægt. Jeg veed det meget godt, at naar man vil anatomere, paa Dansk opskjære Æresfølelsen, finder man megen Daarlighed deri, ligesom i alle vore Følelser, men derfor er den dog ligefuldt en af vore høiere menneskelige Følelser, og som vi ingenlunde bleve Engle, men Dyr ved at fornegte; og Verdenshistorien udraaber et stærkt Vee over ethvert Borgersamfund, hvor Æresfølelsen uddør, saa at kun Magt og Penge bliver Storhed. Jeg kjender ingen Daarskab, der er at ligne med den, naar man mener, at man i Freds- og Medgangsdage kan haane Æresfølelsen og dog tænke, at i Krig og Modgang, naar Fædrelandet kræver de største Opoffrelser, Opoffrelse af Alt undtagen Æren, at Æresfølelsen da skal kunne pleies lige **A:3234** stærkt og gjøre sine Størværker. Derfor, dersom Noget

skulde bringe mig til at fortvivle om Danmarks Redning, saa maatte det være, dersom der under Fædrelandets Nødskrig kunde falde en Rigsdagsbeslutning om at afskaffe Adel (Latter), om at banlyse Æresfølelsen og spotte Navnkundigheden, og dog vilde jeg ikke fortvivle, thi jeg vilde appellere til det danske Folk, som aldrig har tænkt og aldrig vil tænke saa.

[...]

|A:3265

119de offentlige Møde.

(Det 123de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Fredagen den 11te Mai.

[...] |A:3268

Grundtvig: Den høitærede Minister anmærkede, at naar der skulde finde en saadan Forening af Thingene Sted som den, der er foreslaaet, at da Folkethinget derved vilde faae Sagerne i sin Magt. Jeg skal ikke gaae videre ind paa, hvorvidt dette er rimeligt, men jeg haaber, at den høitærede Minister og den hele Forsamling vil give mig Ret i, at om endog dette vil blive Tilfældet, saa er Faren ikke mindre, naar Landstinget kunde blive ved at modsætte sig ethvert Forslag i det Uendelige; og naar den høitærede Minister anmærkede, at der var endnu et Raad derfor, idet Kongen kunde negte sin Stadfæstelse af hvad der gik igjennem med 2/3 Stemmer i det forenede Thing, saa maa man huske, at dette slet ikke er et Raad paa en fredelig Maade imod Landstingets bestandige Negten eller bestandige Udøvelse af et – vi maae nok sige det – absolut Veto. Jeg kan derfor ikke andet end tilraade det som Noget, der paa ingen Maade, saaledes som det er fremstillet fra den anden Side, vil være en Tilintetgjørelse af det andet Kammer, som vi have reist, thi det er jo alt i Udkastet sagt, og den høitærede Finantsminister sagde selv, at det maatte forudsees, at der kunde behøves en saadan Forening af Thingene, og det endog under den Forudsætning, at Landstinget kom til at udgjøre en langt mindre Deel i Forhold til Folkethingets Medlemmer, end det nu er bestemt. Jeg vil ingenlunde sige, at jeg troer, at der udrettes meget mere ved dette; thi hvad enten jeg tænker paa Sagens Beskaffenhed i og for sig, eller jeg tænker paa de svenske Kamre med deres plenum plenarum eller summa summarum, saa vil jeg kalde det et Vidunder, om derved blev synderligt vundet.

Det er nemlig Sagen, at saavidt jeg kan forstaae det, saa vil der i disse 2 Thing, der ere reiste ved Siden af hinanden, ikke saameget være forskjellige Anskuelse som modstridende Fordele, der skulle udjævnes, og saadanne Sager pleie jo, som vi Alle vide, bedst at klares ved Penge. Nu, jeg har altid spaaet Danmark godt, og jeg vil derfor ikke ende med at spaae det ilde; jeg troer paa Danmarks Lykke, og jeg troer paa Ham, der har den i sine Hænder, og derfor troer jeg, at det lille danske Folk baade udvendig og indvendig lykkeligt vil gjennemgaae den stærke Skjærsild, men jeg kan endnu mindre indsee, hvorledes Folkethinget vil kunne faae Bugt med det pengestærke Landsting, end jeg kan see, hvorledes Folket i aabenbar Feide vil faae Bugt med sin mandstærke Fjende. Skal dette kunne skee, maa der vistnok gives Folkethinget Leilighed til ved mange Leiligheder at kunne overstemme Landstinget, og det maa jeg derfor stemme for idag.

[...] **A:3284**

Grundtvig: Jeg optager Forslaget; jeg kan jo vistnok slet ikke vente efter den forrige Afstemning, at, skjøndt der paa en Maade har været gjort en Undtagelse for netop hvad der angaaer Finantserne, jeg kan jo slet ikke vente, siger jeg, at det vil vinde synderlige Stemmer i Forsamlingen; men da det er min fulde Overbeviisning, at det burde saa være, har jeg ogsaa optaget det, og maa forresten sige, at jeg vil af mit inderste Hjerte ønske, at Landstinget vil vise sig ligesaa føieligt mod Folkethinget, som den nærværende Forsamling har viist sig mod Ministrene.

[...]

3) Nr. 33. *Hunderups*, af ham frafaldne, men af *Grundtvig* optagne Forslag: "At der i Udkastet istedetfor Ordene 'Finantsforslaget behandles først i Folkethinget' sættes 'Finantsforslagets Behandling forberedes af et samlet Udvalg, til hvilket hvert Thing udnævner et lige Antal Medlemmer, hvorefter det foretages i *den forenede Rigsdag*, som med Stemmemfleerhed tager Beslutning'."

forkastedes med 101 Stemmer mod 11.

[...] **A:3287**

45) *Grundtvigs* Forslag: "Ingen Tydsker eller anden Udlænding kan faae dansk Indfødsret uden ved Lov, men Svenskere og Nordmænd skulle, ligesom Islændere og Færinger, agtes for Indfødte, naar de have fast Ophold i Riget."

[...]

Grundtvig: Jeg forudsætter, at Forsamlingen baade kjender og billiger i det Hele Grunden, hvorfor jeg har tilladt mig at stille et Forslag til, at Danmarks nye Grundlov skal bære kjendelige Spor af det venlige Stalbroderskab, som lykkeligviis i den seneste Tid er bleven fornyet mellem Nordens trende Stammer, som blandede Blod fra Arilds Tid, som have i Grunden de samme Tungemaal og den samme Tankegang, have imod alle Vildfremmede ogsaa altid

Tarv og Trang tilfælles. Har selv et af de trættekjæreste og splidagtigste Folk i Europa i den sidste Tid stræbt at forlige sig og at nedbryde de stærke Skillerum, som igjennem Tidernes Løb have været mellem Sachser, Bairer og Franker og hvad alle de Stammer hedde, som kun gjelde Eet paa Papiret, hvormeget mere skulle da ikke vi Nordboere, som allerede i Hedenold udgjorde Eet og øvede de Sturværker, som aldrig kunne glemmes, hvormeget mere skulle ikke vi stræbe at nedbryde de Skillerum, som ville gjøre os borgerlig fremmede for hverandre, prøve det saameget dristigere, som disse Skillerum kun fordetmeste staae paa Papiret, hvor de med et Pennestrøg kunne tilintetgjøres, og hvilket Øieblik skulde vel mere opfordre Danmark til at gjøre Begyndelsen og til at sætte Exemplet end det nærværende, hvori Europa har seet med Forbauselse, at Stalbroderskabet i Norden var den Sandhed, som begyndte at gjøre sig gjældende ikke blot i Ord, men ogsaa i Gjærning og i Daad, og hvorom vi med Sikkerhed tør haabe, at i samme Grad, som Faren voxer og Opfordringen bliver |A:3288|høirøstet, i samme Grad vil det ogsaa vise sig, at Medfølelsen og Kampdriften voxer og virker derefter, naar jeg da desuagtet tager dette mit Forslag tilbage (Optages! Optages!), saa tvivler jo vel Ingen enten i Huset eller udenfor Huset paa, at jeg ene og alene gjør det med Hensyn til det afgjorte Misheld, som alle mine andre Ændringsforslag have mødt, og for ikke at udsætte dette Forslag for en lignende Skjæbne saa at baade Venner og Fjender kunde have lagt noget ganske Andet deri, kunde have taget det for et Beviis paa Mangel af nordisk Følelse og Skjønnsomhed, hvad der dog ikke vil være Andet end et Beviis paa min Ubehændighed, eller dog kun vedkommer min særegne Tankegang og Stilling i Huset; jeg behøver derfor neppe at tilføie, at det skulde være mig inderlig kjært, om en lykkeligere Haand end min vilde optage Forslaget, og at Ingen gladere end jeg skulde stemme derfor.

(Rée og flere Stemmer: Vi *optage* Forslaget).

[...] |A:3290|

Grundtvig: Var det da ikke rigtigt, at den blev henviist til Comiteen til imorgen?

[...]

Grundtvig: Det er kun som Medlem af Forsamlingen, at jeg foreslog det, da jeg jo ikke længere er Forslagsstiller.

[...] |A:3292|

51) *Grundtvigs* Forslag: Efter “lover jeg” tilføies “at tale og stemme efter min bedste Overbeviisning”.

[...] |A:3294|

2) Nr. 49. *Udvalgets* Forslag: “Ethvert nyt Medlem aflægger, saasnart Gyldigheden af hans Valg er anerkjendt, Ed paa Grundloven.” Hvorimod Resten af Paragraphen bortfalder.

vedtoges med 91 Stemmer mod 10.

Herved bortfaldt *Barfods* betingede Forslag under Nr. 50, *Grundtvigs* Forslag under Nr. 51 og *Udkastet* under Nr. 52.

[...]

[A:3299]

120de offentlige Møde.

(Det 124de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Løverdagen den 12te Mai.

[...] [A:3320]

95) *Udvalgets* Forslag: Den dømmende Magts Udøvelse kan kun ordnes ved Lov.

(Sammenlign *Grundtvigs* Forslag: At Paragraphen udgaaer.)

[...] [A:3324]

Man gik derpaa over til Afstemningen, der gav det Resultat, at

95) *Udvalgets* Forslag: “Den dømmende Magts Udøvelse kan kun ordnes ved Lov.”

vedtoges med 89 Stemmer mod 11.

[...]

[A:3325]

121de offentlige Møde.

(Det 125de Møde i den hele Række.)

Tirsdagen den 15de Mai.

[...] [A:3327]

Grundtvig: Jeg skal blot bemærke i Henseende til hvad den sidste ærede Taler anførte, at dersom det virkelig er saa, at Skifteret vil være et ligesaa vel kjendeligt og ret Navn som Skifteforvaltning, saa kunde der jo ikke være den allermindste hverken Vanskelighed eller Betænkelighed ved at optage dette Ord i den foreslaaede Paragraph istedetfor “den dømmende Myndighed”, thi saa vilde man jo paa eengang baade udtrykke den dømmende Myndighed og holde sig til Sagen selv. Dernæst skal jeg blot tillade mig at erindre, at naar det

er sagt, at det slet ikke er muligt at tabe Noget ved, at den nærværende Udførelse af Skiftejurisdictionen gik over til vedkommende juridiske Embedsmænd, da vil det dog, saalænge Staten ikke vil paatage sig nogen Sikkring for de Capitaler, der komme til at beroe hos Skifteforvalteren, saalænge være ganske klart, at man ikke bør lade flere Skifter gaae over til Retsbetjentene, da man jo dog vistnok hos Herremændene, hos Godseierne i Reglen har langt større Sikkerhed.

[...] **[A:3333]**

Grundtvig: Jeg skal kun anmærke, at det forundrer mig dog, at Udvalget under nærværende Omstændigheder ikke har forandret Stilen i denne Paragraph, da jo blot ved et "saavidt muligt" al Trætte vilde, synes mig, være ophørt, og jeg kan ikke negte, at jeg vilde antage det for virkelig meget skadeligt, hvis Paragraphen eller dens Grundtanke skulde udelades af Grundloven, blot fordi Udvalget havde forsømt at bruge et Udtryk, der aabnede Lovgivningen, kjendeligt nok, det nødvendige Spillerum.

[...] **[A:3338]**

108) *Grundtvigs* Forslag (til ny Begyndelse): "Offentlighed og Mundtlighed skal saa snart og saa vidt som muligt gennemføres ved hele Retspleien."

[...] **[A:3341]**

Grundtvig: Det gjælder ogsaa i Henseende til Ord, at Overtro og Vantro kan ligge meget nær ved hinanden, og saaledes finder jeg, at den Vantro, som den ærede Ordfører vedkjendte sig i Henseende til at kunne bruge Ord, som ikke skulde være aldeles tvetydige eller fleertydige, at den ligger meget nær ved hvad jeg maa i denne Sammenhæng kalde en Overtro, at t. Ex. Ordet "Nævninger" skulde have saamegen baade Dybde og Klarhed i sig, at naar man blot sagde det, skulde man ikke alene kunne see, hvad der allerede vilde være meget, at derved menes den saakaldte "Jury", men man skulde og tillige kunne see, at Offentlighed og Mundtlighed laa derbagved og maatte nødvendig med det Allerførste bryde derigjennem. Dette er nu ikke min Mening, og derfor har jeg foreslaaet, at naar man virkelig ønsker, at Offentlighed og Mundtlighed herefter saavidt muligt skal blive Sjælen i vor Retspleie, at da disse Ord virkelig ogsaa sættes i Grundloven, og dersom der skulde bestemmes Noget om, at en Indretning, som ligner den under Navnet Jury bekjendte, skal søges indført, da vil det vel ogsaa være det Bedste, idetmindste mellem Klammerter, at sætte et Ord, som man er vis paa skal betyde dette, istedetfor at sætte den ny foreslaaede Benævnelse, som i Grundloven aabenbart betyder slet Intet.

[...] **[A:3350]**

1) Nr. 108. *Grundtvigs* Forslag: "At Paragraphen begynder med disse Ord: 'Offentlighed og Mundtlighed skal saasnart og saavidt som muligt gennemføres ved hele Retspleien.'"

vedtoges med 91 Stemmer mod 15.

[...] |A:3352

45) *Grundtvigs* Forslag: “Ingen Tydsker eller anden Udlænding kan faae dansk Indfødsret uden ved Lov , men Svenskere og Nordmænd skulle, ligesom Islændere og Færinger, agtes for Indfødte, naar de have fast Ophold i Riget.”

[...] |A:3353

Grundtvig: Turde jeg maaskee bemærke, om ikke det Samme kunde skee ved en Deling, thi det skulde da blot være Parenthesen, der er iveien, men at denne ikke kan være iveien for en Deling, har man jo seet nylig, nemlig ved den foregaaende Paragraph, hvor der er blevet stemt først over Misgjerningssager og derefter over andre Sager.

[...]

Spørgsmaalet om, hvorvidt det forandrede Forslag skulde tages under Behandling og Afstemning, blev som Følge heraf af Formanden sat under Afstemning, men blev *forkastet* med 73 Stemmer mod 43.

[...]

|A:3370

122de offentlige Møde.

(Det 126de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Onsdagen den 16de Mai.

[...]

124) *Grundtvigs* Forslag: “Denne Grundlov kan ikke forandres uden paa en Rigsdag, som dertil udtrykkelig er sammenkaldt, og naar de tre Fjerdedele af hele Rigsforsamlingen ere derom enige med Kongen.”

[...]

Grundtvig: Jeg behøver ikke at sige Forsamlingen, at vi ved Aftalen eller ved den saakaldte endelige Behandling af Grundloven ere gaaede rask frem. Vi have kjørt med Damp, og da vi have havt et temmelig svært Læs af Ændringsforslag, er der naturligviis faldet Meget af. Nu er det vist nok, at der mellem alt det, der saaledes er faldet af, sagtens maa være Noget, som snart vil savnes, og derfor skulle vi ikke gjøre det, saavidt det staaer til os, altfor vanskeligt at optage det. Men hvad nu det Ændringsforslag angaaer, som jeg har

gjort, da vil jeg dog ikke løbe nogen Fare ved at holde paa det, men jeg vil hellere lade det falde med alle de andre. Jeg er vistnok nu af den samme Mening, som da jeg gjorde dette Ændringsforslag, **A:3371** at vi ikke kunne vente, at Efterslægten, og Efterslægten heri Salen vil jo alt være fuldvoxen iaar, at den skulde ville finde det billigt, at vi gjøre det vanskeligere at forandre Grundloven, end det har været at give den, og derfor var det, at jeg har foreslaaet, at ligesom vi vare udtrykkeligen sammenkaldte til at raadslaae om og give Grundloven, saaledes skulde denne heller ikke kunne forandres uden af en Forsamling, der var ligesaa udtrykkelig sammenkaldt dertil; men jeg har i mit Forslag lagt ind, at selv da skulde der udfordres $\frac{3}{4}$ Stemmer af den hele Rigsdag, og dette er, hvad jeg nu umuligt kan foreslaae, efterat Bestemmelsen er tagen om de 2 Thing, thi det vilde i mine Tanker være det Samme som at gjøre enhver Forandring paa en lovlig Maade aldeles umulig. Uagtet jeg altsaa finder, at den Omstændelighed, som er sat i Udkastet, er altfor stor, saa er det dog forsildigt for mig at tænke paa at ville gjøre nogen Ændring deri, og derfor skal jeg, idet jeg tager mit Forslag tilbage, overlade Sagen til Forsamlingen.

[...] **A:3372**

124) *Grundtvigs* Forslag: “Denne Grundlov kan ikke forandres uden paa en Rigsdag, som dertil udtrykkelig er sammenkaldt, og naar de tre Fjerdedele af hele Rigsforsamlingen ere derom enige med Kongen.”

var tilbagetaget af Forslagsstilleren.

[...] **A:3375**

Grundtvig: Det forekommer mig, som Striden mod denne Paragraph er ført noget skjævt, thi som den sidste ærede Taler indrømmede, siger denne Paragraph jo ikke Andet, end hvad der gjerne kan kaldes overflødigt, men som dog paa ingen Maade kan bestrides, nemlig at alle Love, der ere i Strid med Grundloven, ere forsaavidt uden Gyldighed. Hvad man nu ogsaa ved denne Leilighed bestrider, er jo dog egentlig hvad der alt er fastsat, idet det er sagt, at Domstolene skulle give Kjendelse om, hvorvidt Øvrighederne have overskredet Grændserne for deres Myndighed, thi det vil jo dog altid blive det egentlige Spørgsmaal, om Noget kan sættes i Kraft som Lov, og altsaa maa kunne indføres og henhøre under Domstolene, for at det kan sees, om denne Bestemmelse med Rette sættes i Kraft eller ikke. Forresten vide vi jo vel, at dette Spørgsmaal ikke er noget nyt, men et verdenshistorisk Spørgsmaal, som paa en ganske egen og mærkelig Maade er blevet besvaret i Englands Historie, hvoraf vi vistnok maae lære, at hvis Domstolene, der skulle give Kjendelse om, hvorvidt enten en provisorisk Bestemmelse er givet med **A:3376** Rette, eller hvorvidt noget Andet, som sættes i Kraft som lovgyldigt, virkelig ogsaa har Gyldighed, at, siger jeg, Domstolene vistnok ikke kunne betroe en saadan Ret, medmindre

Dommerne stemme aabenlydt og give Grunde. Men Historien lærer paa den anden Side, at en saadan Ret for Domstolene netop har været Frihedens det kraftigste Værn. Dersom man altsaa ved denne Paragraph – hvad jeg ingenlunde kan indsee – vil spørge om, hvor skulde vel denne Domstolenes Ret være at søge, og under hvilke Betingelser, da maatte der jo vistnok svares, at dette maatte være Gjenstand for en egen Lov; men naar man spørger ved denne Paragraph om, hvorvidt det er rigtigt, at der ved Grundloven bestemmes, at der skulde kunne ved Retten afgives Kjendelser om Gyldigheden af hvad der udgives for Lov med Hensyn til Grundloven, da seer jeg ikke rettere, end at man maatte nødvendigviis stemme derfor, thi man maa jo agte paa, om Noget, som udgives som Lov, er udgivet paa den Maade, som Grundloven bestemmer; men dette maa dog være et Spørgsmaal, som ikke kan afgjøres uden af Domstolene og bør dog sikkerligen kunne afgjøres der.

[...] |A:3388

145) *Grundtvigs Ændring i Udvalgets Forslag Nr. 8: Efter Ordene* “Om Trykkefriheden” foreslaaes tilføiet: “og foreløbig er Forordningen af 27de Septbr. 1799 om Trykkefrihedens Grændser ophævet.”

[...] |A:3392

Grundtvig: Jeg skal forresten ikke opholde Forsamlingen længe, det er egentlig kun for at indfrie et Ord, forsaavidt som det her kan indfries, at jeg til det Sidste skal bekjæmpe Trykkeforordningen af 27de September 1799. Jeg vil da kun anmærke, at der er Intet indført i Grundloven, der paa nogen Maade sikkrer os mod nogen af alle de forskrækkelige Paragrapher, der findes i denne Forordning; thi vi erindre vist, at Alt, hvad der staaer i denne Henseende i Grundloven, det er egentlig kun et stort “*Maa trykkes*”, som aldrig har havt saa gode Virkninger for Friheden, at vi skulle vente Noget deraf. Jeg er ogsaa vis paa, at dersom Forsamlingen vidste, hvordan en Skribent er tilmode med en saadan Forordning for Øie, om han end ikke er af dem, der kunne kaldes skye for Skralden, dersom den vidste dette, saa vilde den sikkert i denne sidste Time stemme med mig for Ophævelsen af denne forskrækkelige Forordning. (Flere Stemmer: Afstemning! Afstemning!)

[...] |A:3394

145) *Grundtvigs Ændring i Udvalgets Forslag Nr. 8: “Efter Ordene* ‘Om Trykkefriheden’ foreslaaes tilføiet: ‘og foreløbig er Forordningen af 27de Septbr. 1799 om Trykkefrihedens Grændser ophævet.’”

fik 8 Ja og 59 Nei; men da saaledes ikke et saa stort Antal Medlemmer, som i Regulativet bestemt, havde deeltaget i Stemmegivningen, erklærede Formanden, at Forslaget, efter Regulativets Bestemmelse, maatte afgjøres ved Afstemning ved

Navneopraab.

[...]

Ved den stedfindende Afstemning ved Navneopraab blev Resultatet følgende:

108 Stemmegivende, 41 Fraværende, 1 – N. Hansen – stemte ikke; 97 Nei, 11 Ja, Forslaget altsaa *forkastet*.

Ja.

G. Aagaard.	Chr. Larsen.
Barfod.	R. N. Møller.
Flor.	H. Rasmussen.
Grundtvig.	Rée.
Gudmundsson.	Stender.
Hermannsen.	

Nei.

U. Aagaard.	Duntzfelt.
Andresen.	Fløe.
Andræ.	Frølund.
Bagger.	Funder.
Bergmann.	Gleerup.
Bjerring.	Gram.
Black.	Gregersen.
Bluhme.	Hage.
Brandt.	Hall.
Bregendahl.	Hammerich.
P. D. Bruun.	H. P. Hansen.
Buntzen.	J. A. Hansen.
Cederfeld de Simonsen.	Mørk Hansen.
Balthazar Christensen.	P. Hansen.
G. Christensen.	Hasselbalch.
J. Christensen.	Hastrup.
Colding.	v. Haven.
la Cour.	Hiort.
Dahl.	Holck.
Dahlerup.	Hunderup.
Dinsen.	Høier.
M. Drewsen.	Jacobsen.
A:3395 N. F. Jespersen.	J. Pedersen.
H. Johansen.	P. Pedersen.
F. Johannsen.	B. Petersen.
Sehestedt-Juel.	C. N. Petersen.
Jungersen.	Pjetursson.
Jørgensen.	Ploug.
Kayser.	Pløyen.
Kirk.	J. Rasmussen.
Krieger.	Schack.
J. E. Larsen.	Schiern.
Linnemann.	Schroll.
Lorck.	Schurmann.
Lützhöft.	Brinck-Seidelin.
Mundt.	Sidenius.

Paludan-Müller.	Sigurdsson.
Mynster.	Tang.
C. C. Møller.	Thalbitzer.
Neergaard.	Theilmann.
N. H. Nielsen.	Tscherning.
Nyholm.	Tuxen.
Nørgaard.	W. Ussing.
Olesen.	Wegener.
Olrik.	Westergaard.
Ostenfeldt.	Wulff.
Ostermann.	Zeuthen.
Oxholm.	Ørsted.
Cornelius Petersen.	

Fraværende.

H. B. Bruun.	Madsen.
M. P. Bruun.	Marckmann.
Buchwaldt.	Tage-Müller (syg).
Boisen.	H. C. Nielsen.
H. Christensen.	Otterstrøm.
David.	Pape.
J. C. Drewsen.	M. Rasmussen.
Eriksen.	Ræder.
Fibiger.	Scavenius.
Gislason.	Schlegel.
L. Hansen.	Schouw.
Hækkerup.	Schytte.
Jacobæus.	Stockfleth.
C. M. Jespersen.	Tobiesen.
Fr. Jespersen.	Treschow.
H. Johansen.	Tvede.
Johnsen.	Algreen-Ussing.
Knuth.	Visby.
Køster.	Winther.
Leth (syg).	With.
Lüttichau.	

[...]

[A:3398]

123de offentlige Møde.

(Det 127de Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Fredagen den 18de Mai.

[...] |A:3409

Grundtvig: Ved Grundlovens Behandling ansaae jeg mig ikke berettiget til at rette mig saameget efter Stemningen, at jeg derfor skulde enten undlade eller frafalde Ændringsforslag, som jeg ansaae for grundede og nødvendige; men det er langt fra, at jeg i den Henseende er saa haardnakket, som det kunde synes. Det er derfor min Agt ved Valgloven slet intet Ændringsforslag selv at gjøre (Meget godt!); men derfor maa jeg naturligviis ikke undlade at yttre mig, skjøndt vistnok saa kort som muligt, mod hvad jeg anseer for at være vrangt. Med Hensyn til den 1ste Paragraph her, saa kunde den vistnok aldeles undværes, forsaavidt Grundloven har en Bestemmelse om, hvem Valgret skal tilkomme; men naar der skal være en saadan Paragraph, saa synes mig, det er dog ikke rigtigt, at den kommer til at indeholde Mindre, end den baade indeholder her i Udkastet og end Bestemmelsen i Grundloven indeholder. Jeg forstod ikke ret den ærede Ordfører, om der maaskee paa et andet Sted skulde være indført, at til Landstinget Valgretten tilfalder dem, som Grundloven bestemmer, thi ellers synes det jo, at vi her strax skulle have Exempel paa en Lov, der ikke stemmede overeens med Grundloven. Med Hensyn til Comiteens Forslag, om at § 2 skal aldeles udelades, Paragraphen, der handler om Indfødsretten, saa maa jeg dog sige, at Indfødsretten maatte vel synes os en meget ringe Ting, dersom der hverken i Grundloven eller siden i Valgloven skal siges Noget herom. Forøvrigt kunde jeg jo ikke tale for den Bestemmelse, som findes i Udkastet her, da en Mand, som vi vide, blandt andet meget godt kan opholde sig 10 Aar i Danmark, uden at kunne eet Ord Dansk; og jeg maa dog erindre Forsamlingen om, at, dersom vi ingen Forholdsregler ville tage mod Saadanne, dersom vi med Hensyn til Indfødsretten og alle de Rettigheder, som deraf udspringe, slet ikke ville give vort Modersmaal noget Fortrin, saa løbe vi virkelig Fare for, at der baade kan blive talt andet end Landets Sprog i Rigsdagen, og at vi tilsidst kunne faae Ministre, der maatte bruge Tolk. Vistnok har jeg allerede under nærværende Omstændigheder hørt baade Latin, Tydsk, Fransk og Engelsk her i Salen, men det synes mig dog, at det er ikke skikket til at neddæmpe, men snarere maatte reise Frygten for, at det bestandig kan blive værre, dersom vi tillod Folk at have Indfødsret, uden engang at have beviist, at de kunne Landets Sprog. Til Slutning skal jeg anmærke, at det er na|A:3410turligt, dersom Nogen i Anledning af denne Paragraph vilde stille et Forslag om, at vore nordiske Grander fik fortrinlig Adgang til Indfødsret, jeg da med Glæde skulde stemme derfor.

[...]

|A:3511

126de offentlige Møde.

(Det 130te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Tirsdagen den 22de Mai.

[...] **[A:3517]**

Grundtvig: Tør jeg blot bemærke, at det jo dog aabenbart er rigtigt, naar man paastaaer, at denne Paragraph siger noget ganske Andet end den paaberaabte Paragraph i Grundloven, ikke blot, forsaavidt denne sidste taler om Valg til Rigsdagsmænd, og ikke til Valgmænd, men ogsaa, fordi det staaer der ikkun ganske juridisk, at Vedkommende ikke maa være bunden ved nogen Instrux, men her staaer det som en Slags moralsk Forpligtelse, at han ikke maa modtage nogen Forskrift eller forpligte sig til at stemme paa en vis Person.

[...]

Grundtvig: Turde jeg dog blot anmærke, at det vilde vistnok være bedre efter Sprogbrugen, hvis Slutningen af Paragraphen “i den Landstingskreds, for hvilken de vælges” kom umiddelbart efter Udtrykket “fast Bopæl”, saa at de sidste Ord i Paragraphen blive “i det sidste Aar før Valget”.

[...] **[A:3535]**

Grundtvig: Jeg skal i det Hele slutte mig til hvad den ærede 28de Kongevalgte (Tscherning) har sagt om denne Ting, med Undtagelse af Fordelingen af Tienden, som jeg ikke kjender. At nu Tienden i Danmark er indført som en Skat og indført af Kongen, det er saameget mere vitterligt, som det jo kostede den samme Konge hans Liv. At Tienden ved Reformationen er tagen tilbage til Staten, hvorledes den saaledes end stiftedes, at Kongetienden, som man skulde have troet vilde blive ligefrem en staaende Skat, at den paa mange Steder er bleven afhændet, det kan vistnok ikke forhindre, at den vedbliver at være en Afgift til Staten. Man har forøvrigt ved denne Leilighed dels jo paastaaet, at Ordet “Skat” skal afgjøre Spørgsmaalet om, hvorvidt, som her foreslaaet, Tienden skal regnes med til de Afgifter, som kunne løbe op til de 200 Rbd.; man paastod, at Ordet Skat aldeles ikke kunde betyde noget Saadant, og dels paastod man, at vi vare allerede bundne ved hvad vi havde bestemt ved at antage Grundloven, saa at vi maatte finde os i alle, hvad man nu kaldte Conseqventserne. Hvad det Første angaaer, da har man gjendrevet sig selv, naar man indrømmer, at det er rigtigt,

hvad der i denne Paragraph staaer, at hvad Grundloven kalder directe Skat til Staten og Communen, at derunder høre alle de Skatter og Afgifter, som her opregnes; thi visselig da maa ogsaa Tienden kunne regnes dertil, der, som det ogsaa er blevet bemærket, er en ganske anderledes beregnelig Ting end Naturalpræstationer og andet Saadant, som her er antydet. Hvad det Andet angaaer, da har jeg nok hørt her i Salen, at det oftere er blevet paastaet, at, naar man, efter at have indrømmet en Valgbarhedscensus, naar man da søger paa nogen Maade at formilde den, saa der dog ogsaa kunde komme andre end egentlige Pengemænd paa Landstinget, vilde det være at nedbryde Grundlovens Paragrapher eller tage tilbage, hvad der allerede er givet; men sandelig, jeg forstaaer det ikke, hvordan jeg end vender det; thi jeg veed det jo nok og har hørt det fra min Barndom af, at der er en vis Mand, som, naar man giver ham een Finger, saa tager han hele Haanden, men jeg har ikke hørt, at det derfor skulde være Uret at holde saavidt muligt paa det Øvrige af Haanden, og jeg kan heller ikke forstaae paa den anden Side, at her skulde blot være Spørgsmaal om den enkelte Mand, hvad der kan være ham behageligt eller hvad han kunde kalde sin Ret. Jeg synes, at det egentlige Spørgsmaal, det maa være om, hvad vi mene, at Staten, Riget, Folket er bedst tjent med, og dersom vi nu troe, at vi ere vel tjente med, at paa Landstinget kunne komme Folk, som ikke høre til de Rigeste, saa maae vi visseligen dog vel ogsaa benytte alle de Leiligheder, vi kunne, til at formindske Skadeligheden af den Valgbarhedscensus, som er bleven antaget. Nu, jeg for min Person har min Samvittighed fri, da jeg fra først til sidst har stemt mod denne Valgbarhedscensus.

[...] **[A:3540]**

Grundtvig: Ja, jeg vilde blot anmærke, at idet den ærede 11te kongevalgte Rigsdagsmand (David) med særdeles Eftertryk vidnede, at han aldrig havde seet Tienden anført mellem Skatter hverken hos vore egne eller fremmede Forfattere, at da hverken vil eller kan jeg modsige dette Vidnesbyrd, men vil kun bemærke, at det ventelig heller ikke har været Tilfældet, at han i nogen Bog om Skatter har fundet alt det, som nævnes i § 54, og forresten vil jeg tilføie, at det jo er aldeles urigtigt at betragte Sagen, naar man mener, at Spørgsmaalet ene dreier sig om, hvilken der er den almindelige Brug af Ordet Skat eller ikke.

[...] **[A:3542]**

Grundtvig: Maatte jeg blot erindre, at der staaer dog ikke i Grundloven blot til Staten, men ogsaa til Communen, og det gjør dog en stor Forskjel. (*Ordføreren:* I denne Retning ingen!)

[...] **[A:3543]**

Grundtvig: Maatte jeg blot erindre, i Anledning af hvad Ordføreren sagde, at det ikke gjorde nogen Forskjel, at der stod directe Skatter til Staten eller Communen. Jeg mener dog, at det er

klart, at det maa gjøre Forskjel. Udtrykket directe Skat maa nødvendigviis have en videre Bemærkelse, end det vilde have og ellers har ved Anvendelsen paa Afgifter til Communen (*Ordføreren*: Jeg sagde, det gjorde ingen Forskjel i den Retning, hvorpaa det her kom an!), og dernæst vil jeg bemærke, at de aarlige Lister, som Udvalget har fundet vare nødvendige, at de idetmindste ville være en langt større Uleilighed end det aarlige Valg af Valgmænd, hvorimod Comiteen erklærede sig.
[...]

127de offentlige Møde.

(Det 131te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Onsdagen den 23de Mai.

[...] **|A:3548**

Grundtvig: Jeg skal blot tillade mig at anmærke, at jeg kan ikke see rettere, end at § 59 staaer aldeles i Strid med Grundloven, som jo udtrykkelig nævner, at det skal være *det sidste* Aars Indtægt, der alene skal sees paa, og derfor, naar dette forandres saaledes, som Udvalget har meent, at denne Indtægt skal hidrøre fra saadanne Kilder, at den bliver en aarlig Indtægt, at den hvert Aar vil vende tilbage med det samme bestemte Beløb, saa bliver dette en ganske anden Bestemmelse; det maatte jo da vel ellers være saa, at der i Grundloven havde staaet, at han skulde godtgjøre at have en *aarlig* saadan Indtægt. Man seer let, at dette vil gjøre en stor Forskjel paa hvem der bliver valgbar.

[...]

|A:3619

129de offentlige Møde.

(Det 133te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Torsdagen den 24de Mai.

[...] |A:3620

III) Forslag til Redactionsforandringer i Grundlovsudkastet.

ad § 39.

“udaf” forandres til “af”.

ad § 40.

“ikke kommer til at opnaae det Forhold” forandres til “ikke naaer det Forhold”.

Kjøbenhavn d. 22de Mai 1849.

*Olrik. Grundtvig. N. L. Westergaard. Flor. F. E. Boisen. C. C.
Møller. M. Hammerich. P. Pedersen. F. M. Knuth. A. F. Tscherning.
N. E. Tuxen. Andræ. Hunderup. Frederik Barfod. Pløyen. C. N.
Petersen.*

[...] |A:3623

3) III. ad § 39:

“udaf” forandres til “af”

blev med 98 Stemmer mod 18 *tilstedet* at komme under Forhandling.

4) ad § 40:

“ikke kommer til at opnaae det Forhold” forandres til “ikke naaer det Forhold”

blev med 100 Stemmer mod 8 *tilstedet* at komme under Forhandling.

[...] |A:3624

Grundtvig rettede derefter den Forespørgsel til Formanden, om ikke tillige de Ændringsforslag angaaende Ordbenævnelser i Grundloven, der ved Slutningen af Grundlovssagens anden Behandling vare blevne anmeldte, men efter Formandens Forslag henviste til Udvalget, vilde komme for til Afstemning, hvilket foranledigede Formanden til, da Spørgeren, som havde stillet nogle af disse Forslag, havde misforstaaet Betydningen af hiin tidligere vedtagne Henviisning til Udvalget, og der ikke fremkom nogen Indsigelse mod en saadan Fremgangsmaade, ogsaa at sætte under Afstemning – ved hvilken da ligeledes vilde udfordres tre Fjerdedeel Stemmers Pluralitet –, hvorvidt disse Ordforslag skulde komme under Forhandling og Afstemning. Resultatet heraf blev følgende:

1) Nr. 1. “Rigsdag” foreslaaes ombyttet med “Folkething”,

blev med 71 Stemmer mod 33 *negtet* at komme under Forhandling.

2) Nr. 2. “Rigsdag” med “Danething”,

blev med 72 Stemmer mod 38 *negtet* at komme under Forhandling.

Nr. 3. “Landsting” foreslaaes ombyttet med “Danething”, var *frafaldet*.

3) Nr. 4. “Ministre”, “Premierminister” med “Statsraader”, “Statsraadsformand”,

blev med 61 Stemmer mod 47 *negtet* at komme under Forhandling.

4) Nr. 5. “Ministre”, “Ministerraad” med “Rigsraader”, “Rigsraad”,

blev med 64 Stemmer mod 53 *negtet* at komme under Forhandling.

Nr. 6. "Premierminister" med "Rigsraadsformand" eller "Rigsdrost", tilbagetoges paa Grund af den foregaaende Afstemning.

Nr. 7. "Regent", "Regentskab" med "Rigsforstander", "Rigsforstanderskab", var allerede optaget af *Udvalget*.

5) Nr. 8. "Revisorer" med "Synsmænd",

blev med 97 Stemmer mod 13 *negtet* at komme under Forhandling.

6) Nr. 9. "Nævninger" med "Sandemænd",

blev med 84 Stemmer mod 22 *negtet* at komme under Forhandling.

[...]

130te offentlige Møde.

(Det 134te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Fredagen den 25de Mai.

[...] **A:3632**

Man gik derefter over til Behandlingen af de af andre af Forsamlingens Medlemmer til Grundloven stillede Ændringsforslag, forsaavidt samme efter den i et forrige Møde tagne Bestemmelse kunde komme under Afstemning, og saaledes da først til det under No. III stillede Forslag til Redactionsforandring i § 39, saalydende:

„udaf“ forandres til „af“.

[...]

Da Ingen begjerede at yttre sig herover, skred man til Afstemning, hvorved dette Forslag vedtoges med 89 Stemmer mod 17.

Man gik derefter over til Behandlingen af det under samme Nummer opførte Forslag til § 40, at

“ikke kommer til at opnaae det Forhold” forandres til “ikke naaer det Forhold”.

[...]

Da ingen Flere begjerede at yttre sig, skred man til Afstemning, hvorved dette Forslag *vedtoges* med 97 Stemmer mod 3.

[...]

A:3648

131te offentlige Møde.

(Det 135te Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 26de Mai.

[...] |A:3654|

Grundtvig: Jeg skal blot tillade mig at spørge, om Ordet “eller” er en Trykfeil eller ikke; thi saavidt jeg hørte, sagde Ordføreren “og”, og man kunde vel spørge om, hvilket Ord der var det rigtigste at bruge.

[...]

Grundtvig: Men “eller” dog ikke saa godt.

[...]

|A:3664

132te offentlige Møde.

(Det 136te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Tirsdagen den 29de Mai.

[...] |A:3670|

Grundtvig: Jeg skal ganske vist stemme for Ændringsforslaget Nr. 65, og jeg kan egentlig slet ikke begribe, af hvad Grund man har gjort Indvending derimod. At man har sagt, at det stred mod Grundloven, og i alt Fald mod Grunden til Grundloven, det kan dog ikke komme af Andet, end at man forvexler de to Ord “stiller” og “fremstiller”; thi her er jo Tale om Fremstilleren, og i Grundloven om Stilleren, og det har sin fulde Betydning derved, at man i Valgkredsen ikke maa stemme paa hvem man vil, men at de, hvem man stemmer paa, maae have stillet sig til at blive valgte. Det synes mig en ligefrem Sag. Naar man har forbigaaet eller ikke ændset, at den Tvivl tidligere er bleven opkastet mod det som en Lovbestemmelse, at det i det Hele ikke var i den danske Smag, da synes dette mig ogsaa at være aldeles urigtigt; thi netop ved ikke at gjøre det til en Lovbestemmelse, men lade det være frit, derved og ene derved opdagede man, om det er i Folkets Smag, ligesom om det virkelig er til Tarv for Valgene. Jeg kan derfor slet ikke indsee,

hvorfor man skal modsætte sig et Ændringsforslag, der, langt fra at udelukke den personlige Fremstilling, langt mere sætter den som Noget, der ofte vil blive Tilfældet, og enten skal finde Sted eller i dets Sted en udtrykkelig skriftlig Anmeldelse, og jeg skulde tage meget fejl, om den korte Historie, Fremstillingen har hos os, om den virkelig skulde føre til at gjøre en ufravigelig Bestemmelse derom.

[...]

|A:3688

133te offentlige Møde.

(Det 137te Møde i den hele Række.)

Onsdagen den 30te Mai.

[...] |A:3697

Grundtvig: Saasnart man gaaer bort fra Ændringsforslagene under Nr. 105 og 106, saa kan jeg ikke skjønne rettere, end at man kaster sig aldeles ind i Vilkaarligheden, hvor man kunde trættes i Evindelighed om, hvorledes Valgkredsene skulde afdeles, uden at der for det Ene eller det Andet kan gives nogen overveiende Grund. Derimod synes det mig, at for begge disse Ændringsforslag taler allerede stærkt den Grund, at man kan sige *hvorfor*, ligesom det maa være en meget antagelig Grund, naar man skal have Valgkredse til et Thing, da at afdele Landet eftersom det er afdeelt ved Naturen og Historien. Og naar man har sagt, at Valgmændene, især i Jylland formedelst sammes større Omfang, ville være noget fremmede for hinanden, og de derved ikke kunne komme ret til at sammenarbeide og sammenvirke, som naar der allerede var et Provindsraad, saa er det vistnok ganske rigtigt; men jeg seer ikke, at deri ligger den allermindste Indvending mod allerede nu at afdele |A:3698Valgkredsene saaledes, og naar den Tid kommer, at Valgene gaae over til Provindsernes Communalbestyrelse, at der da er Forarbejder i denne Retning. Hvad det andet Forslag, om at Kjøbstæder og Land skulde vælge hver for sig, angaaer, da er det min Overbeviisning, som jeg idetmindste paa ingen Maade kan finde Aarsag til at forlade, at skulde vi have 2 Afdelinger i Folkeraadet, da maae vi virkelig tage Hensyn til den naturlige og historiske Forskjel, der er paa Befolkningen, og som rimeligviis vil idetmindste i en lang Tid findes og paa en eller anden Maade gjøre sig gjældende. Skjøndt derfor intet af disse Ændringsforslag har vundet Udvalgets Bifald, som har meent, at det ene Hensyn allerede oftere var tilsidesat, og det andet var for nyt, medens dog enhver Inddeling af

Valgkredsene, vi ville gjøre, vil blive ligesaa ny, saa skal jeg dog anbefale til Forsamlingen disse to Ændringsforslag som det Eneste, jeg seer, vi kunne forsvare at antage. Jeg skal derfor stemme for Nr. 105, og dersom det ikke bliver antaget, da for Nr. 106.

[...]

|A:3719

134te offentlige Møde.

(Det 138te Møde i den hele Række.)

Torsdagen den 31te Mai.

[...] |A:3720

Grundtvig: Jeg skal blot sige, at jeg virkelig troer, det var bedst, man overlod Regjeringen det Hele, og at den ikke derved kan siges at komme i mindste Forlegenhed, synes mig aabenbart, thi hvis den finder, at den Inddeling af Kredsene, vort Udvalg har foreslaaet, vil være den bedste, der kan tages for Øieblikket, staaer det den jo frit for.

[...] |A:3767

135te offentlige Møde.

(Det 139te Møde i den hele Række.)

Aftenmøde.

Torsdagen den 31te Mai.

[...] |A:3772

Grundtvig: Jeg vilde blot anmærke, at hvad enten de, som Ordføreren mener, ere ganske eens, eller de, som jeg troer, ere virkelig forskjellige, saa stemmer jeg ogsaa for Forslaget under Nr. 140.

[...] |A:3780

Grundtvig: Da den ærede Ordfører nu anden Gang har erklæret, at det især er Hensynet til Valgbarhedslisterne, deres Uundværlighed og det Ændringsforslag, som bestemmer, at de, der ellers vilde være udelukkede fra Valgbarhed, under visse Omstændigheder ogsaa

skulde indføres paa Valglisterne, hvorpaa det kommer an, saa maa jeg dog erindre, at dersom det skulde gjælde, saa maatte da Valgbarhedslisterne ligesaavel indeholde alle dem, der have 1200 Rbd. aarlig Indtægt, som alle dem, der udrede 200 Rbd. i aarlig Skat; men i Udvalgets Forslag seer jeg ikke noget om det Sidste. Dernæst, hvad enten nu Valglisterne blive affattede med det ene eller med det andet Hensyn, er der kun liden Vished om, at den har dem allesammen, som kunne være valgbare, og hvorvidt der behøves nogen flere; thi i alt Fald saa maatte, naar det skulde gjælde, Valgbarhedskjendelsen være inappellabel, som den jo dog ikke er. Hvad Formen angaaer, som skal være en uovervindelig Vanskelighed selv for Optagelsen af det bedste Forslag, men ikke for et andet i en rigtig Form, som ellers ikke burde antages, da forstaaer jeg det ikke.

[...] **A:3795**

Grundtvig: Uagtet jeg i mange Henseender er enig i hvad den ærede 28de kongevalgte Rigsdagsmand (Tscherning) anførte, og i alt Fald med mig selv er paa det Rene dermed, at Tienden oprindelig var en Formueskat for Landboere og Landbrugere, og det en høi Formueskat, da den udgjør en Tiendedeel saavel af 10 Rbd. som af 10,000 Rbd., og uagtet jeg ikke kan indsee, at det, den ærede Minister baade forrige Gang og denne Gang har anført om Brugen af Ordet Skat og om Opførelsen i Statsregnskaberne, vil kunne afgjøre Spørgsmaalet om, hvad der i Grundloven forstaaes og skal forstaaes ved directe Skat, ikke blot til Staten, men ogsaa til Communen, skal jeg dog ikke videre indlade mig paa nogen af disse Ting, fordi det synes mig, at Sagen derved, at man strider herom, bliver sat i et skjævt Lys. Den første Taler iaften søgte at føre Sagen til det rette Punkt; men det synes mig ikke, at det lykkedes ham, imidlertid maa jeg dog gjøre et Forsøg paa det Samme, idet jeg skal bemærke, at Talen her har dreiet sig, saavidt mig synes, om en Misfortolkning af Grundloven, som om det var en Misfortolkning af Grundloven, jeg og de Andre, der vilde stemme for Ændringsforslaget om Udeladelsen af Slutningen i den af Udvalget foreslaaede Paragraph, havde for, og dersom dette Forslag var et Forslag om, at Tienden skulde erklæres for Skat, og erklæres for at maatte medregnes, naar Spørgsmaalet var om det Beløb af Skat, som kunde give Valgbarhed til Landstinget, saa, uagtet jeg troer, at dette vilde være Uret, kan jeg dog forklare mig, at de, som have den Anskuelse, at Tienden ikke er nogen Skat eller kan kaldes saaledes, ansaae det for en Misfortolkning. Men Spørgsmaalet er nu ikke herom, men **A:3796** Spørgsmaalet er, om Huset skal paatage sig at give en authentisk Fortolkning af Ordene i Grundloven, eller om det ikke skal gjøre det. Og nu mener jeg, at det er det Klogeste og Sikkreste, og jeg troer det eneste Rette, at Huset vægrer sig ved at give en saadan authentisk Fortolkning, som hverken Ministeriet eller nogen

Anden med mindste Skin af Føie kan forlange. Det maa jo sagtens være sikker paa, at naar disse Ord blive staaende i Grundloven saaledes, som de staae, saa er det afgjort, at naar man overlader det til Folket, der har Øie for og god Villie til at fatte det, vil det vise sig, at de have Ret i hvad de paastaae om Tienden og andre saadanne Afgifter, og at det altsaa ikke med mindste Skin af Føie kan forlange af Huset, at dette selv skulde paatage sig at give en authentisk Fortolkning, thi her er jo ikke Tale om en Paragraph, som er forelagt af Regjeringen, men derimod om en Paragraph, som vort eget Udvalg har foreslaaet. Hvad der bidrager til at indvikle Sagen er vistnok, at det ikke er foreslaaet at udelade den hele Paragraph, men kun Slutningen, som angaaer Tienden og Bankhæftelser, og derfor troer jeg, at det vilde være rettest, at vi Alle forenede os om at udstrække det til den hele Paragraph, hvorved det forblev, saaledes som det i alle Henseender burde være, et aabent Spørgsmaal, hvad der forstaaes ved Udtrykkene "directe Skat til Staten eller Kommunen", saaledes som findes i Grundlovsparagraphen. Men da den høitærede Minister har udtalt, at det egentligen med Hensyn til Valgene til Landstinget og med Hensyn til den Beskaffenhed, som man troer, at dette vil faae, at der lægges Vægt paa Spørgsmaalet om den rette Fortolkning af de titnævnte Grundlovsord, saa vil jeg ogsaa vedkjende mig og bede Forsamlingen lægge Mærke til, at det er og maa være os en vigtig Sag, at dette Spørgsmaal holdes aabent. Huset har, og det tildeels efter egen Bekjendelse, af Føielighed mod Ministeriet indrømmet et Landsting, som dannes ved middelbare Valg, og med en indskrænket, ja med en temmelig kneben Valgbarhed, og Huset har ikke indladt sig paa den naturlige Udvei, som burde søges af den ikke blot mulige, men i mine Øine rimelige Klemme, hvori vi kunne komme, da Landstinget, naar det bliver sammensat paa denne Maade, vil kunne findes i den skarpeste Modsætning ikke blot til Folkethinget, men maaskee ogsaa til Regjeringen. Den naturlige Udvei er nemlig den, at Landstinget ikke skulde have noget absolut Veto, men at, naar der 2 eller 3 Gange vedblev at være Uenighed mellem Thingene, disse da skulle træde sammen for at bringe folkelig Afgjørelse tilveie. Men denne Udvei har Huset ikke villet indlade sig paa, men har derimod overdraget til Landstinget det absolute Veto, som jeg ikke veed findes hos noget andet Overhuus; hos det engelske findes det idetmindste ikke, da det der er Regjeringen forbeholdt ved at creere saamange Peers som muligt at søge at bringe et saadant Antal Stemmer tilveie, som maatte være nødvendigt, dersom Overhuset haardnakket skulde vedblive at sætte sig op mod Regjeringen og det andet Huus, og man har alene ved Trudsel kunnet bevirke det Samme. Altsaa dersom, hvad jeg forudsætter ikke er muligt, men ogsaa rimeligt, der vil komme til at opstaae en skarp Modsætning mellem Folkethinget og Landstinget, saaledes som dette efter

Grundloven skal være, idet Landstinget har Lov til at sige Nei, ikke blot til enhver Forandring i Grundloven, men ogsaa til en Lov, der følger ligefrem med den største Conseqvents af Grundloven, dersom det er saa, og man ikke lader en Udvei aaben for at undgaae en saadan Klemme.....

[...] **[A:3797]**

Grundtvig: Det gjør jeg vist ikke, thi jeg staaer lige ved Sagen.

[...]

Grundtvig: Nu er jeg strax færdig. Jeg kan ikke tænke mig nogen anden fredelig Løsning af Knuden, end at Regjeringen i saa Tilfælde opløser Landstinget saalænge, indtil der bliver et Landsting, der kunde enes med Folkethinget og Regjeringen, og for at det kan skee maa vistnok Valgbarheden ikke indskrænkes inden for snevre Grændser, saa at det kan være, at den eneste Hjælp, der blev tilbage i et saadant Tilfælde, var, at det var et aabent Spørgsmaal, hvad der skal forstaaes ved directe Skat til Staten og Communen.

[...] **[A:3798]**

Grundtvig: Jeg optager det.

[...]

[A:3799]

136te offentlige Møde.

(Det 14ode Møde i den hele Række.)

Fredagen den 1ste Juni.

[...] **[A:3807]**

2) Nr. 150, oprindelig stillet af *Udvalgets Mindretal, B. Christensen*, frafaldet af denne, men optaget af *Grundtvig*, dets første Deel – idet Slutningen alt tidligere var frafaldet af Forslagsstilleren, uden da at være optaget –:

“At sidste Passus af denne Paragraph ‘derimod medregnes ikke Tienden eller Bankhæftelsesrenten’ udgaaer.”

blev ved *Navneopraab*, der var forlangt af Wulff, Sehestedt-Juel, Scavenius, Neergaard, Tobiesen, Brandt, N. Hansen, Tvede, Bergmann, H. C. Nielsen, Pape, Hastrup, Bluhme, Nyholm og David, *forkastet* med 93 Nei mod 23 Ja; Fraværende 30, 4 – Flor, L. Hansen, P. Hansen og Corn. Petersen stemte ikke.

Nei.

U. Aagaard.
Andræ.

N. Hansen.
Hastrup.

Bagger.	v. Haven.
Bergmann.	Hermannsen.
Bjerring.	Hunderup.
Bluhme.	Hækkerup.
Brandt.	Jacobsen.
Bregendahl.	Jacobæus.
H. B. Bruun.	F. Jespersen af Bogense.
P. D. Bruun.	N. F. Jespersen.
Buntzen.	H. Johansen af Knardrup.
Cederfeld de Simonsen.	Sehestedt-Juel.
Balthazar Christensen.	Jungersen.
Georg Christensen.	Jørgensen.
la Cour.	Kayser.
Dahl.	Kirk.
Dahlerup.	Knuth.
David.	Krieger.
J. C. Drewsen af København.	Køster.
Duntzfelt.	J. E. Larsen.
Funder.	Leth.
Gislason.	Lorck.
Gleerup.	Lüttichau.
Gram.	Lützhöft.
Hage.	Madsen.
Hall.	Marckmann.
Hammerich.	Mundt.
J. A. Hansen af København.	Paludan-Müller.
Mørk Hansen.	Mynster.
A:3808 C. C. Møller.	Scavenius.
Neergaard.	Schiern.
H. C. Nielsen af Tranberg.	Schurmann.
N. H. Nielsen af Løserup.	Brinck-Seidelin.
Nyholm.	Tang.
Nørgaard.	Theilmann.
Olrik.	Tobiesen.
Ostenfeldt.	Tscherning.
Ostermann.	Tuxen.
Oxholm.	Tvede.
Pape.	Algreen-Ussing.
J. Pedersen af Sæding.	W. Ussing af Viborg.
P. Pedersen af København.	Wegener.
B. Petersen af København.	Westergaard.
C. N. Petersen af Hjørring.	Wulff.
Pjetursson.	Zeuthen.
Ploug.	Ørsted.
Pløyen.	

Ja.

G. Aagaard.	Hasselbalch.
Andresen.	Høier.
Barfod.	H. C. Johansen af Østrup.
Black.	Chr. Larsen.
Boisen.	J. Rasmussen af Svanninge.
H. Christensen.	H. Rasmussen af Egense.

J. Christensen.	M. Rasmussen af Herlufmagle.
Dinsen.	Rée.
M. Drewsen af Silkeborg.	Stender.
Frølund.	Thalbitzer.
Gregersen.	Winther.
Grundtvig.	

Fraværende.

M. P. Bruun.	Tage Müller (syg).
Buchwaldt.	R. N. Møller.
Colding.	Olesen.
Eriksen.	Otterstrøm.
Fibiger.	Ræder.
Fløe.	Schack.
Gudmundsson.	Schlegel.
H. P. Hansen.	Schroll.
Hiort.	Schytte.
Holck.	Sidenius.
Hvidt (syg).	Sigurdsson.
C. M. Jespersen.	Stockfleth.
F. Johannsen af Houby.	Treschow.
Johnsen.	Visby.
Linnemann.	With.

[...]

|A:3837|

137te offentlige Møde.

(Det 141de Møde i den hele Række.)

Løverdagen den 2den Juni.

[...] **|A:3850|**

Grundtvig: Da Valgmændene jo ikke skulle erholde anden Godtgjørelse end Reiseomkostninger, synes mig dette at være en Grund mere til ikke at forpligte dem til at være paa Stedet Dagen forud. Jeg skal af denne Grund og paa Grund af hvad der ellers er anført stemme mod Paragraphen.

[...]

|A:3889|

139te offentlige Møde.

(Det 143te Møde i den hele Række.)

Mandagen den 4de Juni.

Aftenmøde.

[...]

Grundtvig: Uagtet det vel kunde siges, at det var lidt mere Forandring end af Stilen, troer jeg dog ikke, at man bør gjøre nogen Indvending derimod, og i det Hele maatte jeg finde det at være et høist utaknemmeligt Arbeide at rette lige til det Yderste paa Stilen i en Valglov, der vitterligt er et saadant Hastværksarbeide tilbunds, at de vigtigste Bestemmelser ere blevne gjorte midt iblandt os som løbende Forretninger. Derfor maa jeg sige, at jeg forstaaer det ikke, hvorledes Forsamlingen vil vedkjende sig et saadant Arbeide, og endmindre forstaaer jeg det, hvorledes den vil paatage sig det store Ansvar for de mange vigtige Bestemmelser i den, der maaskee først seent kunne forandres, istedetfor at det vistnok vilde have været meget klogere at overlade Regjeringen, provisorisk at udgive en Valglov, og jeg skal derfor af mit ganske Hjerte stemme imod den hele Lov.

[...]